ANGUS ROXBURGH

VLADIMIR PUTIN

UN ȚAR ÎN CĂUTAREA UNUI NOU IMPERIU

bestseller

Table of Contents

Introducere
Capitolul 1. Balul secret al polițiștilor
Capitolul 2 - Curtarea Occidentului
Capitolul 3 - Bătălia pentru reforma economică
Capitolul 4-Latura întunecată
Capitolul 5 - Europa nouă, Europa veche
Capitolul 6 - Putin II
Capitolul 7- Dușmani pretutindeni
Capitolul 8 - Un nou Război Rece
Capitolul 9 - Presa, rachetele, Medvedev
Capitolul 10 - Izbucnirea războiului
Capitolul 11 - „Resetarea” relațiilor cu Occidentul
Capitolul 12 - TIRANUL ȘI PRIETENII SĂI
Capitolul 13 - Tandemologie
Capitolul 14 - Putin III
Concluzii

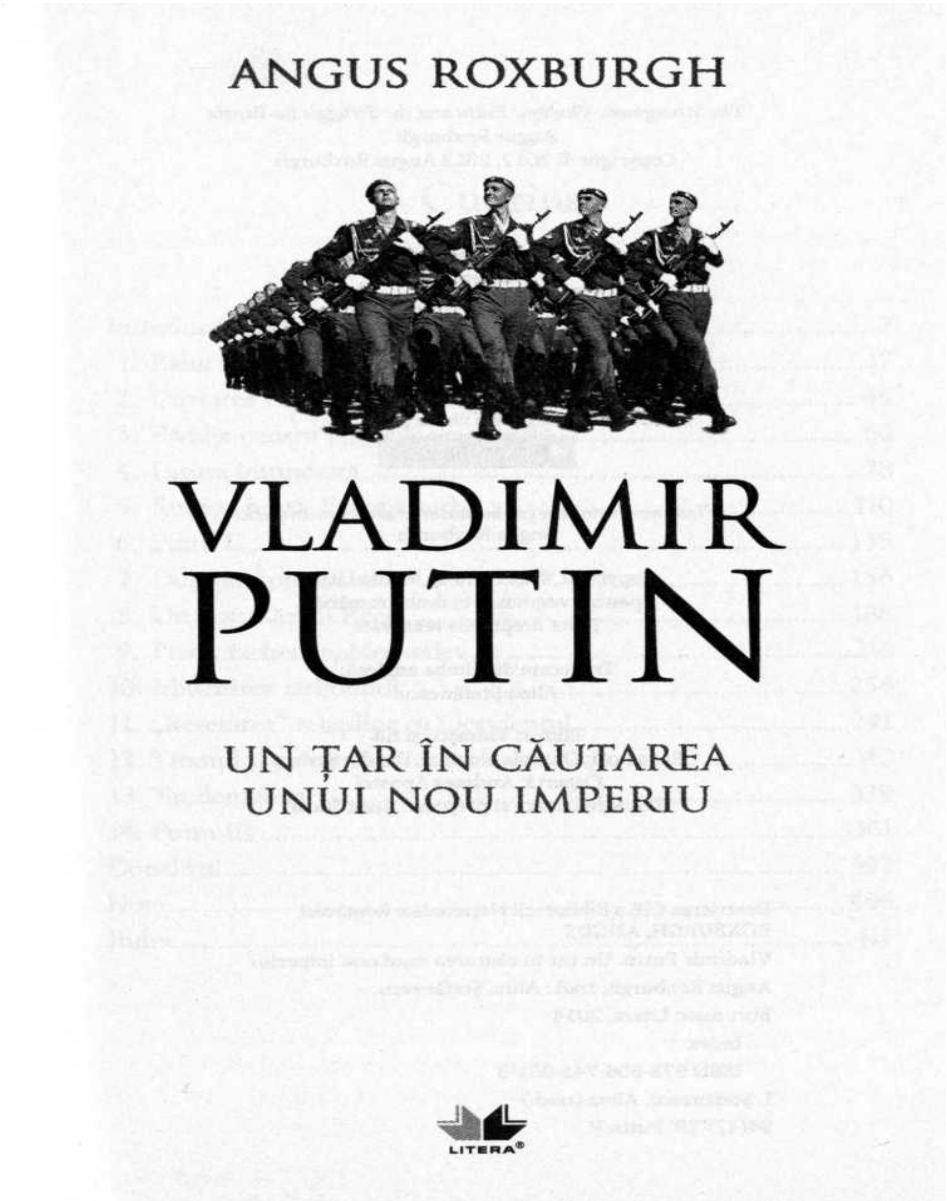

ANGUS ROXBURGH

Vladimir Putin

Un ţar în căutarea unui nou imperiu

virtual-project.eu

Traducere din limba engleză:

Alina Ştefănescu

Editura Litera

Introducere

Atunci când dai mâna cu Vladimir Putin aproape că nici nu mai bagi de seamă dacă strângerea este fermă sau lejeră. Ceea ce te tulbură este privirea lui. Îşi apleacă capul, îndreptându-şi privirea în sus, către tine, şi te fixează câteva secunde bune, ca şi cum ar încerca să reţină fiecare detaliu sau poate doar să îţi potrivească chipul cu vreo fotografie memorată înainte… Este o privire aspră, pătrunzătoare, care te subjugă cu totul.

„Liderul naţional" al Rusiei nu se aseamănă cu nici un alt preşedinte sau premier din lume. La început, fostul spion KGB era oarecum reţinut şi stângaci, până când, în 1999, a fost propulsat pe neaşteptate pe culmile politicii. Cu timpul, a devenit o persoană fără inhibiţii, un om autoritar şi un narcisist care nu ratează nici o ocazie de a-şi etala forţa fizică în tot mai multe şedinţe fotografice. Putin, campionul de judo, Putin la comanda unui avion de luptă, pentru ca după 2008, când a trecut din scaunul de preşedinte în cel de prim-ministru, să înceapă să invite echipele de filmare în expediţii al căror unic scop era crearea unei imagini de star de cinema. A fost filmat în timp ce ataşa dispozitive de urmărire prin satelit urşilor polari, tigrilor, balenelor albe şi leoparzilor zăpezilor. Camerele de televiziune l-au surprins în timp ce înota în stil „fluture" într-un râu siberian rece ca gheaţa sau în timp ce călărea un cal pe culmile munţilor, la bustul gol şi cu ochelari de soare cu lentile negre. A stins personal incendii devastatoare, a condus snowmobile, motociclete şi maşini de Formula 1, a mers la schi şi scufundări, a jucat hochei pe gheaţă şi chiar a fredonat *Blueberry Hill* în engleză şi a cântat la pian în public – fără să pară stânjenit de lipsa de talent pentru ambele activităţi. În august 2011, a avut grijă să aibă un cameraman în preajmă când a

trebuit să se dezbrace la bustul gol în timpul unui control medical.

Ce alt lider din lume mai face aşa ceva? Una este să îşi încordeze muşchii în politică, însă, în privinţa vanităţii, nimeni nu-l întrece pe Vladimir Putin.

În conversaţii este atent, combativ şi uneori agresiv, mai ales când atinge subiecte delicate. Este extrem de bine informat, dar şi surprinzător de lipsit de cunoştinţe în privinţa anumitor aspecte ale vieţii occidentale. Este curtenitor, dar poate fi şi grosolan. În calitatea sa de preşedinte şi mai apoi de prim-ministru, a condus Rusia cu o mână fermă şi aspră. În ultimii ani, a început să-şi admonesteze miniştrii în public, creând o atmosferă apăsătoare printre subordonaţi, care se feresc să-l contrazică sau chiar să-şi exprime vreo opinie, de teamă că *ar fi posibil* ca părerea lor să difere de a sa. În plus, a creat un sistem ierarhizat de tip piramidal – „verticala puterii" – care inspiră teamă şi înăbuşă orice spirit de iniţiativă.

Rusia a devenit un stat care nu ţine seama de drepturile poporului său: un stat în care şeful comisiei electorale susţine că se ghidează după principiul conform căruia orice ar spune Putin trebuie să fie corect, şi pe care preşedintele Parlamentului îl descrie ca nefiind un loc „pentru dezbateri". Este vorba despre un stat în care cea mai importantă decizie, precum aceea legată de cine va fi preşedinte, este luată în particular de către doi oameni, fără ca poporul să fie consultat în vreun fel. Aşa s-a petrecut în septembrie 2011, atunci când protejatul şi succesorul lui Putin la preşedinţie, Dmitri Medvedev, a consimţit să se retragă din funcţie după doar un singur mandat, permiţându-i lui Putin să revină, în 2012, în scaunul de preşedinte pentru o perioadă potenţială de încă 12 ani. Cei doi au recunoscut cu destul cinism ceea ce oamenii bănuiau deja, dar nu erau siguri, şi anume că acest plan fusese pus la cale

încă de la retragerea lui Putin din funcţie, în 2008. Singurul rol al lui Medvedev la Kremlin a fost de a-i păstra locul cald lui Putin, pentru a putea rămâne la putere atâta timp cât doreşte, respectând de formă (sau, mai bine zis, luând în derâdere) interdicţia constituţională prin care un preşedinte nu are dreptul la mai mult de două mandate consecutive.

Însă Putin nu a fost aşa de la început. În 2000, mulţi lideri occidentali au întâmpinat cu bucurie abordarea lui inedită, dorinţa de a coopera şi de a încerca să ajungă la un consens. Scopul acestei cărţi este tocmai acela de a încerca să alcătuiască o cronică şi să explice modul în care s-a schimbat totul: de ce a devenit Putin din ce în ce mai autoritar, cum a sfidat Occidentul şi cum Occidentul l-a sfidat la rândul lui, cum nici una dintre tabere nu a reuşit să observe preocupările celeilalte, fapt ce a dus la escaladarea neîncrederii reciproce şi a şanselor ratate. De o parte, se situează evenimentele la care au asistat americanii şi Occidentul, şi anume măsurile politice drastice luate în Rusia, războiul aprig din Cecenia şi asasinarea anumitor jurnalişti, existenţa unui stat corupt condus de mafie şi o stare tot mai mare de beligeranţă, culminând cu invadarea Georgiei şi cu războiul gazelor naturale împotriva Ucrainei. De cealaltă parte, se află punctul de vedere al Rusiei: rolul dominator al Americii asupra lumii, planurile de apărare antirachetă, invadarea Irakului, expansiunea NATO, gesturile de prietenie ale Rusiei rămase neîmpărtăşite, senzaţia tot mai mare de ameninţare cu o serie de revoluţii pornite din Georgia şi Ucraina, îndreptate împotriva Rusiei. Pe lângă toate acestea, mai există şi lipsa totală de înţelegere a motivelor celuilalt: incapacitatea lui Putin de a vedea vreo legătură între măsurile represive din ţară şi reacţia ostilă venită din afară, incapacitatea lui George W. Bush de a înţelege teama străveche a Rusiei de a fi încolţită sau

revolta stârnită de acţiunile lui arogante în politica externă.

În momentul scrierii acestui volum, Putin rămâne cel mai popular om politic din Rusia, poate datorită gradului de stabilitate şi respect de sine pe care le-a readus în vieţile oamenilor, îmbunătăţirii nivelului de trai din timpul guvernării sale şi, în mare măsură, mulţumită preţului mare al petrolului, care aduce nenumărate foloase Rusiei. Totuşi, Putin nu a reuşit să-şi atingă multe dintre obiectivele declarate. Astfel, deşi a venit la putere promiţând să anihileze terorismul, numărul atacurilor a crescut; nivelul de corupţie a atins culmi nebănuite, fapt ce a dus la subminarea economiei. Sub conducerea sa, populaţia a scăzut drastic cu 2,2 milioane de persoane, iar investiţiile străine directe au fost cu mult mai reduse, afectând astfel producţia economică, prin comparaţie cu pieţele rivale care se bucură de o dezvoltare rapidă, cum ar fi Brazilia sau China. În ciuda încasărilor masive din energie înregistrate în ultimul deceniu, Rusia nu a reuşit totuşi să-şi formeze o economie modernă şi dinamică. Această carte înfăţişează lupta pentru reformă din interiorul Rusiei, încercând să lămurească dacă Dmitri Medvedev a fost (aşa cum părea adesea), în calitatea sa de preşedinte, un liberal frustrat sau doar un manechin bun de etalat în vitrină.

De obicei, politicienii tind să simplifice prea tare chestiuni complicate, mai ales dacă este în avantajul lor, iar acest lucru a fost valabil în ultimii ani, în ceea ce priveşte poate una dintre cele mai spinoase probleme politice internaţionale – dreptul la autodeterminare al naţiunilor mici. Kosovo, Cecenia, Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria… S-au scris multe articole, din păcate adesea goale de conţinut în graba de a explica, de regulă cu o convingere categorică, dacă independenţa dobândită de un stat mai mic constituie sau nu un precedent pentru celelalte. De obicei, „ţara-mamă“

este cea care insistă că fiecare caz este unic (Rusia referitor la Cecenia, Georgia referitor la Osetia de Sud şi Abhazia), în timp ce micile naţiuni cer să fie tratate la fel ca acelea care şi-au dobândit libertatea. Aceasta este o chestiune de importanţă majoră pentru Rusia, un stat multinaţional fără seamăn, în care coexistă zeci de naţionalităţi, fiecare cu un grad mai mic sau mai mare de autonomie şi în care Kremlinul are o teamă patologică de posibilitatea ca statul să se dezintegreze dacă oricare dintre aceste naţiuni îşi dobândeşte independenţa.

Lucrarea de faţă este o incursiune în ceea ce s-a întâmplat în ultimul deceniu, de la războiul din Cecenia şi haosul produs de incidentele teroriste petrecute în Rusia la scurtul război dintre Rusia şi Georgia din 2008. De regulă, nici una dintre tabere nu are „dreptate" în oricare dintre aceste conflicte şi ar fi simplist să pretindem contrariul – la fel cum simplist ar fi să pretindem că decizia Occidentului de a recunoaşte Kosovo şi aceea a NATO de a include pe viitor Georgia şi Ucraina nu au influenţat în nici un fel relaţiile dintre Rusia şi statele vecine. Impresiile corecte sau greşite ale fiecărei tabere în parte legate de intenţiile celeilalte joacă adesea un rol mult mai mare – şi uneori chiar mai dăunător – decât realitatea efectivă.

Aceasta este a treia carte a mea despre Rusia şi sunt conştient de aroganţa de care aş putea da dovadă pretinzând că înţeleg, în calitatea mea de străin, acest stat extrem de complicat. Serghei Karaganov, expert de origine rusă pe probleme politice, scria despre „sentimentele de indignare şi respingere pe care le simţim noi, ruşii, când citim afirmaţii neplăcute despre ţara noastră scrise de nişte străini". Există multe chestiuni neplăcute în lumea politică rusească din zilele noastre şi merită să se scrie despre ele. Rusia este uneori cel mai mare duşman al său, văzând intenţii rele acolo unde nu există şi temându-se, mai degrabă, de

răspândirea democraţiei, în loc să o întâmpine cu bucurie. Dar nici Occidentul nu reuşeşte să înţeleagă mecanismele existente în Rusia sau să o trateze cu respectul cuvenit unui stat ce îşi doreşte să facă parte din comunitatea internaţională şi nu să fie ostracizat.

***

Ideea de a scrie această carte a pornit, în parte, de la munca desfăşurată în calitate de consultant-şef pentru un documentar BBC în patru părţi, intitulat „Putin, Rusia şi Occidentul" şi realizat de compania de producţie Brook Lapping. Am adunat, aşadar, pentru aceste episoade, sute de ore de interviuri luate unor oficiali de rang înalt nu numai în Rusia, ci şi în SUA, Marea Britanie, Franţa, Germania, Ucraina şi Georgia. Aceste interviuri inedite aruncă o lumină nouă asupra multora dintre evenimentele la care se face referire şi stau la baza prezentei lucrări.

M-am mai inspirat, de asemenea, în special pentru capitolul 9, şi din experienţele personale rezultate în urma celor trei ani în care am fost consilier pe lângă purtătorul de cuvânt al preşedintelui Putin, Dmitri Peskov. În 2006, atunci când Kremlinul a hotărât să angajeze o companie de relaţii publice, Ketchum, din New York, şi partenerul său, GPlus, cu sediul la Bruxelles, m-am văzut pus în situaţia de a face un ocol neaşteptat de la cariera mea de jurnalist. Nici Ketchum şi nici GPlus nu aveau nici un angajat care să aibă prea multe cunoştinţe despre Rusia, aşa că s-au trezit brusc că au nevoie de un om şi mi-au oferit mie postul. După ce mă ocupasem timp de opt ani de Uniunea Europeană, ideea de a mă arunca din nou în chestiunile legate de Rusia mi s-a părut o provocare. La urma urmei, cea mai mare parte a carierei mele s-a desfăşurat în jurul acestui stat: am studiat şi predat limba rusă, am lucrat ca translator la Moscova şi pentru Serviciul

de Monitorizare al BBC, am fost corespondent la Moscova al publicaţiei *Sunday Times* şi ulterior al BBC.

A existat şi un moment picant din biografia mea care a făcut ca oferta să pară cu atât mai tentantă. În 1989, pe când Putin era spion KGB la Dresda, şefii săi m-au expulzat din Moscova ca răspuns la acţiunea expulzării spionilor sovietici de către Margaret Thatcher. Eram, pe atunci, corespondent al *Sunday Times* şi am fost unul dintre cei trei jurnalişti şi opt diplomaţi daţi afară în ultimul mare scandal de spionaj al Războiului Rece. Ce ironie, aşadar, să mă întorc la Moscova în calitate de consilier al lui Putin! Am acceptat propunerea şi am devenit consultant în relaţii publice la Kremlin, cu sediul la Bruxelles, având sarcina să mă deplasez periodic la Moscova. Făceam parte dintr-o echipă internaţională de circa 20-30 de oameni, dar eram singurul consultant cu normă întreagă. Am ajuns să-l cunosc foarte bine pe Peskov şi echipa sa şi, deşi au ţinut mereu garda sus, ajunsesem să fiu atât de apropiat de culoarele puterii, cât ar fi putut fi un străin în acei ani. Observaţiile mele constituie baza multora dintre relatările despre perioada anilor 2006-2009.

Principalul nostru obiectiv în calitate de consilieri de relaţii publice la Kremlin era să-i convingem să se deschidă în faţa presei, bazându-ne pe premisa relativ evidentă conform căreia, cu cât vorbeşti mai mult, cu atât opiniile tale vor fi auzite. Clasa politică rusă s-a dovedit a fi deosebit de reticentă la această idee şi a rămas aşa mult timp după ce am părăsit domeniul relaţiilor publice, întorcându-mă la jurnalism, fapt pe care l-am descoperit în timp ce lucram la seria de documentare pentru BBC. Era extraordinar de greu să-i conving pe politicienii ruşi de rang înalt să acorde interviuri şi câteva personaje-cheie chiar au refuzat cu desăvârşire. Alţii au fost de acord, dar doar după ce ne-am lovit luni bune de subordonaţii

lor extrem de refractari şi cărora părea să le fie teamă până şi să ne trimită cererea mai departe. Purtătoarea de cuvânt a preşedintelui Medvedev, Natalia Timakova, a refuzat din start chiar să discute cu noi. În mod ironic, fusese mai uşor să obţin acces la rangurile superioare ale Kremlinului în ultimii ani ai comunismului, pe când lucram la seria *The Second Russian Revolution* pentru BBC, decât acum. Sarcina noastră a devenit şi mai grea pe măsură ce incertitudinile politice îşi făceau simţită prezenţa, în anul premergător alegerilor prezidenţiale din 2012. Întreaga administraţie era în aşteptare, întrucât Putin şi preşedintele său, Dmitri Medvedev, refuzau să dezvăluie care dintre ei va candida din nou la postul de preşedinte. Brusc, ne-am trezit că ne erau refuzate interviurile promise anterior. Devenise clar că politicienii şi funcţionarii erau precauţi şi nu îndrăzneau să-şi rişte poziţiile într-un climat atât de schimbător.

Cu toate acestea, am reuşit să intervievăm mai bine de o sută de persoane, printre care şefi de guvern, miniştri de Externe şi consilieri importanţi din opt ţări diferite. În Rusia am stat de vorbă cu Liudmila Alekseeva, Anatoli Antonov, Stanislav Belkovski, Vladimir Cijov, Boris Cociev, Arkadi Dvorkovici, Viktor Geraşcenko, Gherman Gref, Aleksei Gromov, Serghei Guriev, Andrei Illarionov, Igor Ivanov, Serghei Ivanov, Grigori Karasin, Mihail Kasianov, Viktor Hristenko, Evgheni Kiseliov, Eduard Kokoiti, Andrei Kolesnikov, Konstantin Kosacev, Aleksandr Kramarenko, Aleksei Kudrin, generalul Marat Kulahmetov, Serghei Kuprianov, Serghei Lavrov, Fiodor Lukianov, Mihail Marghelov, Serghei Markov, Vladimir Milov, Oleg Mitvol, Dmitri Muratov, Glev Pavlovski, Dmitri Peskov, Serghei Prihodko, Evgheni Primakov, Dmitri Rogozin, Serghei Riabkov, Vladimir Rîjkov, Viktor Şenderovici, Dmitri Trenin, Iuri Uşakov, Aleksandr Voloşin şi Igor Iurgens.

în Statele Unite i-am intervievat pe Matthew Bryza, Bill Burns, Nicholas Burns, Eric Edelman, Daniel Fata, Daniel Fried, Philip Gordon, Rose Gottemoeller, Thomas Graham, Stephen Hadley, locotenent-colonelul Robert Hamilton, John Herbst, Fiona Hill, generalul James Jones, David Kramer, Michael McFaul, generalul Trey Obering, Stephen Pifer, Colin Powell, Condoleezza Rice, Stephen Sestanovici, Dean Wilkening şi pe Damon Wilson.

În Georgia am stat de vorbă cu Irakli Alasania, David Bakradze, Giga Bokeria, Nino Burjanadze, Vladimir Ciacibaia, Raphael Gluckmann, Natalia Kincela, Erosi Kiţmarişvili, Daniel Kunin, Batu Kutelia, Aleksandr Lomaia, Vano Merabişvili, Mihail Saakaşvili, Eka Tkeşelaşvili, Grigol Vaşadze, Temur Iakobaşvili şi Eka Zguladze.

În Marea Britanie am discutat cu Tony Brenton, John Browne, Nick Butler, Jonathan Cohen, Michael Davenport, Martha Freeman, David Miliband, Craig Oliphant, Jonathan Powell, George Robertson şi Aleksandr Temerko.

În Ucraina i-am intervievat pe Leonid Kucima, Grigori Nemiria, Oleh Ribaciuk şi Viktor Iuşcenko, iar în Polonia pe Aleksander Kwasniewski şi Radoslaw Sikorski.

În Germania am vorbit cu Rolf Nikel, Alexander Rahr, Gerhard Schröder şi cu Frank-Walter Steinmeier, iar sursele noastre din Franţa au fost Jean-David Levitte şi Maurice Gourdault-Montagne.

Aş dori să-i mulţumesc Normei Percy, producătoarea serialului pentru Brook Lapping, şi lui Brian Lapping, producătorul executiv, pentru şansa oferită de a lucra la acest proiect lung, dar plin de satisfacţii. Adresez mulţumirile mele Wandei Koscia şi lui David Alter, pentru că au citit unele dintre capitole, de asemenea asistentului de producţie Tim Stirzaker, pentru munca sa inepuizabilă de cercetare şi ajutorul oferit în

organizare. Îi rămân înainte de toate îndatorat regizorului serialului, Paul Mitchell şi producătorului moscovit, Maşa Slonim, pentru numeroasele sfaturi şi observaţii. Neil Buckley şi Fiona Hill au citit manuscrisul sau părţi din el şi mi-au oferit multe sugestii pertinente, motiv pentru care le sunt foarte recunoscător. John Crowfoot şi Geoff Bentley au depistat câteva erori faptice pe care le-am corectat în această a doua ediţie. Şi, în final, îi mulţumesc călduros agentului meu Bill Hamilton şi Joannei Godfrey, un redactor extraordinar de la I.B. Tauris.

Capitolul 1. Balul secret al poliţiştilor

Un nou mileniu

Era lui Putin a început la prânz, în ultima zi a anului 1999. Luând pe toată lumea prin surprindere, preşedintele Boris Elţîn şi-a anunţat şovăielnic şi cu respiraţia întretăiată demisia la televizor, cu doar şase luni înainte de încheierea mandatului. Cu o voce încărcată de emoţie, el a rugat poporul rus să-i ierte greşelile şi nereuşitele, declarându-le conaţionalilor săi că Rusia ar trebui să intre în noul mileniu cu „politicieni noi, feţe noi, oameni noi, inteligenţi, puternici şi energici".

Elţîn înregistrase discursul la Kremlin chiar în dimineaţa aceea. Primii care au aflat despre el, în afară de fiica sa, Tatiana, şi consilierii apropiaţi, au fost tehnicienii de la televiziune care i-au încărcat textul pe prompter. După terminarea discursului, Boris Nikolaevici s-a întors şi şi-a şters lacrimile de la ochi, apoi a deschis o sticlă de şampanie, a turnat în pahare cameramanilor şi celor câţiva membri prezenţi din staff-ul prezidenţial, au ciocnit paharele, iar pe al său l-a dat pe gât dintr-o singură înghiţitură. Chiar în timp ce făcea acest lucru, Vladimir Putin, succesorul său desemnat, se pregătea în spatele unui paravan din aceeaşi încăpere să înregistreze propriul discurs de Anul Nou către popor.

Acesta urma să fie transmis cu puţin timp înainte de miezul nopţii. Dar, mai întâi, Putin trebuia să se ocupe de câteva formalităţi. La ora două a primit „valiza nucleară" care conţine codurile necesare pentru lansarea unui atac nuclear. Apoi a ţinut o şedinţă de cinci minute cu oamenii din cabinetul său, urmată de o sesiune mai lungă cu cei din Consiliul de Securitate. La şase a semnat primul decret prezidenţial, prin care le garanta lui Elţîn şi membrilor familiei sale imunitate în faţa justiţiei. Apoi a avut o serie de

întrevederi private rapide cu miniştrii-cheie. Şi, în final, după ce şi-a anulat o călătorie stabilită din vreme la Sankt-Petersburg, a plecat în goană de la Kremlin însoţit de coloana prezidenţială, îndreptându-se către aeroportul Vnukovo. Plănuise să întâmpine Anul Nou într-un loc deosebit.

În timp ce miliarde de oameni din lumea întreagă sărbătoreau noul mileniu cu petreceri şi artificii, noul preşedinte al Rusiei se afla la bordul unui elicopter militar, încercând să ajungă în republica rebelă cecenă, în ciuda condiţiilor meteo extrem de nefavorabile. Echipajul a fost constrâns în cele din urmă să aterizeze în Republica Daghestan, aflată în vecinătate. Aceasta era imaginea lui Putin pe care lumea avea să o cunoască şi de care avea să se teamă: cea a unui tip dur, a omului de acţiune obsedat de lupta împotriva teroriştilor şi a separatiştilor, hotărât să readucă mândria unei ţări care sub Elţîn ajunsese să pară haotică şi suferindă.

În timp ce elicopterul se lupta cu forţele dezlănţuite ale naturii deasupra Ceceniei, televiziunea rusă transmitea către naţiune discursul lui înregistrat, scurt şi la obiect, prin care declara că nu va fi exista un vid de putere şi în care îi aducea un omagiu predecesorului său. Discursul conţinea doar un singur angajament politic, care, privit retrospectiv, pare chiar uluitor. Spunea, aşadar: „Statul va fi de neclintit în protejarea libertăţii de exprimare, a libertăţii de gândire, a libertăţii presei şi a dreptului de proprietate, elementele fundamentale ale unei societăţi civilizate”.

Drepturile şi libertăţile pe care le preamărea erau tocmai acelea care fuseseră anihilate în perioada sovietică şi restabilite apoi sub conducerea lui Elţîn. Şi totuşi, în numai câţiva ani, Putin avea să fie acuzat la rândul său de încălcarea lor, creând un nou model de guvernare autoritaristă postcomunistă, călcând în picioare libertatea presei

şi persecutând marii industriaşi, sau mai bine zis, pe oricine îndrăznea să i se opună.

De ce a acţionat oare Putin aşa? Cheia, sau cel puţin una dintre cheile care să ne facă să înţelegem traseul urmat de Putin, este de a ne uita la Rusia pe care a moştenit-o de la Elţîn – o Rusie care nu numai că era slabă din punct de vedere economic şi militar, ci mai era şi tratată cu superioritate de către Occident.

Elţîn şi Clinton

Ultima vizită întreprinsă de Bill Clinton în Rusia, în calitate de preşedinte al SUA, a fost în iunie 2000, la două luni după învestirea lui Putin în funcţie. Clinton se întâlnise cu Boris Elţîn de circa 20 de ori şi stabilise o relaţie apropiată, de tachinare, care ajunsese să fie descrisă drept „Bill'n' Boris Show"[*]. Clinton se mai întâlnise şi cu Putin de câteva ori, dar, la fel ca majoritatea liderilor occidentali, încă nu ştia foarte multe lucruri despre el, în afară de talentul la judo şi de fosta carieră de agent KGB, lucru suficient ca să-l facă să fie circumspect în privinţa lui. De data aceasta, însă, a găsit în Putin un negociator dur care, în mod iritant, deja îl vedea pe Clinton drept un preşedinte pe picior de plecare, deşi mai avea puţin peste jumătate de an din mandat.

Fiind cu mai bine de 15 centimetri mai scund decât impunătorul preşedinte american, Putin a compensat acest dezavantaj, ca orice judoka experimentat, prin agilitate şi îndemânare. A reuşit să pareze planurile Statelor Unite de a abandona (sau chiar de a rectifica) Tratatul privind Rachetele Antibalistice (ABM) din 1972, fapt care le-ar fi permis Statelor Unite să dezvolte un program naţional de apărare antirachetă – sistemul „Războiul Stelelor" – susţinut pentru prima dată de către Ronald Reagan. Tratatul ABM le interzicea atât Rusiei, cât şi Statelor Unite să desfăşoare măsuri defensive privind rachetele nucleare, iar

pentru Putin acesta era un punct care stătea la baza descurajării nucleare: dacă uneia dintre tabere i se permitea dezvoltarea unor sisteme care ar fi putut să doboare rachetele cu rază lungă de acţiune ale celeilalte, atunci echilibrul de putere, şi aşa fragil, ar fi fost distrus, iar tabăra care ar fi deţinut scutul ar fi putut fi tentată să lanseze un atac preventiv.

Putin a respins criticile lui Clinton legate de noua campanie violentă pe care o purta în Cecenia şi de restricţiile impuse asupra NTV, cel mai important post de televiziune independent din Rusia. A mai vorbit, de asemenea, şi despre resentimentele sale mai vechi, provocate de bombardarea Serbiei în 1999 de către NATO – un eveniment care avea să-i influenţeze major gândirea în materie de politică externă pentru următorii zece ani.

Campania împotriva Serbiei, menită să pună capăt epurării etnice realizate de preşedintele Miloşevici în Kosovo, reprezenta un punct crucial în relaţiile Rusiei cu Occidentul. Moscova l-a sprijinit, în parte, cel puţin, pe Miloşevici în timpul războaielor din Iugoslavia din anii ’90, datorită afinităţilor tradiţionale ale ruşilor cu sârbii, care, la fel ca şi primii, sunt slavi de religie creştin-ortodoxă.

Este posibil să se fi exagerat legăturile „frăţeşti” dintre ruşi şi sârbi, dar Kremlinul cu siguranţă vedea o asemănare între încercările lui Miloşevici de a anihila „terorismul” şi separatismul din Kosovo şi lupta dusă de Elţîn în Cecenia împotriva aceloraşi probleme. Elţîn îi numise pe rebelii ceceni „bandiţi”, la fel cum şi Miloşevici (şi, la un moment dat, chiar şi guvernul american) considera Armata de Eliberare din Kosovo drept un grup terorist. Aşa că, începerea unui război sângeros în Cecenia, care a dus la zeci de mii de morţi şi la un exod în masă al refugiaţilor, era perfect în concordanţă cu sprijinul acordat lui Miloşevici în

eforturile sale de a menţine integritatea teritorială a ceea ce mai rămăsese din Iugoslavia.

Însă apelul lui Elţîn de a nu ataca Serbia nu a fost luat în considerare, creând guvernului de la Moscova impresia că toată bonomia din „spectacolul” cu Bill şi Boris şi vorbăria despre primirea Rusiei postcomuniste în comunitatea naţiunilor civilizate erau de faţadă, iar cuvântul acesteia nu avea prea mare însemnătate. În preajma atacurilor aeriene ale NATO asupra Belgradului, Elţîn avea să explodeze de furie în timpul convorbirilor telefonice cu Clinton şi uneori chiar să-i trântească telefonul în nas[1].

Evgheni Primakov, prim-ministru pe vremea lui Elţîn, trebuia să ajungă în ziua de 3 martie 1999 la Washington, unde avea planificate o serie de discuţii cu preşedintele Clinton, vicepreşedintele Al Gore şi Fondul Monetar Internaţional. Misiunea sa consta în a obţine un împrumut de mai multe miliarde de dolari ce urma să ajute la stabilizarea economică a Rusiei, care încă se mai clătina după colapsul financiar din august 1998. Potrivit spuselor lui Konstantin Kosacev, asistentul lui Primakov, premierul l-a sunat pe Gore în timpul unei escale la Shannon, în Irlanda, pentru alimentarea cu combustibil şi l-a întrebat: „Intenţionaţi să bombardaţi Iugoslavia?”, la care Gore a răspuns: „Nu pot să vă spun nimic, nu a fost luată nici o decizie”[2].

Astfel, avionul guvernamental şi-a reluat zborul peste Atlantic, având la bordul său mai mulţi magnaţi ruşi şi funcţionari de stat care beau vodcă şi jucau domino. Apoi, brusc, după patru sau cinci ore de zbor, Primakov a primit un telefon pe o linie securizată, dar prin care totuşi se auzeau hârâituri. La celălalt capăt era Gore, care îl informa că NATO urma într-adevăr să lanseze un atac aerian. Primakov l-a sunat imediat pe Elţîn, a întrebat pilotul dacă aveau suficient combustibil pentru a se întoarce la Shannon, şi apoi a revenit în cabină

anunţându-i pe pasageri că a fost întreruptă călătoria: nu mai era indicat să se facă afaceri cu americanii la acel moment.

Reacţia a fost una cât se poate de grăitoare: magnaţii, care s-au lăsat conduşi de patriotism în detrimentul intereselor lor financiare, au izbucnit în aplauze. „A fost foarte emoţionant", relatează Kosacev. Se dorea ca decizia de a întoarce avionul din zbor la jumătatea drumului să transmită un semnal de nemulţumire profundă din partea Rusiei. În zilele ce au urmat, aceleaşi sentimente s-au revărsat şi în stradă, mii de ruşi protestând în faţa Ambasadei SUA de la Moscova.

Un an mai târziu, în ultima lui vizită prezidenţială, Clinton a descoperit că această rană încă mai supura. Putin s-a înfăţişat drept un om care nu avea să mai permită ca Rusia să fie ignorată sau desconsiderată. Timp de două zile, el şi-a manifestat făţiş dezaprobarea faţă de planurile Statelor Unite pentru crearea unui scut unilateral de apărare antirachetă. Apoi, în dimineaţa de dinaintea plecării, în timpul unei şedinţe de rămas-bun la Kremlin, Putin a emis o ameninţare sumbră conform căreia, dacă America urma să-şi continue planurile, reacţia Rusiei avea să fie una „corespunzătoare" şi „poate chiar neaşteptată, probabil asimetrică"; altfel spus, ruşii nu aveau să încerce egalarea sistemului sofisticat şi costisitor al americanilor, dar aveau să ia măsuri pentru a-i zădărnici eficienţa. Iar acest lucru putea însemna orice, de la producerea unui număr imens de rachete nucleare pentru a sufoca acest scut la distrugerea instalaţiilor americane imediat după ridicarea lor.

Clinton a ascultat prelegerea lui Putin, după care s-a întors către asistentul său, Strobe Talbott, şi i-a şoptit: „Presupun că tipul ăsta crede că nu am înţeles mesajul din prima. Ori e greu de cap, ori crede că eu sunt. Oricum ar fi, hai să terminăm mai

repede aici, ca să mergem să-l vedem pe bătrânul Boris”.[13]

Destinşi, americanii au părăsit Kremlinul pentru a-şi lua rămas-bun de la prietenul lui Clinton, fostul preşedinte Elţîn, care locuia acum în dacea sa de la ţară. Însă, odată ajuns acolo, Clinton avea să aibă parte de o surpriză. Până să ajungă la el, Putin îl sunase deja pe Elţîn şi îi spusese să-i transmită şi mai ferm mesajul lui Clinton, accentuând că Rusia nu avea să tolereze nici un fel de politică americană care ar fi putut să-i pună în pericol siguranţa. După terminarea tiradei, Clinton a îndreptat conversaţia către preocuparea sa legată de viitorul Rusiei. Conform consilierului său, Strobe Talbott, cuvintele de rămas-bun au fost destul de semnificative şi elocvente faţă de impresia pe care America o avea în privinţa Rusiei, după căderea comunismului:

„Boris, tu ai democraţia în suflet, încrederea poporului în oase, focul unui adevărat democrat şi reformator în vintre. Nu sunt sigur că şi Putin e la fel. Va trebui să fii cu ochii pe el şi să-ţi foloseşti influenţa ca să te asiguri că rămâne pe calea cea bună. Putin are nevoie de tine, Boris. Rusia are nevoie de tine… Tu ai schimbat Rusia. Rusia a fost norocoasă să te aibă. Lumea a fost norocoasă că tu te-ai aflat unde te-ai aflat. *Eu* am fost norocos să te am. Am făcut multe împreună, noi doi… Am făcut nişte lucruri bune, care vor dăinui. Ai dat dovadă de curaj. Multe dintre lucrurile acelea au fost mai greu de făcut pentru tine decât pentru mine. Ştiu asta“.

În timp ce părăsea dacea lui Elţîn, Clinton s-a întors către Talbott şi i-a spus: „Poate că asta e ultima dacă când îl mai văd pe bătrânul Boris. Cred că o să-i simţim lipsa“.

Cuvintele sentimentale ale lui Clinton sugerau clar că era de părere că lucrurile au mers bine în Rusia sub conducerea lui Elţîn şi că Rusia era în punctul în care îşi dorea America. În realitate,

lucrurile nu mergeau aşa de bine, iar Rusia nu voia să ajungă chiar în orice punct şi-ar fi dorit America. Ceea ce avea să-i lipsească Americii era un lider rus maleabil până la graniţa supunerii, iar Putin avea să fie orice, numai asta nu.

Rusia lui Elţîn

Occidentul a tratat Rusia postsovietică cu destul de multă indiferenţă. Corporaţiile occidentale salivau gândindu-se la perspectiva deschiderii unei imense pieţe noi, aşa că economiştii de la Harvard angajaţi de guvernul rus au insistat în favoarea implementării extrem de rapide a unui capitalism fără restricţii, neluând prea mult în seamă nevoile poporului rus şi efectele pe care această măsură urma să o aibă. Ideile lor au fost preluate cu mult entuziasm de către apropiaţii lui Elţîn, conduşi de economistul Igor Gaidar, un adept al „terapiei de şoc“ a cărei aplicare transformase radical, cu doar câţiva ani în urmă, unele state cum ar fi Polonia. Elţîn l-a desemnat pe Gaidar pentru „a oferi libertate economică poporului şi a îndepărta toate barierele din calea libertăţii întreprinderilor şi a antreprenorilor”. Astfel, în numai câţiva ani, milioane de ruşi au ajuns la sapă de lemn, în timp ce o mână de oameni întreprinzători, foşti oficiali comunişti, s-au transformat în oligarhi miliardari, punând mâna pe resursele ţării la un preţ insignifiant faţă de valoarea reală.

Cu siguranţă, Rusia s-a bucurat, sub conducerea lui Elţîn, de Libertate, cu un L mare şi atractiv, aşa cum nu mai cunoscuse în toată istoria ei străveche. Anii ’90 au fost plini de entuziasm, iar lumea a asistat la un aflux de energie reprimată în cei 70 de ani de comunism. Orice rus cu ceva bani şi spirit de iniţiativă îşi putea deschide o mică afacere, chiar dacă era vorba de o simplă gheretă în care se comercializau batoane Snickers şi vodcă. Ruşii erau liberi să călătorească în străinătate, să citească ce doreau, să spună ce le trecea prin minte şi să

protesteze împotriva conducătorilor. Existau alegeri competitive şi partide politice. Televiziunea naţională transmitea emisiuni de satiră şi critici acide la adresa politicienilor de la Kremlin. Nou-înfiinţatele bănci private sponsorizau spectacole de balet şi concerte. Magazinele s-au umplut rapid cu bunuri de consum şi alimente pe care cetăţenii sovietici le văzuseră doar în filme. După deceniile sumbre cu o conducere totalitară, oamenii nu se mai temeau. Exista optimism şi speranţă. Acesta era cu siguranţă felul în care Rusia era privită de către observatorii occidentali şi evident că şi Bill Clinton vedea lucrurile la fel.

Şi totuşi, când mă uit peste notiţele şi rapoartele mele de la acea vreme, îmi aduc aminte că majoritatea ruşilor erau de altă părere. Relatările mele către BBC au înregistrat un deceniu de ruşine şi umilinţă.

Rusia lui Elţîn era o ţară care părea condusă de nişte bătăuşi pe care îi vedeai gonind pe autostradă în limuzinele lor cu geamuri fumurii, comandând sticle de vin de mii de dolari în cele mai bune restaurante şi răstindu-se dispreţuitor la ospătari, sau făcând cumpărături în magazine cu produse la preţuri exorbitante şi împuşcându-se, ocazional, unii pe ceilalţi în plină zi. Asasinatele comandate erau la ordinea zilei în disputa bandelor ruseşti de tip mafiot pentru teritorii controlate şi afaceri.

Sediul BBC se afla într-un hotel şi centru de afaceri al cărui coproprietar era americanul Paul Tatum. După o dispută cu partenerul său de afaceri cecen, el a fost ciuruit de gloanţele trase dintr-o mitralieră Kalaşnikov, la ora cinci după-amiaza, pe când intra în staţia de metrou de lângă hotel. Ucigaşul lui nu a fost găsit niciodată. Cu altă ocazie, mă aflam în trafic când am văzut că pe marginea străzii se desfăşura un jaf armat, din nou în plină zi. Mai mulţi bărbaţi ameninţau cu arma un amărât care stătea întins pe pământ. Într-o altă zi, aparent obişnuită, am asistat la o razie într-un

restaurant din Moscova, şi am fost nevoiţi să ne aruncăm cu toţii la pământ în timp ce aveau loc arestări. Ca să intri în supermarketul din cartier, trebuia să treci pe lângă jandarmi în salopete militare şi cu mitraliere AK-47 pe umăr. Toate manifestările iniţiale ale capitalismului au fost însoţite de violenţă şi ameninţări: fie că administrai un hotel de cinci stele, fie vindeai suvenire la o tarabă pe Arbat, trebuia să plăteşti taxă de protecţie unei bande mafiote sau alteia.

În apropierea oraşelor mari, şi mai ales lângă Moscova, aşa-zişii „ruşi noi“ îşi construiau vile cu piscină, crame şi foişoare elegante, toate ascunse în spatele gardurilor înalte de patru metri şi jumătate. Aceştia reprezentau o mică parte din populaţie, în timp ce milioane de oameni sărăciseră în urma reformelor economice iniţiate în 1992. Liberalizarea bruscă a preţurilor condusese la creşterea ameţitoare a inflaţiei. Oamenii obişnuiţi îşi vindeau bunurile pe trotuar, iar centrul Moscovei devenise o adevărată piaţă de vechituri. Îmi amintesc foarte bine un bărbat între două vârste, doctor în ştiinţe, care vindea lacăte vechi şi ruginite, alături de alte mărunţişuri.

Numeroşi oameni de ştiinţă emigrau în căutarea unui loc de muncă care să le ofere un trai decent, mulţi dintre aceştia luând cu ei informaţii strategice şi secrete ale Rusiei, privând astfel ţara de cele mai bune creiere, tocmai atunci când avea mai mare nevoie de ele.

Gările se umpluseră de cerşetori şi oameni fără adăpost. *Kurski vokzal,* principala gară moscovită pentru destinaţiile din sudul ţării, devenise un azil de noapte dickensian, plin de hoţi de buzunare şi bolnavi. Oameni cu membrele amputate în primul război din Cecenia (1994-1996) şchiopătau prin vagoanele de metrou, cerând de pomană.

Afaceri de tot felul se răspândeau peste tot – cele mai populare fiind micile chioşcuri care vindeau băuturi alcoolice de origine incertă şi

produse alimentare. Carnea era vândută în condiţii insalubre prin pieţele apărute ca ciupercile după ploaie pe terenurile virane – adevărate focare de infecţie.

Oamenii disperaţi îşi îngropau economiile în scheme piramidale care se prăbuşeau invariabil, lăsându-i faliţi. În 1992, guvernul a emis cupoane de privatizare pentru fiecare cetăţean. Ideea de bază era ca acestea să fie schimbate pe acţiuni la întreprinderile privatizate. Dar, în realitate, milioane de oameni le-au vândut sau pur şi simplu le-au dat mai departe, cele mai multe sfârşind în mâinile unor antreprenori vicleni sau ale administratorilor de întreprinderi de stat, care au devenit astfel noii proprietari capitalişti ai Rusiei.

Industria s-a prăbuşit. Muncitorii nu erau plătiţi sau erau plătiţi după multe luni restante, adesea în bunuri de consum – prosoape, săpunuri sau tampoane –, mai degrabă decât în bani. Până şi întreprinderile făceau între ele plăţi în natură. Astfel, un stat mândru cândva primea acum ajutoare alimentare – zahăr şi margarină din surplusul de la Uniunea Europeană sau din raţiile rămase armatei americane din Războiul din Golf. O superputere întindea acum mâna pentru a primi de pomană.

În întrevederea avută în 1993 cu preşedintele Clinton la Vancouver, Elţîn a precizat următoarele: „Aminteşte-ţi că Germania de Est a avut nevoie de 100 de miliarde de dolari pentru a scăpa de monstrul comunist”. Dar s-a întors doar cu promisiunea a 1,6 miliarde de dolari, mare parte sub formă de credite sau ajutoare alimentare. Unii s-au întrebat dacă nu cumva Occidentului îi lipsea imaginaţia. Oare nu avea şi Rusia nevoie de un „Plan Marshall” pentru a-şi reconstrui infrastructura învechită din perioada sovietică, care nu era într-o stare cu mult mai bună faţă de aceea a Germaniei de după cel de-al Doilea Război Mondial?

Probabil că firmele de consultanţă occidentale profitau mai mult decât poporul rus de pe urma pachetelor de ajutoare occidentale. Îmi amintesc că atunci când i-am luat un interviu administratoarei unei mici brutării din Moscova, care urmase timp de o lună un curs de management pe lângă o firmă de consultanţă din Anglia, ea mi-a spus: „Sincer, aveam nevoie doar de bani ca să cumpăr echipamente de brutărie de ultimă generaţie. Ştiu deja cum să-mi administrez firma!”

Societatea rusă a fost dărâmată pur şi simplu de trecerea bruscă de la comunism la capitalism. Poporul îşi pierduse ţara la propriu: Uniunea Sovietică, un teritoriu uriaş cu o populaţie de 250 de milioane de oameni proveniţi din 15 republici naţionale s-a făcut ţăndări. 25 de milioane de ruşi s-au trezit dintr-odată că sunt rezidenţi ai unor ţări străine, izolaţi în ceea ce a devenit cunoscută drept „străinătatea învecinată”. Locuitorii Siberiei nu mai puteau să evadeze în vacanţe în Crimeea (acum în Ucraina) şi nici măcar la Moscova, deoarece preţurile biletelor de avion le depăşeau posibilităţile. Am rămas uimit să aud, pe când mă aflam într-o vizită în Siberia, cum oamenii numeau Rusia europeană „continent”, de parcă ei ar fi fost nişte naufragiaţi pe o insulă pustie în mijlocul oceanului.

Consilierii occidentali de la Kremlin nu dădeau prea multe semne că ar fi înţeles cum să se descurce cu această societate dislocată. Guvernele occidentale nu păreau să observe haosul şi sărăcia, sau nu le păsa, fiind atât de obsedate de ideea instalării capitalismului, încât nu ţineau cont de impactul imediat. Corporaţiile occidentale nu au văzut altceva decât o nouă piaţă de desfacere pentru marfa lor. O formulare ciudată pentru Rusia, „Produkt kompanii *Prokter end Ghembl”* (produs al companiei *Procter and Gamble),* răsuna la finalul mai tuturor reclamelor de televiziune asemenea unui nou slogan politic. Cred că ruşii

erau scoşi din minţi de cuvintele acelea, care înlocuiau, parcă, perfect, lozinca „Trăiască Partidul Comunist!", dar care, în loc să promită un viitor strălucit, promiteau produse de genul *Head & Shoulders* şi *Pampers,* pe care puţini ruşi şi le puteau permite.

Consultanţii americani în costume spilcuite mişunau peste tot, gângurind despre proiectul de privatizare a oraşului Nijnii Novgorod şi despre tinerii lui pionieri reformatori. Oraşul de pe Volga, cunoscut înainte sub numele de Gorki, a fost primul care şi-a vândut mare parte din activele de stat oamenilor obişnuiţi. În multe privinţe, această acţiune a fost promiţătoare. Îmi amintesc că vedeam întreprinzători ruşi dornici să-şi deschidă propria afacere cum inspectau camioane şi furgonete deţinute de stat, multe dintre ele aflate într-o stare deplorabilă, înaintând apoi oferte de cumpărare la licitaţie. De fapt, pentru mine, şi bănuiesc că şi pentru mulţi dintre ruşi, problema era să constatăm cât de mulţi erau străinii care supravegheau acest proces. Toate acţiunile lăsau să se vadă că America scosese Rusia la vânzare.

Pentru cei care au făcut marele pas, organizându-se în „colective" de vânzători care şi-au unit forţele pentru a cumpăra şi administra propriile magazine, acest lucru chiar a dat roade. Odată ce au devenit proprietari disperaţi să-şi atragă clientela, ei au început să-şi transforme afacerile cu un zel care avea să şteargă în curând gustul searbăd lăsat de „comerţul" sovietic. Însă, pentru cei care se aflau de cealaltă parte a tejghelei, şi ale căror economii şi pensii fuseseră spulberate de hiperinflaţie, situaţia a fost una complet diferită. Speranţa de viaţă a scăzut vertiginos, rata alcoolismului a crescut şi mii de şarlatani, clarvăzători şi vrăjitoare, practicanţi ai „magiei albe" au intervenit pentru a profita de starea generală de degradare.

După care a mai venit şi războiul din Cecenia. Elţîn încurajase regiunile ruseşti să-şi afirme propria putere, dar Cecenia, o mică republică musulmană din nordul Caucazului, a mers până acolo încât să-şi declare independenţa – a cărei recunoaştere ar fi putut crea un precedent pentru destrămarea Federaţiei Ruse. Aşa că, în decembrie 1994, Elţîn a ordonat invadarea republicii. Rezultatul a fost unul dezastruos din toate punctele de vedere: mii de militari ruşi slab pregătiţi au murit, iar sute de mii de ceceni fie au fost ucişi, fie au fost nevoiţi să se refugieze în republicile învecinate. Capitala, Groznîi, s-a transformat într-o grămadă de dărâmături, cecenii au devenit radicalişti, redobândindu-şi credinţa islamică rămasă latentă în perioada sovietică şi mii de bărbaţi s-au alăturat miliţiilor separatiste, care au reuşit până la urmă să alunge armata rusă din ţara lor. A fost o înfrângere foarte ruşinoasă pentru ruşi, care a determinat, până la sfârşitul lui 1996, ca Cecenia să obţină independenţa *de facto.* În plus, rebelii au început să orchestreze atacuri teroriste chiar şi în interiorul Rusiei: în vara lui 1995 au luat ostateci mai bine de 1 000 de oameni dintr-un spital din oraşul Budionovsk, situat în sudul Rusiei. Autorităţile au încercat să ia cu asalt spitalul (fapt ce a dus la moartea a cel puţin 130 de oameni), dar le-au permis apoi teroriştilor să scape.

Până la începutul lui 1996, popularitatea lui Boris Elţîn scăzuse enorm, nu numai din cauza reformelor nepopulare şi a rezultatului dezastruos al războiului din Cecenia, ci şi din cauza faptului că preşedintele însuşi devenise un subiect stânjenitor, prin apariţiile sale tot mai dese în stare de ebrietate. Nu există prea multe dubii legate de faptul că liderul comunist Ghennadi Ziuganov ar fi putut fi ales preşedinte în acea vară, dacă alegerile ar fi fost corecte. În realitate, însă, noii oligarhi ai ţării, oameni de afaceri miliardari, care se temeau

să nu-şi piardă nou-dobândita avere odată cu posibila reîntoarcere a comuniştilor la putere, s-au unit pentru a asigura înfăptuirea miracolului realegerii lui Elţîn. Erau nişte tipi unşi cu toate alifiile care, într-o schemă de tip „împrumut contra acţiuni" iniţiată în 1995, cumpăraseră cele mai mari fabrici de stat ale Rusiei, inclusiv cea mai mare parte a rezervelor de petrol şi gaze, la preţuri foarte mici faţă de valoarea reală, în schimbul salvării guvernului ajuns la faliment. Au finanţat, aşadar, campania lui Elţîn şi s-au folosit de posturile naţionale de televiziune pe care le deţineau pentru a manipula transmisiunea alegerilor în favoarea acestuia. Elţîn a ajuns, aşadar, din nou la putere, iar Occidentul a putut să răsufle uşurat, deoarece, în viziunea lui Clinton şi a celorlalţi lideri occidentali, „democraţia" şi „economia de piaţă liberă" din Rusia se salvaseră, şi asta era tot ce conta.

Ceea ce mulţi dintre liderii occidentali nu au reuşit să observe, însă, era trauma psihologică prin care treceau ruşii ca indivizi, dar şi ca naţiune, situaţie pe care Vladimir Putin a reuşit, însă, să o priceapă.

Stephen F. Cohen, specialist al spaţiului ex-sovietic, scria că părerea generală în Statele Unite era că „de la căderea în 1991 a Uniunii Sovietice, Rusia a fost o naţiune pregătită, dornică şi capabilă să se transforme într-un fel de replică a Americii". [4] Lăsând la o parte diferenţele culturale şi istorice uriaşe, din cauza cărora este puţin probabil ca Rusia să devină vreodată o „replică" a Americii, fapt este că poporul rus s-a trezit aruncat direct în mijlocul acţiunii, fără să aibă nici un fel de timp de pregătire.

Vladimir Vîsoţki, poet şi cantautor din „epoca de aur" sovietică, anticipase parcă această stare de nesiguranţă încă din 1965, într-o vreme în care ar fi putut doar să viseze la o eliberare de sub jugul comunist:

„Ieri mi-au dat înapoi libertatea,
Ce-o să fac cu ea acum?"

Occidentul a presupus că ruşii aveau să ştie cum să-şi folosească proaspăt redobândita libertate, de parcă ar fi fost ceva absolut normal, iar ruşii ar fi fost doar nişte americani încetiniţi de comunism pentru câţiva ani şi, odată îndepărtate constrângerile, puşi în faţa unei economii de piaţă libere, totul ar fi fost bine. Toby Gati, consilierul lui Clinton pe probleme ruseşti, care a pregătit pachetul de prim ajutor pentru Rusia, recunoaşte: „Poate că noi, cei din SUA, am avut o viziune foarte îngustă asupra societăţii sovietice şi am supraestimat dorinţa ruşilor de a trăi după regulile noastre. Am plecat de la premisa că va fi o transformare rapidă şi că haosul care, întâmplător, nu a fost considerat haos, ci o perioadă de tranziţie, va fi înlocuit repede de viaţa normală”.[5]

În anii ’90, însă, mulţi ruşi s-au trezit mai degrabă înecându-se în valul capitalismului decât plutind pe el. În plus, în aer se simţea o stare generală de indignare faţă de instrucţiunile primite de la nişte străini despre cum să fie „civilizaţi”. E drept că ideologia comunistă nu prinsese deloc rădăcini în mentalitatea poporului rus şi că majoritatea s-au descotorosit repede de ea, însă ruşii nu şi-au pierdut anumite trăsături ale felului de a gândi de dinaintea epocii comuniste, intrinsece psihologiei ruseşti. Auzeai des pe atunci – şi auzi chiar şi acum – ruşi care regretau pierderea „apropierii” pe care o simţeau în comunism. „Colectivitatea” nu fusese o invenţie sovietică, ci îşi avea rădăcinile în istoria rusă, contravenind obiceiurilor occidentale individualiste care le erau impuse acum.

V-am prezentat mai sus o imagine sumbră, poate puţin prea sumbră faţă de cum era de fapt situaţia generală, dat fiind că au fost, fără îndoială, şi multe bucurii şi avantaje sub conducerea lui Elţîn.

Dar tocmai această latură întunecată a anilor ’90, trecută atât de repede cu vederea de către Occident, este cea care a pregătit terenul fertil în care să-şi sădească Putin ideile.

De la *kommunalka* la Kremlin

Aceasta este o carte despre Putin la putere, şi nu o biografie a acestuia, însă este foarte util să aruncăm o privire şi asupra primei părţi a vieţii sale. Mediul în care a trăit şi drumul pe care l-a urmat în ascensiunea la cea mai înaltă funcţie a statului ne pot oferi indicii pentru desluşirea comportamentului plin de contradicţii pe care îl afişează ca preşedinte: acela de democrat care nu are încredere în democraţie, de simpatizant al Occidentului a cărui înţelegere despre Occident este incompletă şi limitată; un om care crede în economia de piaţă, dar a cărui viziune asupra lumii s-a format în trecutul comunist; un apărător înverşunat al statului rus, cu acea atitudine fără scrupule, glacială, a unui fost agent KGB faţă de „adversarii” săi.

Vladimir Vladimirovici Putin s-a născut în 1952 la Leningrad, un oraş care încă îşi mai lingea rănile după cel de-al Doilea Război Mondial, când a stat sub asediu şi a fost bombardat de nemţi timp de 900 de zile. Şi-a petrecut copilăria într-o *kommunalka,* un apartament la comun, în care familia lui ocupa o cameră şi împărţea bucătăria şi toaleta cu alte familii, experienţă ce trezeşte amintiri dulci-amărui în rândul multor familii ruseşti. Pe de o parte, condiţiile erau îngrozitoare: nu aveau baie şi apă caldă, iar şobolanii mişunau pe casa scării; pe de altă parte, traiul la comun şi împărtăşirea experienţei create de reconstrucţia postbelică au contribuit mult la consolidarea ideologiei comuniste optimiste din acele vremuri. Gândirea tânărului Putin a fost cel mai probabil formată în totalitate de propaganda sovietică brută, întrucât familia sa nu era compusă din disidenţi

sau intelectuali care să fi ascultat transmisiuni străine de radio sau să fi îndrăznit să poarte discuţii pe teme subversive. În plus, la şcoală învăţa că Occidentul este o lume malefică, în care capitaliştii exploatează muncitorii şi care se pregăteşte de război împotriva URSS. I se spunea că viaţa în ţara lui era incomparabil mai fericită, datorită guvernării înţelepte a Partidului Comunist. Până şi scurtul „dezgheţ" din vremea lui Nikita Hruşciov, de după moartea lui Stalin, a luat sfârşit pe când Putin avea 12 ani, aşa că anii de gimnaziu şi i-a petrecut sub auspiciile lui Leonid Brejnev, o perioadă marcată de un militarism în creştere, de confruntări cu Occidentul, de represiune politică şi rigiditate ideologică. Aceştia au fost anii în care tânărul Putin şi-a manifestat interesul de a se înrola în aparatul de represiune al partidului, KGB-ul, o ambiţie pe care şi-a realizat-o doar după absolvirea, în 1975, a Facultăţii de Drept din Leningrad.

Putin susţine că nici nu s-a gândit la teroarea generală provocată sub conducerea lui Stalin de predecesorul KGB-ului, NKVD. Într-adevăr, e foarte probabil să nu fi ştiut aproape nimic despre acest lucru. Astfel, susţine: „Ideile mele despre KGB se bazau pe poveştile romanţate referitoare la munca desfăşurată de agenţii secreţi. S-ar putea spune, fără nici o exagerare, că am fost produsul reuşit al unei educaţii patriotice sovietice".[6]

Ar fi putut totuşi să afle exact cu ce se ocupa KGB-ul în primii zece ani petrecuţi în funcţia de ofiţer la Leningrad – sfârşitul anilor '70, începutul anilor '80. În acea perioadă, KGB-ul a trimis numeroşi disidenţi în lagărele de muncă sau la ospiciu, a confiscat cărţi de literatură străină, a blocat transmisiunile străine, a controlat toate contactele cu vizitatorii străini, a supravegheat puţinii cetăţeni sovietici cărora li se permitea să călătorească în străinătate şi a ajutat Partidul Comunist în toate modurile posibile să îşi exercite

controlul total asupra societăţii. Misiunea sa în afara graniţelor era să submineze democraţiile occidentale, să fure secrete militare şi industriale, să răspândească comunismul în ţările în curs de dezvoltare şi să ajute serviciile secrete ale „statelor socialiste înfrăţite" din Europa de Est să înăbuşe avântul disidenţilor. Nu ştim cu precizie care au fost acţiunile lui Putin din acei ani, dar putem deduce din munca depusă la Departamentul de contraspionaj şi monitorizare a străinilor din Leningrad că era dedicat în totalitate cauzei sovietice, fiind atent la pericolele subversiunii occidentale. Şi în ziua de azi, Putin este necruţător cu cei care îşi „trădează patria" şi (aşa cum am putut vedea în 2010, când i-a primit cu braţele deschise pe cei zece spioni ruşi care au fost deconspiraţi în SUA) plin de admiraţie faţă de cei care îi urmează traseul de agent secret.

Serghei Roldughin, un prieten de familie, îşi aminteşte că atunci când l-a întrebat pe tânărul Putin cu ce se ocupa mai exact la KGB în Leningrad, acesta i-a răspuns enigmatic: „Sunt specializat în socializarea cu oamenii".

În 1985, a fost promovat la rangul de maior şi trimis să socializeze cu oamenii din Germania de Est comunistă. A fost detaşat la Dresda, după cum el însuşi susţine, cu misiunea de a oferi „informaţii politice": trebuia să recruteze informatori şi să adune informaţii despre personalităţile politice şi despre planurile „duşmanului numărul unu", NATO. Este foarte probabil ca în acest stadiu să mai fi fost foarte dedicat ideologiei şi să nu fi avut încă vreo experienţă directă cu Occidentul. În plus, nici nu apucase să trăiască în mod direct deşteptarea incredibilă a Uniunii Sovietice, datorată politicilor lui Mihail Gorbaciov de *perestroika* (restructurare) şi *glasnost* (deschidere). În timp ce ziarele şi teatrele moscovite rupeau imaginile falsificate ale trecutului sovietic, renunţând treptat la clişeele despre mârşăvia

Occidentului, Putin era detaşat într-unul dintre cele mai represive state din blocul comunist. Liderul Germaniei de Est, Erich Honecker, a rezistat până în ultima clipă vântului de schimbare ce bătea dinspre Moscova. Putin avea să asiste la starea tot mai mare de nelinişte acumulată în Germania de Est, care a culminat, la sfârşitul lui 1989, cu căderea Zidului Berlinului. În săptămânile care au precedat căderea regimului comunist, revoluţia paşnică a început tocmai la Dresda, unde manifestanţii au ieşit în stradă să protesteze, aşadar chiar sub nasul lui Putin.

Viitorul lider al Rusiei a putut, astfel, să observe căderea comunismului dintr-o poziţie neobişnuită. Deşi ratase revoluţia lui Gorbaciov în patrie, a putut vedea de aproape felul în care est-europenii şi-au luat în mâini frâiele propriului destin şi s-au smuls de pe orbita sovietică. Rolul său în KGB presupunea şi monitorizarea reacţiei NATO, şi era probabil perfect conştient de promisiunea verbală pe care se presupune că secretarul de stat american, James Baker, i-ar fi făcut-o lui Gorbaciov, în timpul procesului de reunificare a Germaniei, cum că alianţa nu avea să profite de căderea comunismului pentru a se extinde în fostul bloc sovietic.

După ce comuniştii din Germania de Est au pierdut lupta şi a luat sfârşit, implicit, şi hegemonia Uniunii Sovietice asupra ţării, Putin a ars cu mare zel cele mai periculoase dosare din biroul de la Dresda şi a fost nevoit să-şi fluture pistolul pentru a ţine la distanţă mulţimea agitată, care intenţiona să ia cu asalt locul, după ce năvălise deja în birourile Poliţiei secrete est-germane, Stasi. Ulterior, Putin a declarat că înţelegea reacţia mulţimii faţă de Stasi: „Erau sătui de controlul absolut exercitat de către Stasi. Societatea se simţea complet intimidată. Vedeau în Stasi un monstru” (nu există nici un indiciu cum că

ar recunoaşte că şi ruşii ar fi avut aceeaşi părere despre KGB).

În toată această situaţie, pentru Putin cel mai supărător a fost că, atunci când mulţimea înfuriată ameninţa să dea năvală în biroul lui şi l-a sunat pe şeful militar rus din regiunea Dresda pentru a-i cere ajutor, acesta i-a spus că nu se putea face nimic fără a avea înainte undă verde de la Moscova. „Însă“, povesteşte Putin, „Moscova nu putea fi contactată. Am avut senzaţia că ţara parcă nu mai exista. Era evident că Uniunea Sovietică era măcinată de boală, iar boala era una letală, incurabilă, numită paralizie, paralizia puterii”.

Putin mai povesteşte că îşi dăduse seama că dominaţia sovietică asupra a jumătate din Europa, bazată pe represiune şi îngrădiri, nu putea să continue la nesfârşit. Dar mai recunoaşte şi că nu era deloc încântat de această pierdere a influenţei, pe care o privea drept o umilinţă naţională. „Am abandonat pur şi simplu totul şi am plecat.”

Acesta a fost momentul în care Vladimir Putin a făcut o schimbare radicală în viaţa sa, cunoscând pentru prima dată perspective şi influenţe ce aveau să pună în discuţie toate lucrurile în care crezuse ca elev, student şi agent KGB. În ianuarie 1990, s-a întors din Germania în oraşul său natal, care la puţină vreme avea să îşi reia vechea denumire de Sankt-Petersburg. În timp ce încă mai era pe statul de plată al KGB-ului, şi-a găsit de lucru la Departamentul de Relaţii Internaţionale al Universităţii din Leningrad, angajându-se apoi ca asistent al preşedintelui Consiliului Local al Primăriei din Leningrad, un fost profesor de economie, pe nume Anatoli Sobceak. Fiind unul dintre liber-cugetătorii de seamă din perioada perestroikăi, Sobceak a fost ales la puţină vreme primar al Sankt-Petersburgului, desemnându-l, în iunie 1991, pe Vladimir Putin să se ocupe de relaţiile externe ale primăriei, într-o vreme în care oraşul avea pretenţii să devină un centru financiar

şi de investiţii important. Ulterior, Sobceak l-a numit pe Putin adjunctul său.

Fostul „produs reuşit al unei educaţii patriotice sovietice” a fost, aşadar, nu numai expus părerilor democratice ale lui Sobceak, dar a mai şi fost aruncat în lumea nefamiliară a comerţului şi a finanţelor occidentale. Când, în august 1991, liderii comunişti mai radicali (inclusiv şeful lui Putin din KGB, generalul Kriucikov) au pus la cale o lovitură de stat împotriva lui Gorbaciov, Putin povesteşte că s-a aflat alături de Sobceak, adunând susţinători care să sară în ajutorul democraţiei. Ulterior, a afirmat că intenţia conspiratorilor de a preveni dezintegrarea URSS-ului i s-a părut a fi una „nobilă”, dar că aceştia au reuşit să obţină exact opusul a ceea ce urmăreau.

Până la sfârşitul anului, Partidul Comunist a fost îndepărtat de la putere, iar Uniunea Sovietică s-a destrămat. Acesta a fost un moment hotărâtor pentru Putin: „Toate idealurile şi ţelurile pe care le aveam când m-am înrolat în KGB s-au năruit”.

Mandatul de viceprimar al lui Putin nu a fost unul lipsit de controverse. Consilierii locali au încercat să-l demită pe motive de corupţie, în urma unui scandal legat de importurile de alimente. A supravieţuit atacului, însă după ce Sobceak a pierdut alegerile din 1996, Putin s-a trezit şi el fără loc de muncă.

Printr-o combinaţie de noroc şi cunoştinţe, a ajuns, însă, în curând, la Moscova.[7] Protectorii săi erau un grup de oameni cunoscuţi sub numele de Familia, adică cercul de consilieri apropiaţi ai preşedintelui Elţîn. Printre aceştia se numărau fiica lui Elţîn, Tatiana, trei şefi consecutivi de cabinet, Anatoli Ciubais, Valentin Iumaşev (devenit ulterior soţul Tatianei) şi Aleksandr Voloşin, împreună cu influentul magnat Boris Berezovski, care deţinea 49% din acţiunile principalului post de televiziune rus, ORI, precum şi controlul efectiv asupra acestuia.

Ciubais era un personaj foarte important: lucrând în anii ’90 la Sankt-Petersburg, ajunsese să-i cunoască pe doi dintre consilierii lui Sobceak, unul dintre ei fiind Putin, iar celălalt Aleksei Kudrin, devenit ulterior ministru de Finanţe în guvernul Putin. Ciubais s-a mutat apoi la Moscova unde a ajuns un membru important al echipei de guvernare care a făcut posibile privatizările controversate ale activelor statului în primul mandat al lui Elţîn. Ciubais s-a ocupat şi de campania reuşită pentru realegerea lui Elţîn, devenind şeful acestuia de cabinet. El a fost cel care i-a invitat pe Kudrin şi pe Putin, rămaşi fără loc de muncă, să vină să lucreze la Kremlin – Kudrin în calitate de adjunct al său, iar Putin ca vicepreşedinte al Departamentului pentru gestionarea proprietăţii la Kremlin.

Putin a urcat repede scara ierarhică la Kremlin: a devenit, aşadar, adjunctul şefului de cabinet al preşedintelui Elţîn, în martie 1997, director al FSB, organizaţie ce a înlocuit KGB-ul, în iulie 1998 şi (simultan) directorul Consiliului Naţional de Securitate, în martie 1999.

Aşa cum Familia a reuşit să aranjeze realegerea lui Elţîn din 1996, la fel avea să orchestreze numirea lui Putin în funcţia de prim-ministru, cu intenţia ulterioară de a-l muta în scaunul de preşedinte, ca succesor al lui Elţîn. Membrii Familiei rămăseseră impresionaţi de loialitatea lui Putin, care, în calitate de director al FSB, a împiedicat în mod eficient investigaţiile pe scară largă pentru corupţie şi spălare de bani în care se presupunea că sunt implicaţi membri ai familiei lui Elţîn şi oficiali importanţi ai Kremlinului (unul dintre oficiali, Pavel Borodin, fusese acuzat de delapidarea unor sume fabuloase în timpul renovării clădirilor Kremlinului, însă acesta s-a nimerit a fi primul şef al lui Putin din administraţia de la Kremlin). Putin l-a mai ajutat şi pe mentorul său, Sobceak, să scape de urmărirea penală pentru

nişte acuzaţii de corupţie. Loialitatea avea să devină ulterior o trăsătură marcantă a personalităţii lui Putin. La fel cum Familia i-a răsplătit loialitatea, odată ajuns preşedinte, şi el avea să-i răsplătească pe cei loiali lui, dar şi să-i pedepsească pe cei care aveau să i se împotrivească. Familia nu avea să fie dezamăgită: prima mişcare a lui Putin, după ce a preluat funcţia de preşedinte în 2000, a fost să semneze decretul prin care îi garanta lui Elţîn şi familiei acestuia imunitate în faţa justiţiei.

În vara lui 1999, acoliţii lui Elţîn l-au însărcinat pe Berezovski să stea de vorbă cu Putin, aflat în vacanţă cu familia în staţiunea franceză Biarritz, pentru a-i propune postul de prim-ministru. Putin a ezitat, fiind aparent nesigur de propriile forţe, dar, la întoarcerea la Moscova, preşedintele Elţîn nu a vrut să accepte un refuz.

Putin avea să se confrunte în acest an năucitor al carierei sale cu o serie de evenimente care urmau să-i influenţeze profund gândirea. În martie 1999, trei foşti membri ai blocului sovietic, Ungaria, Polonia şi Republica Cehă au aderat la NATO. Oricare ar fi fost adevărul despre presupusele garanţii oferite lui Gorbaciov de către NATO, cum că nu intenţiona să se extindă la est (oficialii americani neagă cu vehemenţă că ar fi fost făcută o asemenea promisiune), aceasta a fost prima etapă a ceea ce Rusia considera a fi drept o înaintare inutilă şi ameninţătoare de forţe militare aliate către propriile graniţe. Această chestiune avea să bântuie următorul deceniu din guvernarea lui Putin.

La doar 11 zile după extinderea NATO, organizaţia a lansat un atac aerian împotriva Serbiei, ce a dus la toate repercusiunile descrise la începutul acestui capitol. Iar în august, problemele din Cecenia, mocnite în ultimii doi ani şi jumătate, au izbucnit dintr-odată în flăcări, aprinzând o furie interioară în Putin, care avea să-i influenţeze

acţiunile în ţară şi în afara ei, mulţi ani de atunci încolo. Lupta împotriva terorismului devenise o obsesie.

De la retragerea trupelor ruseşti din Cecenia, la sfârşitul lui 1996, republica s-a putut bucura de o autonomie *de facto* şi a devenit tot mai greu de controlat. Guvernul ales, relativ moderat, a fost subminat de militarişti precum Salman Raduev şi Şamil Basaev, cel care s-a aflat în spatele sechestrărilor de persoane de la Budionovsk. Răpirile deveniseră ceva obişnuit. După uciderea a şase voluntari ai Crucii Roşii şi răpirea a patru muncitori din telecomunicaţii, tot mai puţini străini îndrăzneau să se aventureze pe teritoriul cecen. Fundamentaliştii islamişti au preluat puterea, iar unii dintre militarişti au început stabilirea unor legături cu grupările extremiste din Orientul Mijlociu, inclusiv cu al-Qaeda.

În 7 august 1999, Basaev, împreună cu un islamist originar din Arabia Saudită, Ibn Al-Khattab, au orchestrat şi lansat o invazie de 1 500 de oameni în republica vecină Ceceniei, Daghestan. Scopul lor era de a crea acolo un stat islamic, acesta fiind un prim pas către realizarea unui superstat islamic în toată regiunea nord-caucaziană a Rusiei. Atacul a fost cel care l-a catapultat pe Putin în cea mai înaltă funcţie a statului, în ziua următoare, Elţîn l-a desemnat pe şeful său responsabil cu securitatea, bine pregătit în funcţia de prim-ministru, să se ocupe de această problemă.

Apariţia din neant a lui Putin ca viitor conducător al ţării a fost una surprinzătoare, acesta fiind practic încă necunoscut în ţară, chiar şi elitei politice. Dar, în lunile următoare, el a devenit noul chip al Rusiei: dur, energic şi necruţător în reacţiile sale împotriva tot mai îndrăzneţelor atacuri teroriste cecene.

În septembrie, patru bombe au explodat în decursul a două săptămâni şi au distrus numeroase

blocuri de locuinţe în Buinaksk, Moscova (de două ori) şi Volgodonsk, omorând aproape 300 de oameni. Atacurile, atribuite cecenilor, împreună cu invadarea Daghestanului, au constituit pentru Putin pretextul, în caz că ar fi avut nevoie de unul, ca să pornească cel de-al doilea război cecen. Într-o întâlnire cu Bill Clinton desfăşurată în 12 septembrie, Putin, aflat într-o stare vădită de agitaţie, i-a desenat o hartă a Ceceniei şi i-a explicat planul său de anihilare a separatiştilor, declarând ulterior furios pentru presă: „Indivizii ăştia nu sunt oameni, nici măcar nu poţi să-i numeşti animale, sau dacă sunt animale, sunt nişte animale turbate…”

Atacurile cu bombă au picat într-un moment numai bun pentru a-i oferi lui Putin pretextul de a porni un război, şi deci, de a-i creşte popularitatea, astfel că unii ruşi cred că acestea au fost instrumentate de către FSB. Teoriile conspiraţiei sunt atât de răspândite, şi atât de nebuneşti în Rusia încât, dacă toate ar fi date crezării, atunci istoria ar trebui rescrisă. Un al cincilea incident, din Riazan, a trezit însă suspiciuni reale când poliţia, acţionând la un pont, a reuşit să împiedice un presupus complot, după descoperirea a trei saci de praf alb pe care l-au identificat ca fiind explozibil, împreună cu nişte detonatoare, în subsolul unei clădiri de locuinţe. Mii de locatari din cartier au fost evacuaţi, în timp ce sacii erau îndepărtaţi şi duşi la adăpost. Putin i-a felicitat personal pentru vigilenţa lor pe cetăţenii care observaseră sacii transportaţi în clădire. Dar, după arestarea câtorva suspecţi pentru plasarea bombelor, aceştia s-au dovedit a fi agenţi FSB. Directorul FSB a pretins apoi că totul a fost doar un „exerciţiu” pentru a testa reacţiile în urma exploziilor anterioare şi că sacii nu conţineau altceva decât zahăr. Filiala din Riazan a FSB nu avea cunoştinţă de acest exerciţiu, aşa că a emis o declaraţie prin care îşi exprima uimirea.

Numeroase alte circumstanţe misterioase au înconjurat atacurile din blocul de locuinţe, cum ar fi, de exemplu, faptul că purtătorul de cuvânt al Dumei de Stat anunţase în Parlament că tocmai a primit o comunicare despre atentatele din Volgodonsk în ziua de 13 septembrie, data unuia dintre atentatele din Moscova, dar cu trei zile *înainte* de explozia din Volgodonsk. Este posibil oare ca cineva care să fi ştiut dinainte de atacuri să fi încurcat datele? Toate încercările de a investiga cu atenţie aceste incidente din Rusia au fost însă zădărnicite, iar Kremlinul reacţionează agresiv de fiecare dată când apar întrebări în legătură cu acest subiect. În plus, doi dintre membrii unei comisii independente care a încercat să stabilească succesiunea faptelor au fost asasinaţi, iar un al treilea a murit într-un accident de maşină, în timp ce avocatul comisiei a fost arestat şi încarcerat pentru acuzaţia de posesie ilegală de armă. Jurnalista Anna Politkovskaia şi fostul agent KGB Aleksandr Litvinenko, ambii investigând atentatele, au fost asasinaţi în 2006.

Cel de-al doilea război cecen era menit să răzbune umilinţa suferită de Rusia în primul război şi să împiedice ceea ce se pare că Putin privea drept o ameninţare islamistă asupra întregii ţări. Unul dintre consilierii săi apropiaţi mi-a mărturisit, sub protecţia anonimatului, că Putin se temea că mandatul său de prim-ministru ar putea să dureze doar câteva luni (aşa cum se întâmplase cu predecesorii săi) şi că îşi dorea să se folosească de acest timp pentru a preveni destrămarea Rusiei. „Invadarea cecenă a Daghestan-ului era un semnal trimis de bandiţi cum că intenţionau să înainteze de-a lungul Volgăi în unele dintre republicile noastre musulmane, Başkortostan şi Tatarstan."

Nu l-am auzit niciodată pe Putin (sau pe vreun alt lider rus) să vorbească despre suferinţele efective ale poporului cecen, deportările în masă din ţara natală în Asia Centrală din timpul lui

Stalin, sau suprimarea culturii şi limbii de către ruşi în perioada sovietică, la fel cum nu multă lume este conştientă de faptul că invazia brutală a Rusiei în 1994 a dus la radicalizarea luptătorilor ceceni şi a încurajat fundamentalismul islamist, practic inexistent când am vizitat republica înainte de război. Războiul, cu atrocităţile comise de forţele ruseşti, a fost cel care a transformat nişte simpli separatişti în terorişti înverşunaţi ideologic şi fără această conştientizare, noul război al lui Putin avea să înrăutăţească şi mai tare lucrurile.

La scurtă vreme, Putin a început să-şi arate limba ascuţită şi limbajul foarte direct ce aveau să devină o caracteristică a sa. Întrebat despre ferocitatea campaniei conduse de Rusia, Putin a replicat, în 24 septembrie, următoarele: „îi vom urmări pe terorişti oriunde ar fi. Dacă intră în vreun aeroport, o să-i prindem acolo. Dacă-i prindem, scuzaţi-mi expresia, la toaletă… o să ştergem cu ei pe jos chiar acolo, la budă. Şi cu asta, basta“. Campania condusă de Putin l-a scos repede din anonimat, însă nu devenise încă cel mai popular politician din ţară. Unul dintre predecesorii săi în funcţia de prim-ministru, Evgheni Primakov, a criticat public anturajul corupt al lui Elţîn, declarându-şi intenţia de a candida la preşedinţie. Astfel, a creat împreună cu primarul Moscovei, Iuri Lujkov, un bloc politic numit Patria – Rusia Unită, care părea hotărât să obţină rezultate pozitive în alegerile prezidenţiale programate pentru luna iunie.

Acesta a fost momentul în care Boris Berezovski a intervenit pentru a asigura victoria candidatului susţinut de Familie, adică Vladimir Putin. Berezovski s-a prevalat de toată influenţa pe care i-o conferea ORT-ul, orchestrând în acelaşi timp o campanie susţinută de defăimare a lui Primakov şi a lui Lujkov. A angajat, aşadar, un prezentator foarte cunoscut de televiziune, pe Serghei Dorenko, specializat în subiecte de

scandal, de senzaţie şi în comentarii neruşinat de părtinitoare. Berezovski a fost încântat să-l vadă cum îl atacă pe Primakov, care, pe vremea când era prim-ministru, comandase numeroase controale ale companiilor lui şi ameninţase cu închisoarea oamenii de afaceri ca el pentru infracţiuni economice. Noapte de noapte, principalul post de televiziune rus vorbea întruna despre vârsta înaintată a lui Primakov, despre infirmitatea şi presupusa corupţie a lui Lujkov, glorificând în acelaşi timp faptele măreţe ale lui Putin în Cecenia.

În timp, cercul restrâns compus din Berezovski, Iumaşev şi Tatiana Diacenko se întrunea în secret la vila lui Aleksandr Voloşin, şeful de cabinet al lui Elţîn, pentru a crea o forţă politică de susţinere a lui Putin. În septembrie, cu trei luni înainte de alegerile din Duma, s-a născut un nou partid politic, numit Edinstvo (Unitate), care nu avea rădăcini, ideologie şi practic nici o altă politică decât sprijinul pentru Putin, beneficiind, în schimb, de susţinerea ostentativă a postului lui Berezovski şi a mai multora dintre ziarele acestuia. Partidul a câştigat alegerile din 19 decembrie cu un număr de voturi aproape dublu faţă de cel obţinut de Patria – Rusia Unită. Se pregătise aşadar scena pentru retragerea lui Elţîn în ajunul Anului Nou şi predarea puterii premierului şi succesorului său.

Ziua care a urmat alegerilor din Duma era „Ziua Cekăi”, tradiţie păstrată în Rusia încă din perioada sovietică, în care majoritatea profesiilor aveau dedicată o zi din calendar, iar aceasta era ziua în care se omagia actuala şi fosta poliţie secretă (cunoscută iniţial sub denumirea de Ceka). În acea dimineaţă, Putin a reinstalat o placă comemorativă pe zidul sediului FSB, Lubianka, în memoria lui Iuri Andropov, directorul KGB la momentul înrolării lui Putin. Placa fusese înlăturată în anii de desovietizare ai lui Elţîn. La gala din acea seară, premierul a ţinut un discurs în faţa foştilor săi

colegi şi a glumit spunând: „Vreau să raportez că un grup de agenţi FSB, trimişi sub acoperire în guvern, şi-a îndeplinit cu succes primul stadiu al misiunii".

Cel de-al doilea stadiu era pe cale să înceapă. Zece zile mai târziu, Elţîn s-a retras din funcţie, iar Putin a preluat puterea supremă în Rusia.

Capitolul 2 - Curtarea Occidentului

„Vreau ca Rusia să facă parte din Europa”

Relaţiile Rusiei cu NATO erau reci ca gheaţa încă de când aliaţii bombardaseră Iugoslavia, în martie 1999. „Reprezentantului NATO la Moscova i s-a spus să-şi facă bagajul”, anunţa ministrul de Externe al Rusiei, Igor Ivanov. „Nu va mai exista nici un fel de contact cu NATO, inclusiv cu secretarul său general, până când nu încetează atacurile împotriva Iugoslaviei.”

Dar, la începutul lui 2000, la scurt timp după ce Vladimir Putin a devenit preşedinte interimar, secretarul general al NATO a primit un telefon. Nu era nimeni altul decât Igor Ivanov, iar George Robertson, noul şef NATO, a fost luat prin surprindere. Ajunsese la Bruxelles în octombrie şi hotărâse ca una dintre primele sale misiuni să fie aducerea Rusiei „înapoi în sfera siguranţei”, dar, până în acel moment, nu se întâmplase nimic în acest sens.

Ivanov a încercat, cu reticenţă la început, să-şi expună ideea: „Dacă intenţionaţi să veniţi la Moscova, vreau să ştiţi că gestul va fi apreciat”.[8]

Şi astfel s-a întâmplat ca Robertson să fie primul politician occidental important care să-l întâlnească pe noul preşedinte al Rusiei, călătorind în februarie la Moscova într-un avion oferit de forţele aeriene germane.

Putin părea intrigat de idee, iar apariţia la Moscova a unui avion aparţinând Luftwaffe a ajutat la spargerea gheţii.

„De ce aţi venit cu un avion german?” a întrebat.

Robertson şi-a dat brusc seama că inscripţia „Luftwaffe”, strălucind pe toată latura avionului, stârnea o anumită sensibilitate în Rusia, căci amintea de teroarea pe care o pricinuiseră bombardamentele nemţeşti în cel de-al Doilea

Război Mondial. El i-a explicat că NATO nu are avioane proprii, aşa că a fost nevoit să împrumute unul de la statele membre.

Putin a replicat, exersându-şi engleza: „Hmm, domnule secretar general, data viitoare poate că ar fi bine să folosiţi un avion britanic”.

Robertson adusese şi un cadou pentru Putin, o carte în engleză pe care o găsise într-un anticariat, despre Curtea ţaristă. Liderul rus a fost încântat. Se pare că el chiar se străduia să înveţe engleza, acum că profesia de a „socializa cu oamenii” avea să includă şi o mulţime de lideri străini.

„Mi-aş dori să citesc cu voce tare cărţile astea, ca să exersez”, i-a spus lui Robertson, după care a adăugat: „ca să înveţe şi câinele meu engleza”.

Atacurile lui învăluite în farmec nu duceau lipsă de substanţă, la fel ca şi glumele. Robertson povesteşte că Putin era oarecum tăios şi direct: „Nu era atât de sigur pe sine, cum avea să ajungă ulterior. Încă era nou în funcţie. De fapt, nici măcar nu era încă instalat în funcţie, încă mai era preşedinte interimar”.

„Vreau să clarificăm relaţia dintre noi”, a spus Putin. „În clipa de faţă ea nu este constructivă şi mi-aş dori să reiau relaţiile cu NATO. Pas cu pas. Nu este ceva ce se poate întâmpla peste noapte, şi multă lume nu este de acord cu mine în această privinţă.” Putin a făcut semn către ministrul Apărării, mareşalul Sergheev, şi către ministrul de Externe, Igor Ivanov. „Dar eu ştiu ce vreau, şi anume ca Rusia să facă parte din Europa. Acolo este destinul ei. Aşa că haideţi să găsim cea mai bună cale prin care să reuşim acest lucru.”

Ambasadorul britanic i-a spus lui Roberston că a rămas impresionat de o asemenea decizie legată de politica externă, luată atât de repede. Relaţia fusese atât de fragilă, încât faptul de a fi declarat că intenţiona „să o reia” era un lucru important. Lui Robertson i s-a părut că Putin voia să aibă „o relaţie nestingherită", să pună deoparte toate

obstacolele moştenite de la guvernele anterioare şi să vorbească despre probleme importante. „Voia să fie luat în serios, drept o figură importantă pe scena comunităţii internaţionale."

Un alt lider era dornic să-i îndeplinească dorinţa. Premierul Tony Blair a văzut în asta o şansă de a transforma Marea Britanie într-un „partener pe gustul Rusiei" în Europa şi a hotărât să „intre devreme în joc" printr-o vizită făcută în Rusia, în prima jumătate a lui martie, chiar înainte ca Putin să fi fost ales preşedinte (alegerile erau programate pentru 26 martie). Era, în acest punct, mai dornic chiar decât cancelarul Germaniei, Gerhard Schröder, sau decât preşedintele Franţei, Jacques Chirac, să închidă ochii în faţa campaniei agresive duse de Putin împotriva Ceceniei. Ministerul Britanic al Afacerilor Externe era însă precaut în ceea ce îl privea pe acest fost agent KGB, care dirija aparent toate evenimentele din Cecenia, considerate de mulţi a fi atrocităţi oribile. Dar consilierii lui Blair din Downing Street susţineau că Putin este un nou tip de conducător, unul în care merita să se investească încă de la început. Şeful de cabinet al lui Blair, Jonathan Powell, mărturiseşte: „Din experienţa mea pot spune că ofiţerii KGB erau membrii cei mai deschişi către exterior din vechea *nomenklatura* rusă. Ne-am decis să luăm legătura cu el în timpul campaniei electorale, mai degrabă decât să aşteptăm până când s-ar fi format o coadă lungă de persoane dornice să-l întâlnească. A fost riscant, dar ne-am gândit că aşa trebuia să procedăm, şi chiar a funcţionat".[92]

Powell povesteşte că Blair se ocupase foarte puţin de situaţia din Cecenia, până când s-a urcat în avion şi a început să citească rapoartele. „Raportul întocmit de Ministerul Afacerilor Externe l-a neliniştit tot mai tare, întrucât chiar şi atunci Tony era preocupat de terorismul islamist, fiind conştient de pericolul pe care îl reprezenta şi

considerând că noi ne comportam puţin cam «discriminatoriu» prin felul în care tratam abordarea Rusiei faţă de această problemă. Aşa că s-a hotărât în avion să-i acorde o şansă lui Putin în privinţa Ceceniei, la conferinţa de presă".

Putin a fost încântat de vizită şi a pregătit un tur complet al oraşului natal, Sankt-Petersburg, pentru premier şi soţia acestuia, Cherie, care a inclus Muzeul Ermitaj, discuţii la strălucitorul Palat de Vară, Peterhof, construit de ţarul Petru şi o seară la Teatrul Mariinski, unde au urmărit opera *Război şi pace* a lui Prokofiev după romanul lui Tolstoi. Singurul moment mai neplăcut a apărut în timpul discuţiilor de la Peterhof, când ambasadorul britanic, Sir Roderic Lyne, s-a aşezat cu greutate pe un scaun vechi şi valoros cu picioare subţiri, sfărâmându-l.

Un martor povesteşte că Putin ar fi replicat zeflemitor: „Sper că îmi veţi plăti despăgubire pentru asta, şi nu e chiar o glumă".

Rezultatul vizitei a fost întocmai cel dorit de Blair. Powell recunoaşte că Marea Britanie se simţea exclusă din relaţia amicală pe care Elţîn o avusese cu francezii şi cu germanii (ca să nu mai vorbim de Bill Clinton), iar acum Blair reuşise să se „infiltreze" şi el. La scurtă vreme după ce s-au încheiat alegerile prezidenţiale – o simplă formalitate, Putin câştigând cu 53% din voturi –, Blair şi-a continuat planul, invitându-l la Londra. Presa s-a isterizat de vizita pe care „Măcelarul din Groznîi" i-a făcut-o reginei la castelul Windsor.[10]

Blair a părut, pentru o vreme, să devină principalul contact al lui Putin cu Occidentul. În noiembrie, însă, când rezultatul alegerilor prezidenţiale americane era incert şi încă se renumărau voturile din statul Florida, Putin l-a sunat pe Blair ca să-i ceară sfatul dacă să-l felicite deja pe George W. Bush. Powell povesteşte: „Tony i-a sugerat să mai aştepte pentru moment până la clarificarea situaţiei, iar el i-a fost recunoscător şi

nu a sunat. Se petrecuse ceva interesant. Aceasta era dovada unei relaţii pe care nu ai fi avut-o în mod normal cu preşedintele rus, şi am simţit că investiţia noastră meritase osteneala".

O parte din plan însemna, desigur, ca afacerile britanice să beneficieze de pe urma acestor legături politice, aşa că, în timpul vizitei sale din aprilie la Londra, Putin a participat la întâlnirea cu un grup de industriaşi importanţi. Lordul John Browne, director general al BP, a rămas impresionat: „Era o schimbare reconfortantă". Omul de afaceri l-a ascultat pe Putin cum promitea legi pe care le-ar fi susţinut cu tărie, precum şi măsuri drastice împotriva corupţiei, iar purtarea sa rece şi impasibilă i-a făcut să creadă că vorbea serios. Trei ani mai târziu, sub patronajul lui Putin şi al lui Blair, la o ceremonie din Londra, BP şi o companie petrolieră importantă din Rusia, TNK, semnau un acord pentru un parteneriat cu drepturi egale. La vremea aceea, suma de 6,75 miliarde de dolari reprezenta cea mai mare investiţie străină făcută vreodată în Rusia. Ambele părţi erau mulţumite, deşi aveau de parcurs un drum anevoios, întrucât Putin începuse să aibă îndoieli legate de vânzarea bunurilor strategice ale naţiunii către nişte străini.

O privire în sufletul lui Putin

În ceea ce priveşte America, Putin se hotărâse deja să nu se implice cât avea să mai dureze mandatul lui Clinton, încercând chiar să obţină informaţii de la echipa lui George W. Bush. Ruşii aşteptau de mult victoria lui Bush. Au trimis chiar şi o echipă la Convenţia Partidului Republican, în Philadephia, la sfârşitul lui iulie 2000. Unul dintre membrii echipei, Mihail Marghelov, un senator rus şi expert în relaţii publice, care lucrase în echipa electorală a lui Putin, a spus că această acţiune făcea parte din noua încercare a Rusiei Unite de a lua legătura cu „partidele conservatoare din lumea

întreagă", menită să creeze un „brand" de centru-dreapta pentru partidul lui Putin. Ei s-au întâlnit cu Condoleezza Rice şi cu alţi membri din echipa lui Bush, nu pentru multă vreme, dar suficient încât să fie invitaţi, din nou, la ceremonia de învestire din ianuarie.[11]

În ziua învestirii, Rice a luat legătura cu un diplomat rus pentru a-i transmite lui Putin un mesaj pozitiv din partea noii administraţii. Rice vorbea limba rusă şi era expertă în probleme sovietice, având să devină ulterior un personaj-cheie pentru politica lui Bush legată de Rusia. Mesajul ei promitea perspectiva unor relaţii bune, amicale, dar în mod sigur nu reluarea „Spectacolului cu Bill şi Boris". Rice era de părere că relaţiile prietenoase ale lui Clinton cu Elţîn deveniseră mult prea personale şi cu atât mai permisive când a venit vorba să îi facă pe ruşi să dea socoteală pentru comportamentul lor în Cecenia. Astfel, într-un articol apărut în 31 decembrie 2000 în *The Chicago Tribune,* Rice a condamnat aspru politica dusă de Clinton:

> *Problema politicii americane este că susţinerea continuă a lui Elţîn şi a celor din jurul său, despre care administraţia Clinton credea că sunt nişte reformatori, a fost pur şi simplu un eşec. Desigur, Statele Unite au fost obligate să aibă legături cu conducătorul statului, iar Elţîn era preşedintele Rusiei.*
>
> *Sprijinul acordat de SUA democraţiei şi reformei economice s-a transformat însă în sprijin acordat lui Elţîn. Planul acestuia a devenit planul american.*
>
> *America a garantat faptul că în Rusia era în desfăşurare o reformă acolo unde nu era nimic de fapt, continuând să fie cheltuiţi bani de la Fondul Monetar Internaţional şi lipsind orice dovezi de schimbări serioase.*

Astfel, unele metode dubioase de privatizare au fost salutate ca liberalizare economică; devalizarea bunurilor statului de către nişte oameni influenţi fie nu a fost observată, fie a fost trecută cu vederea. Realitatea din Rusia pur şi simplu nu se potrivea cu scenariul administraţiei despre reforma economică rusească.

În plus, Rice ştia că urmau vremuri grele, întrucât Bush plănuia să insiste mult mai mult decât o făcuse Clinton pentru construirea scutului de apărare antirachetă. Povesteşte, aşadar, într-un interviu, că: „Bush fusese foarte clar când afirmase că pentru el avea să fie extrem de importantă o reorientare în relaţiile de ofensivă-defensivă legate de controlul armelor şi că Tratatul privind Rachetele Antibalistice era un impediment pentru apărarea antirachetă".[12]

Cu toate acestea, schimbarea ocupantului de la Casa Albă era de bun augur pentru Putin, iar ruşii erau nerăbdători să stabilească o nouă relaţie cu George W. Bush, după învestirea acestuia în funcţie, în ianuarie 2001.

Însă ruşii aveau să primească o lovitură urâtă. În martie, americanii au anunţat expulzarea a 50 de diplomaţi ruşi care lucrau ca spioni sub acoperire în Washington şi New York. Ceea ce nu şi-au dat seama ruşii atunci, şi nu o fac nici în ziua de azi, este că această expulzare a fost o surpriză urâtă şi pentru proaspăt sosita administraţie Bush! Ruşii au presupus că Bush hotărâse să trimită un semnal dur chiar de la începutul mandatului. Dar, de fapt, acesta nu făcuse decât să scape de o problemă moştenită de la predecesorul său.

Directorul FBI, Louis Freeh, îi depistase pe cei 50 de diplomaţi cu ceva timp în urmă, dar administraţia Clinton refuzase să-i expulzeze, de teamă să nu strice relaţiile speciale pe care le avea cu Elţîn, tocmai la finalul mandatului. Aşa că

acum, cu un om nou la Casa Albă, şi ştiind că şi el avea să-şi părăsească în curând postul, Freeh a hotărât să ducă la capăt această ultimă problemă.

Stephen Hadley, consilier adjunct pe probleme de securitate naţională al noului preşedinte, povesteşte într-un interviu: „Freeh era foarte ferm cu privire la nevoia de a acţiona împotriva acestei reţele ruseşti de pe teritoriul Statelor Unite. Impresia mea este că era vorba de ceva ce îşi dorise să facă de multă vreme, dar, dintr-o serie de motive şi ţinând cont că era vorba de ultimul an de mandat, administraţia Clinton a considerat că nu era momentul potrivit, ceea ce însemna că devenise o chestiune de care trebuia să se ocupe noul preşedinte. Părerea noastră era că aşa ceva nu putea fi trecut cu vederea. Aveam de-a face cu nişte spioni adevăraţi, nicidecum simpli diplomaţi. Nu făceam asta din motive politice sau pentru a trimite vreun semnal, iar hotărârea fusese deja luată şi nu avea să devină mai uşoară prin amânarea soluţionării problemei".[13]

Sarcina de a anunţa oficialii ruşi a căzut pe umerii secretarului de stat al lui Bush, Colin Powell. Acesta l-a chemat la el pe ambasadorul rus, Iuri Uşakov, într-o vizită de protocol, sub pretextul de a-l întâlni pe noul secretar de stat. Powell a deschis discuţia cu o replică amuzantă: „Vreţi să auziţi mai întâi veştile bune sau pe cele rele?“

„Să lăsăm lucrurile bune pentru desert”, a replicat Uşakov.

Powell i-a servit aşadar aperitivul. I-a explicat politicos că, deşi era o înţelegere tacită cum că fiecărei tabere îi era permis un anumit număr de spioni în ambasadele sale, ruşii depăşiseră cu mult măsura. „Am identificat circa 50 de spioni. Şi mâine veţi fi înştiinţat despre identitatea lor, după care aceştia vor fi rugaţi să părăsească ţara în următoarele zile. Aşa că vă rog să vă întoarceţi la

ambasadă, să puneţi faxul în funcţiune şi să anunţaţi imediat Moscova despre asta”.[14]

Uşakov şi-a înştiinţat urgent ministrul de Externe, pe Igor Ivanov, care şi-a ieşit din fire. „Se întâmplase ceva complet nemaiauzit”, îşi aminteşte el. „Era o acţiune motivată politic. Acesta a fost verdictul nostru. Şi am fost de părere că se acţionase aşa pentru a ne arăta cine conduce lumea”.[15]

Veştile sosite la Kremlin nu puteau să atingă un punct mai sensibil. Aceasta era meseria pe care Putin însuşi o făcuse timp de 16 ani – era vorba despre colegii săi cekişti. A convocat aşadar o întâlnire cu Consiliul de Securitate, cu miniştrii responsabili pentru armată, relaţiile externe şi securitate, care au hotărât să imite întocmai gestul americanilor, dar numai că într-un mod cu totul defavorabil acestora. Şeful Consiliului de Securitate, Serghei Ivanov (şi el fost spion sovietic) l-a sunat pe consilierul american pe probleme de securitate naţională, Condoleezza Rice, şi i-a spus: „Reacţia noastră este una foarte cinică. Vom expulza 50 de diplomaţi americani, dar numai că nu o vom face imediat, ci pe o perioadă mai mare de timp, şi vom fi foarte atenţi să alegem nu numai spioni adevăraţi, ci şi diplomaţi «curaţi». Vom crea haos în ambasada voastră".[16]

Aşa că au început expulzările după legea talionului. Echipa lui Bush era, însă, nerăbdătoare să depăşească situaţia. Aceasta nu fusese iniţiativa lor. Powell şi-a sunat, deci, omologul, pe ministrul de Externe Igor Ivanov, pentru a-i sugera că era timpul să încheie chestiunea.

„Nu este ceva ce putem să încheiem pur şi simplu”, i-a replicat Ivanov. „Vom expulza 50 de diplomaţi. Şi dacă voi expulzaţi mai mulţi, aşa vom face şi noi, până când nu va mai rămâne nici un diplomat şi vom fi doar noi doi să ne ocupăm de relaţiile bilaterale.”

În cele din urmă au căzut de acord să pună capăt problemei. În 18 mai, Ivanov a plecat la Washington, ducând cu el o scrisoare de la Putin. Liderul rus privea dincolo de altercaţia în curs, punând accent pe aceleaşi chestiuni despre care vorbise cu Robertson: îşi dorea să restabilească relaţiile, cu un nou tip de parteneriat. Powell şi Ivanov au căzut de acord să stabilească o întâlnire între cei doi preşedinţi, alegând în acest scop o locaţie neutră, Slovenia, şi o zi, 16 iunie 2001.

Acolo, în castelul Brdo, datând din secolul al XVI-lea, nu departe de capitala Ljubljana, s-a desfăşurat prima întâlnire dintre Bush şi Putin. Putin are un talent nemaipomenit de a-şi imita interlocutorul şi de a-i câştiga încrederea, abilitate care l-a făcut să fie un bun „socializator" pentru KGB. O jurnalistă influentă de la Kremlin, Elena Tregubova, pentru care Putin avea o slăbiciune, povesteşte cum a fost scoasă de către acesta la un restaurant japonez, pe când era directorul FSB: „Este un vorbitor strălucit… un virtuoz… capabil să imite ca într-o oglindă persoana cu care vorbeşte, determinând-o să creadă că este aidoma ei, şi o face într-un mod atât de priceput, încât se pare că interlocutorul nu observă asta, ci pur şi simplu se simte minunat".[17]

Putin şi-a folosit, aşadar, farmecele asupra lui Bush la castelul Brdo. Americanul a adus în discuţie un incident din viaţa lui Putin despre care fusese pus la curent, în legătură cu o cruce creştină pe care i-o dăruise mama lui şi pe care o sfinţise în Israel. Putin a înţeles repede că asta era ceva ce Bush putea înţelege. „Aşa e", a replicat, conform relatării făcute chiar de către Bush jurnalistului american Bob Woodward.[18]

Bush susţine că i-ar fi zis lui Putin că era uimit că un comunist, un fost agent KGB, era dispus să poarte o cruce (Putin nu purta crucea la acea întâlnire, deşi a adus-o la Genova, o lună mai târziu, ca să i-o arate lui Bush). „Asta spune multe

despre dumneavoastră, domnule preşedinte", a mai adăugat Bush. „Pot să vă spun Vladimir?"

Putin a povestit atunci cum fusese mistuită de flăcări casa familiei sale şi singurul lucru pe care dorise să-l recupereze din cenuşă era acea cruce. „Îmi amintesc că mâna pompierului s-a deschis şi înăuntru era crucea pe care mi-o dăruise mama mea, de parcă soarta făcuse să se întâmple aşa". Bush înghiţise deja momeala.

Consilierii celor doi preşedinţi, care aşteptau afară, deveneau tot mai neliniştiţi pe măsură ce discuţia particulară se prelungea. Colin Powell, secretarul de stat al lui Bush, îşi aminteşte mai târziu: „Igor şi cu mine, la fel ca şi restul delegaţiei, ne făceam de lucru prin preajmă, prefăcându-ne că ţinem o şedinţă şi că discutăm chestiuni importante, dar nu făceam altceva decât să stăm acolo, bătând darabana şi întrebându-ne ce tot fac oamenii ăştia acolo înăuntru".[19]

Într-un final, cei doi preşedinţi au ieşit ca să ţină o conferinţă de presă. O jurnalistă i-a pus lui Bush o întrebare vitală: „Este acesta un om în care americanii pot să aibă încredere?" Aflat încă sub vraja lui Putin, Bush i-a răspuns poetic: „L-am privit în ochi şi mi s-a părut a fi o persoană foarte sinceră şi demnă de încredere. Am purtat o discuţie foarte interesantă. Am reuşit să văd o părticică din sufletul său".

Lui Putin nu-i venea să creadă. S-a întors către Bush şi i-a spus cu o voce timidă, copilărească, în engleză: „Vă mulţumesc, domnule…" Consilierii lui Bush au rămas cu gura căscată.

Condi Rice i-a şoptit unui coleg: „Dumnezeule, vom avea de dat multe explicaţii după asta".

Colin Powell l-a luat deoparte pe consilierul preşedintelui şi i-a spus: „Ştii, poate că tu vezi toate astea, dar eu tot K-G-B văd când mă uit în ochii lui. Ţine minte că un motiv există dacă vorbeşte germana cursiv, căci a fost *rezident*

[agent] în Germania şi este sută la sută un om al KGB-ului.“

Declaraţia lui Bush de a fi privit „în sufletul lui Putin” avea să-l bântuie pe tot parcursul mandatului său de preşedinte.

Luptăm împreună împotriva talibanilor

În mai puţin de trei luni, prietenia dintre cei doi avea să fie pusă însă la încercare. Când, în ziua de 11 septembrie 2001, teroriştii au pus în aplicare cel mai devastator atac asupra Statelor Unite, Putin a fost primul conducător de stat care l-a sunat pe Bush, prezentând condoleanţe şi oferindu-şi ajutorul.

Imaginea avioanelor care se izbeau de World Trade Center şi Pentagon a fost un şoc pentru Putin, fără ca să-l ia totuşi complet prin surprindere. Tocmai ce îl sunase pe Bush cu o zi în urmă pentru a-i mărturisi bănuiala că „ceva serios” era pe cale să se întâmple. Acest lucru a venit ca urmare a asasinării în ziua de 9 septembrie a lui Ahmed Shah Massoud, liderul Alianţei Nordice Antitalibane din Afghanistan, pe care serviciile secrete ruseşti au interpretat-o drept un semnal că ceva mult mai rău avea să urmeze. Rusia sprijinise Alianţa cu armament şi bani vreme de mai mulţi ani, în efortul de a opri răspândirea fundamentalismului islamist.

Putin şi-a chemat de îndată şefii de securitate la Kremlin şi i-a întrebat ce pot să facă pentru a fi de ajutor. Primul lucru care le-a trecut prin minte a fost să amâne exerciţiul naval major ce urma să înceapă în Pacific, întrucât aceasta ar fi putut să reprezinte pentru armata americană o distragere inutilă a atenţiei. Putin a sunat la Casa Albă, dar nu a putut să dea de preşedintele Bush, deoarece acesta era încă la bordul Air Force One, fiind transportat către o locaţie sigură. I-a răspuns însă Condoleezza Rice. Se afla în buncărul de la Casa Albă, unde tocmai fusese luată hotărârea de a pune

forţele americane în starea cea mai înaltă de alertă, DEFCON 3.

Rice a povestit mai târziu într-un interviu: „I-am spus preşedintelui Putin că forţele noastre armate erau în stare de alertă maximă. Îmi amintesc că mi-a răspuns: «Ştiu», şi mi-a trecut prin minte că era normal să ştie, doar ne vedeau armata cum intră în alertă! Mi-a spus: «Noi le retragem pe ale noastre, anulăm toate exerciţiile». Şi, în acel moment, mi-am dat seama, ştii, Războiul Rece chiar a luat sfârşit”.[20]

Americanii au luat repede o decizie în privinţa reacţiei pe care trebuiau să o aibă faţă de aceste atacuri sponsorizate de către organizaţia lui Osama bin Laden, al-Qaeda, care opera din Afghanistan cu sprijinul guvernului taliban fundamentalist de acolo. Atunci când Putin a întrebat ce altceva ar fi putut face pentru a ajuta, răspunsul a fost unul clar: singurele locuri potrivite pentru a lansa un atac asupra Afghanistanului, în afară de portavioanele americane din zonă, erau fostele republici sovietice din Asia Centrală. Iar acele republici, Uzbekistan, Tadjikistan, Kîrgîzstan, deşi independente oficial, erau totuşi nişte state asupra cărora Moscova avea foarte multă influenţă. Instinctul lui Putin a fost de a cere cooperarea Asiei Centrale şi le-a comunicat acest lucru şi americanilor. Dar apoi a întâmpinat o opoziţie neaşteptată, chiar în interiorul propriului său guvern. Radicalul Serghei Ivanov, acum ministru al Apărării, era unul dintre cei mai apropiaţi aliaţi ai lui Putin. Ivanov era, ca şi el, fost spion KGB, doar că unul mai rafinat şi mai versat în obiceiurile occidentale. În plus, era şi principalul canal de comunicare al Condoleezzei Rice cu Moscova. Când aceasta a preluat funcţia de consilier pe probleme de securitate naţională al administraţiei Bush, Ivanov a devenit omologul său şi deşi în martie 2001 a fost numit ministru al Apărării, lui Rice îi era simpatic (în ciuda protocolului

diplomatic, care ar fi vrut să o lege de noul consilier rus în probleme de securitate naţională, Vladimir Ruşailo), păstrând legătura cu el. La summit-ul de la Ljubljana, conform spuselor lui Rice, Bush l-a întrebat pe Putin: „Pe cine să contactăm dacă nu reuşim să dăm de dumneavoastră şi avem nevoie de un agent de încredere?", la care Putin i-a răspuns: „Pe Serghei Ivanov", iar Bush i-a spus, la rândul lui: „Pe Condi".

La doar trei zile de la atacurile teroriste, Ivanov, „agentul de încredere", s-a detaşat de dorinţa oficială a Rusiei de a ajuta. Astfel, în timpul unei vizite în Armenia, a declarat: „Nu văd absolut nici un motiv, chiar şi ipotetic, ca NATO să desfăşoare operaţiuni militare pe teritoriul statelor din Asia Centrală".

Americanii au fost derutaţi de aceste mesaje diferite trimise de ruşi. Brusc, preşedinţii statelor din Asia Centrală, care nu se numărau printre cei mai democraţi ai lumii, au devenit favoriţii tuturor. Putin şi-a trimis consilierul în probleme de securitate naţională, Vladimir Ruşailo, să sondeze terenul. La rândul lui, Bush şi-a trimis subsecretarul de stat, pe John Bolton, în capitala uzbecă, Taşkent, să încerce să-l câştige de partea sa pe preşedintele Islam Karimov, un individ acuzat de unele dintre cele mai atroce violări ale drepturilor omului. Dar, în acel moment, americanii nu aveau dispoziţia să îşi bată capul cu asemenea mărunţişuri. Rice povesteşte ulterior: „Cu Uzbekistanul totul devenise o chestiune de preţ. Karimov avea nevoie de bani şi ştia că avem cuţitul la gât". Şi într-adevăr, Bolton se pare că l-ar fi găsit făcându-se luntre şi punte pentru a le face favoarea: „Eu mă pregătisem temeinic pentru dificultatea pe care credeam că am s-o întâmpin, iar el m-a întrebat: «De ce nu cereţi o bază permanentă?»"[21].

Acesta era exact lucrul de care se temeau ruşii, nu doar Serghei Ivanov: perspectiva unei „prezenţe" americane, a unui acces limitat la bazele din Asia Centrală, cu ocazia campaniei lor în Afghanistan, care să se transforme în ceva permanent, motivat politic.

Ivanov povesteşte: „Ne temeam că odată ce americanii vor fi prezenţi în regiune, vor începe, astfel, şi «promovarea democraţiei». Cunoaştem foarte bine ţările alea, am făcut parte din aceeaşi ţară [Uniunea Sovietică], şi noi, în Rusia, avem o zicală: «Orientul e un loc foarte încurcat». Ne era teamă că ar putea declanşa nişte procese politice care *nu erau foarte avantajoase pentru noi.* Şi acest lucru s-a dovedit ulterior a fi adevărat. Conducătorii acelor ţări, Kîrgîzstan, Uzbekistan, Tadjikistan, au început să ni se plângă, deoarece le dăduseră americanilor tot ce îşi doriseră, doar că apoi aceştia au început să lucreze cu facţiunile din opoziţie pentru construirea democraţiei".[22]

Acesta era unul dintre primele indicii că sub conducerea lui Putin, Rusia lua ca pe o ameninţare perspectiva democraţiei la graniţele sale.

În 22 septembrie, într-o sâmbătă, Putin a convocat şefii de securitate şi apărare, şi au petrecut şase ore în care au discutat doar despre criză, la vila sa de la Soci, situată într-o pădure deasă de munte cu vedere la Marea Neagră. Putin a susţinut că era în interesul Rusiei să ajute America. În primul rând, Moscova fusese deranjată de multă vreme de ascensiunea forţelor islamiste în republicile din Asia Centrală, încurajate în parte de către Afghanistan. După catastrofalul război din anii '80, Rusia nu ar mai fi putut niciodată să intre de una singură cu forţele armate pe teritoriul Afghanistanului, dar dacă americanii aveau de gând să o facă pentru ei, de ce să le fi stat în cale? Serghei Ivanov povesteşte: „Ne bazam pe obţinerea unui ajutor în schimb. Ştiam unde erau localizate taberele de antrenament din Afghanistan.

Adică ştiam coordonatele exacte de pe hartă. Taberele acelea antrenau terorişti, inclusiv pe cei din Cecenia şi Daghestan, dar şi din Tadjikistan şi Uzbekistan… Contam pe americani să lichideze acele tabere. Sau să captureze teroriştii şi să ni-i trimită nouă“.

În al doilea rând, Putin a pus în legătură atacurile din 11 septembrie cu aceeaşi ameninţare mondială a terorismului cu care se confruntase în Cecenia. Sprijinul dat americanilor nu putea decât să ajute la obţinerea unui sprijin (sau măcar a unor critici reţinute) pentru campania sa împotriva terorismului.

Liderul rus discutase deja cu americanii despre legăturile dintre al-Qaeda şi islamiştii ceceni. Astfel, el susţinea că însuşi Osama bin Laden fusese de două ori în Cecenia. Ruşii aveau acum ocazia să-i ajute pe americani să elimine unele dintre cauzele problemei, chiar în interiorul Rusiei. Putin le-a declarat membrilor echipei sale: „Trebuie să înţelegem cu toţii că situaţia internaţională s-a schimbat”.

Radicaliştii au fost convinşi. Putin a mărturisit într-un interviu: „Până şi cei care aveau dubii au fost de acord. Noile circumstanţe ne constrângeau să-i ajutăm pe americani”.

După patru ore, Putin a părăsit şedinţa ca să-l sune pe preşedintele american şi să-l informeze cu privire la decizia luată. „A fost o conversaţie plină de substanţă”, îşi aminteşte Putin. „Am căzut de acord asupra faptului că trebuia să facem nişte paşi concreţi atunci pe moment, dar şi pe termen lung.” Putin i-a oferit ajutor logistic, informaţii, misiuni de căutare şi salvare, dacă piloţii americani aveau să fie doborâţi în nordul Afghanistanului, şi chiar şi dreptul la zboruri militare deasupra teritoriului Rusiei, în scopuri umanitare. Şi, mai presus de toate, i-a declarat lui Bush: „Sunt pregătit să le spun capilor de guvern din statele central-asiatice că suntem în relaţii bune şi că nu avem nici o

obiecţie împotriva unei prezenţe americane în Asia Centrală, atâta timp cât aceasta are scopul de a lupta împotriva terorismului *şi câtă vreme e temporară şi nu permanentă."*[23] Ultimele cuvinte erau de o importanţă vitală. Zece ani mai târziu (în ciuda unei încercări din partea ruşilor de a le îndepărta în 2009), forţele americane încă mai operau de la Baza Aeriană Manas din Kîrgîzstan.[24] În 2005 li s-a cerut să părăsească baza din Uzbekistan.

Campania americană avea să presupună în principal atacuri aeriene, în timp ce afghanii, la rândul lor (Alianţa Nordică Antitalibană), aveau să ducă lupta la sol. Rice arată că ea şi Serghei Ivanov aveau responsabilitatea de a trimite provizii către Alianţa Nordică şi a le pregăti membrii pentru luptă. Chiar în momentul în care Putin vorbea cu Bush de la Soci, şeful de stat-major al Rusiei, generalul Anatoli Kvaşnin, purta discuţii cu un lider al Alianţei Nordice din Tadjikistan.

Rusia, se pare, era acum în acord total cu SUA, în privinţa războiului împotriva terorismului. Serghei Ivanov susţine că la câteva zile după începerea războiului, poliţiştii de frontieră ruşi de la graniţa Tadjikistanului cu Afghanistanul au fost abordaţi de câţiva reprezentaţi ai talibanilor. „Au spus că fuseseră autorizaţi de către Mullah Omar ca să propună unirea forţelor ruseşti cu cele talibane în lupta împotriva americanilor". Putin a făcut referire la acelaşi incident, atunci când ministrul american al Apărării, Donald Rumsfeld, a venit în vizită la Moscova. „Răspunsul meu a fost unul singur", a povestit Putin în engleză, făcând un gest rusesc grosolan cu mâna, şi anume şi-a strâns pumnul, băgând degetul mare între arătător şi mijlociu. „Noi avem alt gest pentru asta, dar am înţeles ideea", a răspuns râzând Rumsfeld.[25]

Atacurile americane au început în 7 octombrie, de ziua lui Putin, care a privit la televizor ştirile

despre primele atacuri aeriene împreună cu oaspeţii invitaţi la petrecerea organizată în cinstea sa. Ministrul Apărării Serghei Ivanov s-a întors către el, închinând un pahar cu vodcă, şi i-a spus: „Vladimir Vladimirovici, acesta este un cadou pentru dumneavoastră”.

Spectacol cu George şi Vladimir

Părea că Putin a dat, aşadar, un răspuns întrebării puse de jurnalista din Ljubljana: putea America să aibă încredere în el? Încântat să fie văzut jucând pe aceeaşi scenă cu Occidentul, mai degrabă decât împotriva lui, Putin şi-a continuat ofensiva fermecătoare, făcând mai întâi o vizită în Germania, unde şi-a impresionat gazdele ţinând, în Bundestag, un discurs în întregime în limba germană.

A vorbit despre implicarea ţării sale în războiul împotriva terorismului şi a pus-o în antiteză cu palma peste faţă primită de Rusia prin bombardarea Serbiei, un eveniment mai vechi de doi ani, dar încă dureros.

„Deciziile sunt luate uneori fără participarea noastră, şi de abia mai târziu suntem chemaţi să le sprijinim. După asta, se vorbeşte din nou despre loialitatea faţă de NATO şi chiar se declară că asemenea decizii nu pot fi implementate fără Rusia. Să ne punem însă întrebarea, e normal aşa ceva? E oare vorba despre un parteneriat real?“

„Nu putem avea o Europă mare, unită, fără sinceritate”, a mai declarat, exprimând viziunea măreaţă de a pune în sfârşit capăt Războiului Rece. „Astăzi ne simţim obligaţi să spunem că renunţăm la stereotipiile şi ambiţiile noastre, şi că de acum înainte vom garanta împreună siguranţa populaţiei Europei şi a lumii ca un întreg.”

Cancelarul Gerhard Schröder a sprijinit în totalitate ideea lui Putin de a garanta „împreună” siguranţa Europei. Chiar şi înainte de această vizită, cei doi începuseră să-şi imagineze

inimaginabilul: ca Rusia să devină membru NATO. Schröder a povestit ulterior într-un interviu că discutaseră despre ceea ce el a numit „o abordare cu totul vizionară" a politicii externe. „Am discutat cu Putin dacă ar fi util ca Rusia să se alăture NATO şi m-am gândit că ar fi foarte util, fiind o perspectivă bună atât pentru Rusia, cât şi pentru NATO."[26]

O săptămână mai târziu, Putin era la Bruxelles pentru o întâlnire cu secretarul general NATO, George Robertson, pregătit să îşi încerce norocul. Robertson a rămas şocat când Putin a deschis şedinţa cu întrebarea: „Când intenţionaţi să invitaţi Rusia să facă parte din NATO?"[27]

Consilierul lui Putin, Serghei Prihodko, insistă că a fost vorba doar de o „întrebare retorică", dar Robertson a luat-o în serios.[28] Acesta a explicat cu răbdare că nu aşa se fac lucrurile: „I-am spus: «Ei bine, domnule preşedinte, nu noi invităm ţările să se alăture NATO, ci dumneavoastră trebuie să depuneţi cerere de aderare. Apoi trebuie să treceţi printr-un proces prin care să demonstraţi că puteţi fi integraţi în cadrul NATO, şi abia la sfârşit se emite o invitaţie de aderare». La care Putin a ridicat oarecum din umeri şi a spus ceva de genul: «Rusia nu are de gând să stea la coadă alături de o mulţime de state fără importanţă». Iar eu i-am răspuns: «Ei bine, în acest caz, ar trebui să încetăm acest dans diplomatic cu săbii, legat de aderare, şi să ne apucăm serios de construirea unei relaţii efective, ca să vedem unde duc lucrurile».[29]

Fără să fie descurajat, Putin a continuat să curteze Occidentul cu gesturi conciliante. La revenirea de la Bruxelles, a aprobat închiderea a două facilităţi militare din afara ţării, care datau din perioada sovietică: o bază navală situată în golful Cam Ranh din Vietnam şi un post de interceptare de la Lourdes, Cuba. În particular, oficialii ruşi recunosc că acestea deveniseră nişte

relicve obosite, de care erau bucuroşi să scape. Dar sperau totuşi ca acest gest să fie privit drept un semn de bunăvoinţă, bun de a fi împărtăşit. Moscova căuta o soluţie în privinţa unor chestiuni care o preocupau de multă vreme. Printre acestea se număra o lege americană din perioada sovietică, cunoscută sub numele de Amendamentul Jackson-Vanik şi introdusă în 1974, prin care se limita comerţul cu URSS până când aceasta nu ar fi ridicat restricţiile impuse emigrării evreilor. Problema dispăruse de mult timp, însă legea exista încă, în ciuda stăruinţelor ruşilor (şi a promisiunilor americanilor de a o abroga). În plus, Rusia îşi mai dorea să se alăture Organizaţiei Mondiale a Comerţului pentru a facilita creşterea propriei economii, însă SUA îi blocaseră aderarea, mărind tarifele asupra importului de oţel rusesc. Şi, mai presus de toate, Putin încă mai spera că purtarea sa exemplară ar fi putut să atragă o amânare pentru Tratatul ABM şi chiar să-i convingă pe americani să nu meargă mai departe cu scutul antirachetă.

Însă toate aceste speranţe aveau să fie spulberate în curând. George W. Bush promisese în campania pentru preşedinţie construirea unui sistem naţional de apărare antirachetă, iar Tratatul ABM îi stătea în cale.

Această chestiune era pe primul loc în agenda lui Putin în noiembrie 2001, când a făcut o vizită de stat în SUA. Americanii au încercat să-i convingă pe ruşi că nu aveau de ce să se teamă din cauza scutului antirachetă, întrucât scopul acestuia era de a proteja Statele Unite de rachetele care ar fi putut fi construite în viitor de către „state rebele” precum Iranul, Irakul şi Coreea de Nord (ţări pe care aveau să le numească în curând drept „axa răului”). Sistemul de apărare nu avea, aşadar, de ce să destabilizeze echilibrul strategic dintre SUA şi Rusia. Colin Powell povesteşte: „Preşedintele îşi dorea să-i transmită preşedintelui Putin mesajul că

el, Bush, înţelegea că Războiul Rece se încheiase şi că trebuia să evităm să mai privim Federaţia Rusă prin prisma Războiului Rece”.[30]

Conform spuselor lui Stephen Hadley, consilier adjunct pe probleme de securitate naţională, Bush ar fi afirmat: „Aş prefera să cădem amândoi de acord în privinţa Tratatului ABM şi să ne declarăm cooperarea privind apărarea împotriva rachetelor balistice. Dacă îţi convine, Vladimir, eu mă ocup pur şi simplu singur de treaba asta, astfel încât tu să nu ai nici o implicare, şi chiar îţi poţi arăta dezaprobarea, nu am nimic împotrivă.”[31]

Era rândul americanilor să încerce să-l farmece pe Putin cu puţină muzică ambientală bună. Astfel, a fost invitat la ferma familiei Bush din Crawford, Texas, unde s-a simţit oarecum privilegiat, întrucât, povesteşte chiar el, nu mai fusese niciodată acasă la vreun alt lider de stat. Atmosfera era una primitoare, furtuna vuia afară, dar înăuntru focul ardea în şemineu. Van Cliburn, un erou în Uniunea Sovietică, unde câştigase Concursul de Pian Ceaikovski în 1958, cânta pentru oaspeţi. Condoleezza Rice dansa, iar ministrul de Externe rus, Igor Ivanov, conversa în spaniolă cu preşedintele Bush. El povesteşte: „Vorbesc spaniola pentru că am lucrat în Spania şi după ce Bush a aflat asta, a vorbit numai în spaniolă cu mine. Îmi spunea «Iggy». Mă întreba: «Hei, Iggy, como estas?»”[32].

Dar nimic nu putea înlătura impasul creat de Tratatul ABM, şi Putin nu avea desigur de gând să ofere o soluţie de compromis, prin a fi de acord să renunţe la chestiune împreună cu americanii. În cel mai bun caz, se putea cădea de acord ca Bush să nu-l pună pe Putin într-o poziţie stânjenitoare anunţând retragerea, când acesta era încă în Statele Unite.

Secretarul de stat Colin Powell a mers în decembrie la Moscova pentru a încerca să îngroape tratatul. L-a înştiinţat pe Putin că în trei

zile preşedintele Bush avea să anunţe public retragerea unilaterală a Americii din Tratatul ABM. A descris astfel reacţia neobişnuită pe care a avut-o din partea lui Putin: „Putin mi-a aruncat o privire glacială şi a început să se lamenteze: «Este groaznic, aţi lovit la baza stabilităţii strategice şi vă vom critica pentru asta». Iar eu i-am răspuns: «Vă înţeleg în totalitate punctul de vedere, domnule preşedinte». Şi atunci mi-a zâmbit şi s-a aplecat să-mi spună: «Bine! Acum nu mai trebuie să mai aducem acest subiect în discuţie. Dumneavoastră şi cu Igor [Ivanov] trebuie să vă apucaţi să creaţi un nou cadru strategic». Iar eu i-am răspuns: «Da, domnule»”.[33]

În decursul a cinci luni a fost încropit un nou tratat strategic de limitare a armelor, cumva nu la fel de impunător ca predecesoarele sale, Tratatul SALT din timpul Războiului Rece şi Tratatul START semnat de Gorbaciov şi de Elţîn împreună cu George Bush Senior. Întinzându-se doar pe câteva pagini A4, era destul de scurt şi deşi prevedea reducerea arsenalelor nucleare de fiecare parte, nu conţinea nici o prevedere de control şi nici măcar vreo obligaţie de a distruge permanent arsenalele. Dar atât Bush, cât şi Putin aveau nevoie de el pentru ceea ce reprezenta: cei doi lideri se înţelegeau de minune şi aveau nevoie de un tratat care să dovedească asta.

După semnarea tratatului, Putin şi cu soţia sa le-au prezentat lui George şi Laurei Bush interiorul Kremlinului, invitându-i apoi la vila lor, unde au pescuit într-un iaz din apropiere. Putin voia să-i răsplătească pentru experienţa de la Crawford. În ziua următoare, au mers la Sankt-Petersburg, oraşul natal al lui Putin, unde au vizitat imensul monument ridicat în memoria eroilor de război al oraşului, Muzeul Ermitaj şi Universitatea. Putin s-a furişat apoi ca să urmărească o competiţie de judo. Seara, cuplurile prezidenţiale, împreună cu miniştrii şi consilierii lor, au asistat la o

reprezentaţie a spectacolului de balet *Spărgătorul de nuci,* la celebrul Teatru Mariinski.

Aici s-a petrecut ceva neobişnuit. Condoleezza Rice şi Serghei Ivanov legaseră deja o foarte frumoasă prietenie, şi, deşi amândoi erau iubitori de balet, nici unul dintre ei nu dorea să asiste la trei ore de *Spărgătorul de nuci.* După ce s-au stins luminile, Ivanov s-a aplecat către Rice şi i-a spus: „Condi, chiar vrei să vezi *Spărgătorul de nuci*?“

„Ce propui?”

„Am o alternativă. Ai auzit de Compania de balet Eifman?”

Rice auzise de ea. Boris Eifman era un coreograf avangardist mult mai pe gustul ei. „Hai să mergem”, i-a răspuns.

Ivanov şi Rice au ieşit pe furiş din Teatrul Mariinski şi s-au îndreptat spre studioul lui Eifman. Au stat încremeniţi unul lângă celălalt în studioul de repetiţii, fiind singurii spectatori ai unei interpretări emoţionante (în afară de Vladimir Ruşailo, consilierul pe probleme de securitate naţională, care fusese trimis să supravegheze ieşirea şi care afişa un aer oarecum nemulţumit).

„Vedeam că îi place la nebunie”, a povestit Ivanov ulterior. „Nu poţi să simulezi aşa ceva.”[34]

S-au întors înapoi la Teatrul Mariinski, chiar înainte de aprinderea luminilor, la timp ca să se alăture delegaţiilor oficiale pentru o plimbare la miezul nopţii de-a lungul Nevei.

„Relaţiile personale chiar contează”, a mărturisit Rice într-un interviu. „Am ajuns să cred că Serghei Ivanov era o persoană de cuvânt şi mă gândesc că şi el credea acelaşi lucru despre mine”.[35]

Chiar părea să fie începutul unei noi epoci. Cine şi-ar fi imaginat că în curând totul avea să se destrame?

Capitolul 3 - Bătălia pentru reforma economică

Alcătuirea unei noi echipe

Occidentul nu a rămas impresionat doar de politica externă dusă de Putin. Acesta a lansat şi în ţară o sumedenie de reforme economice, care i-au adus laude peste hotare, întrucât păreau direcţionate către stimularea economiei, consolidarea pieţei libere şi aruncarea ultimelor vestigii ale comunismului la coşul de gunoi.

Încă de când era prim-ministru, chiar şi înainte de a deveni preşedinte interimar, Putin începuse să recruteze o nouă echipă de reformatori cu vederi occidentale pentru a întocmi un program de reformă. Pe unii dintre aceştia, precum Gherman Gref şi Aleksei Kudrin, îi cunoştea încă de pe vremea când era la Sankt-Petersburg. Andrei Illarionov era un economist liberal receptiv, iar Arkadi Dvorkovici, un tânăr foarte inteligent, proaspăt întors de la studii la Universitatea Duke. Putin însuşi era încă un novice în ale economiei, dornic să asculte şi să înveţe, convins că lucrurile trebuiau să se schimbe. Kudrin l-a descris într-un interviu drept „un om al noii generaţii, care înţelegea cerinţele moderne”.[36]

În perioada mandatului lui Elţîn deja fuseseră implementate proiecte majore care transformaseră economia, în special privatizarea în masă şi liberalizarea preţurilor. Dar ţara nu s-a bucurat de o creştere economică de durată, inflaţia era ridicată şi noul sector privat funcţiona în mod ineficient. Pe lângă toate acestea, baza industrială a ţării rămăsese concentrată aproape în totalitate pe extracţia şi vânzarea de materii prime: petrol, gaze, aluminiu, cherestea, în timp ce orice fel de prelucrare modernă era aproape inexistentă.

La sfârşitul lui 1999, Putin l-a pus pe Gref, un avocat de 35 de ani devenit om de afaceri, la

conducerea noului Centru de Cercetare Strategică, care s-a transformat în motorul tuturor reformelor. Gref, un om agitat cu barbă ascuţită à la Troţki, nu era economist de profesie, dar puţini se îndoiau că ar fi omul potrivit pentru această sarcină. Ministrul adjunct de Finanţe Kudrin l-a descris drept „inteligent şi curajos… Era ca un tanc, un motor şi era dedicat în totalitate reformelor".

Centrul lui Gref era un fel de trust al creierelor. Povesteşte ulterior într-un interviu: „Ştiţi, ceea ce încercam să facem era să găsim un consens în societate. Ne doream să conturăm un program cu un aflux maxim de intelectuali, oameni de ştiinţă, cercetători, manageri, economişti. O parte din motivul pentru care ne doream să consultăm publicul era ca nimeni să nu creadă că programul apărea din neant, astfel încât toată lumea să contribuie la implementarea lui. Aşa că prima sarcină era să implicăm cât mai mulţi oameni posibil".[37]

Nu toate ideile prezentate au însemnat ceea ce avea el de fapt în minte. Gref a zâmbit ironic când şi-a amintit de una dintre contribuţii: „Am primit tot felul de idei, şi unele dintre ele erau destul de exotice, ca să fiu sincer. Unul dintre institutele Academiei de Ştiinţe ne-a oferit o serie de măsuri care practic ar fi adus înapoi socialismul. Îmi aduc aminte că ideea lor era de a crea un fond naţional pentru plata tuturor salariilor şi standardizarea lor".

În următoarele şase luni, echipa sa a ţinut zeci de şedinţe informative şi de brainstorming, prin care s-au cernut treptat toate propunerile şi s-a încercat crearea unui plan. Putin a participat ocazional la aceste întâlniri, în cea mai mare parte a timpului ascultând şi punând întrebări, ridicând adesea problema impactului pe care aceste reforme l-ar fi avut asupra bunăstării populaţiei. Îl ţinea lângă el şi pe Andrei Illarionov, propriul guru în economie, pe care îl folosea drept voce a raţiunii,

şi într-o anumită măsură drept contragreutate pentru echipa lui Gref.

Gref îl invitase pe Illarionov, directorul Institutului de Analiză Economică, să se alăture Centrului, dar, conform spuselor lui Illarionov, acesta era „prea keynesian" pentru gustul lui, aşa că a refuzat oferta. Illarionov era, şi continuă să fie, un excentric, un nonconformist căruia îi place să sfideze gândirea convenţională. În zilele noastre, el este unul dintre principalii contestatari ai teoriei schimbărilor climatice. La sfârşitul anilor '90, criticase în mod aprig politicile care au dus la criza financiară a ţării şi neîndeplinirea obligaţiilor financiare din august 1998. Poate că dorinţa sa de a vorbi a fost cea care i-a atras atenţia lui Putin (deşi câţiva ani mai târziu avea să-l coste slujba). În ziua de 28 februarie 2000, preşedintele interimar l-a convocat şi l-a rugat să vină la vila lui din Novo-Ogariovo, din apropierea Moscovei, ca să „stea de vorbă".

Cei doi bărbaţi şi-au petrecut toată seara discutând despre economie sau, mai bine-zis, despre ştiinţa economiei. „Nu voia să cunoască doar despre ratele dobânzii şi chestiuni de genul acesta", a mărturisit Illarionov într-un interviu. „Voia să dobândească o cunoaştere generală despre reformele economice, despre felul de economie de care aveam nevoie, despre ce trebuia făcut, şi cum ar fi trebuit să se implementeze acest lucru. Era evident că încerca să acumuleze o mulţime de informaţii dintr-un domeniu foarte restrâns, fără legătură cu specializarea sa"[38].

La un moment dat, au fost întrerupţi de către un ofiţer care i-a înmânat lui Putin o foaie de hârtie. Preşedintele interimar părea încântat: sosiseră veşti că oraşul Şatoi din Cecenia, care se aflase până atunci în mâinile rebelilor, tocmai trecuse sub controlul forţelor ruseşti. Illiaronov i-a tăiat repede elanul lui Putin. Fiind un oponent vechi al intervenţiei ruseşti în Cecenia, i-a spus fără

menajamente părerea sa: ceea ce se petrecea acolo era o „crimă”. Illarionov povesteşte cum şi-a exprimat opinia că ar fi trebuit să i se permită Ceceniei să fie independentă, că nu putea niciodată să fie nimicită din punct de vedere militar şi că reacţia acesteia avea să ducă la o creştere a acţiunilor teroriste care s-ar fi răsfrânt asupra poporului rus.

Cei doi au avut o discuţie foarte aprinsă, Putin insistând că rebelii trebuiau să fie lichidaţi. „I s-a schimbat şi vocea“, povesteşte Illarionov, „de la cea normală pe care o avea când discutam despre economie. Brusc s-a creat o atmosferă glacială. Era un fel de schimbare de personalitate care se petrecea chiar sub ochii mei, de parcă ar fi fost o persoană complet diferită. Părea că suntem pe cale să ne certăm definitiv, fără nici o posibilitate de reconciliere”.

După aproximativ o jumătate de oră, când devenise evident că nu puteau să ajungă la nici un fel de consens, Putin a declarat brusc: „OK, de ajuns. Să nu mai vorbim despre Cecenia”. Illarionov relatează: „A încetat pur şi simplu dezbaterea, iar în întâlnirile şi discuţiile din cei şase ani care au urmat, nu a mai menţionat niciodată Cecenia în prezenţa mea şi nici nu a mai vorbit despre acest subiect cu mine. Mai târziu ne-am limitat discuţiile la subiectele economice”.

La 10.30 era deja timpul ca Illarionov să plece şi, după cearta lor cu privire la Cecenia, a presupus că asta avea să fie ultima lor întâlnire. Dar Putin l-a chemat înapoi în ziua următoare, lecţiile lor de economie devenind un eveniment regulat, iar în 12 aprilie, Putin l-a desemnat oficial pe Illarionov consilier economic şef şi, ulterior, reprezentant personal în grupul G8 al celor mai importante naţiuni industrializate.

În mai, planul de reformă al Centrului era aproape gata, şi s-a dovedit a fi, după spusele lui Gref, „ultraliberal”. „Dacă liberalizăm sectorul

privat, putem asista la o creştere semnificativă", a declarat Kudrin. Pe măsură ce munca lor se apropia de scopul final, reformatorii au ajuns să producă un volum foarte gros, mult prea dens ca să fie prezentat preşedintelui interimar. Întrucât nu aveau nici o experienţă în crearea prezentărilor cu slide-uri, au cerut ajutorul unei firme de consultanţă de top, Mekinsey. „Am petrecut o săptămână la biroul lor din Moscova", povesteşte Gref, „ca să creăm o versiune mai scurtă pentru a o arăta în public şi o versiune profesională pe care să le-o prezentăm ministerelor şi departamentelor, în care le explicam sarcinile pe care trebuiau să le îndeplinească".

În 5 mai, la două zile înainte de învestirea lui Putin în funcţie, echipa a mers la reşedinţa lui de la Soci ca să-i prezinte o „imagine completă" a proiectului. Tinerii reformatori erau plini de entuziasm: „Eram într-o stare de euforie", mărturiseşte Kudrin, „deoarece totul mergea conform planului". Au ţinut şedinţe de dimineaţa până noaptea târziu, făcând pauze de masă şi de plimbări sub cerul însorit. Economiştii i-au explicat lui Putin fiecare punct în parte, iar el a cerut să se lucreze mai mult pe alocuri, aprobând însă ideea generală. Proiectul a ajuns să fie cunoscut drept „Planul lui Gref", dar implementarea lui s-a dovedit a fi chiar mai grea decât elaborarea.

Privatizarea pământului poporului

În anii care au urmat, Planul lui Gref a transformat multe aspecte ale vieţii economice din Rusia. Taxa pe venitul privat a fost redusă de la 30% la un impozit forfetar de doar 13%. Impozitul pe profit al companiilor a scăzut de la 35% la 24%. Un nou cod privind regimul juridic al terenurilor a făcut posibilă cumpărarea şi vânzarea terenurilor comerciale şi rezidenţiale, pentru prima dată de la revoluţia comunistă din 1917. Exista un nou cod

legislativ, noi măsuri de limitare a spălării de bani şi o încercare de a fragmenta unele dintre marile monopoluri de stat – producţia de electricitate a fost, de exemplu, separată de reţeaua de furnizare.

Reforma impozitului pe venit era necesară, întrucât milioane de ruşi, ale căror venituri erau şi aşa mizere, evitau pur şi simplu să-l mai plătească, dat fiind că taxele erau covârşitoare. Acelaşi lucru era valabil şi pentru impozitul pe profit al companiilor: aproximativ 80% dintre oamenii de afaceri evitau să plătească taxele. Propunerea lui Gref ca toată lumea să plătească aceeaşi taxă, mai scăzută, pe venit, şi o taxă pe profit mult mai redusă pentru companii, a fost una foarte îndrăzneaţă. Ideea era de a coborî rata taxelor, dar de a creşte gradul de colectare a acestora. Dacă oamenii ar fi continuat să nu plătească, statul ar fi putut să ajungă să aibă o gaură şi mai mare la buget. Acest aspect nu îi era indiferent lui Putin. Gref îşi aminteşte în mod special de o întâlnire pe care Kudrin şi cu el au avut-o cu Putin.

„Preşedintele ne-a întrebat: «Sunteţi siguri că venitul total din impozite nu va scădea dacă micşorăm taxele?» Noi i-am răspuns: «Da». El ne-a întrebat: «Şi dacă vă înşelaţi?» Eu am spus: «Atunci îmi voi da demisia». «Îmi pare rău», a răspuns Putin, «dar nu am de gând să-ţi aprob planul doar în baza asta! Nu te-ai gândit prea bine. Ce te face să crezi că demisia ta va anula efectul banilor pe care îi vom pierde de la buget? Din punct de vedere politic, nu se compensează una pe cealaltă»”.[39]

Fondul Monetar Internaţional a fost şi mai nemulţumit. „La vremea aceea încă mai colaboram strâns cu reprezentanţii FMI-ului în ţară, şi aceştia au refuzat să ne aprobe planul”, relatează Gref. „Am avut o serie de întâlniri foarte solicitante la reşedinţa de lângă Moscova. Apoi le-am spus celor de la FMI: «Vă mulţumim foarte mult pentru sfatul dumneavoastră, dar tot vom micşora taxele»”.

FMI-ul a părăsit ulterior ţara. Dar Gref descrie această reformă drept „o decizie esenţială, corectă, care permitea lansarea creşterii economice a ţării”.

Planul de reformă a terenurilor era şi mai problematic, deoarece sfida milioane de comunişti şi alte persoane care erau de părere că pământul ar trebui să aparţină „poporului”. Elţîn nu îndrăznise niciodată să-i contrazică. În timp ce Gref se pregătea să prezinte Legea Terenurilor în Duma de Stat, mii de protestatari au ieşit în stradă cu pancarte roşii şi sloganuri anticapitaliste.

Guvernul a făcut câteva concesii în ultimul minut, înăsprind prevederile privitoare la vânzarea terenurilor agricole, dar acest lucru nu a produs nici o schimbare. Duma a intrat într-o stare generală de agitaţie când preşedintele Camerei i-a cerut lui Gref să ia cuvântul pentru a-şi prezenta legea. Deputaţii din Partidul Comunist (care deţineau un sfert din locuri) s-au învălmăşit pe lângă el pentru a-l împiedica să-şi părăsească locul şi să ajungă pe podium. Unii dintre ei chiar au dat să-l apuce de haine. Era o gălăgie atât de mare, încât preşedintele Camerei nu mai reuşea să se facă auzit, aşa că l-a sunat pe Gref la telefon şi i-a spus să-şi prezinte legea de acolo de unde era. „Oricum nu vă poate auzi nimeni”, a spus acesta, „dar trebuie să o faceţi, altfel nu o putem supune la vot“.

Gref şi-a ţinut aşadar discursul cât de repede a putut, în timp ce comuniştii băteau cu pumnii în mese, acoperindu-l cu lozincile lor scandate. Votul a fost validat, legea a trecut… şi Camera s-a transformat instantaneu într-un câmp de luptă. Deputaţii au început să-şi împartă pumni, picioare şi capete unul altuia.

„A fost un moment istoric”, îşi aminteşte Gref ulterior cu un zâmbet pe faţă. „Aşa ne-am câştigat dreptul de a deţine pământ în Rusia.”

Jos mâinile de pe Gazprom!

Efectul iniţial al pachetului de reforme a fost unul impresionant. Poporul rus a început să-şi plătească taxele. Inflaţia a scăzut de la 20% în 2000 la 9% în 2006. Economia a crescut constant cu aproximativ 6-7% pe an. Cu ajutorul creşterii la nivel mondial a preţurilor petrolului şi gazelor (principalele produse de export ale Rusiei) guvernul nu numai că şi-a echilibrat balanţa comercială, dar chiar a ieşit pe plus. A început să-şi plătească uriaşa datorie externă care ajungea la 130% din PIB în 1998, reducând-o la doar 18% în 2006.

Pe măsură ce petrodolarii curgeau în vistieria statului, guvernul a fost pus în faţa unei dileme – trebuiau să aleagă între două tabere. Pe de o parte erau aceia, inclusiv Gref, ministrul Economiei, care îşi doreau să cheltuiască aceste venituri neaşteptate, pe infrastructură: străzi, căi ferate, educaţie şi sistemul de sănătate. Pe de altă parte, Kudrin, ministrul de Finanţe, se temea că acest lucru ar putea determina creşterea inflaţiei. A propus în schimb crearea unui Fond de Stabilizare, care să absoarbă excedentul de lichidităţi şi să creeze un tampon substanţial pentru a proteja ţara, în cazul în care preţul petrolului ar fi scăzut brusc în viitor. Majoritatea miniştrilor doreau să primească imediat bani pentru departamentele lor. Guvernatorii regionali i se plângeau lui Putin că Kudrin priva economia de bani lichizi. „Am avut multe discuţii aprinse pe acest subiect”, povesteşte Gref. Până la urmă, au fost mulţumite ambele tabere. A fost creat un Fond de Investiţii care avea să verse până la 3 miliarde de dolari pe an în infrastructură. „Era un parteneriat public-privat”, relatează Gref. „Dacă erau fonduri private, statul era finanţatorul, permiţând astfel construirea de fabrici mari, centrale electrice şi aşa mai departe, cu fonduri private.”

Marele câştigător a fost însă Kudrin, cu al său Fond de Stabilizare, care atinsese 522 de miliarde

de ruble (18,5 miliarde de dolari) până la începutul lui 2005, permiţând ca datoriile Rusiei către FMI (3,3 miliarde de dolari) să fie achitate în întregime. Veniturile din petrol continuau să curgă. Până în august 2006, Rusia reuşise să-şi achite şi toată datoria acumulată în perioada sovietică, de aproape 40 de miliarde de dolari către Clubul de la Paris al creditorilor guvernelor străine, economisind 7,7 miliarde de dolari în costuri de întreţinere. Chiar şi cu aceste cheltuieli masive, pe măsură ce preţul petrolului continua să crească, Fondul de Stabilizare a continuat să acumuleze venituri, oferind Rusiei un pat moale pe care să cadă, odată cu prăbuşirea preţurilor din timpul crizei economice mondiale din 2008.

Premierul desemnat de Putin în cea mai mare parte a primului său mandat prezidenţial a fost Mihail Kasianov, un om şarmant, vorbitor de engleză, ce apăra piaţa liberă cu o voce răsunătoare, şi care a supravegheat implementarea Planului lui Gref. Acesta a devenit, însă, între timp unul dintre cei mai aprigi critici ai lui Putin şi un lider al opoziţiei. În 2008, a încercat să candideze la preşedinţie, dar aparatul de la Kremlin a pus capăt planului său, descoperind nişte presupuse falsuri printre cele două milioane de semnături care îi sprijineau candidatura. Pe vremea „primăverii lui Putin", totuşi, el şi preşedintele erau de acord aproape în orice privinţă. Chiar şi în ziua de azi, recunoaşte că Putin era, la vremea aceea, dedicat în totalitate reformelor liberale: „Aveam impresia că eu şi cu Vladimir Putin eram aliaţi în construirea – poate nu fără greşeli – a unui stat democrat, cu o economie de piaţă".[40]

Reformatorii au dat greş doar în ceea ce privea o singură iniţiativă majoră, care s-a dovedit totuşi a fi extrem de importantă. Întrebat dacă Putin intervenea adesea în sarcinile de zi cu zi ale guvernului, Kasianov a replicat: „în 90% din cazuri, nu intervenea. Dar celelalte zece la sută

priveau Gazprom şi aproape orice avea legătură cu el”.[41]

Gazprom era cea mai mare companie a ţării şi cel mai mare producător de gaze naturale din lume. Creat de fostul Minister Sovietic al Gazului, a fost privatizat sub Elţîn, statul păstrând totuşi 40% din acţiuni. Gazprom se afla într-o stare foarte periculoasă, era un focar de corupţie, de devalizare a activelor şi evaziune fiscală.[42] Putin a venit la putere promiţând să pună lucrurile în ordine şi a desemnat doi prieteni foarte apropiaţi din Sankt-Petersburg, pe Dmitri Medvedev şi pe Aleksei Miller, drept noul preşedinte al Consiliului de Administraţie şi, respectiv, director general. Miller nu ştia aproape nimic despre industria gazelor: conform spuselor lui Kasianov, şi-a petrecut tot primul an în funcţie, învăţând. Dar asta era doar jumătate din problemă. Pentru echipa lui Gref, principala problemă era că Gazprom era un monstru din epoca sovietică a cărui influenţă asupra întregului proces de explorare, extracţie, distribuţie şi vânzare înăbuşea competiţia. Industria petrolului, pe de altă parte, fusese împărţită într-un număr mare de companii în anii ’90.

Vladimir Milov era cel mai tânăr ministru adjunct al Energiei care fusese însărcinat cu reformarea sectorului gazelor. „Ideea“, povesteşte Milov într-un interviu, „era de a fragmenta monopolul, separând companiile de distribuţie de cele de producţie, transformându-le în nişte afaceri mai mici, care trebuiau să fie privatizate şi să concureze una cu cealaltă”.[43] Putin sprijinise şi alte planuri asemănătoare de demonopolizare a industriei electrice, în ciuda protestelor propriului consilier, Illarionov. Dar cu Gazprom, situaţia era diferită.

În toamna lui 2002, Milov a elaborat un plan de reformă pentru Gazprom, care a obţinut aprobarea lui Gref, precum şi pe cea a lui Kasianov. „Mulţi

oameni erau de părere", relatează Kasianov, „că împărţirea producţiei şi a transportului de gaze ar fi putut duce la dezintegrarea întregului sector, o parte atât de importantă din sistemul de supravieţuire a ţării. Încercau să sperie poporul, spunând că fără Gazprom în forma actuală, toată Rusia avea să se prăbuşească. Asta nu era decât o tactică de a crea panică în rândul populaţiei. Toţi economiştii şi industriaşii competenţi ştiau că se putea realiza în practică, în siguranţă şi fără neplăceri, o reformă a gazelor naturale. Totul era pus deja la punct".

Conform spuselor lui Milov, planul a fost înaintat directorului general al Gazprom, Aleksei Miller, care i-a expus imediat problema direct lui Putin: „I-a trimis un memorandum mânios în care îi explica că rezultatul ar fi fost unul dezastruos şi că puneau în pericol securitatea naţională. Putin a scris apoi pe scrisoare: «Sunt de acord în mare parte cu dl. Miller. D-le Kasianov, vă rog să ţineţi cont de acest lucru»".

Milov povesteşte că nici nu se aştepta la altceva. „Putin arătase un interes foarte precis în problema Gazprom încă din primele zile ale mandatului. Era cât se poate de clar că vedea în această companie unul dintre atributele şi sursele supreme ale puterii."

Kasianov a încercat să prezinte planul de trei ori cabinetului său, dar Putin a insistat că mai avea nevoie de modificări şi că premierul ar trebui să mai discute problema cu Miller. „Ascultă-l pe Miller, ascultă-l pe el personal", i-a spus lui Kasianov. „Nu-i asculta pe toţi oamenii ăştia care încearcă să te aţâţe."

Într-un final, în 2003, Putin i-a ordonat pur şi simplu lui Kasianov să abandoneze subiectul. „Cu fix cinci minute înainte de începerea şedinţei de cabinet, m-a sunat şi mi-a spus să scot subiectul de pe agendă." Gazprom, aşa cum vom vedea ceva mai încolo, avea să devină cel mai eficient

instrument al puterii, în presă, economie şi politică externă.

Viaţa bună

În primul mandat al lui Putin au început să devină vizibile, în mare parte datorită pachetului de reforme economice, semne de creştere a încrederii investitorilor străini. În privinţa consumatorilor, multinaţionalele gigant, cum ar fi lanţul francez de supermarketuri Auchan şi lanţul suedez de mobilă IKEA, au lansat moda centrelor comerciale uriaşe din suburbiile Moscovei. Fiecare nou magazin IKEA deschis costa 50 de milioane de dolari, investiţie pe care patronii sperau să o recupereze repede, deoarece, în mod surprinzător, se pare că moscoviţii aveau bani de cheltuit în ele. Singurul lucru care împiedica o investiţie şi mai mare era imensa birocraţie şi corupţie cu care încă mai erau nevoiţi să se confrunte toţi antreprenorii din Rusia şi puţini erau străinii care aveau energia sau informaţiile necesare să treacă peste aceste aspecte (Capitolul 12 va trata efectul devastator al corupţiei în Rusia). Cu toate acestea, imensele sigle cu albastru şi galben de pe frontispiciile magazinelor IKEA erau ca nişte stindarde ale vieţii moderne, fluturând peste tot în suburbiile moscovite, şi nu peste multă vreme şi în alte oraşe.

Din punctul de vedere al psihologiei ruseşti, atât cât poate fi ea măsurată, şocul din anii ’90 părea să se estompeze. Aveam senzaţia (complet subiectivă, recunosc) că oamenii nu mai simţeau că Occidentul îi tratează cu un aer de superioritate, aşa cum simţiseră pe vremea lui Elţîn. Consilierii străini părăsiseră ţara, şi mare parte din creştere lăsa impresia de a fi realizată în ţară. Supermarketurile se umpleau cu produse alimentare ruseşti, dar nu cu produsele alimentare ruseşti de proastă calitate care se vindeau înainte, împachetate în pungi maronii identice; nu, acum veneau în ambalaje strălucitoare, încercând să se

ridice la standardele produselor occidentale. Ruşii se întorceau la vechile lor preferinţe, la untul *Vologda,* în locul celui de la *Lurpak,* la *molocinaia kolbasa* (un fel de crenvurşti) în locul *wurst*-ilor nemţeşti. Începuseră să se plătească din nou salariile. Zecile de mii de oameni care îşi împrăştiau avuţiile pe străzi la începutul anilor ’90 dispăruseră. Moscova era agresivă şi vulgară, dar avea totodată şi o oarecare vitalitate, cu noi clădiri care se ridicau la fiecare pas şi cu afaceri care luau naştere în fiecare zi.

Existau motive de optimism, cauza pentru care oamenii cumpărau de la IKEA, la urma urmei, fiind că îşi remobilau apartamentele, aruncând în sfârşit faianţa spartă şi mobilierul învechit din epoca sovietică. Doar că acum erau mai mulţi (cel puţin în marile oraşe) aceia care percepeau adevărata ruptură de comunism, după un deceniu de nesiguranţă şi sărăcie.

Până în vara lui 2002, lucrurile au stat relativ bine. Vladimir Putin şi George W. Bush erau cei mai buni prieteni, iar echipa lui Putin transforma Rusia într-o economie de piaţă înfloritoare.

Dar existau şi forţe obscure în acţiune care ameninţau atât Rusia, cât şi relaţiile acesteia cu Occidentul.

Capitolul 4-Latura întunecată

Reducerea la tăcere a presei

Boris Elţîn îl leagănă pe bebeluşul Vladimir Putin în pătuţ. Bebeluşul scânceşte. Elţîn încearcă să-l adoarmă cu un cântec de leagăn.

„Of, of“, oftează Elţîn. „Eşti atât de urât. Şi, să mă ierte Dumnezeu, originile tale sunt atât de obscure… iar înfăţişarea ta, atât de… întunecată… Of, Doamne, de ce-am dat naştere eu, un democrat până în măduva oaselor, *chestiei ăsteia?”*

O zână se iveşte deasupra lui. Este Boris Berezovski, oligarhul care l-a ajutat să-l aducă pe Putin la putere la sfârşitul anilor ’90 şi care spune: „Da, primul tău născut era mai frumos”.

Elţîn cască şi îşi înclină capul, văicărindu-se: „Of, sunt atât de obosit! Cred că o să iau o bine-meritată pauză de odihnă”. Şi adoarme.

„Sărmanul om“, spune Berezovski, „s-a ostenit până la epuizare”.

Brusc, copilul începe să urle în gura mare: „Să ştergem cu ei pe jos!“, ţipă. „Să ştergem cu ei toţi pe jos la budă!“

„Şşşş!“, încearcă să îl calmeze Berezovski. „Nu cu toţi… Linişteşte-te, băiete. O să facem noi om din tine!“.

Sceneta are la bază un basm, *Piticuţ, zis şi Cinabru,* scris de către autorul german E.T.A. Hoffman, care prezintă povestea unui pitic urât asupra căruia zâna a aruncat o vrajă pentru ca toată lumea să-l vadă frumos. Acesta a fost doar un episod din programul satiric cu păpuşi, *Kukli* (Păpuşi), care era difuzat cândva pe postul independent de televiziune NTV.

La începutul mandatului său de preşedinte, Putin a trebuit să îndure astfel de parodii aproape în fiecare săptămână, fapt pe care îl detesta. Replica „să ştergem cu ei pe jos la budă!“ făcea, desigur, referire la celebra ameninţare de anihilare

a teroriştilor ceceni. Berezovski era oligarhul care îşi folosise postul de televiziune pentru a-l „înfrumuseţa” pe Putin şi pentru a-i acoperi trecutul în KGB, ca să-l facă bun de candidat la preşedinţie. Dar cum rămâne atunci cu piticul? Ei bine, nu era telespectator rus care să nu înţeleagă aluzia la înălţimea lui Putin.

Scenaristul spectacolului *Kukli* era Viktor Şenderovici, un scriitor bărbos, plin de nerv, cu un nestăvilit simţ al umorului şi care dispreţuia autoritatea. Este convins că Putin nu l-a iertat niciodată pentru *Piticuţ:* „Mai multă lume mi-a spus că Putin era negru de furie după ce a văzut emisiunea”.[44]

Dar *Kukli* nu era singura emisiune transmisă pe NTV care îl batjocorea pe Putin. La începuturile lui, pe vremea lui Elţîn, postul îşi câştigase reputaţia de supapă a gândirii libere, care transmitea ştiri neperiate despre războiul din Cecenia (inclusiv adevărul şocant despre atrocităţile comise acolo de ruşi şi starea de deprimare în care se aflau recruţii). Talk-show-ul politic *Itogi,* transmis în fiecare duminică şi găzduit de cel mai important jurnalist al postului, Evgheni Kiseliov, nu era ratat de nici un cetăţean rus care gândea.

Emisiunile de televiziune ruseşti erau încă la începuturi. Tradiţiile occidentale de echilibru şi independenţă încă nu prinseseră rădăcini. NTV era folosit cu destul de multă libertate de către proprietarul său, Vladimir Gusinski, pentru a-şi promova interesele, tot aşa cum proceda şi Boris Berezovski, principalul acţionar al celui mai important post de televiziune rus, ORI, cu postul său. Ambele posturi îl ajutaseră pe Elţîn să fie ales în 1996, când interesele lor de afaceri ar fi putut fi ameninţate de o eventuală întoarcere a comuniştilor. Dar în alegerile pentru Duma de Stat din decembrie 1999, în timp ce ORT-ul lui Berezovski îşi pusese influenţa la dispoziţia

partidului Unitatea al lui Putin, NTV-ul îi sprijinise pe rivalii acestuia.

Acum, cu numai două zile înainte de alegerile prezidenţiale din martie 2000, NTV a transmis un program care i-a adus pe oficialii de la Kremlin în pragul apoplexiei: o anchetă despre circumstanţele obscure în care avusese loc la Riazan, cu o vară în urmă, atacul din apartamente, şi discuţia despre o posibilă implicare a FSB-ului (vezi capitolul 1). Adjunctul lui Gusinski, Igor Malaşenko, a fost informat de către ministrul Informaţiilor, Mihail Leşin, că NTV-ul „depăşise orice limită şi că, din punctul lor de vedere, era în afara legii".

Se pare că, din acel moment, NTV-ul a fost sortit pieirii. Imperiul mediatic al lui Gusinski, Media-Most, care deţinea şi NTV-ul, avea mari probleme financiare. În anii '90, luase împrumuturi de sute de milioane de dolari pentru a-şi implementa planurile extravagante de extindere. Lansase chiar şi un satelit propriu, cu nişte costuri uriaşe, în speranţa că proaspăt apăruta clasă de mijloc avea să cumpere în curând transmiţătoare şi pachete de programe NTV. Gusinki se pregătea să-şi menţină compania pe linia de plutire, cotând-o la bursa de valori din New York, ca să adune capitalul necesar achitării datoriilor. Dar, după criza din august 1998, acele planuri s-au spulberat, la fel cum s-a întâmplat şi cu piaţa de publicitate TV din Rusia, aşa că Media-Most s-a trezit îngropată într-o serie de datorii pe care nu putea să le achite. Principalul creditor era grupul Gazprom, iar acest lucru a constituit un mare avantaj pentru Kremlin, când s-a hotărât să-i astupe gura lui Gusinski. Conform spuselor lui Kiseliov, Gusinski fusese în tratative cu Gazprom pentru reeşalonarea datoriei, dar, după preluarea mandatului de preşedinte, Putin a cerut companiei de gaze să ceară achitarea imediată a întregii datorii, iar în cazul în care Media-Most avea să refuze, să pună sechestru pe bunurile NTV-ului. În

ziua de 11 mai, la patru zile după instalarea lui Putin, zeci de poliţişti ai Gărzii Financiare şi trupe FSB au năvălit mascaţi şi înarmaţi în sediul Media-Most.

Până la finalul zilei, căraseră afară sute de cutii cu documente, casete şi echipament. Malaşenko a descris această descindere ca având „un caracter pur politic, [fiind] un act de răzbunare şi de intimidare".

Dar poate că mai exista totuşi o şansă slabă de supravieţuire. Cam în acelaşi timp, Malaşenko primise o ofertă directă de la Kremlin: să îndeplinească anumite condiţii şi represaliile aveau să înceteze. Condiţiile, conform lui Şenderovici, erau următoarele: să fie oprită ancheta despre corupţia de la Kremlin, să-şi schimbe abordarea în reportajele din Cecenia şi, mai presus de toate, să „înlăture «personajul principal» din *Kukli,* cu alte cuvinte, figura din latex a lui Putin trebuia să dispară din emisiune.

Aceste cereri l-au enervat cumplit pe Şenderovici, şi în consecinţă a reacţionat scriind un episod hilar din *Kukli* care parodia însuşi edictul. Şi cum nu puteau să-l arate pe Putin, au arătat în schimb un boschet în flăcări. Moise, cu figura şefului de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloşin, primeşte de la liderul său invizibil tablele cu cele Zece Porunci ale Kremlinului. La final, liderul este numit „Gospod Bog" (Domnul Dumnezeu), pe scurt GB, (care pentru orice cetăţean rus înseamnă KGB). Sună mai alambicat în alte limbi, însă în rusă nu putea fi mai clar sau mai provocator de atât.

Două săptămâni mai târziu, în 13 iunie, Gusinski a fost arestat. Putin s-a prefăcut a nu avea nici o legătură cu această acţiune, iar când un reporter de televiziune l-a întrebat despre eveniment, a răspuns: „A fost ceva neaşteptat pentru mine", reuşind cu greu să-şi ascundă zâmbetul ironic. „Sper că autorităţile care au luat

această hotărâre – presupun că cei de la procuratură, nu? — au motive întemeiate pentru acţiunea lor.”

Gusinski avea de ales, aşadar, între a-şi vinde imperiul mediatic către Gazprom sau a înfrunta acuzaţiile pentru fraudă la scară largă. Era şantaj, dar, până la urmă, a acceptat propunerea şi mai târziu a fugit din ţară. Cel mai liber grup mediatic al Rusiei se găsea acum sub controlul Kremlinului.

Nici celălalt mare magnat media, Boris Berezovski, nu a dus-o mai bine. Sub guvernul Primakov, el fusese pus sub acuzare pentru fraudă, dar odată cu instalarea lui Putin în funcţia de prim-ministru, s-a renunţat la acuzaţii. Berezovski era considerat de departe drept cel mai influent oligarh din Rusia, deţinând un imperiu mediatic, precum şi active industriale şi comerciale, inclusiv compania petrolieră Sibneft şi cea aeriană, Aeroflot. Pe măsură ce a fost îndepărtat tot mai mult din cercul de apropiaţi ai lui Putin, şi trustul său a devenit tot mai critic faţă de politicile acestuia. A criticat, aşadar, în iunie, planurile anunţate de Putin pentru recentralizarea puterii, astfel că, în ziua următoare arestării lui Gusinski, procurorul public a anunţat că avea să extindă ancheta asupra veniturilor Aeroflot. Berezovski a fost bănuit de fraudă şi spălare de bani la o scară foarte mare.

Chiar înainte de alegerile din martie, Putin a declarat război împotriva oligarhilor, a acelor oameni care contopesc puterea şi capitalul. Pe viitor, nu vor mai exista oligarhi de genul ăstora în calitate de clasă". Această declaraţie a dat mulţi fiori persoanelor vizate, întrucât reamintea de politica lui Stalin de lichidare a chiaburilor, a ţăranilor înstăriţi, „în calitate de clasă". Putin nu era de acord cu ideea ca averea (mai ales averea fabuloasă, obţinută prin mijloace ilicite) să producă influenţă politică. Deşi Berezovski se număra printre cei care îl ajutaseră să ajungă la putere, lui Putin nu îi convenea influenţa pe care o

exercita acesta prin intermediul imperiului său mediatic (care includea pe lângă ORI încă un post de televiziune, TV-6, precum şi numeroase ziare).

La fel ca şi în cazul lui Gusinski, căderea lui Berezovski este posibil să fi fost declanşată sau grăbită de o emisiune televizată. Când submarinul nuclear *Kursk* s-a scufundat în Marea Barents, în ziua de 12 august 2000, accident care a dus la moartea a 188 de membri ai echipajului, ORI l-a criticat pe Putin pentru reacţia lui tardivă. Principalul prezentator al postului, Serghei Dorenko, instrumentul de atac care a ajutat partidul lui Putin să câştige alegerile de la sfârşitul anului 1999, îşi revărsa acum furia asupra preşedintelui. Putin rămăsese în vacanţă la Soci timp de cinci zile după accident, şi au mai trecut alte patru până a mers în oraşul garnizoană din nordul ţării pentru a se întâlni cu familiile membrilor decedaţi ai echipajului. În plus, refuzase şi ofertele de ajutor din partea Marii Britanii şi Norvegiei. Dorenko a disecat aşadar un interviu acordat de Putin în care îşi justifica reacţia, şi a râs dispreţuitor la fiecare frază rostită de acesta, ca şi cum nu ar fi avut nimic decât dispreţ pentru preşedintele ţării. De exemplu, Putin era prezentat declarând că ajutorul străin nu fusese oferit decât în ziua de 16, la care Dorenko a oftat adânc şi a replicat: „îmi pare rău, dar de fapt ei ne-au oferit ajutorul în 15, şi probabil că l-ar fi oferit chiar şi mai devreme dacă nu am fi minţit lumea întreagă că totul este în regulă şi că nu avem nevoie de sprijin". Dorenko a mai transmis şi o înregistrare secretă a unei şedinţe ţinute de Putin cu uşile închise, în care erau prezente rudele victimelor şi în care a fost auzit cum dădea vina pe *presă* pentru dezastru: „Sunt nişte mincinoşi. Sunt nişte mincinoşi", declarase. „În ultimii zece ani televiziunea ne-a distrus armata şi flota, sunt oameni care mor în ziua de azi…"

Emisiunea lui Dorenko a fost eliminată din program. Şi, curând după aceea, a venit rândul lui Berezovski să-l urmeze pe Gusinki în exil. La sfârşitul lui august, Berezovski a mers la Kremlin ca să se întâlnească cu şeful de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloşin, care i-a acordat un ultimatum: ori transfera acţiunile ORT-ului către stat, ori „îl urma pe Gusinski", adică avea să fie pus sub acuzare. În ziua următoare, Berezovski a fost primit chiar de către Putin în persoană, iar acesta l-a acuzat pe omul de afaceri că încerca să-l distrugă cu bunăştiinţă. Între cei doi a avut loc o ceartă aprinsă. Berezovski susţine că Putin i-ar fi spus: „Ar trebui să-ţi transferi acţiunile sub controlul meu personal… Voi conduce eu ORT-ul, de unul singur". Berezovski s-a jurat că nu va face niciodată aşa ceva şi a părăsit nervos şedinţa.

Până la urmă, el chiar a cedat controlul postului de televiziune, vânzându-şi acţiunile colegului său oligarh, Roman Abramovici, care şi-a transferat supus drepturile de vot către stat, finalizând astfel preluarea postului de către guvern. Dar asta nu a dus la încetarea atacurilor împotriva lui Berezovski. La 1 noiembrie, procurorul general l-a pus sub acuzare pentru fraudarea companiei Aeroflot cu sute de milioane de dolari. Berezovski nu era în ţară în momentul acuzării şi a hotărât să rămână pe loc, susţinând, sub siguranţa conferită de exil, că banii pe care se presupune că i-ar fi delapidat au fost folosiţi la finanţarea campaniilor electorale ale lui Putin.

De atunci, Berezovski locuieşte la Londra, în ciuda încercărilor repetate ale oficialilor ruşi de a-i obţine extrădarea, iar în septembrie 2003 a primit azil politic. Putin a intervenit personal în încercarea de a convinge Marea Britanie să-l extrădeze, dar procedând astfel a dat dovadă de lipsă de înţelegere a sistemelor occidentale. Putin i-a cerut, astfel, premierului Tony Blair să pună presiune asupra curţilor judecătoreşti pentru a-l

extrăda pe Berezovski. Conform unei surse bine informate, Blair i-ar fi explicat că acest lucru nu era posibil în Marea Britanie: hotărârea aparţinea magistraţilor, nu guvernului. Incapabil să-şi imagineze libertatea instanţelor de judecată, Putin s-a simţit ofensat.{*} Era însă vorba despre un agent KGB, un produs al educaţiei sovietice, care aplica neştiutor propriile standarde nedemocratice asupra unui stat occidental.

Nu există nici un motiv să credem că Putin se prefăcea; pare evident, mai degrabă, că el chiar considera a fi normal ca politicienii occidentali să influenţeze curţile de judecată, în acelaşi fel în care o făceau şi liderii ruşi. Acelaşi lucru îl credea şi despre controlul guvernului asupra presei. În 2005, l-a acuzat în faţă pe preşedintele Bush că ar fi ordonat personal asasinarea vechiului prezentator de ştiri de la CBS, Dan Rather. Cu altă ocazie, i-a spus unui jurnalist, care l-a întrebat de ce bătuse poliţia rusă nişte protestatari paşnici, că în Occident era „normal" ca demonstranţii care se trezeau în locul nepotrivit să fie „bătuţi în cap cu bastonul".

Verticala puterii

Înăbuşirea presei libere nu a fost singurul motiv pentru care admiraţia Occidentului pentru primii paşi ai preşedintelui Putin în politica externă şi reforma economică, descrişi în primele două capitole ale acestei cărţi, a fost domolită încă de la început de lipsa lui de înţelegere a democraţiei.

Una dintre primele hotărâri luate de Putin, în calitate de preşedinte, a fost să înceapă crearea a ceea ce el a numit „verticala puterii", centralizarea întregii puteri politice şi, practic, controlul personal. Putin era de părere că lipsa unui control centralizat stătea la baza suferinţelor Rusiei şi că felul molatec de a conduce al lui Elţîn dusese la înflorirea infracţionalităţii şi a corupţiei, permiţând oligarhilor să acumuleze putere, dar şi regiunilor

ţării să o ia pe traiectorii diferite. Elţîn încurajase regiunile să „îşi ia atâta suveranitate câtă puteau duce”, lucru care i-a determinat pe guvernatori să ignore încetul cu încetul, sau chiar să saboteze edictele venite de la centru, ameninţând cu dezintegrarea federaţiei. Multe regiuni au promulgat legi ce contraziceau Constituţia Rusiei, au reţinut taxe de la centru şi au stabilit acorduri bilaterale cu ţări străine. Unele dintre ele ar fi putut să supravieţuiască fără probleme în calitate de state independente: Republica Iakuţia, de exemplu, produce un sfert din diamantele de pe piaţa mondială (şi are o populaţie de mai puţin de jumătate de milion de oameni); Kanti-Mansisk (cu o populaţie de 1,5 milioane de locuitori) este pe locul doi în lume la producţia de petrol.

În ziua de 13 mai, la doar şase zile de la învestirea sa în funcţie, Putin a anunţat că cele 89 de regiuni ale ţării vor fi trecute sub controlul a şapte „super-guvernatori“ desemnaţi personal de către preşedinte. Cinci dintre cei şapte împuterniciţi ai lui Putin s-au dovedit a fi *siloviki*[*], bărbaţi care făcuseră carieră în serviciile de securitate şi în forţele armate. Printre aceştia se număra şi Viktor Cerkesov, primul director-adjunct al FSB, ale cărui acţiuni din trecut includ persecutarea disidenţilor sovietici.

Şase zile mai târziu, Putin a iniţiat o reformă a Camerei Superioare a Parlamentului (Consiliul Federal sau „senat”), înainte, guvernatorii generali aleşi şi capii consiliilor legislative regionale erau senatori *ex officio;* acum, şefii regionali erau înlocuiţi de reprezentanţi *numiţi,* fapt ce permitea Kremlinului să umple Consiliul Federal cu senatori „prietenoşi”.

Putin a trecut apoi la centralizarea colectării şi distribuirii taxelor, care se împărţeau înainte pe jumătate între centru şi regiuni, şi care ajunseseră acum să fie distribuite într-o proporţie de 70-30 în favoarea guvernului central.

Totuşi, în vârful noii verticale a puterii nu se afla guvernul federal, ci Putin în persoană, realizare pe care o obţinuse plasându-şi colegii de încredere de la serviciile de securitate sau din oraşul său natal, Sankt-Petersburg, în poziţii-cheie. În plus, multora dintre ei li s-au oferit şi posturi de conducere în companiile de stat, structurile politice şi comerciale ale statului fiind prinse astfel într-o imensă pânză de păianjen, în centrul căreia stătea chiar el, Putin.

Igor Secin avea trecutul perfect. Lucrase cu Putin la Sankt- Petersburg şi, după unele relatări, există şi posibilitatea să fi fost spion când lucrase sub acoperire ca traducător în statele africane vorbitoare de limbă portugheză. Secin a devenit consilierul cel mai de încredere al lui Putin şi, în 1996, şi-a urmat stăpânul de la Sankt-Petersburg la Moscova. Când Putin a devenit preşedinte interimar, l-a păstrat pe şeful de cabinet al lui Elţîn, Aleksandr Voloşin, dar l-a desemnat imediat pe Secin drept şef-adjunct de cabinet, având controlul asupra documentelor care treceau pe la biroul său şi conducând, practic, industria energetică. În 2004, Secin a devenit şi preşedinte al Consiliului de Administraţie al Rosneft, compania petrolieră de stat.

Viktor Ivanov, de la filiala din Leningrad a KGB-ului, a devenit şeful-adjunct de cabinet al lui Putin însărcinat cu chestiunile legate de personal, dar şi preşedinte atât al corporaţiei de apărare aeriană, Almaz, cât şi al companiei Aeroflot. Secin şi Ivanov erau consideraţi cei mai influenţi *siloviki* din cercul lui Putin.

Dmitri Medvedev, un alt fost coleg de-al lui Putin din Sankt-Petersburg, a venit la Moscova în 1999 pentru a deveni cel de-al treilea şef-adjunct de cabinet, dar şi preşedintele gigantului Gazprom.

Putin l-a adus pe colegul său Aleksei Miller, de la Sankt- Petersburg la Moscova, ca să devină

ministru-adjunct al Energiei şi apoi director general al Gazprom.

Cei doi principali reformatori economici, Gherman Gref şi Aleksei Kudrin, veneau şi ei tot de la Sankt-Petersburg. Gref a intrat în Consiliul de Administraţie al Gazprom, iar Kudrin a devenit preşedinte atât al Băncii VTB, cât şi al companiei producătoare de diamante, Alrosa.

Serghei Narîşkin, venit şi el de la Leningrad şi fost coleg la şcoala KGB-ului, a fost promovat în timpul celui de-al doilea mandat al lui Putin la funcţia de şef de cabinet în guvern, precum şi de preşedinte al Consiliului de Administraţie al postului de televiziune Kanal 1 şi vicepreşedinte al Rosneft.

Un alt coleg venit de la filiala din Leningrad a KGB-ului era Nikolai Patruşev, care a fost desemnat preşedintele FSB, urmându-l chiar pe Putin în funcţie.

Raşid Nurgaliev a lucrat ca subordonat al lui Putin în FSB şi apoi a devenit ministru de Interne. Cerkesov, menţionat mai sus, era un alt subordonat de-al lui Putin din FSB.

Serghei Cemezov, un spion coleg cu Putin la Dresda, a fost adus să conducă Rosoboronexport, principalul exportator de arme al ţării. Un alt „cekist“, Vladimir Iakunin, a fost adus la Ministerul Transporturilor, ca să devină până la urmă directorul Căilor Ferate Ruse.

Iakunin avea şi altă legătură cu Putin: amândoi erau membri fondatori ai aşa-zisei „cooperative a vilelor”, cunoscută sub numele de *Ozero,* care se ocupă de ansamblurile rezidenţiale de pe lacul Komsomolskoe, de lângă Sankt-Petersburg. Toţi prietenii lui Putin din grupul *Ozero* (aşa cum vom vedea în capitolul 12) deţin acum funcţii de vârf în guvern, în mediul bancar sau în presă.

Războiul din Cecenia şi repercusiunile sale

În timpul primilor ani de preşedinţie ai lui Putin, evenimentele din Cecenia au avut o influenţă semnificativă asupra promisiunilor sale de a aduce Rusia în „familia europeană”. Am petrecut mai multe luni în Cecenia în timpul primului război (1994-1996) şi am avut ocazia să văd cu ochii mei modul în care a fost devastată această republică de către forţele ruseşti. Mi se părea că existau dovezi mai mult decât suficiente ale crimelor de război şi încălcărilor drepturilor omului petrecute acolo, pe care eu, împreună cu zeci de alţi jurnalişti, am reuşit să le înregistrez, dar în privinţa cărora comunitatea internaţională, poate şi pentru că era prea ocupată cu războaiele ce se purtau în acelaşi timp în Balcani, nu a făcut nimic. Distrugerea completă a capitalei, Groznîi, şi moartea a zeci de mii de civili, ale căror blocuri de locuinţe au fost pulverizate, la propriu, de forţele aeriene ruseşti şi de artilerie, nu puteau fi justificate sub pretextul anihilării „bandiţilor”, aşa cum erau cunoscute forţele rebele. Am luat câteva interviuri supravieţuitorilor din „lagărele de filtrare” ruseşti, nişte închisori celebre în care erau torturaţi cecenii pentru a le obţine mărturiile cu forţa, sau doar din amuzament. Am văzut gropi comune imense, pline cu sute de cadavre, unele cu mâinile legate la spate. Am întâlnit zeci de familii îndurerate, am văzut femei şi copii asasinaţi, sute de case distruse peste tot prin satele din Cecenia, râuri de refugiaţi care fugeau de trupele ruseşti, oameni care se adăposteau în subsoluri de atacurile aeriene. Am întâlnit bătrâni ţintuiţi la pat şi lipsiţi de apărare, aproape să moară printre dărâmăturile caselor lor, din cauza gerului şi a foamei. Dar toate acestea se petreceau în timpul mandatului lui Elţîn, iar Occidentul, vrăjit de o pretinsă devoţiune pentru democraţie, abia dacă a condamnat aceste evenimente, considerând conflictul a fi o „chestiune internă”.

Cel de-al doilea război, lansat de Putin în 1999, a fost şi mai brutal, din toate punctele de vedere. Doar că au fost şi mai puţini jurnaliştii occidentali care s-au ocupat de eveniment, întrucât era pur şi simplu o misiune mult prea periculoasă. Cel puţin în primul război, cecenii erau în general receptivi faţă de jurnalişti; însă, de atunci, republica se transformase într-o zonă primejdioasă lipsită de legi, unde riscul de a fi răpit şi ucis era mult prea mare. Până şi luptătorii rebeli se comportau acum la fel de barbar precum o făcuseră ruşii înainte. Toată sarcina de a arăta lumii adevărul cădea acum pe umerii unor jurnalişti curajoşi, cum ar fi Anna Politkovskaia de la *Novaia Gazeta* (şi chiar şi aşa, nici un lider occidental nu a cerut ca vreun comandant sau politician rus să fie judecat pentru crimele de război comise).

În timpul primului război jurnaliştilor le fusese relativ uşor să se deplaseze prin Cecenia. Acest lucru a dus la realizarea unor reportaje extrem de critice, nu numai în Occident, ci şi în Rusia, în special pe postul de televiziune NTV. Autorităţile şi-au învăţat lecţia şi a doua oară au încercat să restricţioneze accesul în zona de război. Un jurnalist rus, Andrei Babiţki, care lucra pentru Radio Libertatea, a fost chiar răpit de către forţele federale, la începutul anului 2000, din cauza reportajelor sale critice. L-au dat apoi pe mâna luptătorilor ceceni, în schimbul unor prizonieri de război ruşi, ca şi cum el însuşi ar fi fost un combatant – aberaţie sprijinită aparent de Putin, care a dat de înţeles că nu vede nimic în neregulă cu acest schimb, întrucât Babiţki, un *jurnalist,* să nu uităm, era un trădător: „Aceasta a fost decizia lui“, a declarat Putin pentru ziarul *Komsomolskaia Pravda.* „S-a dus la poporul ale cărui interese le servea de fapt.“[45]

Dacă Putin era de părere că reportajele critice erau echivalente cu servirea duşmanului, atunci nu există nici un dubiu asupra părerii sale despre

Politkovskaia. După îmblânzirea NTV-ului, Politkovskaia era jurnalista care relata cel mai fidel barbariile comise de ruşi în Cecenia, fiind o ascultătoare perseverentă a strigătelor de durere pe care Kremlinul dorea să le înăbuşe.

Autorităţile au continuat să susţină că această campanie în Cecenia era o „operaţiune de securitate", menită doar să elimine teroriştii. Politkovskaia a vorbit cu martori oculari ai „epurărilor de securitate" întreprinse de ruşi împotriva unor oameni precum Sultan Şuaipov, de 45 de ani, un refugiat dintr-o suburbie din Groznîi, Novaia Kataiama. Acesta i-a povestit Annei Politkovskaia cum a adunat personal 51 de cadavre de pe strada sa şi le-a îngropat. Fragmentul care urmează este doar o parte din povestea lui:

> *Când Said Zubaev, în vârstă de 74 de ani, a ieşit de la numărul 36 de pe [strada] Liniei 5, a dat peste federali, iar soldaţii l-au obligat să danseze, trăgând cu puştile la picioarele lui ca să-l facă să sară în sus. Când bătrânul a obosit, l-au împuşcat. Slavă lui Allah că Said nu a aflat niciodată ce i-au făcut familiei sale!*
>
> *La aproximativ nouă seara, un vehicul de luptă al infanteriei a năvălit în curtea familiei Zubaev, smulgând porţile din balamale. Extrem de eficienţi şi fără să irosească prea multe cuvinte, soldaţii i-au scos din casă şi i-au aliniat lângă trepte pe Zainab, soţia de 64 de ani a bătrânului; pe fiica lor de 45 de ani, Malika (soţia unui colonel din miliţia rusă); pe fetiţa de opt ani a Malikăi, Amina; pe Mariet, o altă fiică de-a lui Said şi Zainab, de 40 de ani; pe nepotul lor, de 44 de ani, Said Saidakhmed Zubaev; pe fiul de 35 de ani al lui Said şi Zainab, Ruslan; pe soţia lui însărcinată, Luiza, şi pe fetiţa lor de opt ani, Eliza. După mai multe focuri de mitralieră,*

au fost omorâţi toţi în faţa casei familiei. Nici un membru al familiei Zubaev nu a supravieţuit, cu excepţia Inessei, fata de 14 ani a lui Ruslan, care era foarte drăguţă, aşa că soldaţii au pus-o cu grijă deoparte înainte de masacru, ca mai apoi să o târască după ei.

Am tot căutat-o în disperare pe Inessa, dar era ca şi cum ar fi înghiţit-o pământul [relatează Sultan], Credem că probabil au violat-o şi au îngropat-o apoi pe undeva. De nu, s-ar fi întors, ca să-şi îngroape morţii. În aceeaşi seară a fost ucis şi Idris, directorul Şcolii numărul 55. Mai întâi l-au izbit de un zid de mai multe ori şi i-au rupt toate oasele, după care l-au împuşcat în cap. Într-o altă casă, am găsit, una lângă cealaltă, o rusoaică de 84 de ani lângă fiica sa, Larisa, de 35 de ani, o avocată renumită din Groznîi. Ambele fuseseră violate şi apoi împuşcate. Cadavrul lui Adlan Akaiev, de 42 de ani, un profesor de fizică de la Universitatea de Stat din Cecenia, zăcea întins în curtea casei sale. Fusese torturat. Cadavrului decapitat al lui Demilkhan Akhamadov, de 47 de ani, i se tăiaseră şi braţele. Aceasta era una din trăsăturile operaţiunii din Novaia Kataiama, să le taie capetele oamenilor. Am văzut mai mulţi buşteni mânjiţi cu sânge. Pe strada Şevskaia era un buştean cu un topor înfipt în el, şi cu capul unei femei acoperit cu o eşarfă roşie deasupra. Lângă el, pe pământ, era şi cadavrul unui bărbat, şi acesta decapitat. Am găsit cadavrul unei femei care fusese decapitată şi cu vintrele sfârtecate. Îndesaseră un cap acolo înăuntru. O fi fost al ei? 0 fi fost al altcuiva?[46]

În ciuda tuturor acestor brutalităţi comise şi dovedite, doar un singur ofiţer superior a fost dus în faţa justiţiei. Colonelul Iuri Budanov a fost

acuzat de răpirea, violarea şi uciderea unei fete cecene de 18 ani, Kheda Kungaieva, în timpul unui acces de furie la beţie. Fata a fost târâtă de către soldaţi din casa ei şi luată cu un vehicul armat pentru transportul personalului, deoarece se pare că s-ar fi crezut că e un lunetist. Acuzaţia de viol a fost retrasă până la urmă, iar Budanov a recunoscut în faţa magistraţilor că ar fi strangulat-o pe fată, deşi a pretins că nu era în deplinătatea facultăţilor mintale la momentul respectiv, înfuriindu-se pe ea în timpul interogatoriului. Iniţial a fost găsit nevinovat, dar, ulterior, după o rejudecare a faptei, a fost condamnat la zece ani de închisoare. A fost eliberat în ianuarie 2009, cu 15 luni mai devreme, şi ucis apoi pe o stradă din Moscova, în iunie 2011.

Răsplata pentru campania dusă de forţele ruseşti a însemnat un deceniu de atacuri teroriste lansate de către ceceni pe tot teritoriul Rusiei – în avioane, metrouri, şcoli şi pe străzi. La data de 18 aprilie 2002, în discursul său anual despre starea naţiunii, preşedintele Putin a declarat că războiul luase sfârşit. Dar şase luni mai târziu, teroarea a lovit chiar în inima capitalei ruse. În octombrie 2002, 50 de ceceni înarmaţi, mulţi dintre ei femei, au năvălit în Teatrul Dubrovka, în timpul unui spectacol muzical numit *Nord-Ost,* şi i-au luat ostateci pe actori şi pe cei 850 de spectatori. Teroriştii erau înarmaţi cu arme de foc şi explozibil, iar femeile purtau centuri sinucigaşe. Aceştia cereau retragerea imediată şi necondiţionată a trupelor ruseşti din Cecenia, într-o singură săptămână, în caz contrar, aveau să înceapă să tragă în ostateci.

În cele trei zile care au urmat, Putin a stat ţintuit în şedinţe de criză aproape constante cu şefii săi responsabili cu securitatea. În prima şedinţă, *siloviki*-i au propus atacul prin surprindere asupra clădirii, la care premierul Mihail Kasianov s-a opus ferm, cerând să se iniţieze o serie de tratative cu teroriştii, pentru a se evita pierderile umane.

Conform spuselor lui Kasianov, şefii responsabili de securitate au susţinut că nu avea nici un sens să le facă vreo concesie, deoarece pierderile umane erau oricum inevitabile. Putin avea în program să ajungă în Mexic pentru un summit între liderii din Asia şi Pacific, dar l-a trimis pe Kasianov în locul său. Unii au sugerat că această hotărâre a fost luată pentru a-l înlătura pe singurul om care era împotriva folosirii forţei pentru eliberarea ostaticilor, dar chiar şi Kasianov recunoaşte faptul că Putin nu ar fi putut în nici un caz să părăsească ţara în acele clipe (mai ales în lumina criticilor pe care şi le atrăsese după dezastrul submarinului *Kursk).*[47] În 1995, preşedintele Elţîn plecase la o întâlnire G7 în Halifax, Canada, chiar în mijlocul crizei cu ostatici din Budionovsk, lăsându-şi prim-ministrul, pe Viktor Cernomîrdin, să negocieze cu teroriştii şi să le permită să scape. Putin nu avea de gând sub nici o formă să repete această greşeală.

O serie de politicieni şi jurnalişti (inclusiv Anna Politkovskaia) au încercat să se înţeleagă cu teroriştii, fără nici un rezultat, însă. Până la urmă, *siloviki-i* au făcut după capul lor. Forţele speciale au pompat un gaz anestezic în clădire pentru a-i seda pe terorişti (şi pe ostateci), după care trupele de comando au năvălit în interior. A fost un schimb de focuri în care au fost ucişi toţi teroriştii, inclusiv cei care fuseseră doborâţi deja de gaz. Însă au murit şi 130 de ostateci, majoritatea din cauza efectelor substanţei toxice şi a lipsei îngrijirii medicale imediat după ce au fost scoşi din clădire. Acţiunea a fost criticată îndelung, inclusiv pentru faptul că acea compoziţie chimică a gazului utilizat era atât de secretă, încât nu le-a fost dezvăluită nici măcar medicilor care ofereau îngrijiri la faţa locului. Acestora nu li s-a spus nici măcar ce fel de antidot să folosească, ceea ce a mărit, cel mai probabil, bilanţul morţilor.

Putin şi-a justificat ulterior acţiunile, susţinând că au fost salvate sute de vieţi. Ce-i drept, nici un

guvern din lume nu a reuşit să elaboreze până acum vreo metodă perfectă pentru a gestiona o astfel de situaţie. Dar au avut oare aceşti tirani suficientă grijă să nu pună în pericol vieţile ostatecilor? Sau erau mai degrabă prea preocupaţi să ucidă teroriştii? Atunci când s-a scufundat submarinul *Kursk,* s-a presupus că Putin a refuzat ofertele de ajutor de la statele străine, în special pentru că nu îşi dorea ca salvatorii NATO să-şi bage nasul într-un submarin nuclear rusesc secret. Agentul chimic folosit pentru a pune capăt asediului de la teatru era şi el un secret militar, iar formula exactă a acestuia nu a fost dezvăluită niciodată.

Marea problemă pentru care autorităţile ruseşti refuză să-şi asume responsabilitatea este motivul din spatele acestor atacuri teroriste. Să îşi aibă oare rădăcinile, aşa cum a susţinut dintotdeauna Putin, într-o mişcare islamistă internaţională, cu origini în Pakistan şi Afghanistan, sau este vorba mai degrabă de o reacţie de răzbunare pentru tentativele violente ale Rusiei de a supune Cecenia, din 1994 încoace? Răspunsul poate fi găsit printre cele oferite chiar de către atentatori Annei Politkovskaia, în timpul asediului. Aceasta i-a cerut unuia dintre terorişti să elibereze copiii mai mari din clădire (copiii mai mici fuseseră deja eliberaţi). „Copii?" a părut acesta mirat. „Nu e nici un copil aici. În raidurile de securitate îi luaţi pe ai noştri încă de la 12 ani. Aşa că şi noi o să-i ţinem pe ai voştri".

„Ca o formă de răzbunare?" a întrebat Politkovskaia.

„Ca să ştiţi şi voi cum este."

Politkovskaia a întrebat dacă poate măcar să aducă nişte mâncare pentru copii.

„Voi îi lăsaţi pe ai noştri să mănânce în timpul raidurilor de securitate? Aşa că şi ai voştri pot să stea fără."

Îmblânzirea oligarhilor

În primul său discurs adresat naţiunii, la 12 ore după ce a devenit preşedinte interimar, Putin a jurat să respecte libertatea cuvântului, libertatea presei şi dreptul de proprietate. În ziua de 28 iulie 2000, a avut o întrevedere înflăcărată cu cei mai importanţi 20 de oameni de afaceri şi bancheri din Rusia, cărora le-a explicat exact la ce se referea, stabilind totodată noile reguli ale jocului.

Invitaţii săi acumulaseră averi spectaculoase pe vremea lui Elţîn, exploatând fiecare ambiguitate legislativă, încălcând sau ajustând legile după bunul plac, prin mită, recurgând la forţă, şantaj sau pur şi simplu înfruptându-se din companiile şi resursele care le fuseseră oferite în schimbul garantării supravieţuirii politice a lui Elţîn. Ei deţineau cele mai importante companii petroliere şi de gaze ale ţării, conducte, cuptoare de topit aluminiul, reţele de telecomunicaţii şi de publicitate, fabrici de automobile, fabrici de fier şi oţel, o berărie şi cele mai importante bănci. Cei care socializau cu ei în holul impozant şi plin de coloane al Kremlinului, în timp ce se aştepta sosirea preşedintelui, erau tinerii membri ai echipei de reformatori a guvernului: Kasianov, Kudrin şi Gref, care aveau nevoie mai presus de toate ca magnaţii să-şi plătească taxele pentru a putea pune în ordine finanţele statului. Şi oligarhii aveau temerile lor, auzind ameninţarea lui Putin împotriva existenţei lor „în calitate de clasă“. Tocmai îl văzuseră pe colegul lor Gusinski fiind efectiv deposedat de avere şi forţat să plece în exil, iar colegul acestuia, magnatul media Boris Berezovski era de negăsit.

Oligarhii au fost aşezaţi democratic în jurul unei mese rotunde. Dar după ce li s-a alăturat şi preşedintele, nu a mai încăput nici o îndoială despre cine se afla la comandă. Întâlnirea a durat două ore şi jumătate, însă oferta lui Putin era una

simplă – nu avea să se petreacă nici o schimbare a procesului de privatizare, cu două condiţii: ca oligarhii să înceapă să-şi plătească taxele şi să stea departe de lumea politică. Putin a avut grijă să nu prezinte cererile sub forma unui ultimatum, dar despre asta era vorba de fapt.

Gherman Gref a rezumat într-un interviu ceea ce s-a petrecut acolo: „Putin a trimis un mesaj puternic cum că nu exista nici o naţionalizare sau expropriere în plan. Le-a prezentat faptele în felul următor: «Noi vă facem o favoare, scădem drastic taxele, creăm un mediu favorabil pentru investiţii şi apărăm dreptul de proprietate. Dar, vă rog, dat fiind că tot micşorăm taxele, să le şi plătiţi. Şi, în al doilea rând, dacă tot aţi ales să vă ocupaţi de afaceri, păi atunci ocupaţi-vă de afaceri.»”[48].

Afaceriştii au plecat de la întâlnire răsuflând aproape uşuraţi. Cea mai mare parte dintre ei nu îşi doreau oricum să intre în politică, iar plata taxelor era un preţ mic pe care trebuiau să-l achite pentru averile lor. Vladimir Potanin, preşedintele conglomeratului minier şi metalurgic Interros, era plin de remuşcări: „Oligarhii s-au constituit singuri ca o elită, dar societatea nu acceptă această elită. Trebuie să ne comportăm mai exemplar.” Iniţiativa acestei întâlniri pornise de la Boris Nemţov, fostul guvernator al regiunii Nijnii Novgorod, care ajutase la demararea procesului de privatizare de la jumătatea anilor ’90 şi care acum se afla în fruntea unui partid politic numit Uniunea Forţelor de Dreapta, apărător al intereselor nou-înfiinţatei clase de mijloc. Acesta a descris evenimentul drept un moment de cotitură, un punct în care (aşa cum a spus el, ironic, în termeni marxişti) „povestea veche de un deceniu a acumulării primitive de capital” a ajuns la sfârşit. Cu alte cuvinte, acesta era momentul în care „baronilor tâlhari” ai Rusiei li se oferea şansa de a deveni nişte oameni de afaceri respectabili.

Oligarhii au respectat această hotărâre în cea mai mare măsură. Gusinski şi Berezovski au plecat în exil, primul fără scandal, cel de-al doilea continuând încă să se războiască, de peste hotare, cu Putin. Roman Abramovici, patronul gigantului petrolier Sibneft, a devenit întradevăr un membru al Dumei şi guvernator al îndepărtatei regiuni Ciukotka, dar nu s-a folosit de influenţa sa politică ca să-l sfideze pe Putin. Era mult prea preocupat de clubul său britanic de fotbal, Chelsea, pe care l-a cumpărat în 2003.

Doar un singur oligarh a refuzat să se conformeze regulilor, şi anume Mihail Hodorkovski. Intransigenţa sa avea să-l trimită, însă, pentru mulţi ani într-un lagăr de prizonieri din Siberia şi să-l transforme într-una dintre cele mai mari surse de tensiune dintre Rusia şi Occident.

Afacerea Hodorkovski

Hodorkovski a făcut primii paşi în afaceri aproape imediat ce a fost posibil, pe vremea încercărilor de reformă *perestroika* ale lui Mihail Gorbaciov. Pe când era un tânăr funcţionar comunist, s-a folosit de relaţiile pe care le avea pentru a deschide o cafenea, o afacere de import şi, într-un final, una dintre primele bănci comerciale ale Rusiei, Menatep. Din acel moment, ascensiunea lui a fost una vertiginoasă. În 1995, în schema „împrumuturilor contra acţiuni" menită să salveze de la faliment guvernul Elţîn, a obţinut un pachet de acţiuni foarte important la cea de-a doua companie petrolieră a Rusiei ca importanţă, Iukos. În anul următor, a cumpărat aceste acţiuni practic de la el însuşi şi a sfârşit prin a deţine un pachet majoritar de acţiuni Iukos, pentru doar 309 milioane de dolari, o fracţiune din valoarea reală. La numai câteva luni distanţă, compania avea să valoreze 6 miliarde de dolari. Nici una dintre

aceste fapte nu încălca legea: schema fusese concepută chiar de către guvern.

Nu există nici un dubiu că, pe măsură ce îşi clădea imperiul, Hodorkovski se comporta ca un manipulator viclean. Jurnalistul american David Hoffman mărturiseşte în extraordinarul său studiu, *The Oligarchs* (Oligarhii), că, deşi a întreprins o cercetare amănunţită, nu a putut să înţeleagă unele dintre manevrele şi schemele lui Hodorkovski care implicau tranzacţii în paradisuri fiscale, companii de faţadă şi „prestidigitaţie”.[49]

Dar, odată ce a obţinut controlul total asupra Iukos, Hodorkovski a suferit un fel de convertire şi s-a hotărât (în mare măsură pentru că îşi dorea să atragă investitori străini) să adopte standarde contabile occidentale curate ca lacrima şi o transparenţă financiară. Hodorkovski a devenit favoritul Occidentului deoarece, mai mult decât oricare alt oligarh, el părea să simbolizeze o nouă specie de capitalişti ruşi, formată nu doar din rechini lacomi după bani, ci şi din filantropi. Hodorkovski a adoptat un nou statut de management corporatist la Iukos şi a fost primul om de afaceri care a introdus practici contabile după standardele americane. În plus, şi-a folosit o parte din avere pentru înfiinţarea unui liceu într-o clădire de secol XVII din afara Moscovei, oferind astfel o şansă la educaţie pentru 130 de copii defavorizaţi. Fundaţia sa, Rusia Deschisă, a alocat mai bine de 15 milioane de dolari pe an proiectelor civice şi organizaţiilor filantropice implicate în educaţie, sănătate publică sau în programe de leadership şi dezvoltare culturală.

Şi totuşi nu există nici un alt nume care să provoace mai sigur acea privire de gheaţă, dispreţuitoare, în ochii lui Vladimir Putin. Hodorkovski avea să sfârşească în închisoare pentru o serie de infracţiuni economice: evaziune fiscală, fraudă, delapidare. Întrebat despre el la o conferinţă de presă, Putin nu s-a sfiit să aducă şi

alte câteva acuzaţii, precum infracţiuni „politice” şi chiar crimă.

Hodorkovski nu era cu siguranţă uşă de biserică. John Browne, directorul general al BP, nu a fost prea convins când acesta l-a vizitat în Marea Britanie, în februarie 2002, pentru a oferi companiei sale 25% din acţiunile Iukos. Browne a povestit mai târziu că felul mieros de a fi al lui Hodorkovski îl făcea să nu se simtă prea în largul său: „începuse să vorbească despre câştigarea alegerilor pentru nişte oameni în Duma, despre felul în care ar fi putut garanta ca taxele pentru companiile petroliere să nu fie prea mari şi despre cum avea la degetul mic o grămadă de oameni influenţi. În ceea ce mă priveşte, mi s-a părut mult prea influent. Este simplu să afirmi asta privind înapoi, dar exista ceva incontrolabil în felul lui de a aborda lucrurile."[50]

Pentru guvernul rus în curs de reformare, „incontrolabil” era puţin spus. Conform declaraţiilor lui Gherman Gref, „nici o propunere nu trecea mai departe fără acordul Iukos-ului“. Într-adevăr, mituirea membrilor Dumei de Stat era la ordinea zilei, deputaţii îşi băgau în buzunare averi întregi obţinute în urma a tot felul de interese comerciale, companiile petroliere fiind cele mai active, iar Iukos mai presus de toate. Când a venit vorba de o nouă taxă pe exporturile de petrol, care ar fi redus profiturile companiei petroliere, lucrurile au devenit serioase. Gref povesteşte cum, în ajunul votului din Duma, a primit vizita lui Vasili Şahnovski, preşedintele Iukos-Moskva. „Domnule Gref”, mi-a spus, „apreciem foarte tare ceea ce aţi făcut pentru dezvoltarea economiei de piaţă, dar mâine urmează să prezentaţi un proiect de lege care contravine intereselor noastre, aşa că ne-am dori să ştiţi, înainte de toate, că această lege nu va fi promulgată. Toată lumea va vota împotriva ei, am căzut de acord cu toţii asupra acestui aspect. Şi, în al doilea rând, dacă insistaţi

cu această lege, vom redacta o scrisoare colectivă din partea tuturor producătorilor de petrol, prin care vom cere demisia dumneavoastră şi a domnului Kudrin pentru lipsă de profesionalism. Nu este nimic personal, dar dacă aţi putea să amânaţi dezbaterea legii, am reuşi să ajungem la un fel de înţelegere cu dumneavoastră."[51]

În dimineaţa următoare, după sosirea în Duma, Kudrin şi Gref s-au izbit de un bloc solid, format inclusiv din vasta facţiune comunistă, care a împiedicat promulgarea legii. Gref a remarcat ulterior ironia situaţiei: „Comuniştii, care se presupunea a fi susţinătorii politicilor sociale, au votat împotriva unei taxe pe veniturile fabuloase ale companiilor petroliere!"

A fost o lovitură dură pentru reformatori. „Nu dispuneam de resurse suficiente la buget pentru a ne plăti datoriile", povesteşte Gref. „Preţul petrolului era în creştere, dar asta nu făcea decât să îmbogăţească şi mai tare companiile petroliere. Noi nu aveam nici un avantaj din asta." A mai fost nevoie de încă un an, înainte ca Gref să reuşească să treacă prin Parlament o versiune diluată a legii.

Din punctul de vedere al lui Putin, ambiţiile politice ale lui Hodorkovski ieşiseră de sub control. Acesta a finanţat, aşadar, mai multe partide din opoziţie, inclusiv partidul liberal Iabloko, Uniunea Forţelor de Dreapta şi Partidul Comunist. La începutul lui 2003, a avut o serie de întâlniri secrete cu liderii de partid şi s-a oferit să doneze zeci sau chiar sute de mii de dolari pentru a le finanţa campaniile în alegerile din decembrie pentru Duma de Stat.[52] Conform spuselor premierului Mihail Kasianov, finanţarea comuniştilor a fost gestul care l-a înfuriat cel mai tare pe Putin. Kasianov a afirmat ulterior că a rămas uimit să descopere că, în ciuda faptului că fusese „aprobată" deja sprijinirea celor două partide cu orientări occidentale, finanţarea comuniştilor, deşi perfect legală, se pare că avea

nevoie de o dispensă specială secretă din partea preşedintelui.[53]

Hodorkovski a susţinut că nu făcuse altceva decât *lobbying,* aşa cum se întâmplă în orice altă ţară, dar Kremlinul interpretase gestul în mod diferit: „Voia să *cumpere* Duma!", mi-a spus furios purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, ofensat vizibil de idee, asemenea şefului său. Kremlinul se pare că se temea că Hodorkovski ar fi plănuit să se folosească de influenţa sa în Duma ca să schimbe Constituţia, transformând Rusia într-o democraţie parlamentară şi, poate, chiar să devină el însuşi prim-ministru, sfidând în mod direct puterea lui Putin.

Cei care îl cunosc pe Hodorkovski aduc adesea în discuţie caracterul său rebel, care s-a manifestat cel mai bine într-o întâlnire dramatică şi probabil fatidică între cei mai importanţi oameni de afaceri din Rusia şi Putin. Întâlnirea a avut loc în Sala Sfânta Ecaterina de la Kremlin, în 19 februarie 2003.[54] Subiectul central de pe ordinea de zi era corupţia, iar Hodorkovski era principalul vorbitor şi plănuise să spună nişte lucruri nemaipomenit de provocatoare despre corupţia pe care o suspecta că se practică în cele mai înalte cercuri ale guvernului. Era agitat şi s-a sfătuit cu vicepreşedintele său, Leonid Nevzlin: „Ţi se pare periculoasă prezentarea mea?" i-a cerut acestuia părerea.

„Ei bine", a mărturisit Nevzlin, „şi dacă Putin este amestecat în aceste afaceri?"

„Ei şi tu acum!" a exclamat Hodorkovski. „Preşedintele controlează bugetul de stat. Crezi că s-ar amesteca în aşa ceva pentru o mită de câteva milioane de dolari?"[55]

Hodorkovski şi-a trecut prezentarea prin faţa şefului de cabinet al lui Putin, Voloşin, şi a premierului Kasianov, şi a intrat în şedinţă înarmat cu grafice şi histograme prin care să-şi ilustreze punctul de vedere.

Mare parte din prezentarea sa se baza pe rezultatele unor sondaje de opinie: 27% dintre ruşi erau de părere că ameninţarea cea mai mare împotriva naţiunii era corupţia; 49% credeau că majoritatea oficialilor de stat sunt corupţi (15% susţineau că *toţi* oficialii sunt corupţi); o mare parte era de părere că guvernul fie nu poate, fie nu intenţionează să facă ceva pentru a combate corupţia.

„Dacă vă uitaţi la graficul următor", a continuat Hodorkovski, „veţi putea observa că nivelul corupţiei din Rusia ajunge în jurul sumei de 30 de miliarde de dolari, adică între şi 12% din PIB".

Un alt grafic arăta că 72% dintre ruşi nu aveau nici un fel de încredere în sistemul judiciar, deoarece judecătorii erau corupţi prin definiţie. În plus, Hodorkovski a mai ridicat şi problema interesantă a cererilor de admitere în universităţile ruseşti. Tinerii erau mai dornici să devină… inspectori fiscali decât ingineri, sau să se ocupe de afacerile cu petrol! Salariile lor urmau să fie mici, dar oportunităţile de a-şi rotunji veniturile prin intermediul mitei erau uriaşe. „Calea pe care îi îndreptăm pe tinerii noştri ar trebui să ne dea puţin de gândit", a susţinut Hodorkovski.

„Într-adevăr, acesta este un subiect bun de reflecţie", a replicat Putin, „însă să nu aplicăm prezumţia de vinovăţie asupra studenţilor noştri!"

Dar Hodorkovski tocmai începuse să se încălzească. A trecut apoi la un caz precis de corupţie în care erau implicaţi oameni din cercul foarte apropiat al lui Putin, în special şef-adjunctul de cabinet şi confidentul său, Igor Secin, care controla de fapt sectorul petrolier de stat (avea să devină în curând preşedintele Consiliului de Administraţie al companiei Rosneft, deţinută de stat).

Hodorkovski făcea referire la achiziţionarea de către Rosneft, cu o lună în urmă, a unei companii petroliere mai mici, Severnaia Neft, la suma de

600 de milioane de dolari, cu mult peste valoarea ei reală. „Toată lumea este de părere că afacerea avea, ca să spun aşa, un motiv ascuns.”

Pentru toţi cei care ascultau, aluzia era una cât se poate de clară. Andrei Illarionov, consilierul lui Putin, povesteşte mai târziu: „Era evident că diferenţa dintre preţul de vânzare şi preţul real era pur şi simplu constituită din mită, corupţie.”[56] Cu alte cuvinte, suma uriaşă de bani în plus plătită pentru o companie aşa de mică a fost împărţită de către proprietari cu oficialii de stat care autorizaseră tranzacţia.

„Da, corupţia este tot mai răspândită în ţara noastră”, a continuat Hodorkovski. „Aţi putea spune că a început chiar aici cu noi… dar trebuie să se şi termine la un moment dat!”

Putin a ripostat, afirmând că o companie de stat precum Rosneft era *obligată* să cumpere active de tipul Severnaia Neft pentru a-şi mări profitul. Şi, în ceea ce privea propria companie a lui Hodorkovski, Putin a insinuat că şi el a achiziţionat-o în mod ilegal: „Unele companii precum Iukos au un surplus uriaş de petrol. Felul în care acesta a fost achiziţionat este motivul exact pentru care ţinem această şedinţă astăzi! Şi să nu uităm chestiunea plăţii, sau a neplăţii, taxelor. Compania ta [Iukos] are probleme cu neplata taxelor. Trebuie să recunosc, ai ajuns la o înţelegere cu autorităţile fiscale şi cazul a fost închis sau este pe cale să fie închis, dar de ce au apărut aceste probleme de la bun început?"

Putin a încheiat discuţia cu o ameninţare foarte clară: „Aşa că acum îţi pasez ţie responsabilitatea!”, ceea ce însemna de fapt: tu îmi spui mie că oamenii mei sunt corupţi, şi oamenii mei o să înceapă să te ancheteze pe tine pentru corupţie.

Kasianov, care stătea lângă preşedinte, povesteşte că oligarhii din jurul mesei „aproape că s-au băgat sub masă de frică”. Era oare Putin pe

cale să readucă în discuţie toată acea chestiune despre felul în care fuseseră privatizate, în anii ’90, ramurile strategice ale industriei din Rusia?

Kasianov povesteşte că a mers după aceea în biroul lui Putin. „Naiv fiind, credeam că preşedintele nu cunoştea detaliile afacerii Rosneft, aşa că i-am spus: «Nu trebuia să reacţionaţi atât de agresiv. Hodorkovski are dreptate»”. Dar Putin a ripostat, insistând că era dreptul Rosneft, în calitate de companie de stat să-şi crească activele şi că nu era nimic în neregulă cu afacerea aceea. Kasianov a fost luat prin surprindere: „A început să citeze diferite personaje despre care nici măcar eu, care eram prim-ministru, nu ştiam nimic. Ştia mai multe lucruri despre afacere decât mine”.[57]

În încercarea de a contracara represaliile la care făcuse aluzie Putin, Hodorkovski a venit la Kasianov, două săptămâni mai târziu, cu un plan. Vorbind, după cum susţinea el, în numele colegilor săi oligarhi, a propus o nouă lege, prin care magnaţii care cumpăraseră companii de stat la preţuri derizorii în anii ’90, oameni de afaceri care aveau acum miliarde de dolari, ar fi trebuit să plătească anumite compensaţii statului, un fel de taxă unică prin care să se acopere creşterea uriaşă a averii lor. Suma acumulată avea să fie vărsată într-un fond special pentru finanţarea „reformelor importante”. Lui Kasianov i-a plăcut această idee, care ar fi putut să-i aducă guvernului de la 15 la 20 de miliarde de dolari în plus, pe care să le cheltuiască pe autostrăzi noi, căi ferate de mare viteză, reţele de electricitate, aeroporturi şi altele de acest fel. L-a rugat, aşadar, pe Hodorkovski să redacteze un proiect de lege, fapt pe care l-a şi realizat într-o săptămână. Kasianov i-a prezentat proiectul preşedintelui Putin, şi asta a fost ultima dată când s-a mai auzit de acest proiect.[58] Putin se gândea deja la alte metode prin care să-l facă pe Hodorkovski să plătească.

Leonid Nevzlin povesteşte cum a primit veşti neliniştitoare de la o cunoştinţă din serviciul de informaţii rus: „Fusesem informat că exista un grup special care dădea socoteală doar directorului FSB, Patruşev, şi adjunctului său, Zaostrovţev, a cărui misiune era să instrumenteze un caz pentru punerea sub acuzare a Iukos şi să îi monitorizeze pe managerii şi acţionarii acestuia".

La începutul verii, o comisie de experţi cunoscută sub numele de Consiliul Naţional de Strategie publicase un raport analitic intitulat „Statul şi oligarhia", scris de un specialist influent, Stanislav Belkosvki, care era la fel de bine privit de Putin precum *siloviki*-i. Acesta susţinea că oligarhii pregăteau nici mai mult, nici mai puţin decât un puci treptat, care avea să aducă Duma sub comanda lor, culminând cu rescrierea Constituţiei şi încoronarea lui Hodorkovski drept prim-ministru atotputernic, reducând la zero puterea preşedintelui.

Câteva zile mai târziu, la conferinţa de presă ţinută anual de către Putin, un reporter a fost instruit să pună o întrebare despre raportul lui Belkovski, iar preşedintele a răspuns printr-o aluzie înfiorătoare la felul în care îşi trata duşmanii politici: „Sunt ferm convins că s-a reuşit separarea corespunzătoare dintre mediul de afaceri şi putere… Cei care nu sunt de acord cu această politică, cum să spun, ori nu mai există, ori au fost trimişi departe de tot".

Putin avea multe motive să se teamă şi să nu îl poată suferi pe Hodorkovski. Timp de doi ani şi jumătate, acesta ignorase directiva preşedintelui conform căreia oligarhii trebuiau să stea departe de politică. Dar până şi activităţile sale pur comerciale i-au sfidat pe *siloviki.* Aceştia considerau resursele naturale ale ţării, în special petrolul şi gazele, drept nişte bunuri strategice vitale, care nu trebuiau lăsate pe mâna unor persoane particulare, şi mai ales a unor state

străine. Hodorkovski era de altă părere: sectorul privat ar fi putut gestiona lucrurile mult mai eficient, şi dacă ar fi beneficiat de ajutor străin, cu atât mai bine.

În aprilie 2003, Iukos (devenit între timp cel mai mare producător de petrol din Rusia) a fost de acord să fuzioneze cu Sibneft-ul lui Roman Abramovici, pentru a forma cea de-a patra companie petrolieră ca mărime din lume, cu o valoare de 35 de miliarde de dolari (aceasta a fost tranzacţia care i-a permis lui Abramovici să cumpere clubul de fotbal Chelsea). Hodorkovski a făcut apoi încă un pas înspre prăpastie, începând tratativele atât cu Chevrontexaco, cât şi cu Exxonmobil pentru a le vinde o parte importantă din compania rusească. Prim-ministrul Kasianov şi-a dat acordul pentru această tranzacţie, dar *siloviki-i* erau revoltaţi.

Evenimentele s-au derulat rapid în vara lui 2003. Astfel, în iunie, şeful responsabil cu securitatea al Iukos, Aleksei Piciughin, a fost arestat şi acuzat de crimă. În luna următoare, partenerul lui Hodorkovski, Platon Lebedev, preşedintele Grupului Menatep, holdingul care deţinea controlul asupra Iukos, a fost şi el arestat. Prim-ministrul Kasianov a condamnat imediat acţiunea şi a subliniat faptul că arestarea unor antreprenori pentru suspiciunea de infracţiuni economice era menită să submineze imaginea ţării şi să-i descurajeze pe investitori.

Leonid Nevzlin se aştepta la ce era mai rău: „Viaţa ne devenise insuportabilă. Nici nu se mai sinchiseau să ascundă maşinile din care ne supravegheau. Mergeam în fiecare noapte la culcare cu bagajul făcut astfel încât, dacă ar fi venit să mă ridice la cinci dimineaţa, aş fi avut pregătite toate lucrurile necesare în închisoare”. Nevzlin a părăsit, aşadar, Rusia pentru Israel. Dar Hodorkovski a ignorat avertismentele până în ultima clipă.

În octombrie, mai mulţi poliţişti înarmaţi au descins în orfelinatul lui de lângă Moscova şi i-au luat computerele. Câteva zile mai târziu, preşedintele Exxonmobil, Lee Raymond, a venit la Moscova pentru o conferinţă pe teme economice şi a avut o discuţie cu preşedintele. Se pare că acesta i-ar fi dat lui Putin impresia, probabil greşită, cum că Hodorkovski plănuia să vândă companiei americane nu doar 25% din Iukos-Sibneft, ci 51%, oferindu-i astfel controlul majoritar. Adjunctul lui Hodorkovski, Aleksandr Temerko, recunoaşte că „o companie precum Exxon nu poate să fie un acţionar minoritar. Poate că spune că o să cumpere 25% din acţiuni, dar are nevoie totuşi să ştie că beneficiază de opţiunea de a cumpăra o parte majoritară".

Putin era deja în acest moment negru de furie. Preşedintele BP, John Browne, îşi aminteşte ulterior următoarele: „Cu puţin timp înainte de arestarea lui Hodorkovski, Putin mi-a aruncat o remarcă acidă în treacăt: «Am înghiţit mult mai multă mizerie decât era cazul de la omul acesta»".

Putin l-a chemat pe procurorul general, Vladimir Ustinov, să pregătească arestarea lui Hodorkovski, ceea ce s-a şi petrecut în 25 octombrie. Magnatul petrolului plecase în Siberia, ignorând intenţionat un fax pe care îl primise cu două zile mai devreme, purtând semnătura lui Ustinov, şi care îl soma să se prezinte la biroul procurorului în legătură cu nişte „nereguli în regimul taxelor pentru compania petrolieră Iukos". În timp ce avionul lui făcea alimentarea cu combustibil în Novosibirsk, trupe armate ale FSB au dat năvală şi l-au ridicat pe Hodorkovski în cătuşe. Atitudinea lui sfidătoare faţă de *siloviki* avea să-l coste libertatea şi averea.

Reacţia

Titlurile ziarelor spuneau totul: „Capitalism cu chipul lui Stalin" *(Nezavisimaia Gazeta),* „O

lovitură de stat în Rusia" *(Kommersant). New York Times* scria: „Rusia se îndreaptă încetul cu încetul către o criză politică şi economică, în timp ce acţiunile, obligaţiunile şi moneda naţională ale ţării au scăzut vertiginos după arestul din acest sfârşit de săptămână al celui mai bogat om din ţară".

Colegii lui Hodorkovski din Uniunea Industriaşilor şi a Antreprenorilor au emis o declaraţie prin care condamnau arestarea acestuia: „Astăzi, mediul de afaceri rusesc nu are încredere în sistemul de aplicare a legii şi în conducătorii acestuia. Mii de întreprinderi mici şi mijlocii au de suferit în fiecare zi din cauza guvernării lor arbitrare. Greşelile grosolane ale autorităţilor au aruncat ţara cu câţiva ani buni înapoi în timp şi au subminat încrederea în afirmaţiile lor cum că nu vor permite ca rezultatele procesului de privatizare să se schimbe".

La Moscova, tranzacţiile valutare, pe o piaţă în continuă fluctuaţie, au fost suspendate. Şeful de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloşin, şi-a dat demisia. Succesorul său, Dmitri Medvedev, a pus la îndoială public înţelepciunea acestor arestări, afirmând: „Este o chestiune periculoasă, întrucât consecinţele acestor măsuri care nu au fost gândite până la capăt vor avea un efect imediat asupra economiei… şi vor provoca reacţii de indignare în lumea politică".[59] În mijlocul furtunii, Putin a respins cererile altor oligarhi de a se întâlni cu el şi a cerut să se pună capăt acestei „isterii şi speculaţii", adăugând (ca şi cum ar fi fost un simplu spectator) că dacă instanţele de judecată au arestat pe cineva, atunci trebuie să fi avut şi motive pentru asta. „Nu va exista nici o întâlnire, nici o tocmeală cu privire la misiunea ofiţerilor legii." „Miniştrii", a mai declarat acesta, „nu ar trebui să fie forţaţi să discute asemenea chestiuni".

Premierul Kasianov relatează o poveste destul de neobişnuită despre o anumită numire pe care

Kremlinul i-a cerut să o facă cam în această perioadă. Viktor Ivanov, fostul general FSB, pe care Putin îl desemnase drept principalul său agent de resurse umane, l-a sunat pe Kasianov de mai multe ori pentru a-i solicita să-l numească pe un anumit tânăr în funcţia de adjunct la Impozite. Kasianov a ezitat, neînţelegând urgenţa acestei numiri şi motivul pentru care acest bărbat, care îşi petrecuse mare parte din carieră vânzând mobilă la Sankt-Petersburg, ar fi fost calificat pentru funcţie. Nu ştia la vremea aceea că Anatoli Serdiukov era ginerele lui Viktor Zubkov, ministru-adjunct al Finanţelor (şi fost coleg cu Putin la Sankt-Petersburg). După demiterea lui Kasianov în februarie 2004, Serdiukov a fost mutat imediat la Ministerul de Finanţe, unde a fost pus să se ocupe de cazul Hodorkovski, fiind promovat după numai două săptămâni în funcţia de director al Biroului Federal pentru Taxe şi Impozite. Putin avea acum un alt om de încredere care să adune cele mai incriminatoare dovezi împotriva duşmanului său.

Cele două feţe ale lui Putin

Evenimentele descrise în acest capitol, reducerea la tăcere a presei, instituirea „verticalei puterii", numirea acoliţilor lui Putin în funcţii-cheie, războiul din Cecenia, reacţia dură la scufundarea submarinului *Kursk,* îmblânzirea oligarhilor şi persecutarea lui Hodorkovski, toate acestea au avut efecte revelatoare asupra occidentalilor care se hotărâseră încă de la început să facă afaceri cu Putin. Omul care îşi întindea mâna către liderii occidentali şi implementa reforme economice bine-venite în ţară, nu se dezminţea, confirmându-şi propria zicală: „Cekist rămâi până la moarte", mai ales în timpul administraţiei Bush, care încă de la început susţinuse adoptarea unei poziţii ferme împotriva lui.

În Marea Britanie, ziarul *Observer* şi-a exprimat opinia conform căreia Putin ajunsese într-un moment decisiv în care trebuia să se hotărască cine îşi dorea să fie. „Să fie el oare aliatul cu aspiraţii occidentale al preşedintelui Bush sau al lui Tony Blair, sau cineva care tânjeşte de fapt după vremurile «bune» din Uniunea Sovietică?… Dacă domnul Putin alege să urmeze calea autoritarismului, atunci este vremea ca Londra şi Washingtonul să-şi reevalueze relaţiile".[60]

Dar, în timp ce Occidentul începea să îşi piardă speranţa în Putin, şi Putin începuse să-şi piardă speranţa în Occidentul pe care îl curtase cu atâta insistenţă.

Capitolul 5 - Europa nouă, Europa veche

Cu un picior în pragul NATO

Tony Blair înţelegea probabil cel mai bine suferinţa care măcina sufletul de KGB-ist al lui Vladimir Putin. Cei doi bărbaţi au continuat să se întâlnească regulat după prima vizită inedită la Sankt-Petersburg, înainte ca Putin să fie ales preşedinte. Pe lângă discuţiile formale, cei doi mai aveau şi întâlniri neoficiale la Chequers, reşedinţa de la ţară a premierului, şi întrevederi private la un pahar de vodcă şi castraveciori muraţi în Pivnuşka, o berărie din Moscova. Blair a încercat să-i potolească temerile legate de planurile americanilor pentru crearea unui scut de apărare antirachetă, simţind o problemă mai profundă în spatele ameninţărilor răsunătoare ale lui Putin, cum că Moscova avea să fie nevoită să ia măsuri în această privinţă.

Într-un interviu neoficial, unul dintre consilierii lui Blair a descris situaţia în nişte termeni atât de condescendenţi, încât Putin ar fi văzut roşu în faţa ochilor dacă ar fi ştiut că asta era ceea ce gândea Blair de fapt. „Concluzia principală pe care o trăsese Tony din acele întrevederi era că trebuia să-i trateze cu multă seriozitate pe ruşi. Problema lor era că se simţeau excluşi de la masa conducătorilor şi că nu erau trataţi ca o superputere. Trebuia să le arăţi respect. Chiar dacă de fapt nu mai erau o superputere, *trebuia să te prefaci că sunt.* Acesta a fost mesajul pe care l-a transmis Tony americanilor.”

Pentru a concretiza această idee, Blair a venit cu propunerea de a crea un nou Consiliu NATO-Rusia (NRC), care să-i aducă pe ruşi mai aproape de alianţa occidentală printr-o măsură asemănătoare cu o aderare, oferindu-le impresia că fac parte din club. NRC-ul ar fi reprezentat o avansare considerabilă de la statutul consultativ deţinut prin

Consiliul Permanent Reunit, existent din 1997, dar care nu oferise şi putere de decizie Rusiei în rezoluţiile alianţei. Rusia avea să aibă de acum un ambasador permanent la sediul central al NATO, care ar fi participat la sesiunile NRC, la acelaşi nivel cu toţi cei 19 ambasadori. Altfel spus, nu ar fi fost o adunare de tipul „Rusia plus NATO", ci „Rusia plus Statele Unite, Franţa, Marea Britanie, Germania" şi aşa mai departe.

Iniţiativa lui Blair a fost bine primită în capitalele occidentale, fiind văzută drept o alternativă realistă pentru viziunea mult mai fantezistă a unei aderări reale la NATO, pe care unii, inclusiv cancelarul german, o luaseră la un moment dat în calcul. Dar această idee a fost împinsă repede mai departe de către premierul italian, Silvio Berlusconi, care avea şi el o legătură mai apropiată cu Putin. Cei doi bărbaţi aveau temperamente destul de asemănătoare, erau la fel de „băieţoşi", la fel de vanitoşi şi cu un gust asemănător pentru glumele grosolane sau de prost gust. În plus, Putin vedea în imperiul mediatic deţinut de Berlusconi un fel de justificare pentru propriul său control asupra televiziunii ruse.

Într-o vineri seară de la începutul lui 2002, secretarul general al NATO, George Robertson, tocmai coborâse din avion pe aeroportul din Edinburgh şi se îndrepta spre casă, în Scoţia pentru weekend, când a primit un apel pe telefonul mobil. Era Berlusconi, care hotărâse ca Italia să găzduiască un summit NATO special pentru lansarea NRC.

„Stai puţin, Silvio", i-a răspuns Robertson. „Încă n-am ajuns acolo."

„Nu, nu", a replicat Berlusconi. „Am vorbit cu Vladimir. Totul e stabilit. Noi găzduim summit-ul şi tot noi îl şi finanţăm."

Robertson nu avea să permită să primească ordine. „Nu poţi doar să faci o înţelegere cu Putin.

Sunt 19 state în NATO şi trebuie să mă consult cu toate. Dar vom lua în considerare oferta ta”.[61]

Propunerea de a plăti pentru summit era totuşi un argument hotărâtor. Celelalte state nu au avut nevoie să stea prea mult pe gânduri pentru a fi de acord ca Berlusconi să pună în scenă spectacolul. Şi asta a şi fost, un spectacol pentru care nu s-a făcut rabat de la nimic. Berlusconi a preluat o bază aeriană scoasă din funcţiune la Pratica di Mare, lângă Roma, şi a transformat-o în echivalentul roman al unei potemkiniade, un centru de conferinţe somptuos acoperit cu pânze şi modelat după Colosseum, cu statui antice din marmură.

Acordul istoric a fost semnat cum se cuvine în ziua de 28 mai. Acesta avea să le permită pentru prima dată generalilor ruşi să aibă birouri permanente la sediul general al NATO. Şi, în timp ce Rusia nu ar fi avut drept de veto asupra hotărârilor luate de către alianţă, ar fi putut măcar să participe la discuţiile comune despre menţinerea păcii, securitatea regională, operaţiunile de căutare şi salvare, şi lupta împotriva terorismului internaţional şi a proliferării nucleare. În practică, conform spuselor şefului de cabinet al lui Blair, Jonathan Powell, ideea de bază, aceea de a da Rusiei o „voce reală”, era atenuată de sistemul birocratic al NATO.[62] Rusia avea să se lamenteze ulterior că reprezentanţii NATO se întâlneau de obicei înaintea oricărei sesiuni a Consiliului, îşi coordonau poziţiile şi apoi se comportau ca un bloc unit în discuţiile cu Rusia.

La conferinţa de presă ţinută după ceremonia de semnare, Putin a spus ceva ce i-a uimit prin sinceritate pe unii dintre cei prezenţi. „Problema ţării noastre”, a spus el, „a fost că, pentru multă vreme, Rusia a stat într-o tabără, pe când tot restul lumii a stat în cealaltă tabără. Nu am avut nimic de câştigat din această confruntare cu restul lumii. Majoritatea covârşitoare a cetăţenilor noştri înţeleg acest lucru mult prea bine. Rusia se întoarce la

familia naţiunilor civilizate şi nu are nevoie de nimic mai mult decât ca vocea ei să fie ascultată, iar interesele ei naţionale să fie luate în considerare".

Cuvintele sale au fost atât de răsunătoare, încât Robertson şi le-a putut aminti cu exactitate, şi le-a putut reda din memorie, nouă ani mai târziu. „Mi s-a părut a fi o apreciere destul de dramatică, o confesiune făcută de către un lider rus despre anii bântuiţi de eşec şi despre ceea ce intenţiona să facă în viitor."

Declaraţia lui Putin a confirmat cu exactitate şi ceea ce înţelesese Blair despre dorinţa lui de respect. Dar mulţi dintre occidentalii care observau ceea ce se petrecea pe teritoriul Rusiei refuzau să creadă că aceasta era într-adevăr fiica spăsită care se întorcea „la familia naţiunilor civilizate".

Şi ce părere avem mai exact despre Rusia?

În cadrul administraţiei Bush, existau două păreri diametral opuse despre cum să se procedeze cu Rusia, pe lângă multe opinii nuanţate, de mijloc. Unii, cum ar fi consilierul în probleme de securitate naţională, Condoleezza Rice, care vorbeau rusa şi erau specializaţi în studii sovietice, nu erau neapărat cei mai deschişi faţă de noua Rusie. Mulţi dintre consilierii lui Putin au descris-o pe Rice ca fiind un „expert pe probleme sovietice, nu un expert pe probleme ruseşti". Aceştia erau de părere că Rice încă mai privea Rusia prin prisma trecutului comunist, având o poziţie foarte dură în legătură cu agresiunile Rusiei din Cecenia, şi una chiar şi mai dură faţă de imixtiunile Rusiei în ţările vecine, fapt pe care îl considera un semn al recidivei postsovietice, dar încercând totuşi să înţeleagă cauzele de la baza politicilor ruseşti.

Unii dintre experţii în probleme ruseşti ai Administraţiei susţineau că nu se acorda prea multă atenţie motivelor care determinau acţiunile

Rusiei, şi că nu era cu putinţă ca ea să fie „occidentalizată” peste noapte (sau să devină astfel până la urmă). Modalitatea de a-l câştiga pe Putin de partea lor însemna a-i înţelege temerile (viziunea lui Blair) şi a accepta că Rusia avea un drept legitim să se aştepte ca vocea să îi fie auzită şi ca interesele ei să fie luate în considerare. Această opinie era susţinută cel mai ferm de către oficialii de cel mai înalt rang, precum secretarul de stat Colin Powell. Conform spuselor neoficiale ale unei surse din interior, însuşi preşedintele Bush, după ce stabilise o relaţie de prietenie reală cu Putin, înclina înspre această direcţie. Politicile aveau tendinţa să fie influenţate mai mult de cei care nu aveau încredere în Rusia, aşa-zişii „neoconservatori”, printre care se numărau vicepreşedintele Dick Cheney, ministrul Apărării Donald Rumsfeld, subsecretarul de stat John Bolton, Dan Fried, care se ocupa de relaţiile europene şi eurasiatice în Consiliul Naţional de Securitate şi Nick Burns, ambasador SUA la NATO (şi ulterior subsecretar de stat). Undeva între cele două tabere se aflau consilierul pe probleme de securitate naţională, Condoleezza Rice şi adjunctul său, Stephen Hadley.

Sursa din interior a continuat spunând: „Câţiva dintre creatorii politicilor la nivel mondial înţelegeau multe, dar le înţelegeau dintr-o perspectivă anume. Adevăraţii conducători din spatele politicilor ruseşti erau oameni care lucraseră în probleme de securitate europeană pe tot parcursul anilor ’90 şi al căror scop era să continue treburile lăsate neterminate atunci. Mai circula şi părerea conform căreia, dacă adoptai perspectiva Rusiei, îi confirmai într-un fel dreptul de a-şi impune anumite interese sau privilegii”. Politica lui Bush în legătură cu Rusia era realizată în mare parte de către oameni preocupaţi mai înainte de toate de securitatea Europei Centrale şi de Est. Aceştia erau de părere că Occidentul

„câştigase” Războiul Rece şi erau hotărâţi să alipească foştii sateliţi sovietici de Occidentul liber, împreună cu NATO şi Uniunea Europeană – cu tot riscul de a îndepărta Rusia în acest proces. Polonia, Republica Cehă şi Ungaria aderaseră deja la NATO în 1999, iar alianţa era pe cale să se îmbarce într-un al doilea val de extindere, pentru a include Slovacia, Slovenia, Bulgaria şi România, plus – o mişcare mai controversată în ceea ce privea Rusia – Ţările Baltice – Estonia, Letonia şi Lituania –, care făcuseră cândva parte din URSS şi erau situate exact la graniţele Rusiei actuale.

Dan Fried a mărturisit într-un interviu: „Nu se putea susţine argumentul conform căruia interesele şi libertăţile altor ţări care suferiseră sub ocupaţia sovietică să fie trecute cu vederea pentru a nu-i crea Rusiei senzaţia că este privată de fostul său imperiu. Vreau să spun că sovieticii dobândiseră o sferă de influenţă în Europa mulţumită domnului Molotov şi domnului Ribbentrop, sau, dacă vreţi, lui Hitler şi lui Stalin”.[63]

I-am explicat lui Nick Burns în timp ce luam micul dejun într-un hotel londonez, că temerile Rusiei ar fi putut fi justificate în ceea ce privea extinderea NATO până aproape de graniţele ei şi instalarea acolo de armament american nou. Lucrurile se petreceau, până la urmă, tot la ei „în curte”. Răspunsul lui a fost unul destul de ferm: „Asta e! Şi-au pierdut dreptul ăla! Asta este în interesul naţional al Statelor Unite”.[64] Era un răspuns care mi s-a părut că excludea chiar şi acceptarea unei Rusii reformate, „democrate”: „şi-au pierdut dreptul” de a influenţa evenimentele petrecute în acea regiune, deoarece era „interesul naţional al Statelor Unite” să se întâmple asta.

A continuat spunând: „Când a venit vorba de primirea Ţărilor Baltice în NATO, au existat discuţii aprinse pe acest subiect, atât cu europenii, cât şi la Washington. Până şi George Tenet [directorul CIA], de exemplu, era împotrivă. Dar

mulţi dintre noi ne pierduserăm practic speranţa că mai putem avea încredere în ruşi sau că-i putem integra în Occident, încă din 2002 a existat o suspiciune care s-a amplificat cum că Putin nu este omul care credeam că este, că nu poate să facă din Rusia un aliat de nădejde. Am ajuns la concluzia că ne dorim o relaţie bună cu Rusia, dar că cea mai importantă ţintă în regiune, după Războiul Rece, este libertatea şi eliberarea Europei Centrale şi de Est. A existat multă opoziţie în Statele Unite, şi a trebuit să ducem multe lupte, dar eram de părere că trebuie să fim atenţi în privinţa ruşilor. Credeam că este mult mai important să consolidăm unicul şi adevăratul câştig obţinut prin prăbuşirea URSS. George Bush credea ferm în această poziţie".

Neoconservatorii erau de părere că, în anii ’90, politica de încredere faţă de Rusia eşuase. „Ştiam că Rusia va încerca din nou să pună stăpânire pe Europa, şi trebuia să-i protejăm pe europenii din est şi din centru”, spune Burns. „Putin nu-şi doreşte altceva decât să redea puterea Rusiei şi asta a devenit clar încă de la sfârşitul lui 2002.”[65]

Această frază e revelatoare: o Rusie din nou puternică era exact ceea ce îşi dorea Putin şi exact ceea ce mulţi demnitari de la Washington nu puteau suporta.

„Rusofilii” din administraţie şi-au văzut părerile imitate în Europa Occidentală, dar nu şi la Washington. Unul dintre ei povesteşte: „Părea să existe impresia că dacă înţelegeai şi expuneai punctul de vedere al ruşilor atunci însemna că-l şi susţineai şi îl justificai. Dar nu asta era opinia pe care o întâlneai în Europa. Aici ne deosebeam de germani şi chiar şi de britanici, deoarece majoritatea interlocutorilor europeni încercau să ţină cont de ce avea Rusia de spus, întrucât nu îşi doreau o confruntare deschisă”.

Erau multe motivele pentru care Franţa şi Germania se simţeau mai apropiate de ruşi decât americanii şi asta nu pentru că ar fi subestimat

dorinţa fostelor state care semnaseră Tratatul de la Varşovia de a se alătura Occidentului, şi de a se proteja de ţara care le oprimase timp de 50 de ani. Germania, mai ales, încă mai savura bucuria reunificării după căderea Zidului Berlinului. Nu era nici măcar o chestiune de pragmatism şi comerţ, chiar dacă acesta din urmă era important pentru Germania. Exista mai degrabă o senzaţie greu de definit, în special în cercurile intelectuale europene, că Rusia „aparţinea" Europei, că avea o istorie şi o cultură comune, şi că era momentul potrivit, cu toate neajunsurile democraţiei ruseşti, să fie primită „acasă". Într-adevăr, argumentul lor era că primirea ei acasă ar fi fost cea mai bună cale de a consolida democraţia înăuntrul ţării.

Preşedintele Franţei, Jacques Chirac, reprezenta cel mai bine această poziţie. El avea o legătură sentimentală puternică cu Rusia. În anii '30, părinţii săi găzduiseră un emigrant rus, iar Chirac însuşi învăţase rusa şi chiar tradusese romanul în versuri al lui Puşkin, *Evgheni Oneghin.* Conform spuselor consilierului său diplomatic, Maurice Gourdault-Montagne, Chirac era de părere că Rusia avea ceva „veşnic" în ea, că nu era nici complet europeană, nici complet orientală. Se înţelesese bine cu Elţîn, care îi oferise tratamentul cu saună şi caviar, şi, deşi la început s-a arătat destul de rece faţă de Putin, era gata să lase rezervele deoparte, chiar şi în ceea ce privea situaţia din Cecenia.

„Chirac l-a sprijinit pe Putin, fără să îl critice, făcându-l să apară pe scena lumii drept un lider responsabil care trebuia să se confrunte cu nişte mize uriaşe, cum ar fi să recupereze timpul pierdut cu perioada sovietică şi să transforme Rusia într-o ţară modernă", a declarat Gourdault-Montagne. „Chirac susţinea că nu exista nici o dovadă cum că Rusia s-ar întoarce la vremurile sovietice. Făcuse deja saltul într-o lume nouă, dar avea o sarcină dificilă, şi trebuia sprijinită. Interesul Occidentului

era să îi ajute pe ruşi cât mai mult posibil, deoarece existau interese comune. Chirac considera că stabilitatea continentului era susţinută de axa Paris-Berlin-Moscova, de aici şi toate întâlnirile trilaterale pe care le-am avut până în 2007. Era fascinant să observi cât de bine se înţelegeau cele trei puteri."[66]

Cancelarul german Gerhard Schröder, al treilea în trio, era, la fel ca şi majoritatea compatrioţilor săi, recunoscător Rusiei pentru retragerea fără scandal a trupelor din Germania de Est. Şi, în semn de bunăvoinţă, a şters ulterior o datorie de şase miliarde de dolari pe care Moscova o avea faţă de fosta Republică Democrată Germană.

Este drept însă că această relaţie nu a pornit cu dreptul. În 1998, în timpul alegerilor din Germania, Schröder promisese încetarea revărsării de sume uriaşe în vistieria Rusiei, aşa cum o făcuse predecesorul său, Helmut Kohl. Schröder îşi dorea în schimb o relaţie pragmatică, bazată pe interese financiare şi o anumită reţinere diplomatică, fără nici una dintre îmbrăţişările prieteneşti la care se dedaseră Kohl şi Elţîn. Ministrul său de Externe, Joschka Fischer, aproape că a provocat un incident diplomatic în timpul primei întâlniri cu Putin din ianuarie 2000, denunţând campania acestuia din Cecenia şi cerând oprirea imediată a focului. Schröder însuşi nu s-a sfiit să viziteze cele trei republici baltice (ceva ce Kohl refuzase să facă, de teamă să nu-i ofenseze pe ruşi) cu doar o săptămână înainte de prima vizită a preşedintelui Putin la Berlin, în iunie 2000.

Dar vizita în sine a schimbat în mod spectaculos lucrurile. Cei doi bărbaţi au dialogat timp de cinci ore, fără interpret, datorită cunoştinţelor de germană ale lui Putin. În ciuda încercărilor lui Tony Blair de a „ajunge acolo primul", era clar că Putin privea Germania drept aliatul european suprem al Rusiei. Schröder însuşi înţelegea că o

colaborare apropiată cu Rusia era cea mai bună modalitate de încurajare a democratizării: „Rusia a avut întotdeauna succes", scrie acesta, „când s-a deschis către Europa, angajându-se într-un schimb inteligent şi legându-se de dezvoltarea economică şi intelectuală a restului Europei".[67] Cei doi lideri au iniţiat ceva unic printre naţiunile europene: Dialogul de la Sankt-Petersburg, un eveniment anual ruso-german, care combina dezbaterile intelectuale cu discuţiile interguvernamentale şi tranzacţiile comerciale intensive. Schröder avea să fie în curând atras în circuitul lui Putin de saună şi vodcă. Au devenit prieteni apropiaţi, vizitându-se adesea unul pe celălalt împreună cu familiile. Putin avea chiar să meargă în oraşul natal al cancelarului, Hanovra, doar pentru a sărbători împreună cea de-a 60-a aniversare a acestuia. În plus, Putin l-a ajutat pe Schröder să adopte doi copii din Sankt-Petersburg. După ce şi-a încheiat mandatul, Schröder a devenit preşedintele Consiliului de Administraţie al Nord Stream, o filială a Gazprom ce avea să aducă gaze naturale în Germania direct din Rusia (proiect pe care l-a susţinut pe când era cancelar) şi a renunţat la toate criticile legate de politicile lui Putin (Chirac, în schimb, a refuzat oferta lui Putin de a primi o slujbă foarte bine plătită la Gazprom).

Privind în retrospectivă relaţia cu Putin, Schröder l-a descris pe acesta ca fiind un „om în care poţi să ai încredere". „Este deschis şi, în ciuda imaginii pe care şi-a creat-o, plin de umor. Este o persoană orientată puternic către familie şi nu îşi lasă prietenii la greu – un om cu care aş fi bucuros să beau o bere sau un pahar de vin, chiar dacă nu ar trebui să tratez cu el din punct de vedere politic."[68] Era evident că acelea erau cuvintele unui om care nu avea nici o intenţie să discrediteze un coleg aflat încă în funcţie şi cu care întreţinea legături apropiate de afaceri, dar şi personale. Relaţiile apropiate dintre Putin şi Schröder, dar şi

dintre Putin şi Chirac, aveau să devină un factor foarte important la începutul anilor 2000, când Rusia încerca să se afirme în lume.

Cu Marea Britanie undeva între poziţia „europenilor" şi cea a americanilor, o serie de compromisuri au trebuit să fie aruncate la gunoi, şi printre ele, două rezoluţii NATO foarte importante, din 2002.

În mai, s-a înfiinţat Consiliul NATO-Rusia, eveniment ce a adus Rusia *mai aproape* de club. Dar şase luni mai târziu, la un summit istoric desfăşurat la Praga, NATO a invitat şapte foşti sateliţi sovietici să devină *membri* ai clubului. Nu era tocmai ceea ce avusese în minte Putin atunci când ceruse să fie tratat ca un egal.

Soarele NATO străluceşte deasupra Europei de Est

Luminile se sting în Salonul Spaniol de secol XVII din castelul praghez. Pe scenă, doi dansatori execută o creaţie foarte amuzantă a coregrafului ceh Jiri Kyliân, pe muzica lui Mozart. Dansatorii sunt îmbrăcaţi (oarecum sumar) în costume de epocă. La un moment dat, sar în sus ca nişte purici, executând nişte ritualuri nebuneşti de împerechere, pe un pat uriaş cu baldachin. Dar audienţa nu este compusă din amicii boemi ai preşedintelui Vâclav Havel veniţi de la vreun teatru din Praga, ci din conducători de stat şi din şapte sute de reprezentanţi ai statelor membre NATO actuale şi viitoare – nici unul dintre ei nu se aştepta la un preludiu atât de lasciv al procesului de extindere a alianţei.

summit-ul de la Praga din 21 noiembrie 2002 reprezenta gestul de rămas bun al lui Havel din funcţia de preşedinte al Republicii Cehe. Dramaturgul transformat în preşedinte îşi dorea ca acest eveniment să fie ţinut minte atât pentru eleganţa artistică, cât şi pentru importanţa sa istorică. Havel îşi petrecuse cea mai mare parte a

vieţii ca disident, rezistând cu înverşunare în faţa regimului comunist şi protestând împotriva ocupaţiei sovietice a ţării. Cehia era deja membru NATO, însă acum îşi dorea să sărbătorească eliberarea altor şapte naţiuni.

Era greu de înţeles pentru ruşi că obiectivul acestui eveniment îl constituia sărbătorirea eliberării (de comunism), şi nu faptul că Rusia este ameninţată. Purtătorul de cuvânt al ministerului de Externe, Aleksandr Iakovenko, a vorbit sumbru despre „existenţa potenţialului militar NATO la graniţele Rusiei, la doar câteva zeci de kilometri de Sankt-Petersburg".

Ministrul de Externe, Igor Ivanov, a prezentat însă evenimentul într-o manieră pozitivă: „Moscova nu mai consideră extinderea înspre est a NATO drept o ameninţare, dat fiind că alianţa a trecut printr-o transformare radicală de la sfârşitul Războiului Rece şi se concentrează acum pe lupta împotriva terorismului mondial". Dar ruşii nu înţelegeau prea bine de ce era necesară o extindere, odată ce lui Gorbaciov i se promisese că nu avea să se întâmple acest lucru. Pe de altă parte, din clipa în care fusese acceptată ca partener, Rusia nu trebuia să trezească temeri nici unuia dintre membri. În schimb, ruşii înţelegeau mult prea bine că NATO *avea* să-şi apere noii membri împotriva Rusiei dacă ar fi fost cazul. După strângerea de mână care fusese Consiliul NATO-Rusia, summit-ul de la Praga a venit ca o palmă peste faţă. Ruşii nu reuşeau să pună în legătură politicile şi comportamentul lor *în ţară* cu felul în care erau percepuţi *peste hotare.* Aceasta a fost o problemă cu care a trebuit să mă confrunt câţiva ani mai târziu, când am fost consilier media la Kremlin: clienţii mei nu erau capabili să priceapă că secretul îmbunătăţirii „imaginii" lor peste hotare nu însemna o campanie de promovare mai bună, ci un comportament mai bun (voi analiza acest lucru mai detaliat în capitolul 9). Impresia

mea, după ce am lucrat îndeaproape cu ei, este că ruşii nu înţeleg sincer de ce multe dintre statele est-europene, mai ales cele baltice, se simt tulburate faţă de marele lor vecin.

Desigur că nimeni dintre cei prezenţi la summit-ul de la Praga nu a vorbit deschis despre teama faţă de Rusia. Dar nu trebuia să sapi prea adânc în istorie ca să înţelegi originile acesteia. Aproape toţi liderii est-europeni prezenţi la spectacolul oferit de Vâclav Havel trăiseră personal, ca şi el, ororile ocupaţiei sovietice şi viaţa într-un regim totalitar. Mai existau încă multe răni deschise. Polonezii erau de părere că guvernul rus nu făcuse suficiente demersuri pentru a recunoaşte (şi cu atât mai puţin a-şi cere scuze) uciderea de către poliţia secretă a lui Stalin a mii de ofiţeri şi intelectuali polonezi la Katyn, în 1940. Estonii, letonii şi lituanienii nu numai că fuseseră ocupaţi de armata sovietică, dar fuseseră anexaţi Uniunii Sovietice, fiind nevoiţi să se lupte pentru supravieţuirea lor ca naţiuni. Mii de oameni au fost trimişi în Gulag. Micile lor republici au fost populate cu cetăţeni ruşi care şi-au impus propria limbă şi cultură, precum şi o birocraţie după sistemul Partidului Comunist de la Moscova. Toate acestea i-au transformat pe localnici în cetăţeni de rangul al doilea. Letonii născuţi la ei în ţară reprezentau mai puţin de jumătate din populaţia capitalei, Riga. Resentimentele împotriva prezenţei ruseşti erau larg răspândite, iar cele trei naţiuni baltice au fost primele care s-au răsculat împotriva regimului sovietic, în clipa în care Gorbaciov a făcut posibil acest lucru prin deschiderea din anii ’80.

Independenţa redobândită în 1991 nu a pus însă capăt tuturor problemelor. Rusia s-a resemnat din punct de vedere politic cu această situaţie, dar mai bine de un milion de ruşi continuau să locuiască în Estonia, Letonia şi Lituania. Kremlinul considera că avea dreptul şi datoria să îi protejeze. Noile guverne independente nu au procedat prea bine,

deoarece nu şi-au tratat întotdeauna cu prea multă consideraţie minorităţile ruseşti. În sufletul lor, majoritatea balticilor simţeau că ruşii nu ar fi trebuit să se afle acolo de la bun început: ei înşişi colonizaseră regiunea baltică şi subjugaseră popoarele de acolo, aşa că erau singurii de vină pentru ceea ce li se întâmpla acum. Legile letone şi estone cu privire la limbă şi cetăţenie, care îi transformaseră pe mulţi dintre ruşi în oameni fără de ţară, au fost criticate de către Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa, iar Uniunea Europeană le-a cerut celor două state implementarea unor schimbări, ca pe o condiţie de aderare. De-a lungul anilor ce au urmat dobândirii independenţei, Rusia a primit un lung şir de plângeri legate de drepturile civile din Letonia şi Estonia (populaţia rusă din Lituania era mai puţin numeroasă şi avea mai puţine plângeri). Uneori discuţiile erau foarte ostile, aşa că ruşii nu ar fi trebuit să fie surprinşi de faptul că naţiunile baltice au fost primite cu braţele deschise în NATO.

La summit-ul de la Praga, toată lumea a fost de acord că preşedinta din Letonia, Vaira Vike-Freiberga, s-a aflat în centrul atenţiei, cu un discurs răsunător şi elocvent, rostit fără ajutorul notiţelor. Ea personal nu îndurase anii regimului sovietic, deoarece fugise cu părinţii săi când avea doar şapte ani, exact când Armata Roşie îi „elibera” ţara şi impunea comunismul. Dar cuvintele sale au rezumat întocmai esenţa acestui eveniment:

> *Letonia şi-a pierdut pentru multă vreme independenţa şi cunoaşte atât sentimentul libertăţii, cât şi pe cel al pierderii ei. Letonia cunoaşte sentimentul siguranţei şi al pierderii ei. Şi de aceea, faptul de a fi invitată să facă parte dintr-o alianţă care îi va garanta siguranţa este un moment crucial ce va fi scris cu litere mari în istoria naţiunii noastre.*

Noi, poporul leton, ne-am dori să ne construim viitorul pe fundaţia solidă a certitudinii politice, nu pe nisipurile mişcătoare ale ezitării. Nu ne dorim să ne situăm într-un fel de zonă gri a nesiguranţei politice, ne-am dori să ne bucurăm de lumina deplină a libertăţilor şi a drepturilor pe care NATO le apără de atâta vreme. Nu ne dorim să fim lăsaţi în întunericul din afară, şi nu ne-am dori ca nici o altă naţiune care şi-a exprimat dorinţa de a se alătura acelor naţiuni care preţuiesc aceleaşi valori, care urmează aceleaşi idealuri şi care sunt pregătite pentru aceleaşi eforturi şi aceleaşi strădanii, să păţească acest lucru. Poporul nostru a fost încercat în focurile istoriei şi a fost călit în furnalele suferinţei şi ale nedreptăţii. Cunoaşte semnificaţia şi valoarea libertăţii. Cunoaşte faptul că merită toată osteneala pentru a o sprijini, a o menţine, a o apăra şi a lupta pentru ea.

Asistenţa, formată numai din bărbaţi conducători de stat, aproape că a rămas fără suflare în timpul discursului ei. Alexander Kwasniewski, preşedintele Poloniei, povesteşte ulterior într-un interviu: „Aveam lacrimi în ochi, ca să fiu sincer. A fost unul dintre acele momente încărcate de emoţie care demonstrau că cel de-al Doilea Război Mondial chiar se sfârşise, începeam o nouă eră. Senzaţia aceea… am simţit-o prin pori, ca un fior care îmi trecea prin corp. Cel de-al Doilea Război Mondial se încheiase în sfârşit la Praga, în palatul folosit în trecut pentru şedinţele Partidului Comunist, şi în care Václav Havel, acum preşedinte, era gazdă”.{69}

Toată lumea prezentă a simţit acelaşi lucru. Cu excepţia, poate, a delegaţiei ruse, care se prezentase în dimineaţa următoare pentru o scurtă sesiune *pro forma* la Consiliul NATO-Rusia.

Ministrul de Externe, Igor Ivanov, povesteşte cum a încercat să le explice partenerilor săi occidentali că prin faptul de a-şi garanta propria „siguranţă” noii membri NATO făceau ca Rusia să se simtă mai nesigură: „Care era adevăratul interes al acelor state care se alăturau NATO? Este drept, exista un interes politic, dar de unde venea ameninţarea? Mai întâi ar trebui formulate nişte ameninţări reale şi abia apoi să se stabilească felul în care ar putea fi minimizate sau înfruntate acele ameninţări”. După care, a mai adăugat: „În realitate, lucrul acesta nu sporeşte siguranţa nimănui, nici a ţărilor membre NATO şi nici a Rusiei. Sporeşte senzaţia de neîncredere. Normal că te gândeşti la propria siguranţă, dar nu te gândeşti şi la siguranţa Rusiei”.[170]

Americanii aveau un răspuns pentru asemenea plângeri, şi Nick Burns explică:

> *Ştiţi, prin extinderea NATO, încercam şi să vedem dacă Rusia era sinceră. Ruşii tot susţinuseră, de la căderea Uniunii Sovietice în decembrie 1991, că erau diferiţi, că şi ei credeau că Europa ar trebui să fie un loc în care oamenii să fie liberi să-şi hotărască singuri viitorul, fără teama de o dominaţie străină. Prin invitarea acelor şapte state în NATO, în noiembrie 2002, spuneam, practic, următoarele: «Dacă alegeţi libertatea într-o democraţie viitoare, vă putem ajuta să asiguraţi acest lucru şi să-l susţineţi». Faptul că mulţi ruşi au spus ulterior că aceasta era o mişcare perfidă din partea NATO, că era un semn de rea-credinţă din partea NATO, consider că arată tot ce trebuie să ştiţi despre acei lideri ruşi, faptul că nu credeau în promisiunea democraţiei.*
>
> *Ruşii nu au, în lumea modernă, în lumea postsovietică, în lumea post-1991, ruşii nu au dreptul de a decide viitorul altor popoare. Nu*

au dreptul de a-şi impune stăpânirea asupra altor popoare în ceea ce ei numesc străinătatea învecinată. Şi dacă am avut puterea să vedem că şi alte popoare pot fi libere şi democrate, am făcut cu siguranţă un lucru bun în a le ajuta să-şi dobândească acea libertate".[71]

Capacitatea ruşilor şi a americanilor de a vorbi despre lucruri complet diferite era uluitoare. Ruşii nu puteau să înţeleagă de ce comportamentul lor din ţară îi făcea în continuare pe vecini să se teamă de ei. Americanii şi aliaţii lor nu puteau înţelege de ce ruşii erau supăraţi că erau distribuiţi în rolul de potenţial agresor. Cele două summituri NATO din 2002 au fost considerate drept sfârşitul Războiului Rece. Dar, de fapt, ele nu au făcut decât să sufle în cenuşa lui şi să înceapă un altul. Văzută de la Moscova, vechea Cortină de Fier, care trecea prin centrul Europei, fusese înlocuită cu una nouă, mult mai aproape de casă.

Lui Putin limba îi joacă feste din nou

În discursul său din primăvară despre starea naţiunii, preşedintele Putin a vorbit ca şi cum s-ar fi aflat deja în punctul în care îşi dorea să ajungă, acela de a fi acceptat drept o voce respectată pe scena lumii, pretinzând practic comanda războiului împotriva terorismului. „Rusia este astăzi una dintre cele mai de încredere susţinătoare ale stabilităţii internaţionale”, a spus el. Şi „tocmai poziţia principială a Rusiei” era cea care permisese crearea unei coaliţii durabile împotriva terorismului. „Prin unirea forţelor”, a mai spus acesta, *„noi* am lichidat cel mai periculos centru al terorismului internaţional din Afghanistan”.

A continuat apoi să vorbească despre „numeroşii paşi concreţi în vederea integrării cu Europa” întreprinşi de către Rusia şi despre obiectivul

acesteia de a forma un „singur spaţiu economic” cu Uniunea Europeană.

Erau nişte cuvinte frumoase, dar aşa cum se întâmplă adesea cu Vladimir Putin, a dat-o apoi în bară. În noiembrie 2002, aflat într-o vizită la Bruxelles pentru un summit cu liderii UE, a alunecat în acel gen de limbaj care l-a făcut să fie catalogat nu drept un politician respectabil, ci un bătăuş de cârciumă. Un jurnalist francez i-a pus, aşadar, la o conferinţă de presă o întrebare directă, dar nu deosebit de ofensivă, despre Cecenia: de ce folosea Rusia minele antipersonal şi şrapnelele care provocau moartea a sute de persoane? Şi nu credea oare preşedintele că prin încercarea de a lichida terorismul în asemenea manieră, lichida de fapt populaţia Ceceniei?

Poate că sărmanul corespondent pentru *Le Monde* nu ştia că aceasta era coarda cea mai sensibilă a lui Putin. Prin simplul fapt de a-i fi pus o asemenea întrebare, devenise în ochii lui Putin un simpatizant al teroriştilor. „Dacă eşti atât de dornic să devii un radical islamist”, s-a răstit el la jurnalist, „şi eşti încântat de ideea de a fi circumcis, atunci te invit să vii la Moscova. Suntem o ţară plurireligioasă şi avem specialişti pentru asta. Şi am să le recomand să fie atât de meticuloşi în executarea operaţiei, încât să nu mai rămână nimic care să crească la loc“.

Acest incident s-a petrecut la doar o săptămână după summit-ul de la Praga, o dovadă utilă pentru noii şi vechii membri NATO cum că Putin, probabil, nu era încă pregătit să intre în lumea civilizată.

Aliaţi împotriva războiului din Irak

Dacă preşedintele Putin ar fi întrebuinţat un asemenea limbaj grosolan faţă de dictatorul irakian Saddam Hussein, poate că şi-ar fi câştigat un zâmbet amuzat şi câteva aplauze la Washington. Dar criza tot mai acută din Irak avea să altereze şi

mai mult relaţiile dintre Rusia şi America, demonstrând că, atunci când venea vorba de urmărirea obiectivelor de politică externă, Washingtonul abia dacă se mai putea preface că Rusia este o superputere care contează. Putin urma să fie curtat în continuare pentru a-i sprijini, dar dacă această abordare ar fi dat greş, nimic nu avea să-i ţină în loc. Administraţia Bush era la fel de interesată să ceară sfatul Rusiei în privinţa Irakului, pe cât fusese Clinton în privinţa Iugoslaviei.

Criza din Irak se adâncise tot mai tare de-a lungul anului 2002, pe măsura creşterii suspiciunilor legate de faptul că Saddam Hussein ar fi continuat să producă şi să depoziteze arme de distrugere în masă, sfidând rezoluţiile Consiliului de Securitate al Naţiunilor Unite. O nouă rezoluţie, cu numărul 1441, aprobată în 8 noiembrie 2002, după două luni de negocieri dure, oferea Irakului „şansa finală" la dezarmare, în caz contrar fiind nevoit să suporte „consecinţe foarte grave". Inspectorii ONU responsabili cu verificarea armelor au revenit în Irak la sfârşitul lui noiembrie. În lunile care au urmat, nu au descoperit nici un fel de armament interzis, dar Irakul nu a reuşit să demonstreze că distrusese rezervele depistate anterior. Conflictul diplomatic nou iscat se axa pe două chestiuni: dacă inspectorilor ONU ar fi trebuit să li se ofere mai mult timp pentru a-şi îndeplini sarcina (aşa cum şi-ar fi dorit inspectorul-şef, Hans Blix), şi ce era de făcut în continuare, dat fiind că rezoluţia 1441 nu autoriza folosirea forţei. Această situaţie a asmuţit, ca să spunem aşa, Statele Unite şi Marea Britanie împotriva Rusiei, Franţei şi a Germaniei. Întrucât Rusia şi Franţa erau membri permanenţi ai Consiliului de Securitate, şi aveau drept de veto, era clar că Statele Unite şi Marea Britanie nu ar fi putut să facă loc unei alte rezoluţii care ar fi autorizat o acţiune militară. Americanii s-au referit

în mod dispreţuitor la alianţa Putin-Schröder-Chirac drept la „axa trădătorilor”, o aluzie ironică la „axa răului” a lui Bush (Irak, Iran şi Coreea de Nord). Ministrul american al Apărării, Donald Rumsfeld, a îndepărtat fără să vrea şi mai tare Franţa şi Germania, numindu-le dispreţuitor „Europa veche”, în contrast cu mult mai amabilele foste state comuniste de la est ce reprezentau „Europa nouă”, care sprijineau în general poziţia americanilor.

Putin se opunea ferm planurilor americane de a invada Irakul din mai multe motive. Rusia avea interese comerciale foarte importante acolo: se temea că preţul petrolului ar fi putut să se prăbuşească, dacă petrolul irakian s-ar fi revărsat pe piaţă după război. De asemenea, se simţea neliniştită în privinţa unilateralismului american care ignora hotărârile internaţionale; era împotriva planurilor ascunse de schimbare a regimului; considera că ar fi trebuit să li se permită inspectorilor ONU să-şi continue munca de căutare a armelor de distrugere în masă şi, nu în ultimul rând, dorea să-şi epuizeze mai întâi toate mijloacele diplomatice proprii pentru a-l convinge pe Saddam Hussein să se retragă sau să demisioneze din funcţie. Putin era dedicat în totalitate războiului împotriva terorismului, dar, spre deosebire de Bush, nu privea Irakul ca fiind un stat ce sprijinea terorismul.

Ruşii s-au grăbit să desconsidere prezentarea neconvingătoare făcută de secretarul de stat Colin Powell în Consiliul de Securitate în 5 februarie 2003, care pretindea să dovedească existenţa armelor de distrugere în masă în Irak. „Ne-au arătat nişte poze făcute din satelit”, îşi aminteşte Serghei Ivanov, „camioane uriaşe, de mare tonaj, care transportau arme chimice. Spuneau că asta era o dovadă grăitoare. Iar noi le-am replicat: «Ei bine, poate că voi aveţi această informaţie, noi nu» “.[172]

Putin nu a fost, totuşi, înclinat iniţial să strice relaţia de amiciţie cu George W. Bush, susţinându-şi în public punctul de vedere. La început, şi-a menţinut în declaraţiile sale publice poziţia de sprijin reţinut pentru eforturile americanilor de a garanta dezarmarea lui Saddam. El le-a declarat jurnaliştilor francezi: „Singura misiune pe care o are comunitatea internaţională acolo este să se convingă că Irakul nu deţine nici o armă de distrugere în masă sau să găsească şi să forţeze Irakul să distrugă acele arme. Noi împărtăşim poziţia partenerilor noştri americani în această privinţă, şi anume că trebuie să facem tot ce ne stă în putinţă pentru ca Irakul să se implice într-o relaţie de cooperare deplină cu inspectorii ONU“.

În ziua de 9 februarie, în timpul unei vizite la Berlin, pentru o scurtă întrevedere cu cancelarul Schröder, Putin a avertizat că „folosirea unilaterală a forţei împotriva Irakului nu ar fi provocat decât suferinţa a milioane de oameni şi ar fi intensificat şi mai tare tensiunile din regiune”. Dar a mai vorbit şi despre evitarea apariţiei riscului de acumulare a unor sentimente antiamericane.

Poziţia sa a devenit mult mai fermă în ziua următoare, pe când se afla la Paris pentru o vizită de stat în care cei trei lideri au emis o declaraţie comună prin care dezaprobau folosirea forţei. Declaraţia tripartită fusese o iniţiativă franco-germană. Schröder şi Chirac legaseră o prietenie foarte apropiată, ce culminase, cu numai o lună în urmă, cu celebrarea la Versailles a 40 de ani de la semnarea la Palatul Elysee a tratatului istoric de prietenie între cele două state. Conform consilierului lui Chirac, Maurice Gourdault-Montagne (cunoscut în cercurile diplomatice drept „MGM“): „Eram aliaţi apropiaţi ai germanilor şi ştiam că şi ei împărtăşesc aceeaşi părere legată de situaţia din Irak, dar nu cunoşteam punctul de vedere al celorlalţi membri permanenţi ai Consiliului de Securitate. Englezii erau de partea

americanilor, dar care era poziţia ruşilor şi a chinezilor? Aşa că era extrem de important pentru noi să ştim care era poziţia ruşilor". Acesta a afirmat că până când nu s-au întâlnit, nici Putin şi nici Chirac nu se simţeau absolut siguri că celălalt ar fi votat împotriva unei a doua rezoluţii, şi nici unul dintre ei nu îşi dorea să fie singurul care o face. Pentru că nu era un membru permanent al Consiliului de Securitate, Germania avea drept de vot, dar nu şi de veto, aşa că Schröder se baza pe Chirac să respingă moţiunea în locul lui şi să-l coopteze şi pe Putin de partea lor.[73].

MGM şi omologul său german au elaborat o declaraţie comună şi au convenit ca Chirac să încerce să-l convingă pe Putin s-o semneze la sosirea sa la Paris de la Berlin. Oficialii francezi i-au organizat o primire somptuoasă pe aeroportul Charles de Gaulle, cu fanfară militară, covor roşu, gardă de onoare oferită de cele trei servicii de securitate şi Garda Naţională. Chirac s-a deplasat chiar până la treptele avionului ca să-l întâmpine pe Putin şi i-a oferit un buchet impunător de flori. MGM povesteşte că totul a fost conceput pentru a-l flata pe politicianul rus. „Dorea să-şi arate respectul pentru Putin, să-l mulţumească pentru ca ruşii să simtă că sunt un stat important şi un partener cu drepturi depline în comunitatea internaţională." În drumul spre oraş, într-un elicopter al forţelor aeriene, Chirac i-a arătat lui Putin textul declaraţiei, iar acesta l-a acceptat pe loc, cerând doar nişte mici modificări. MGM şi consilierul diplomatic al lui Putin, Serghei Prihodko, au început să redacteze modificările pentru a obţine aprobarea lor de la Berlin. Declaraţia conţinea următoarele: „încă mai există o alternativă la război. Folosirea forţei poate fi luată în considerare doar în ultimă instanţă. Rusia, Germania şi Franţa sunt hotărâte să se asigure că se face tot posibilul pentru dezarmarea Irakului într-o manieră paşnică".

Dar, în esenţă, spune Gourdault-Montagne, era vorba despre un „pact“: „Până în acel moment, Putin avea unele dubii legate de Franţa, deoarece la vremea respectivă existau multe discuţii despre faptul că francezii se dădeau duri, dar că în ultimul moment îşi vor schimba părerea şi vor trece de partea Statelor Unite. Putin ştia că Chirac avea să se folosească de dreptul său de veto, iar noi ştiam că ruşii aveau să fie de partea noastră. Ştiam că eram împreună.”

Şi Washingtonul ştia că dacă era să meargă la război împotriva Irakului, ar fi trebuit să facă acest lucru fără autorizaţia Naţiunilor Unite. Condoleezza Rice recunoaşte: „Nu prea ne plăcea tot acest spectacol în care cei mai apropiaţi aliaţi ai Americii erau de aceeaşi părere cu ruşii în privinţa unor interese ale Statelor Unite legate de securitate”.[74]

În luna de dinaintea începerii războiului, Putin a recurs de două ori la nişte măsuri diplomatice secrete pentru a încerca să-l prevină. În 22 februarie, l-a trimis pe unul dintre cei mai experimentaţi politicieni ruşi, pe Evgheni Primakov, la Bagdad. Dintr-un motiv sau altul, lui Primakov i se atribuie adesea epitetul de „viclean” şi poate că aşa şi este. În 1999, el s-a opus ascensiunii lui Putin, dar ulterior l-a susţinut; înainte de asta, îndeplinise funcţiile de şef al serviciului de informaţii externe, ministru de Externe şi prim-ministru; şi, cel mai important, fiind expert în problemele Orientului Mijlociu, îl cunoştea pe Saddam Hussein de ani buni, aşa că era ideal pentru această misiune. La momentul respectiv, când a ieşit la iveală vestea vizitei sale, existau speculaţii cum că ar fi încercat să-l convingă pe Saddam să-şi distrugă toate rachetele Al Samoud 2. Ministerul de Externe, obligat fiind să dea o declaraţie, a spus că scopul său era de a-i „explica poziţia Rusiei în privinţa Irakului şi de a primi o garanţie că avea să îndeplinească

rezoluţiile ONU şi să coopereze «complet şi necondiţionat» cu inspectorii de armament".

De fapt, misiunea fusese una mult mai dramatică. Putin îi încredinţase o singură sarcină: să-l convingă pe Saddam să demisioneze şi să-şi salveze, aşadar, ţara de la invazie. Saddam l-a ascultat pe Primakov, a luat notiţe, l-a rugat să repete mesajul în prezenţa vicepremierului său, Tariq Aziz, apoi s-a ridicat, a pus mâna pe umărul lui Primakov şi a părăsit încăperea.

Primakov s-a întors la Moscova şi a raportat veştile rele, mai întâi lui Putin, apoi întregii adunări a Consiliului de Securitate de la Kremlin. Mai aveau doar un singur as în mânecă. Se stabilise ca şeful de cabinet al lui Putin, Aleksandr Voloşin, să ajungă cât mai repede la Washington pentru o ultimă încercare de a-i convinge pe americani să renunţe la planul lor de război.

A sosit noaptea târziu şi a mers la un restaurant cu ambasadorul rus, Iuri Uşakov. Au băut până în zori, după care Voloşin a primit pe neaşteptate prin telefon cererea de a se întâlni cu directorul CIA, George Tenet, la ora opt şi un sfert. „Tocmai atunci mă culcasem", a povestit mai târziu, cu un zâmbet. De la sediul CIA a fost dus la Casa Albă pentru a se întâlni cu Condoleezza Rice, şi în timp ce discutau, preşedintele Bush a trecut „întâmplător" pe acolo (singura modalitate prin care protocolul diplomatic ar fi permis ca preşedintele să se întâlnească cu cineva de rangul lui Voloşin). „A ţinut un discurs de zece minute despre ameninţarea terorismului internaţional", povesteşte Voloşin. „Era foarte înflăcărat şi stătea mai degrabă în picioare decât să se aşeze. Apoi au urmat politeţile de rigoare. Întâlnirea a durat 20 de minute cu totul. I-am spus că nu împărtăşim aceleaşi păreri, dar nu îl interesau răspunsurile mele. Era deja hotărât, aşa că nu îl preocupau prea tare argumentele mele, ci numai dacă aveam să-l sprijinim sau nu." Un oficial american confirmă faptul că „preşedintele

nu era acolo ca să asculte ce avea de spus sau de replicat Voloşin”.

Voloşin a fost primit în audienţă de fiecare înalt oficial în parte: vicepreşedintele Cheney, secretarul de stat Powell, preşedintele Senatului, dar întâlnirea cu ministrul Comerţului, Donald Evans, a fost cea care l-a uimit cel mai tare. Evans l-a întrebat dacă puteau discuta în particular, aşa că au mers în biroul său, unde i-a spus: „Dumneavoastră sunteţi un apropiat de-al lui Putin, eu unul de-al preşedintelui Bush, şi el m-a rugat să vă întreb: ce vreţi în schimbul sprijinului vostru?”

Voloşin a înţeles că îi ofereau mită. Rusia era pe cale să piardă contracte de miliarde de dolari în Irak şi Washingtonul se oferea să-i despăgubească. „Nu vrem să ne tocmim”, a spus Voloşin. „Acesta este un război nepotrivit care va dăuna tuturor. Şi Irakul nu are nimic de-a face cu terorismul.”

Într-o mişcare finală, relativ patetică, americanii au încercat să-i demonstreze lui Voloşin că exista o legătură între Saddam şi Cecenia. Un oficial american povesteşte într-un interviu: „Eram de părere că aceasta ar fi fost o chestiune care le-ar fi atras atenţia ruşilor, dar Voloşin a replicat la final: «A fost complet neinteresant, nu e nimic nou în prezentarea asta»”.

Voloşin confirmă această declaraţie: „Mi-au spus o poveste lungă şi emoţionantă despre un terorist care a luptat în Cecenia şi apoi a apărut în Irak. Era ceva foarte naiv, dar au încercat şi ei“.

Până şi atingerea coardei sensibile a lui Putin nu a dat rezultate. Cele două tabere se situau la poli complet opuşi. Aşa că Operaţiunea Şoc şi groază a început în 19 martie.

Umilinţa lui Putin

Pentru Putin, Irakul nu avea să fie un capăt de ţară. Mai erau şi alte trofee de câştigat: anularea planurilor de apărare anti- rachetă ale americanilor, aderarea la Organizaţia Mondială a Comerţului

(OMC), dezvoltarea comerţului şi aşa mai departe. Aşa că a hotărât să nu permită ca eşecul său să stea în calea prieteniei cu Bush.

În curând, avea să apară o altă ocazie de a impresiona lumea cu deschiderea şi cu înclinaţiile sale europene. La sfârşitul lunii mai, oraşul său natal, Sankt-Petersburg, construit de Petru cel Mare pentru a fi „fereastra către Occident" a Rusiei, avea să sărbătorească cel de-al 300-lea an de la fondare. Nu a rămas zid nepictat şi ornament din ghips nepoleit, oraşul pregătindu-se pentru o lungă săptămână de sărbătoare, la care fuseseră invitaţi toţi liderii importanţi ai lumii. Putin plănuia să se bucure pe deplin de fastuoasa privelişte a bulevardelor şi a palatelor în stil italian din Sankt-Petersburg.

În vinerea aceea a asistat la ceremonia de deschidere a unui festival baltic de tineret, a găzduit un summit al liderilor asiatici la bordul unei ambarcaţiuni fluviale şi le-a fost ghid personal liderilor din Germania, Marea Britanie, Franţa, Canada şi Austria într-un tur al oraşului. Seara, Teatrul Mariinski nu mai reunise niciodată atâţia lideri ai lumii la un loc. În ziua următoare, a purtat discuţii cu mai mulţi preşedinţi de stat şi a participat la un summit cu toţi liderii Uniunii Europene. Elita lumii a vizitat Muzeul Ermitaj şi a participat la un festival acvatic pe fluviul Neva.

Şi apoi, într-un final, în cea de-a doua seară, George W. Bush şi-a făcut apariţia la cina de rămas-bun. Hotărâse să viziteze mai întâi Polonia – noua Europă, o ţară care contribuise la războiul din Irak. Putin s-a simţit ofensat.

Maurice Gourdault-Montagne a surprins starea ruşilor: „Cred că asta a fost o dezamăgire cruntă pentru ruşi. A fost surprinzător că Condi [Rice], cu care am o relaţie bună şi care se presupune că ştie ce este în mintea ruşilor, i-a dat un sfat atât de prost lui Bush – de a merge la Varşovia înainte de

Sankt-Petersburg. Pur şi simplu nu am putut să înţeleg mişcarea”.

MGM a auzit apoi o conversaţie între Putin şi Chirac şi a înţeles că relaţia de dragoste cu America se sfârşise. Putin îi spunea lui Chirac: „Înainte, priorităţile mele erau următoarele: mai întâi stabilirea unei relaţii cu America, apoi cu China şi în cele din urmă cu Europa. Acum este invers: mai întâi cu Europa, apoi cu China şi în cele din urmă cu America”.

Luna mai a anului 2002 a însemnat momentul semnării victorioase la Moscova a tratatului despre reducerea armelor nucleare şi înfiinţarea la Roma a Consiliului NATO-Rusia. Un an mai târziu, situaţia era diferită, iar lucrurile aveau să se înrăutăţească şi mai tare.

Capitolul 6 - Putin II

Georgia priveşte către Occident

În seara zilei de sâmbătă, 22 noiembrie 2003, conducătorii Rusiei s-au retras după una dintre şedinţele obişnuite ale Consiliului de Securitate la Genatsvale, unul dintre cele mai bune restaurante georgiene din centrul Moscovei. Masa din lemn de stejar masiv era încărcată cu aperitive, pâine caldă cu brânză kaciapuri, castroane cu lobio de fasole roşie şi verde, chifle cu vinete şi nuci, pui cu pastă de nuci… Fumul buştenilor care ardeau în sobă şerpuia sub grinzile de lemn şi viţa-de-vie creştea pe pereţi. Ospătarii mişunau prin jur cu vodcă rusească şi vin georgian, servind elita influentă a Rusiei: pe preşedintele Putin, premierul Kasianov, şeful de cabinet Medvedev, secretarul Consiliului de Securitate Ruşailo, ministrul de Externe Igor Ivanov, ministrul Apărării Serghei Ivanov şi şeful FSB Patruşev.

Alegerea restaurantului fusese influenţată de discuţiile de mai devreme ale conducerii despre evenimentele care se petreceau în capitala Georgiei, Tbilisi. Timp de trei săptămâni, preşedintele Eduard Şevardnadze, fostul ministru de Externe sovietic, se confruntase cu proteste tot mai aprinse pe străzi, în urma alegerilor parlamentare despre care toată lumea credea că ar fi fost fraudate. Şevardnadze mai avea încă doi ani de mandat, dar multă lume era nemulţumită de corupţia şi proasta guvernare din administraţia sa. Liderii din opoziţie îi cereau să se retragă. Putin nu era un fan prea mare al lui Şevardnadze, considerându-l parţial responsabil pentru prăbuşirea URSS, dar nici nu-i surâdea ideea unor mulţimi recalcitrante care încercau să pună stăpânire pe o ţară aflată la graniţa Rusiei. În plus, mai era conştient şi de faptul că protestele studenţeşti la care se scanda sloganul „Kmara!“

(Destul) erau modelate după mişcarea care îl dăduse jos de la putere pe preşedintele Serbiei, Slobodan Miloşevici, în 2000, şi erau sprijinite de către nişte grupări democratice americane, inclusiv Fundaţia pentru o Societate Deschisă, deţinută de filantropul miliardar George Soros, şi Institutul Naţional Democrat, o organizaţie dedicată consolidării democraţiei în lume (genul de democraţie de care se temea Putin).

Brusc, un consilier l-a rugat pe Putin să răspundă la un apel primit pe o linie telefonică securizată. Era Şevardnadze. Evenimentele scăpaseră de sub control în duminica care tocmai trecuse. Mersese în Parlament, hotărât să-l convoace în sesiune extraordinară pentru a legitima rezultatele alegerilor, dar principalul lider din opoziţie, Mihail Saakaşvili, declarase în faţa unei uriaşe adunări din piaţa principală următoarele: „Avem un singur ţel: să scăpăm ţara de acest om (era vorba de Şevardnadze)". Aşa că s-a dezlănţuit iadul în timp ce liderii opoziţiei au dat năvală în sala de dezbateri, fiecare ţinând un trandafir în mână, iar Şevardnadze a fost scos în grabă afară de către garda sa de corp. Preşedintele Parlamentului, Nino Burjanadze, a declarat că va prelua atribuţiile preşedintelui. Acesta era începutul a ceea ce avea să fie cunoscută drept Revoluţia Trandafirilor, prima dintre aşa-numitele „revoluţii colorate" care au adus democraţia în unele state de la graniţa Rusiei, revoluţii pe care Putin a ajuns să le privească drept o ameninţare directă la adresa Rusiei. Şevardnadze s-a retras la reşedinţa sa, de unde a declarat starea de urgenţă şi apoi l-a sunat pe Putin.

În anii '70, pe când Şevardnadze era liderul Partidului Comunist din Georgia, era celebră afirmaţia sa cum că republica pe care o conducea era subordonată Rusiei în URSS, susţinând: „Pentru noi, cei din Georgia, soarele răsare la nord".

Acum, în încercarea disperată de a se agăţa de putere în statul suveran georgian, confirma de fapt că lucrurile nu se schimbaseră prea mult cerându-i ajutorul lui Putin. Era clar pentru grupul adunat în jurul mesei rotunde din Genatsvale cine va fi trimis la Tbilisi. Igor Ivanov, ministrul de Externe, avea mamă georgiană, iar el vorbea puţin limba. În plus, îl mai şi cunoştea pe Şevardnadze încă din anii ’80, când fusese consilierul lui în Ministerul de Externe. Putin l-a trimis, aşadar, direct la aeroport, cu un detaşament de gărzi de pază şi cu instrucţiuni clare să facă tot posibilul pentru a evita vărsarea de sânge pe străzile capitalei Tbilisi şi să se asigure că totul se petrecea conform Constituţiei georgiene (însemnând, de fapt: „Nu permite ca mulţimea să-l răstoarne de la putere pe preşedinte”).

„Ştiţi”, a mărturisit Ivanov într-un interviu, „relaţiile noastre cu Şevardnadze nu au fost întotdeauna uşoare, dar, cu toate acestea, Putin a fost cât se poate de clar: el era preşedintele de drept, ales în mod legitim, şi trebuia să-l ajutăm”. {75}

Ivanov a ajuns la Tbilisi după miezul nopţii, având o întâlnire programată cu Şevardnadze chiar în dimineaţa următoare. Dar înainte de asta, voia să vadă care era starea generală, aşa că şi-a luat cu el două gărzi de corp şi s-a îndreptat spre locul în care erau campaţi protestatarii din centrul oraşului. Şi-a făcut loc printre corturi şi focuri de tabără în încercarea de a estima cât de explozivă era atmosfera. „Nu înţeleg prea bine georgiana”, ne-a mărturisit mai târziu, „dar puteai să-ţi faci o idee despre care era situaţia”.

Brusc, cineva l-a recunoscut, şi zvonul s-a şi răspândit în piaţă: „E Ivanov aici, e Ivanov aici!”. Vestea a ajuns repede şi la urechile lui Zurab Jvania, un politician popular, fost preşedinte al Parlamentului care, împreună cu Saakaşvili şi Burjanadze, era unul dintre liderii Revoluţiei

Trandafirilor. Mulţimea devenise deja agitată, şi Jvania l-a îndemnat pe Ivanov să urce pe podium şi să le vorbească. Ivanov povesteşte: „L-am întrebat cum se spune în georgiană «Trăiască prietenia dintre Rusia şi Georgia». Am repetat asta de câteva ori în microfon, şi părea să meargă totul bine! Aveam senzaţia că oamenii erau de părere că Rusia ar putea ajuta cumva la rezolvarea conflictului".

Nino Burjanadze, preşedintele Parlamentului şi, din după-amiaza precedentă, preşedinte interimar autoproclamat, se afla în biroul său. „Jvania, Saakaşvili şi cu mine am lucrat până aproape de patru dimineaţa", avea să povestească el mai târziu, „şi moţăiam în fotoliul meu când a intrat secretarul şi mi-a spus: «Ivanov ţine un discurs în faţa mulţimii». Credeam că visez! Dar am coborât scările şi, ce să vezi, chiar era acolo şi le spunea ceva în georgiană!"[76].

Ivanov îşi asumase aşadar rolul de mediator, pendulând între opoziţie şi preşedintele Şevardnadze. A discutat cu Saakaşvili, Jvania şi Burjanadze la prima oră a zilei pentru a afla care erau mai precis cererile lor. Repovestind aceste evenimente, Ivanov a insistat că nimeni nu a susţinut în nici un moment ca Şevardnadze să demisioneze, ci era mai degrabă o chestiune de refacere a alegerilor parlamentare despre care opoziţia ştia că fuseseră măsluite în detrimentul ei. Ivanov şi-a petrecut restul nopţii consultându-se cu diferiţi prieteni şi diplomaţi georgieni, şi a ajuns la concluzia că „balanţa înclina în direcţia opoziţiei".

Acesta a fost mesajul pe care i l-a prezentat preşedintelui Şevardnadze în dimineaţa următoare. „Îl cunoşteam încă din 1985 şi socoteam că puteam să-i spun destul de deschis că mă văzusem cu toţi aceşti oameni din cadrul opoziţiei şi din propriul său anturaj, şi că eram de părere că pierduse aproape tot sprijinul lor". Ivanov simţea că a dat greş în a-l convinge pe Şevardnadze că

este singur, dar a reuşit totuşi să-l determine să se întâlnească cu liderii opoziţiei.

Ivanov i-a adus într-un final pe Jvania şi Saakaşvili la reşedinţa lui Şevardnadze pentru discuţii, în după-amiaza zilei de 23. Era, în acest punct, de părere că făcuse tot ceea ce i se ceruse. „M-am aşezat la masă. Şevardnadze şi asistentul său stăteau într-o parte şi Jvania şi Saakaşvili în cealaltă. Le-am spus: «Cred că am făcut ceea ce aveam de făcut. Preşedintele Putin mi-a cerut să vă ajut să găsiţi o soluţie politică. Acum ţine de voi să discutaţi şi să evitaţi vărsarea de sânge. Aşa că vă voi lăsa acum» “.

După care Ivanov a părăsit reşedinţa şi a plecat în oraşul Batumi din vestul Georgiei, unde trebuia să se întâlnească cu liderul local, Aslan Abaşidze. Rezultatul la care se aştepta după discuţiile pe care le aranjase la Tbilisi era înţelegerea de a se reface alegerile, Şevardnadze menţinându-şi funcţia de preşedinte, cel puţin pentru moment. Dar, la coborârea din avion la Batumi, Abaşidze l-a salutat cu cuvintele: „Ce Dumnezeu aţi făcut? Şevardnadze a demisionat!”

Privind în urmă, Ivanov râde cu ironie acum la felul în care a provocat fără să vrea sfârşitul guvernării lui Şevardnadze, fără să fi înţeles vreodată cum s-a întâmplat asta. Dintre membrii triumviratului care a dus la Revoluţia Trandafirilor, cel mai afectuos vorbeşte despre Zurab Jvania, descriindu-l drept un om „înţelept, calm, echilibrat şi dornic să fie în relaţii bune cu Rusia”, aproape opusul a ceea ce poate spune despre Mihail Saakaşvili, omul a cărui charismă l-a făcut să ajungă cel mai proeminent lider al opoziţiei. „Mişa”, aşa cum este cunoscut de toată lumea, era un bărbat masiv, ca un urs plin de viaţă, cu o gândire occidentală (studiase la Strasbourg şi New York, iar soţia sa era olandeză), dar în acelaşi timp deborda de şarm georgian şi spontaneitate. Deşi avea doar 36 de ani, a obţinut imediat victoria în

alegerile prezidenţiale anticipate ţinute în ziua de 4 ianuarie 2004, cu 96% din voturi. Saakaşvili reprezenta, aşadar, nu doar speranţele a mii de demonstranţi care sprijiniseră Revoluţia Trandafirilor, ci şi a marii majorităţi a georgienilor care au văzut în aceste alegeri şansa de a alunga în sfârşit regimul rămas din perioada sovietică şi de a-şi orienta ţara către Occident şi democraţie.

I-am luat un interviu lui Saakaşvili circa un an mai târziu, când politicile sale prooccidentale începuseră deja să supere guvernul de la Moscova, reamintindu-i de faimoasa zicală a predecesorului său cum că „soarele răsare la nord". Nu îi era oare teamă să trezească monstrul de la Moscova? l-am întrebat. „Nu vă faceţi griji", mi-a răspuns, „şi eu ştiu unde răsare soarele. Ne dorim să fim în cele mai bune relaţii cu Occidentul, dar *şi* cu marele nostru vecin de la nord".[77]

De fapt, primele manevre ale lui Saakaşvili ca preşedinte au fost neobişnuit de asemănătoare cu cele ale lui Putin de la începutul guvernării sale. A aprobat imediat amendamente constituţionale care îi extindeau puterile prezidenţiale, reducând în mod dramatic rolul Parlamentului. A înlocuit guvernatorii regionali şi a început să impună controlul statal asupra posturilor de televiziune.[78] În tentativa de a suprima corupţia, a pus să fie arestaţi foşti miniştri şi oameni de afaceri şi (spre deosebire de Rusia) a condus o serie de controale drastice ale poliţiei, fapt ce a redus dramatic actele de luare de mită. El, împreună cu prim-ministrul său, Zurab Jvania, au transformat economia, reducând substanţial taxele şi atrăgând o serie importantă de investiţii străine.

La fel ca şi Rusia, Georgia se confrunta cu ameninţarea separatismului. După dobândirea independenţei de URSS în 1991, provinciile Abhazia şi Osetia de Sud se desprinseseră amândouă de statul georgian şi, după nişte scurte războaie civile, deveniseră independente *de facto,*

cu sprijinul guvernului rus. O a treia „republică autonomă", Adjaria, nu îşi declarase independenţa, dar era condusă ca propriul său domeniu feudal de către preşedintele autocrat, Aslan Abaşidze.

Redobândirea controlului asupra provinciilor pierdute ale Georgiei era o obsesie la fel de mare pentru Saakaşvili, pe cât era recâştigarea Ceceniei pentru Putin. În ajunul învestirii în funcţia de preşedinte, în 24 ianuarie 2004, Saakaşvili a jurat solemn pe mormântul unui rege georgian din secolul al XII-lea, David Constructorul, următoarele: „Georgia va fi unită şi puternică, îşi va recăpăta integritatea şi va deveni un stat unit şi puternic".

Tocmai acea hotărâre, acea dorinţă de reintegrare a minorităţilor naţionale georgiene avea să-i aducă ţara patru ani mai târziu în război cu Rusia.

În plus, Saakaşvili se mai şi lăuda cu idila sa cu Occidentul, precum o femeie divorţată care îi face în ciudă fostului soţ violent. Secretarul american de stat, Colin Powell, oaspete de onoare la ceremonia de învestire a lui Saakaşvili, povesteşte: „Ne-am ridicat cu toţii în picioare cât timp s-a cântat imnul naţional şi după ce s-a terminat, mă pregăteam să mă aşez din nou, când a început un alt imn. Era *Oda bucuriei* şi a fost înălţat steagul Uniunii Europene. M-am gândit: «Of, Doamne, fac pariu că Igor [Ivanov, ministrul rus de Externe] nu e prea încântat de această parte de prestaţie»".[179]

Şi Igor nu ar fi fost cu siguranţă încântat de ce a urmat. Saakaşvili l-a invitat pe Powell să meargă cu el la primărie, care fusese decorată cu zeci de steaguri georgiene şi americane aşezate unele lângă celelalte. „Apoi am mers în sala în care se întruneşte consiliul legislativ al oraşului", îşi aminteşte Powell, „şi ne-am aşezat la o masă în faţa unei mulţimi de oameni… şi am ţinut o şedinţă generală cu toată populaţia, transmisă în toată ţara la televizor. Doar cu preşedintele

Saakaşvili şi secretarul american de stat, în timp ce toţi ceilalţi invitaţi şi oficiali de rang înalt din toată lumea, inclusiv cei din Federaţia Rusă, erau afară şi se întrebau ce se întâmplă".

Saakaşvili a avut totuşi prudenţa să se îndrepte spre nord, şi nu către vest, pentru prima sa vizită prezidenţială externă. Şi, în mod surprinzător, prima sa călătorie la Moscova, din perioada 10-11 februarie 2004, a fost un mare succes. Igor Ivanov a fost prezent la întâlnirea dintre cei doi preşedinţi la Kremlin, şi povesteşte că, fiind cunoscută ura pe care aveau să o dezvolte mai târziu cei doi unul pentru celălalt, pe atunci atmosfera era una pozitivă: „Saakaşvili l-a salutat foarte emoţionat, foarte bucuros, pe Putin şi i-a spus că îl respectă enorm ca politician şi că a visat dintotdeauna să devină asemenea lui. I-a mai spus că va face tot ce-i stă în putinţă pentru a stabili o relaţie bună între cele două ţări, şi că administraţia precedentă a Georgiei făcuse multe greşeli pe care el va încerca să le îndrepte."

Ministrul de Externe al lui Saakaşvili, Tedo Japaridze, a confirmat faptul că preşedintele georgian a plecat de la întâlnire aproape fermecat de Putin: „A ieşit foarte entuziasmat şi încântat de acea întrevedere cu însuşi Putin: «Este un adevărat conducător, un bărbat hotărât şi puternic care controlează totul, Duma, mass-media şi aşa mai departe». Acestea au fost primele sale cuvinte pe drumul de întoarcere înspre aeroport".[80]

Şi Saakaşvili a descris personal într-un interviu ce se întâmplase când cei doi preşedinţi i-au părăsit pe miniştrii de Externe şi s-au retras într-o cameră separată pentru discuţii particulare. După ce a propus să-şi dea jos sacourile şi cravatele, se pare că Putin s-a pornit într-o tiradă pe subiectul care îl îngrijora cel mai tare: alunecarea Georgiei în braţele mult prea primitoare ale Statelor Unite. Nu doar implicarea americanilor în sprijinirea, sau, cum credeau ruşii cu vehemenţă, în plănuirea,

Revoluţiei Trandafirilor, îl îngrijora pe Putin. Statele Unite mai avuseseră şi o mică prezenţă militară în Georgia timp de doi ani. În mod ironic, trupele americane fuseseră invitate de către preşedintele anterior, Şevardnadze, pentru a-l ajuta cu o problemă care îi punea în pericol relaţiile cu *Rusia.* După ce, la sfârşitul lui 1999, Putin a lansat cel de-al doilea război din Cecenia, mii de ceceni, inclusiv combatanţi înarmaţi (şi luptători islamişti străini) se deplasaseră prin munţi din Cecenia înspre Georgia şi se stabiliseră acolo în trecătoarea Pankisi. Rusia a pretins că trecătoarea era folosită drept bază a teroriştilor şi ameninţa să o bombardeze. Alarmat de perspectiva unui atac al Rusiei asupra Georgiei, Washingtonul s-a oferit în schimb să-i ajute pe georgieni să elimine teroriştii din trecătoarea Pankisi, antrenându-le forţele armate. Lansat în mai 2002, Programul de Pregătire şi Echipare a Georgiei a implicat iniţial câteva sute de soldaţi americani, dar le-a şi oferit Statelor Unite prilejul creării primului avanpost în Caucaz. Doi ani mai târziu, în timp ce participa la ceremonia de învestire a lui Saakaşvili, Colin Powell a făcut următoarea remarcă la adresa stilului de a mărşălui demonstrat la parada militară: „Eram pur şi simplu fascinat să stau acolo şi să observ o serie de trupe georgiene care mărşăluiau ca trupele sovietice, aşa cum fuseseră antrenate, pentru ca mai apoi, următorul contingent să treacă mărşăluind ca soldaţii americani, cu 120 de paşi pe minut, exact cum îi învăţăm noi pe soldaţii noştri. Şi mi-am spus că vremurile chiar sunt în schimbare”.

Nu era o surpriză, aşadar, că cel mai dur mesaj al lui Putin pentru noul preşedinte georgian era să o lase mai moale pe frontul american. Conform spuselor lui Saakaşvili, Putin a precizat, pe de o parte, faptul că Rusia era un prieten al Americii şi că era în proces de stabilire a unei relaţii cu aceasta, dar, pe de altă parte, a susţinut că ţările

est-europene deveniseră „sclave ale Americii” făcând tot ce le spunea să facă „vreun secretar mărunt” de la ambasada americană. „Ţinuse practic o prelegere de 20-25 de minute numai despre America, până când l-am oprit în sfârşit politicos şi i-am spus: «Uitaţi ce este, mă bucur că-mi vorbiţi despre relaţiile dumneavoastră cu America, dar eu nu sunt aici ca să vorbesc despre America». I-am mai spus: «Chiar credeţi că ceea ce s-a întâmplat în Georgia este un complot condus de americani? Chiar credeţi că guvernul nostru este plătit de americani sau de către George Soros sau de mai ştiu eu cine, că suntem dirijaţi de ei?» La care el a răspuns: «Nu, nu. Nu dumneavoastră, asta e sigur. Dar unii oameni din guvernul dumneavoastră s-ar putea să se afle în această situaţie, să colaboreze cu americanii»”.[{81}]

De fapt, Putin era mai mult ca sigur conştient că Daniel Kunin, consilierul-şef al lui Saakaşvili, era un american care lucrase înainte pentru Institutul Naţional Democrat şi că nu era plătit de guvernul georgian, ci de cel american, prin Agenţia Americană pentru Dezvoltare Internaţională. Kunin era primul port de escală prin care oficialii de la Washington ar fi încercat să-l contacteze şi să-l influenţeze pe liderul georgian.[{82}]

Saakaşvili spune că i-a propus să înceapă de la zero, că fiind o ţară mică, Georgia ar fi făcut tot posibilul să ţină cont de interesele Rusiei, în schimbul luării în considerare a propriilor sale interese, mult mai mici. Susţine că Putin părea a fi foarte receptiv la această propunere: „De fapt, chiar mi-a plăcut de el. Nu pot să-l condamn pe George Bush pentru că a privit în sufletul său, deoarece prima mea impresie a fost că îmi plăcea de el. M-am gândit în sinea mea, da, bine, o avea el un trecut în KGB, păreri şi convingeri foarte diferite de ale mele, dar pare să fie un tip pragmatic. Îi place propria ţară şi poate că o să reacţioneze într-un mod foarte pragmatic în

interesul ţării sale şi cred că ne putem înţelege cumva. Şi ştiţi, a mai şi încercat să-mi arate practic, pe la finalul conversaţiei noastre, că ar fi fost în stare de multe pentru a rezolva anumite chestiuni".

Această întrevedere pozitivă a dus la o serie de telefoane regulate şi de eforturi sincere de ambele părţi, în încercarea de a îndrepta lucrurile. Dar nu avea să fie vreodată uşor pentru Saakaşvili să găsească un echilibru între dorinţa sa de a fi în relaţii bune cu Moscova şi cele două mari obsesii ale sale: refacerea integrităţii teritoriale a Georgiei (punând capăt independenţei *de facto* a celor trei provincii aflate în legături apropiate cu Rusia) şi aderarea ţării sale la marile alianţe ale Occidentului, NATO şi Uniunea Europeană.

În 25 februarie 2004, Saakaşvili a făcut prima sa vizită oficială în Statele Unite şi a ridicat imediat problema aderării Georgiei la NATO. A anunţat un nou acord pe cinci ani, prin care instructorii militari americani aveau să antreneze mai multe mii de soldaţi georgieni.

Luna de miere cu Moscova a durat până în mai 2004, când Putin i-a făcut ceea ce el a numit drept „ultima favoare" lui Saakaşvili. Noul guvern georgian era în pragul războiului civil cu provincia Adjaria, condusă de fostul lider disident din epoca sovietică, Aslan Abaşidze. Saakaşvili a acţionat la fel ca şi predecesorul său, Şevardnadze: i-a cerut ajutorul lui Putin. Şi încă o dată, Putin l-a trimis pe Igor Ivanov, care nu mai era ministru de Externe, ci secretar al Consiliului Naţional de Securitate, la faţa locului. Ivanov a plecat mai întâi în capitala adjariană, Batumi, intenţionând să negocieze cu Abaşidze şi să-şi continue apoi drumul înspre Tbilisi. Dar, povesteşte Ivanov, în timp ce luau cina în seara zilei de 5 mai, sosiseră veşti cum că o coloană blindată georgiană se îndrepta spre Batumi. În ciuda telefonului pe care i-l dăduse premierului georgian, prin care îi cerea să oprească

avansarea, în curând a izbucnit un schimb aprins de focuri chiar la marginea oraşului. „Totul era atât de intens, încât simţeam miros de praf de puşcă în palat.” După spusele lui Ivanov, Abaşidze i-ar fi zis că avea destulă forţă militară proprie pentru a putea face faţă trupelor georgiene şi a le alunga din regiune, la care Ivanov a replicat: „Mă aşteaptă un avion la aeroport. Dacă sunteţi pregătit să mergeţi cu mine la Moscova, vă poftesc să profitaţi de această ocazie”. Abaşidze s-a folosit de acest prilej pentru a cere azil în Rusia şi a părăsit ţara luându-şi fiul, care era primarul oraşului Batumi, cu el.

La numai câteva ore, trupele lui Saakaşvili au pătruns în oraş şi Adjaria a fost revendicată ca făcând parte din Georgia. În ziua următoare, Saakaşvili în persoană şi-a făcut intrarea triumfătoare în Batumi şi s-a adresat mulţimii înflăcărate din piaţa centrală a oraşului: „Sunteţi un popor eroic”, le-a spus. „V-aţi recăpătat ţara. Am arătat lumii că suntem un popor măreţ. Numai noi puteam fi în stare să punem la cale două revoluţii fără vărsare de sânge în doar şase luni”. Fiind înconjurat de susţinători exuberanţi care scandau „Mişa! Misa!”, a mers pe plaja Mării Negre, inaccesibilă liderilor georgieni mulţi ani la rând, şi s-a stropit cu apă de mare pe faţă, rostind promisiunea, sau ameninţarea, că redobândirea controlului central asupra Adjariei era doar începutul misiunii sale: „Trebuie să începem negocierile, nişte negocieri serioase şi paşnice cu Abhazia şi Osetia de Sud, despre reunirea ţării şi rezolvarea problemelor rămase nerezolvate. Am demonstrat în Adjaria că acţiunile paşnice, dar hotărâte sunt posibile. Iar asta înseamnă că Georgia va fi puternică şi că vom putea negreşit să ajungem la Suhumi [capitala Abhaziei], Când anume? Asta rămâne de văzut".

Fiind conştient de rolul deosebit de important ocupat de Moscova în înlăturarea crizei şi în eliminarea lui Abaşidze, Saakaşvili i-a telefonat lui

Putin pentru a-i mulţumi. După spusele georgianului, Putin i-a dat o replică caustică: „OK, Mihail Mihailovici, te-am ajutat de data asta, dar ţine bine minte că nu vă vom mai oferi nici un fel de cadou cu Osetia de Sud şi Abhazia”. Rusia avea interese mult mai mari în privinţa celor două teritorii secesioniste ale Georgiei decât în Adjaria. Abhazia este o republică de aproximativ 200 000 de oameni (această cifră este contestată, însă), mai puţin de jumătate din populaţia de dinainte de 1992, din moment ce toţi georgienii fugiseră în timpul războiului civil. Oraşele sale de pe coasta Mării Negre, Suhumi, Gagra şi Piţunda, erau cândva principalele staţiuni de vacanţă ale ruşilor în perioada sovietică. Osetia de Sud este mult mai mică, cu mai puţin de 100 000 de locuitori în vremea sovieticilor (circa două treimi dintre aceştia fiind oseţi şi o treime georgieni), din care au rămas doar circa 70 000 după războiul civil de la începutul anilor ’90. Oseţii, care reprezentau majoritatea, aveau legături strânse cu neamurile lor care locuiau în Osetia de Nord (o republică din interiorul Federaţiei Ruse). Atât abhazii, cât şi oseţii din sud contau pe Rusia pentru a le oferi protecţie împotriva georgienilor, şi primeau de la aceasta subvenţii substanţiale şi alte modalităţi de sprijin. Din moment ce majoritatea lor nu aveau, şi nici nu îşi doreau să aibă, cetăţenie georgiană, Putin a introdus o politică de „paşaportizare”, emiţându-le rezidenţilor din cele două provincii paşapoarte ruseşti, care permiteau Kremlinului să facă apel la dreptul de a-şi proteja cetăţenii. În ambele republici, persoanele de etnie rusă deţineau funcţii importante, iar în Osetia de Sud au fost aduşi foşti ofiţeri KGB pentru a ocupa posturi guvernamentale cheie.

Dacă declaraţia lui Putin despre „nici o altă favoare” se dorea a fi o ameninţare, şi cu siguranţă aşa şi era, Saakaşvili nu le-a acordat prea multă atenţie. Poate că a interpretat greşit până şi un

indiciu pe care se presupune că Putin i l-ar fi dat în timpul primei lor întâlniri la Kremlin, cum că era pregătit să depună un efort considerabil pentru ca Osetia de Sud să reintre sub suveranitatea georgiană. În mai, Giorgi Kaindrava, un regizor de film pe care Saakaşvili îl desemnase drept ministru pentru Rezolvarea Conflictelor, a văzut câteva hărţi atârnate în biroul ministrului-adjunct al Securităţii, în care erau desenate planuri pentru un atac militar asupra Osetiei de Sud. După cum i-a spus expertului pe regiunea Caucazului, Thomas de Waal, „Toate zilele erau indicate pe hartă, îşi doreau să reitereze în totalitate ceea ce făcuseră în Adjaria”.{83} În 24 mai ziua naţională a Georgiei, Saakaşvili a organizat la Tbilisi o paradă militară uriaşă, în timpul căreia s-a adresat abhazilor şi oseţilor din sud în propriile lor limbi, insistând asupra reintegrării acestora în teritoriul Georgiei. Preşedintele Osetiei de Sud, Eduard Kokoity, un fost luptător de performanţă şi om de afaceri cu legături puternice cu Rusia, povesteşte într-un interviu că apelul lui Saakaşvili la reintegrare transmitea un mesaj lipsit de orice fel de ambiguitate: „Vreau să subliniez faptul că făcuse acest lucru în faţa unei coloane de tancuri care mărşăluiau pe Bulevardul Rustaveli. Nu era un îndemn, ci o ameninţare pentru oseţi. Şi toată lumea din Osetia a luat acest îndemn ca pe o ameninţare”.{84}

Cinci zile mai târziu, Saakaşvili şi-a mutat trupele la graniţa cu Osetia de Sud pentru a lansa o operaţiune impresionantă de „combatere a contrabandei”. Scopul aparent era acela de a închide o piaţă uriaşă din satul Ergneti, prin care se trecea în mod ilegal o mare cantitate de bunuri între Rusia, Osetia de Sud şi Georgia. Atacul georgian a provocat cea mai cruntă luptă din regiune, din 1992 încoace. Poate că scopul real era declanşarea prăbuşirii guvernului sud-oset, dar efectul obţinut a fost unul opus. Poziţia lui Kokoiti

a fost întărită, iar atitudinea antigeorgiană înăsprită printre sud-oseţii de rând, pentru care piaţa din Ergneti reprezenta singura sursă de venit.

După ce ministrul rus al Afacerilor Externe a emis un avertisment cum că aceste „măsuri ofensive” ar putea determina „consecinţe extrem de negative”, Saakaşvili s-a îndreptat către Washington pentru ajutor. Dar şi acolo acţiunile sale au fost considerate impulsive şi periculoase. Secretarul de stat Colin Powell povesteşte: „Cred că preşedintele s-a întins mult prea devreme mai mult decât îi era plapuma. A trebuit să-i explic clar acest lucru: «Consideraţi probabil că acest lucru este de interes vital pentru naţiunea dumneavoastră, dar noi nu suntem atât de siguri de asta. Şi sigur nu este de interes vital pentru naţiunea noastră. Aşa că nu vă băgaţi într-o situaţie care ar putea să vă depăşească, crezând că o să vă sărim în ajutor, indiferent de dificultăţile în care vă aflaţi. Aveţi grijă»”.

Saakaşvili a ţinut seamă de acest lucru şi în august trupele georgiene s-au retras din regiune.

Noaptea alegerilor

De-a lungul istoriei, Moscova a fost afectată de mai multe incendii. Structurile originale din lemn ale Kremlinului, fortăreaţa din inima capitalei, au ars de nenumărate ori. Cotropitorii tătari au incendiat complet oraşul în secolul al XVI-lea. În 1812, la Grande Armee a lui Napoleon pătrundea în Moscova, fapt ce a dus la declanşarea unui incendiu de mari proporţii, care a distrus aproape totul în calea sa şi a făcut ca oraşul să fie practic reconstruit de la zero.

În seara zilei de sâmbătă, 14 martie 2004, sala de expoziţii Manej, fosta şcoală de călărie a ţarilor, situată chiar lângă Kremlin, a luat foc în circumstanţe inexplicabile şi a ars ore întregi pe cerul întunecat al nopţii.[85] Vladimir Putin s-a urcat într-un punct de observaţie din interiorul zidurilor

roşii ale Kremlinului pentru a privi de acolo scena. Televiziunile l-au surprins cum se uita fix la iadul dezlănţuit în faţa sa, întorcându-se şi părăsind locul apoi cu o privire plină de nelinişte pe chip. Poate că a văzut în acest foc un semn rău prevestitor. Era ziua alegerilor. Secţiile de votare se închiseseră cu doar câteva ore în urmă şi fusese ales preşedinte al Rusiei pentru al doilea mandat consecutiv de patru ani, cu 71% din voturi. Napoleon îşi privise prada de război arzând în faţa ochilor. Avea oare să fie distrusă şi viziunea lui Putin de nişte străini care păgubeau ţara cu ideile lor diferite despre democraţie?

Nu am nici o idee dacă asemenea gânduri chiar i-au trecut prin minte preşedintelui în momentul acela. Dar evenimentele petrecute câteva luni mai târziu în sudul Rusiei aveau să arate că Vladimir Putin, omul autoritar, era bântuit de idei paranoice de slăbiciune şi pericol extern. Un alt atac terorist sângeros, la o şcoală de data aceasta, soldat cu moartea a sute de copii, i-a servit, se pare, drept dovadă lui Putin că de fapt controlul său asupra ţării era prea fragil şi că Rusia era o rămăşiţă de stat neputincios înconjurat de duşmani. Simţindu-se încolţit, avea să-şi arate colţii pentru a-şi dovedi puterea. Putin II avea să fie ca o pasăre phoenix furioasă, născută din foc.

Beslan şi „lovitura constitutională”

Tragedia a început la 1 septembrie, prin tradiţie data întoarcerii elevilor ruşi la şcoală după vacanţa de vară. În Beslan, un mic orăşel de 36 000 de locuitori, situat imediat la nord de munţii Caucaz şi la mai puţin de o oră de mers cu maşina de estul Ceceniei, elevii se întorceau veseli din vacanţă la Şcoala nr. 1, în uniformele cele noi. Putin după ora nouă dimineaţa, în timp ce asistau în curtea şcolii la ceremonia de deschidere împreună cu părinţii lor, un grup de atacatori înarmaţi au dat năvală într-un camion de armată şi au început să tragă

focuri în aer, adunând mai bine de 1 100 de persoane, copii, părinţi şi profesori, în clădirea şcolii. Era o reiterare a tragediei de la teatrul din Moscova, cu excepţia că teroriştii îşi învăţaseră lecţia, fapt ce făcea să fie şi mai greu pentru autorităţi să facă faţă acestei crize. Sechestratorii plănuiseră meticulos atacul şi cunoşteau fiecare cotlon al şcolii. Vreo 12 ostateci au fost împuşcaţi în primele ore şi de-a lungul celor trei zile ce au urmat, ţara privind terifiată desfăşurarea evenimentelor, în timp ce atacatorii aşezau explozibil şi declanşatoare în jurul şcolii, refuzând să permită aducerea de mâncare, apă sau medicamente în clădire. Preşedintele Putin s-a văzut încă o dată pus în faţa unei dileme îngrozitoare – cum să elibereze ostatecii şi să salveze vieţi fără să cedeze cererilor teroriştilor, care, ca de obicei, presupuneau direct independenţa Ceceniei. Negocierile cu un medic care ajutase în timpul asediului la teatrul din Moscova şi cu un lider al conducerii locale nu au dus nicăieri. Îngrămădiţi în sala de sport a şcolii, pe o căldură înăbuşitoare, copiii erau traumatizaţi şi deshidrataţi. În cea de-a treia zi, forţele speciale au dat năvală în şcoală, în urma a două explozii inexplicabile. Rebelii au ripostat. Au fost ucişi 28 de teroriști, dar şi 334 de ostateci, majoritatea lor copii.

Era, până în acel moment, cea mai sumbră zi a Rusiei în bătălia eşuată împotriva teroriştilor pe propriul ei teritoriu. Capacitatea atacatorilor şi a teroriştilor sinucigaşi de a provoca un dezastru aproape după propriul plac dovedea neputinţa autorităţilor şi absurditatea pretenţiei lui Putin de a fi „câştigat” bătălia. Tragedia de la Beslan era al şaselea incident terorist major doar din anul 2004.

În februarie, 41 de persoane au fost ucise într-un atentat cu bombă în metroul moscovit.

În mai, preşedintele Ceceniei, cu orientări promoscovite, Ahmat Kadîrov, a fost asasinat în

timpul unei parade de Ziua Victoriei, în capitala Groznîi.

În iunie, un grup de teroriști din Cecenia au atacat capitala republicii învecinate, Inguşetia, omorând 95 de persoane şi punând mâna pe un depozit masiv de armament pe care l-au folosit mai târziu la Beslan.

În august, 90 de persoane au murit când două aeronave au fost aruncate simultan în aer, în timpul zborului, de către nişte teroriști sinucigaşi.

La sfârşitul aceleiaşi luni, cu doar o zi înaintea atacului de la Beslan, o femeie s-a aruncat în aer într-o staţie de metrou din Moscova, omorându-se pe ea însăşi, dar şi pe alţi zece călători.

Vladimir Putin s-a adresat în sfârşit la televizor naţiunii în seara zilei de sâmbătă, 4 septembrie, la o zi după finalul tragic al atacului din Beslan şi la doar câteva ore după ce fusese la faţa locului pentru a-i întâlni pe câţiva dintre supravieţuitori. Părea profund afectat şi vorbea lent şi emoţionat despre „tragedia îngrozitoare de pe teritoriul nostru”. Ca un preot la o slujbă de înmormântare, i-a rugat pe oameni să şi-i „amintească pe cei ce au pierit de mâna teroriştilor în ultimele zile”, plecându-şi capul în semn de suferinţă. Dar a trecut repede de la criza imediată la a trage nişte concluzii dintr-o perspectivă surprinzătoare, care avea să-i definească în mai multe privinţe restul mandatului.

„Rusia a trecut prin multe evenimente tragice şi suferinţe îngrozitoare de-a lungul istoriei sale”, a spus. „Astăzi trăim vremurile de după prăbuşirea unui stat vast şi măreţ, a unui stat care, din păcate, s-a dovedit a fi incapabil de a supravieţui în această lume în continuă schimbare. Dar, în ciuda tuturor dificultăţilor, am fost capabili să conservăm inima a ceea ce a fost cândva imensa Uniune Sovietică şi am numit această nouă ţară Federaţia Rusă.”

Stilul era unul neobişnuit, ca al unei lecţii de istorie predate naţiunii într-un moment de durere, prin care se evoca măreţia URSS. În ceea ce a spus mai departe, Putin a lăsat să se vadă nostalgia pentru pumnul de fier al poliţiei statale comuniste, care fusese înlocuită de delăsare:

> *Trăim vremuri în care conflictele interne şi disputele interetnice, cândva suprimate cu fermitate de către ideologia conducătoare, au atins cote maxime. Am încetat să mai acordăm atenţia cuvenită chestiunilor legate de apărare şi securitate, şi am îngăduit corupţiei să ne submineze sistemul judiciar şi de aplicare a legii. În plus, ţara noastră, protejată în trecut pe toată întinderea frontierelor sale externe de cel mai puternic sistem de apărare, s-a trezit peste noapte lipsită de apărare, atât la est, cât şi la vest. Va fi nevoie de mulţi ani şi de multe miliarde de ruble pentru crearea unor graniţe apărate cu adevărat. Dar chiar şi aşa, am fi putut fi mai eficienţi, dacă am fi acţionat cu profesionalism şi la momentul potrivit.*

Insinuând parcă represiunile ce aveau să urmeze, Putin a continuat: „Ne-am arătat a fi slabi. Şi cei slabi sunt puşi la pământ".

Putin dădea o turnură complet nouă atacului terorist. Nu a menţionat deloc brutalitatea propriilor forţe în Cecenia, factorul principal care stătea în spatele tuturor actelor de terorism interne. De fapt, nici măcar nu a menţionat cuvântul Cecenia, ci a dat în schimb vina pe Occident! Şi-a formulat acuzaţiile în nişte termeni ciudaţi şi ambigui:

> *Unii şi-ar dori să smulgă o „felie gustoasă de plăcintă" din ţara noastră. Alţii îi şi ajută. Îi ajută crezând că Rusia încă mai este una dintre cele mai importante puteri nucleare şi reprezintă aşadar o ameninţare pentru ei. Ei*

cred că această ameninţare ar trebui înlăturată. Terorismul este, desigur, doar un mijloc pentru a atinge acele obiective.

Putin părea să sugereze, astfel, că atacul de la Beslan făcea parte dintr-o conspiraţie occidentală de destrămare a Federaţiei Ruse. Guvernele străine foloseau terorismul drept un „mijloc" pentru a atinge acel scop. În continuare, s-a adresat poporului său în termeni apocaliptici, ca un lider în pragul războiului:

Aşa cum am mai spus în numeroase rânduri, nu doar o dată ne-am aflat puşi în situaţia de a face faţă unor crize, revolte şi acte de terorism. Dar ceea ce s-a întâmplat acum, această crimă comisă de terorişti, este fără precedent prin lipsa ei de umanitate şi prin cruzime. Aceasta nu este o sfidare adusă preşedintelui, Parlamentului sau guvernului. Este o sfidare adusă întregii ţări, întregului nostru popor. Ţara noastră este sub asediu.

Putin a jurat că, în calitatea sa de preşedinte, nu va permite să fie şantajat sau să cedeze în faţa panicii. „Situaţia cu care ne confruntăm acum este o acţiune directă de terorism internaţional îndreptată împotriva Rusiei. Acesta este un război total, crud şi atotcuprinzător." A avertizat poporul rus că nu mai puteau să trăiască în continuare într-o manieră aşa de „lipsită de griji" şi le-a cerut serviciilor secrete să intervină în forţă. A promis „o serie de măsuri menite să consolideze unitatea tării".

Aceste măsuri au fost anunţate în zilele ce au urmat şi i-au şocat pe aceia care credeau că Rusia era oricum un stat mult prea autoritar. Fostul premier al lui Putin, Mihail Kasianov (care fusese demis cu jumătate de an în urmă) le-a numit o „lovitură anticonstituţională".

În numele luptei împotriva terorismului internaţional, Putin a abolit în primul rând alegerea

directă a guvernatorilor regionali. De atunci înainte, el personal avea să-i desemneze, şi numirea lor avea să fie aprobată de către adunările regionale (această mişcare părea să insinueze, fără să fi exprimat în mod explicit, că evenimentele de la Beslan nu s-ar fi întâmplat, dacă guvernatorii regionali nu ar fi fost „scăpaţi de sub control"), în al doilea rând, au fost făcute demersuri pentru ca intrarea politicienilor independenţi sau a partidelor radicale de opoziţie în Duma de Stat să devină aproape imposibilă. Până în acel moment, jumătate din cele 450 de locuri în Parlament erau alese de pe listele de partid, în timp ce cealaltă jumătate era ocupată de politicieni aleşi în mod direct de către alegătorii din 225 de circumscripţii. Pragul necesar pentru ca un partid să intre în Parlament a fost ridicat de la 5 la 7%. Au fost înăsprite şi regulile pentru înfiinţarea de noi partide politice.

Putin îşi mărea astfel controlul personal şi gâtuia opoziţia. „Verticala puterii", creată în 2000, era rigidizată acum şi mai tare. „Ideologul" lui Putin, Vladislav Surkov, a fost îndemnat să conceapă un termen prin care să confere un fel de demnitate pseudoacademică acestor măsuri de reprimare. Soluţia găsită a fost „democraţie suverană" sau uneori, „democraţie dirijată", când, de fapt, acesta era sfârşitul democraţiei. Într-un interviu acordat ziarului *Komsomolskaia Pravda,* el a prezentat ultimul pachet de reforme într-o manieră à la *Alice în Ţara Minunilor,* în care totul era opusul a ceea ce părea: noul sistem electoral nu slăbea opoziţia, ci o „aducea înapoi din uitarea politică", reformele nu aveau să consolideze puterea lui Putin, ci a statului, guvernatorii desemnaţi nu aveau să aibă mai puţine drepturi, ci mai multe. O altă iniţiativă anunţată de Putin, crearea unei noi „Camere Publice", o adunare de 126 de personalităţi desemnate, care ar fi dezbătut iniţiativele civice şi proiectele de lege, a provocat consternare, din moment ce se presupunea că asta

era oricum sarcina membrilor aleşi ai Dumei de Stat. Surkov a explicat că problema cu parlamentele este că deputaţii se gândesc mereu la realegere; în Occident, acest lucru este numit „a fi tras la răspundere de electorat”, dar în Rusia, după Surkov, asta ducea la populism. Experţii din Camera Publică nu ar fi fost aşa de dependenţi de climatul politic, fiind aşadar mai obiectivi.[86] (Surkov a oferit un indiciu despre felul în care vedea el realitatea, câţiva ani mai târziu, când a declarat la televiziune că „Putin este un om trimis ţării de destin şi de Dumnezeu într-un moment greu pentru Rusia. El a fost sortit să ne ocrotească popoarele”.[87] Un asemenea conducător trimis de Dumnezeu poate, cu siguranţă, să interpreteze democraţia după bunul plac).

Şi ce ar fi trebuit să înţeleagă poporul din discursul preşedintelui despre puterile străine care încearcă să pună mâna pe „o felie gustoasă de plăcintă”? Conform experimentatului analist Dmitri Trenin, politica externă a lui Putin intra într-o nouă etapă. „Până în 2003”, scrie el, „Rusia făcuse paşi importanţi în direcţia reapropierii de Occident, cu sloganul «alegerea europeană» şi cu misiunea de a deveni aliaţi ai Statelor Unite“. De atunci încolo, însă, „Moscova a urmărit o politică de nealiniere, cu o independenţă tot mai accentuată faţă de Occident, combinată însă cu reţinerea de a-l înfrunta".[88]

Era începutul unei noi poziţii izolaţioniste. În cel de-al doilea mandat al lui Putin, nu aveau să mai existe linguşeli. El era de părere că Rusia lăsase garda jos şi avea nevoie să se apere împotriva celor două rele îngemănate: terorismul (definit acum ca făcând parte dintr-o conspiraţie străină) şi democraţia în stil occidental, care se infiltrase în fostul spaţiu sovietic, mai întâi în Georgia şi, în curând şi în… Ucraina.

Capitolul 7- Duşmani pretutindeni

Revoluţia Portocalie

Evenimentele petrecute la Kiev, la sfârşitul lui 2004, au provocat furie la Kremlin: o mare de haine şi steaguri portocalii, un milion de protestatari rezistând la temperaturi sub zero grade, zi şi noapte, au adus capitala ucraineană în impas. Era şi-aşa rău că demonstraţiile erau o reiterare a evenimentelor de la Tbilisi petrecute cu un an în urmă – proteste împotriva unor alegeri falsificate, sprijin în masă pentru un candidat proamerican, naţionalist, care se propunea drept o alternativă la guvernarea coruptă, autoritară, prorusă. Mai mult, toate aceste evenimente se petreceau în Ucraina, cel mai important stat pentru Rusia dintre toate fostele republici sovietice. Cu cei 47 de milioane de locuitori ai săi, Ucraina era de zece ori mai mare decât Georgia. Una din şase persoane era de etnie rusă şi existau milioane de familii mixte, ruso-ucrainene. Putin (la fel ca mulţi dintre ruşi) o privea ca pe o simplă extensie a Rusiei. Se pare că el i-ar fi spus preşedintelui George W. Bush, în 2008: „George, nu înţelegi că Ucraina nici măcar nu e un stat? Ce e Ucraina? O parte din teritoriul său se află în Europa de Est, dar cea mai mare parte este un dar de la noi“. O parte, peninsula Crimeea, chiar fusese un dar transmis prin decret de Rusia Ucrainei, de către fostul lider sovietic Nikita Hruşciov. Crimeea era vitală din punct de vedere strategic pentru Rusia, întrucât flota sa de la Marea Neagră îşi avea baza aici. De fapt, toată ţara era un mare bloc prin care treceau multe dintre legăturile strategice dintre Rusia şi Europa – conductele de petrol şi gaze, reţeaua de electricitate, autostrăzile militare –, în plus, reprezenta ultimul tampon dintre Rusia şi tot mai extinsa Alianţă Nord-Atlantică. Şi totuşi, omul care urma să fie preşedinte aici, Viktor Iuşcenko,

cu soţia lui americană, vorbea despre *aderarea* la NATO!

Putin nu avea să facă greşeala de a-şi trimite ministrul de Externe în Ucraina pentru „a pune lucrurile la punct”, riscând să-i alunece printre degete, asemenea Georgiei. În cazul Ucrainei, Putin avea să facă tot posibilul pentru a pune capăt acestui nonsens. L-a însărcinat, aşadar, pe noul său şef de cabinet, viitorul preşedinte, Dmitri Medvedev, cu elaborarea unei noi strategii.

Încă de la începerea campaniei electorale în iulie, Putin fusese foarte conştient de pericol. Opoziţia cu înclinaţii occidentale era condusă de duetul charismatic format din Iuşcenko, care deţinuse înainte funcţiile de preşedinte al Băncii Centrale Naţionale şi de prim-ministru, şi Iulia Timoşenko, o politiciană pătimaşă, renumită pentru părul ei blond, împletit într-o coadă în jurul capului, dar şi pentru o controversată carieră în domeniul gazelor naturale, care o transformase într-una dintre cele mai bogate persoane din Ucraina. Cei doi au format o coaliţie electorală, Forţa Poporului, şi au încheiat o înţelegere prin care, dacă Iuşcenko ar fi fost ales preşedinte, acesta ar fi numit-o pe Timoşenko prim-ministru. Ambii doreau să afirme independenţa Ucrainei de Rusia şi, în special, dreptul ţării de a adera la Uniunea Europeană şi la NATO.

Candidatul cercurilor aflate la guvernare era prim-ministrul de la acea vreme, Viktor Ianukovici, un om cu un trecut sumbru, cu două condamnări la activ pentru infracţiunile de tâlhărie şi ultraj comise în tinereţe, care îl făcuseră până şi pe Vladimir Putin să aibă reţineri în privinţa lui, în ciuda faptului că era evident de preferat lui Iuşcenko. Mai mulţi ruşi bine informaţi mi-au dat de înţeles că Putin nu-l considera pe Ianukovici a fi cel mai potrivit candidat, dar că fusese până la urmă de acord cu el, deoarece se bucura de sprijinul total al preşedintelui în funcţie la

momentul respectiv, Leonid Kucima. Acesta se folosise de toate resursele guvernului pentru a-l sprijini în campania electorală. Televiziunea de stat l-a prezentat îndelung pe Ianukovici într-o lumină extrem de favorabilă, înfăţişându-l în acelaşi timp pe Iuşcenko drept un naţionalist radical, care mai era, pe deasupra, şi căsătorit cu o americancă de origine ucraineană. Despre aceasta se credea că ar fi un agent CIA care complota pentru ca soţul ei să pună mâna pe putere.

Kucima a confirmat într-un interviu că el şi cu Putin discutaseră despre cine să fie candidatul preferat. „Nu era un secret. Credeţi că Occidentul nu a discutat despre cine să fie preşedintele Ucrainei? Toată comunitatea occidentală a făcut asta, dar de partea cealaltă se afla doar Rusia, doar Putin. Putin cunoştea declaraţiile şi opiniile domnului Iuşcenko, şi nu îşi dorea prea tare ca acesta să ajungă la putere”.[89] Odată ce Kucima l-a ales pe Ianukovici drept „succesorul” său, Putin i-a pus la dispoziţie tot sprijinul Kremlinului. Ucraina devenise acum un câmp de luptă al influenţelor, cu Statele Unite şi Rusia care îşi susţineau fiecare în mod deschis candidatul preferat.

La fel cum se petrecuse şi în Georgia în anul precedent, ONG-urile occidentale s-au implicat masiv în campanie, consiliindu-l pe Iuşcenko şi grupurile interne care îl sprijineau. Cea mai mare grupare de tineret, numită Porá („E timpul”), împrumutase din tehnicile de propagandă electorală şi de nesupunere civică întrebuinţate de gruparea sârbă Otpor şi de Kmara georgiană. Ruşii, în schimb, şi-au trimis aşa-zişii „tehnologi politici”, inclusiv pe bine-cunoscutul Gleb Pavlovski (un fost disident sovietic devenit acum consilier de-al lui Putin) şi pe consultantul politic Serghei Markov, pentru a fi consilieri de imagine în echipa lui Ianukovici şi a funcţiona ca mediatori de comunicare între el şi Kremlin.

Ambasadorul american la Kiev, John E. Herbst, povesteşte într-un interviu că ambasadele occidentale „creaseră nişte instrumente” pentru a se asigura că alegerile sunt libere şi corecte. „Îmi aduc aminte că ambasadorul canadian îşi luase sarcina de a forma un grup de lucru pentru ambasadele interesate, care să supravegheze evenimentele ce aveau legătură cu alegerile. Am organizat acolo şi o întâlnire regulată, mai întâi lunară, dar care începuse apoi să se desfăşoare cam o dată la două săptămâni, cu toate ONG-urile internaţionale şi ucrainene, pentru a afla care erau acţiunile lor de încurajare a alegerilor libere şi corecte, încercând să găsim o modalitate prin care să ne coordonăm cel mai bine în obţinerea rezultatului dorit. Şi rezultatul dorit a fost cel al unor alegeri libere şi corecte, nu vreun câştigător anume”. La fel cum se întâmplase şi în Georgia, USAID[*] a contribuit cu milioane de dolari la sprijinirea societăţii civile, a presei libere şi a democraţiei. Herbst afirmă că toate partidele, chiar şi Partidul Comunist, erau libere să se folosească de aceste fonduri şi programe.[90]

La un moment dat în timpul campaniei, Herbst i-a contactat pe consilierii ruşi de imagine, în încercarea de a afla ce puneau la cale. „I-am invitat pe Pavlovski şi pe Marat Ghelman, care era partenerul său în această acţiune, să luăm prânzul împreună. Masa a fost una plăcută… dar conversaţia foarte rezervată. Chiar nu voiau să vorbească prea mult despre lucrurile cu care se ocupau.” Herbst declară că nu avea nici un fel de reticenţe în a spune ce făceau americanii în Ucraina: „Într-un anumit sens, aveam un avantaj pentru că tot ceea ce făceam era destul de evident. Ne doream să încurajăm alegerile libere şi corecte, şi declaram public ceea ce făceam. N-am avut nici o problemă în a le spune că ONG-urile din Ucraina, şi, la drept vorbind, din toată lumea, încercau şi ele să încurajeze acest rezultat. Ei în

schimb erau mai reticenţi în a-mi spune ceea ce puneau la cale, şi pot să înţeleg de ce”.

Ceea ce Herbst a descris ca fiind o simplă încurajare a alegerilor libere şi corecte, Pavlovski a văzut în mod diferit:

„Observam cum toţi consultanţii şi un număr mare de activişti ai ONG-urilor erau complet proamericani sau pro-NATO”. Pavlovski a fost la fel de reticent şi când a fost întrebat despre ceea ce încerca să obţină. Acţiona ca un „mediator de comunicare”, a declarat el, dar i s-a părut foarte greu să-l influenţeze pe Kucima, care insista să se ocupe de unul singur de campania candidatului său. „Nu am înţeles niciodată de ce îl alesese Kucima pe el. Erau alţi guvernatori mult mai acceptabili în viziunea electoratului. Din câte înţelesesem, Kucima se aştepta la un conflict, iar Ianukovici părea un om dur, capabil să-i facă faţă. Dar a fost o greşeală. Grosolănia şi vulgaritatea lui Ianukovici i-au iritat pe alegători. Şi Putin a observat, desigur, acest lucru şi nu era prea mulţumit de situaţie”. Până la încheierea campaniei, Pavlovski spune că trimisese doar rapoarte sumbre la Moscova despre faptul că sediul central al campaniei „pierduse comanda”.[91]

Serghei Markov a fost, în schimb, mult mai deschis într-un interviu, în privinţa sfaturilor pe care consultanţii ruşi le-au oferit echipei Kucima-Ianukovici, făcând câteva afirmaţii surprinzătoare despre rolul pe care ruşii credeau că îl joacă ONG-urile occidentale. Markov a recunoscut public, deşi an- goasat, că el şi colegii său fuseseră însărcinaţi să facă această muncă (să influenţeze alegerile într-un stat suveran) *de către administraţia prezidenţială rusă.* O parte din munca lor, după spusele lui Markov, consta în a le oferi lui Kucima şi Ianukovici o serie de analize profesioniste zilnice despre situaţia în curs, pentru a le permite acestora să aibă o reacţie mai adecvată. În al doilea rând, declară el, „Vedeam clar că experţii care

apăreau în mass-media erau de departe sub influenţa clară a fundaţiilor occidentale. Şi practic aceste fundaţii occidentale le interziceau să spună ceva bun despre Rusia, cu ameninţarea de a fi eliminaţi din proiectele la care lucrau, pierzându-şi, deci, subvenţiile şi rămânând faliţi. Aşa că am venit şi am început să organizăm cu ei seminarii, conferinţe, proiecte media comune, în încercarea de a ocoli această «interdicţie»”.[92]

Ar trebui spus că această afirmaţie este exact opusul a ceea ce credea opoziţia (şi majoritatea observatorilor occidentali): şi anume că presa era controlată în totalitate de către guvern şi că transmitea o serie consistentă de poziţii proruse.

Markov a făcut această afirmaţie bizară despre candidatul opoziţiei: „Eram ferm convinşi că Iuşcenko era controlat în totalitate de către soţia lui, şi că aceasta aparţinea unui cerc radical de naţionalişti ucraineni având legături cu mişcarea nazistă şi nu atât de mult cu serviciile speciale americane, cât cu cercuri din diaspora est-europeană, în special cu polonezii, care urau Rusia cum numai naţionaliştii polonezi pot s-o facă. Eram sigur că Iuşcenko, ca o persoană slabă ce era, avea să execute în întregime programele acestor naţionalişti radicali, al căror scop era crearea unui conflict major între Ucraina şi Rusia, chiar a unui mic război. Pentru a provoca o ceartă între aceste naţiuni înfrăţite, ruşi şi ucraineni, trebuia să se ajungă la vărsare de sânge. Sunt convins că aceşti oameni erau hotărâţi ca ucrainenii şi ruşii să înceapă să se omoare între ei, şi chiar vorbesc serios când spun *să se omoare între ei“*.

Acestea sunt nişte afirmaţii destul de surprinzătoare, dar sunt importante deoarece este destul de probabil ca părerea apocaliptică a lui Markov să fi fost împărtăşită şi de către şefii săi de la Kremlin.

În acelaşi timp, ruşii erau perfect conştienţi că Iuşcenko avea mari şanse să câştige, şi încercau să facă pe ascuns propuneri ciudate echipei sale. Oleh Ribaciuk era şeful de campanie al lui Iuşcenko şi viitorul său şef de cabinet. Acesta povesteşte că a primit pe neaşteptate un telefon de la un fost prieten din studenţie pe care nu-l mai văzuse de 24 de ani. „Când m-a sunat, am ştiut că e în KGB. Mi-a sugerat să merg la Moscova ca să mă întâlnesc cu nişte apropiaţi de-ai lui Vladimir Putin”.[93]

În luna şi jumătate ce a urmat, consilierul lui Iuşcenko a făcut vizite săptămânale la Moscova, întâlnindu-se cu ei „în restaurante întunecate şi vorbind în şoaptă”. Ruşii voiau să ştie care erau planurile lui Iuşcenko, dacă era ales. Ribaciuk le-a răspuns: „Politicile noastre sunt simple. Vrem să fim o ţară democrată, o ţară europeană. Vrem să devenim membru NATO, pentru siguranţa europeană. Nu o să constituim o problemă când o să ajungem la putere pentru că o să ştiţi la ce să vă aşteptaţi de la noi“. Nu era tocmai asigurarea pe care o spera Kremlinul.

În 5 septembrie, cu doar două luni înainte de data alegerilor, Iuşcenko s-a îmbolnăvit grav după o cină luată cu şeful Serviciului de Securitate ucrainean. A luat nişte calmante când a ajuns acasă, dar în dimineaţa următoare s-a simţit şi mai rău. Ribaciuk povesteşte: „Era în jur de zece dimineaţa când mi-a spus: «Hai să ne grăbim cu şedinţa asta pentru că mă simt foarte rău. Ceva nu e în regulă» “. Cauza suferinţei nu a putut fi depistată şi după trei zile Iuşcenko a fost dus cu avionul la o clinică privată din Viena unde a fost diagnosticat cu intoxicaţie cu dioxină. Otrava i-a provocat ulceraţii stomacale, probleme cu splina şi desfigurarea feţei în mare măsură.

„Îmi aduc aminte că m-am trezit la clinică la cinci jumătate dimineaţa”, povesteşte Iuşcenko, „având jumătate din faţă paralizată, iar după trei

ore de-abia dacă am mai reuşit să scot vreun sunet. Îmi pierdeam vocea. Cu fiecare minut care trecea, când mă uitam în oglindă faţa mea devenea tot mai mare şi mai mare“.[94]

Timp de două săptămâni, Iulia Timoşenko i-a luat locul, ţinând discursuri la mitinguri şi dând vina pe duşmanii lui Iuşcenko pentru că îl „otrăviseră cu cinism”. Când s-a întors într-un final în cadrul campaniei, era mai popular ca niciodată, cicatricele de pe faţa sa cândva atrăgătoare fiind dovada vizibilă a disperării duşmanilor săi. Mulţumită televiziunii Kanal 5, deţinută de un om de afaceri înstărit din partidul lui Iuşcenko, Ucraina Noastră, cuvintele sale au fost transmise în direct în pieţele publice din toată ţara: „Ultimele două săptămâni, dragii mei prieteni, au fost cele mai tragice din viaţa mea“.

Moscova trebuia să mărească pasul acum pentru a-şi promova candidatul, care rămăsese în urmă în sondajele de opinie. În ziua de 9 octombrie, Putin i-a invitat fără înştiinţare prealabilă pe Kucima şi pe Ianukovici la Moscova pentru a sărbători împreună recenta sa zi de naştere. Reportajele de la televizor erau menite să demonstreze cât de buni prieteni erau cei trei, în speranţa că o fărâmă din farmecul lui Putin se va transfera asupra personalităţii neatrăgătoare a lui Ianukovici.

„Vă mulţumesc că aţi dat curs invitaţiei mele de a veni într-un timp atât de scurt”, s-a grăbit Putin să spună. „Este un bun prilej.”

„Este un prilej minunat”, s-au grăbit să adauge cei doi ucraineni. Având camerele de televiziune încă aţintite asupra lui, Kucima a profitat de ocazie ca să pară „neutru” din punct de vedere politic, în timp ce îşi avertiza compatrioţii de acasă că, aşa cum ar fi spus Eduard Şevardnadze, soarele chiar răsare la nord. „Când sunt întrebat despre cei doi candidaţi principali la preşedinţie, le răspund că pentru mine nu e atât o chestiune de cine va câştiga alegerile, ci despre ce va fi după alegeri.

Ce traseu va adopta Ucraina? Pe cel deja bătut şi testat pe care îl urmăm astăzi şi care a şi dat rezultate, chiar dacă compatrioţii mei poate că nu le înţeleg în totalitate, sau traseul care va compromite tot ce s-a realizat în ultimul deceniu, şi va pune totul la îndoială? Cred că întâlnirea noastră [cu Putin] va ajuta la înclinarea balanţei în direcţia potrivită."

În caz că mai avea cineva vreun dubiu, Putin a făcut apoi o vizită de trei zile în Ucraina la sfârşitul lui octombrie, o intervenţie fără precedent, exact în ajunul primului scrutin al alegerilor. Nu era nevoie să facă ceva atât de evident cum ar fi să-l laude public pe Ianukovici sau să-l critice pe Iuşcenko. Simpla lui prezenţă acolo amintea care era miza în aceste alegeri, şi toată lumea a aflat cine era candidatul prorus. Putin a început prin acordarea unui interviu transmis în direct pe trei posturi naţionale ucrainene, în timpul căruia telespectatorii puteau telefona sau trimite e-mailuri. În următoarele două zile, a purtat o serie de discuţii cu membrii conducerii şi a stat alături de Ianukovici la ceremoniile care au marcat cea de-a 60-a aniversare a eliberării Ucrainei (de către ruşi) de sub ocupaţia nazistă. Consilierii de imagine îşi făceau bine treaba. Şi, în acest punct, ruşii erau ferm convinşi că Iuşcenko nu avea nici o şansă să fie ales.

Dar alegerile din 31 octombrie au demonstrat contrariul. Iuşcenko a ieşit la mică distanţă înaintea lui Ianukovici, amândoi obţinând puţin sub 40% din voturi. Era nevoie de un al doilea scrutin între cei doi candidaţi principali, acesta fiind stabilit pentru duminică, 21 noiembrie.

În cel de-al doilea scrutin, un sondaj finanţat de ambasadele occidentale îl plasau pe Iuşcenko cu 11 procente înaintea rivalului său. Dar rezultatele oficiale l-au indicat, însă, pe premier în frunte cu 3 procente, rezultat contestat de către observatorii

occidentali ai alegerilor, care susţineau că au asistat la un abuz de resurse ale statului în favoarea lui Ianukovici. Şeful de campanie al lui Iuşcenko, Oleh Ribaciuk, povesteşte: „Mersesem să votez într-o secţie din centrul Kievului. Puţină lume vine de obicei să voteze acolo, dar în ziua alegerilor s-a format brusc o coadă de oameni cu buletine de vot în plus, care sosiseră din regiunea Doneţk [regiunea de suflet a lui Ianukovici], Erau mai mulţi oameni veniţi de acolo decât cei care veniseră să voteze la secţia de care aparţineau!”

Frauda era atât de evidentă, încât susţinătorii lui Iuşcenko au umplut treptat Piaţa Independenţei (cunoscută sub numele de Maidan) din centrul Kievului, instalându-se într-o tabără de corturi în care aveau de gând să rămână până când nu s-ar fi schimbat rezultatul alegerilor. Portocaliul a devenit culoarea revoluţiei, culoare aleasă în detrimentul culorilor albastru şi galben ale steagului Ucrainei, pentru a evita accentele naţionaliste. În aproape o săptămână, li s-au mai alăturat un milion de oameni, punând sub asediu clădirile guvernului.

Vladimir Putin l-a sunat, totuşi, imediat pe Ianukovici pentru a-l felicita. „A fost o luptă strânsă”, i-a spus, „dar una deschisă şi cinstită, iar victoria dumneavoastră a fost convingătoare”. În afară de „strânsă”, toate celelalte adjective folosite cu greu ar fi putut fi mai departe de adevăr. Ca să fim drepţi, am putea argumenta că Putin era în Brazilia la momentul respectiv şi poate că nu era la curent cu evenimentele. Dar ce-l informau oare serviciile lui secrete? Consilierul său, Gleb Pavlovski, susţine că nu a fost nici o greşeală, ci o încercare intenţionată de a provoca Occidentul, în ceea ce el descrie ca fiind o „luptă internaţională” pentru rezultatul alegerilor. „Felicitările au avut scopul de a transmite un mesaj politic. Lupta pentru recunoaşterea rezultatului începuse, şi Putin se implicase în această luptă. Într-un final, Rusia a

pierdut, dar dacă nu ar fi fost aşa, rezultatul ar fi fost unul cu totul diferit."

Preşedintele Kucima a rămas neputincios. Capitala sa era terenul celei mai mari manifestări de putere a poporului la care asistase vreodată Europa, de la căderea comunismului încoace. Îi trecuse prin minte ideea de a folosi forţa pentru a-i înlătura pe protestatari, dar spera că temperaturile sub zero grade aveau să-i alunge între timp. Nu s-a întâmplat asta, şi demonstranţii au continuat să protesteze perfect paşnic, pentru a evita izbucnirea violenţelor. La primele ore ale zilei de 23 noiembrie, Kucima l-a sunat pe preşedintele Poloniei, Kwasniewski, pentru a-i cere sfatul. „Era incredibil de agitat", îşi aminteşte Kwasniewski, „şi a tot repetat: «Nu voi permite să se verse sânge aici», de vreo două sau trei ori. M-a rugat să merg la Kiev, dar eu i-am răspuns: «Este toiul nopţii, o să văd ce pot face mâine dimineaţă»".[95]

În dimineaţa următoare, Kwasniewski l-a sunat pe Tony Blair. Şeful de cabinet al lui Blair, Jonathan Powell, relatează: „Insista ca Tony să meargă cu el la Kiev. Dar Tony avea reţineri în această privinţă, deoarece ruşii aveau obsesia asta, cum că am încerca să-i încolţim, că Occidentul doreşte să le invadeze sfera de influenţă, aşa că Tony a hotărât să nu se ducă".

Preşedintele polonez a convocat o delegaţie a Uniunii Europene care să medieze discuţiile dintre cei doi candidaţi şi preşedintele Kucima, delegaţie care avea să ajungă la Kiev până la sfârşitul săptămânii – dar evenimentele se derulau mult prea repede.

În ziua de marţi, 23 noiembrie, Iuşcenko s-a autodeclarat câştigător şi a depus în mod simbolic jurământul de preşedinte. Colega sa de campanie, Iulia Timoşenko, a anunţat înflăcărată că va conduce un marş împotriva administraţiei prezidenţiale, declarând: „Fie cedează ei puterea, fie o luăm noi cu forţa". Apelul ei a provocat o

ceartă în interiorul echipei. Ribaciuk i-a spus: „Nu ar trebui să provocaţi mulţimea în felul acesta. Dacă moare cineva?”

„Atunci vor muri ca nişte eroi”, a replicat aceasta, conform mărturiei lui Ribaciuk.

În ziua următoare, Comisia Electorală Centrală l-a declarat oficial pe Ianukovici învingător. Statele Unite, care investiseră atât de multe resurse în încercarea de a se asigura că alegerile sunt corecte, au fost nevoite să ia o decizie în faţa, se pare, unei manipulări atât de flagrante. Secretarul de stat, Colin Powell, povesteşte într-un interviu: „Am intrat în birou chiar în momentul când se derulau aceste evenimente şi mi-am chemat echipa înăuntru, spunându-le: «Uitaţi ce este, s-a ajuns prea departe. Nu putem să privim pur şi simplu, să nu spunem nimic şi să emitem declaraţii mieroase»”. A mers jos în camera rezervată ziariştilor şi a făcut o declaraţie care avea să creeze conflicte între Washington şi Moscova. „Nu putem accepta acest rezultat ca fiind unul legitim, deoarece nu îndeplineşte standardele internaţionale şi nu s-a făcut nici o anchetă despre numeroasele informări credibile de fraudă şi abuz.”

În drumul său de întoarcere din America Latină, preşedintele Putin s-a oprit la Haga pentru un summit cu liderii UE, unde a acceptat provocarea lansată. „Nu avem nici un drept moral să împingem un mare stat european spre o dezordine în masă”, a spus el. „Nu ar trebui să permitem ca rezolvarea unor astfel de conflicte prin presiunea mulţimii să facă parte din practica internaţională.”

În culise, se pare că Putin îl sfătuia pe Kucima să-şi vină în fire şi să răspândească mulţimile de pe străzi. Întrebat într-un interviu despre acest lucru, Kucima a recunoscut: „Putin este un om dur. Nu a fost ca şi cum mi-ar fi spus direct: «Scoate tancurile în stradă». A avut mult tact în declaraţiile sale. Dar a făcut câteva aluzii, nu e nici un secret”. Aluziile erau evident destul de dure şi Kucima a

trebuit să insiste: „Nu voi folosi forţa pentru a risipi demonstranţii din Maidan, deoarece ştiu că sunt şi copii acolo, şi e clar la ce o să se ajungă”.[96]

În vinerea aceea, la cinci zile după alegeri, delegaţia UE a sosit la Kiev, condusă fiind de Kwasniewski şi de şeful UE în probleme de politică externă, Javier Solana. Dar, în timp ce un milion de susţinători de-ai lui Iuşcenko aşteptau răbdători în stradă, circa 40 000 de mineri din Doneţk, regiunea de suflet a lui Ianukovici, mărşăluiau înspre Kiev. Kwasniewski i-a spus lui Kucima: „Ce tot faceţi acolo? Asta înseamnă masacru! Vă zic că dacă se întâmplă ceva, o să merg direct la aeroport cu Solana, şi o să ţinem o conferinţă de presă uriaşă la Bruxelles, în care vă vom acuza de începerea unui război civil în Ucraina”.

Kucima a luat măsurile necesare pentru a preveni dezastrul. „Am autoritate pe lângă nişte oameni cu influenţă”, a povestit mai târziu. „Am reuşit pur şi simplu să-i oprim.”

Înainte să înceapă discuţiile de mediere, Kucima a luat legătura cu preşedintele Putin la Moscova pentru a preciza faptul că masa rotundă trebuia să aibă şi un reprezentant din partea Rusiei. Putin a propus trimiterea lui Boris Elţîn, o glumă din punctul de vedere al lui Kwasniewski, care i-a spus, aşadar, lui Kucima: „Ascultaţi, îmi pare rău, dar nu pot să iau asta în serios, întrucât oricât de mult l-aş aprecia pe Elţîn şi oricât de multă plăcere mi-a făcut să lucrez cu el, vrem să purtăm nişte discuţii serioase, nu să avem spectacol”.[97]

Putin şi-a trimis un funcţionar de încredere, în schimb, pe Boris Grîzlov, fost ministru de Interne şi preşedintele Dumei de Stat, pe care Putin tocmai îl numise şeful partidului său, Rusia Unită. Contribuţia lui Grîzlov la discuţii nu a fost cu mult mai productivă decât ar fi fost a lui Elţîn. Iuşcenko povesteşte că tensiunea atinsese cote maxime. „Ştiam că eram ultima persoană pe care Rusia şi-ar

fi dorit-o ca preşedinte. Toate aceste falsificări, felul în care ruşii se interesau de alegeri, poziţia lor părtinitoare pe timpul campaniei, imixtiunile în afacerile interne ucrainene… erau evidente pentru toată lumea."

Premisa de la care pornea Grîzlov, conform spuselor lui Kwasniewski, era că Ianukovici era preşedinte, şi că toate poveştile despre nereguli erau o pierdere de timp, fiind născocite de forţe externe. Nu era nimic de discutat şi masa aceea rotundă nu avea nici un sens.

Iuşcenko şi Ianukovici s-au acuzat reciproc că ar fi măsluit voturile în diferite circumscripţii. Cineva chiar a sugerat că per total, votul nu fusese falsificat cu mai mult de zece procente. Kwasniewski povesteşte că s-a uitat la acea persoană şi i-a spus: „OK, atunci adăugaţi procentele astea în circumscripţia dumneavoastră; dacă alegerile nu sunt falsificate cu mai mult de zece procente, atunci ele sunt valide!" Grîzlov a amintit atunci de alegerile prezidenţiale din SUA, din 2000, când rezultatul final a depins de nişte buletine de vot neperforate complet şi de renumărarea voturilor în Florida, sugerând că, asemenea americanilor, ar trebui să accepte un sistem aparent defectuos şi să fie de acord cu rezultatul pe care acesta l-a produs. „Haideţi să ne limităm la Constituţie."

Discuţiile ajunseseră într-un impas, iar Kwasniewski ştia că exista doar un singur om care ar fi putut să-l spulbere. L-a rugat, aşadar, pe cancelarul german, Gerhard Schröder, să vorbească cu Putin. „Am încercat să îl conving: «Dumneavoastră îl cunoaşteţi pe Putin. Spuneţi-i că dacă insistă să susţină că toate aceste manifestaţii sunt artificiale şi finanţate de forţe occidentale, fapt ce nu are nici o bază reală, şi că alegerile nu au fost măsluite, atunci a înţeles totul greşit; înseamnă că nu a înţeles seriozitatea situaţiei»".

Schröder l-a sunat pe Putin, dar a auzit vrute şi nevrute de la acesta. Putin considera că înţelege foarte bine situaţia, mult mai bine chiar decât Kwasniewski şi delegaţia UE. Schröder i-a transmis vorbele sale lui Kwasniewski, spunându-i că fusese una dintre cele mai dificile convorbiri pe care le-a avut vreodată cu Putin.

Nu este prea clar care a fost efectul pe care l-a avut telefonul lui Schröder, sau ce i-a spus Putin apoi lui Kucima, cert este că duminică seara, la o săptămână după alegeri, ambasada SUA a primit veşti cum că avea să se întâmple lucrul de care toată lumea se temea: unităţi de poliţie puternic înarmate erau trimise să împrăştie demonstranţii. Ambasadorul Herbst a sunat la Washington şi le-a spus: „Cred că domnul secretar Powell trebuie să-l sune pe domnul preşedinte Kucima".

Powell a fost inştiinţat că trupele Ministerului de Interne începeau să se adune la marginea oraşului. „Am încercat să-l sun pe preşedinte, dar brusc nu era disponibil." Kucima a explicat ulterior într-un interviu că refuzase acel apel pentru că era ora trei dimineaţa şi nu avea nici un interpret la dispoziţie care să-i traducă conversaţia. Între timp, ambasadorul a reuşit să ia legătura cu ginerele lui Kucima, Viktor Pinciuk, şi i-a spus: „Dacă se întâmplă vreo acţiune represivă în noaptea asta, Kucima va fi considerat direct responsabil".

Trupele au fost chemate înapoi, iar când Powell a reuşit în sfârşit să dea de preşedinte în dimineaţa următoare, acesta i-a spus că nu avea să se întâmple nimic: era un „atac nejustificat de panică". Dar, a mai adăugat, „Domnule secretar de stat, dacă Casa Albă ar fi înconjurată aşa cum sunt birourile administraţiei şi ale guvernului nostru în acest moment, dumneavoastră ce aţi face?" După spusele lui Kucima, Powell nu i-a dat nici un răspuns.

Kucima devenea tot mai disperat şi era pregătit deja să-i abandoneze atât pe omul său, cât şi pe Iuşcenko, şi să ţină alte alegeri, cu noi candidaţi. Povesteşte, aşadar: „Dacă Ianukovici devenea atunci preşedinte, Ucraina s-ar fi transformat într-un stat proscris, cu toată presiunea aceea din stradă şi cu blocada dimplomatică din Occident, mai ales din SUA".

Dar nu se putea face nimic fără binecuvântarea Moscovei. În ziua de joi, 2 decembrie, Kucima a plecat la Moscova pentru a se consulta cu Putin pe aeroportul Vnukovo. Putin părea să-i susţină ideea. „Este posibil ca şi un al doilea scrutin [cu Ianukovici şi Iuşcenko] să nu ducă nicăieri", i-a spus lui Kucima. „Veţi ajunge să ţineţi şi un al treilea, al patrulea şi al 25-lea scrutin, până când una dintre părţi va obţine rezultatele necesare."

Putin a vorbit de temerile sale cum că Ucraina ar putea să se împartă în două tabere, cea vestică, mai naţionalistă, care îl susţinea cu o majoritate zdrobitoare pe Iuşcenko, şi cea estică, puternic industrializată, aflată la graniţa cu Rusia, şi de unde îşi trăgea Ianukovici cel mai mare sprijin. „Trebuie să vă spun drept", i-a mărturisit lui Kucima, „această tendinţă de divizare ne îngrijorează foarte tare şi nu suntem indiferenţi la ceea ce se petrece. Conform recensământului, 17% din populaţia Ucrainei este compusă din persoane de etnie rusă. Dar, de fapt, eu cred că numărul este şi mai mare de atât. Ucraina este o ţară vorbitoare de limbă rusă, atât la est, cât şi la vest. Nu exagerez când spun că o familie din două, dacă nu mai mult, are rude sau legături personale cu Rusia. De asta mă îngrijorează atât de tare ce se petrece".

Reieşea clar din aceste afirmaţii că Putin privea Ucraina (aşa cum avea să-i mărturisească mai târziu lui George W. Bush) aproape ca pe o provincie a Rusiei, şi cu siguranţă ca pe una pe care avea să o numească „sferă de interes privilegiat". Consilierul său, Serghei Markov,

susţine că îi pregătise lui Putin, la începutul mandatului său, nişte rapoarte informative care sugerau că „opinia publică din Ucraina îşi dorea să nu mai existe graniţe între Ucraina şi Rusia, ca toţi cetăţenii să aibă aceleaşi drepturi, aceeaşi monedă, aceeaşi educaţie şi politică de informare. Dar ca, în acelaşi timp, Ucraina să-şi păstreze suveranitatea, să aibă drapel, imn, preşedinte, cetăţenie etc. diferite".

Asta era ceea ce credea conducerea de la Kremlin despre Ucraina. Însă şi administraţia americană credea la fel de tare că Ucraina era pregătită să se alinieze cu Occidentul, şi că majoritatea cetăţenilor săi doreau aderarea la NATO şi UE.

De fapt, atât ruşii, cât şi americanii subestimau cel mai important lucru, şi anume că Ucraina este o entitate bine echilibrată, împărţită între mai multe orientări: între vorbitorii de rusă şi cei de ucraineană, între creştinii ortodocşi şi cei catolici, între cei care deplâng vremurile trecute (când era mai multă siguranţă, mai puţine tensiuni, mai puţină corupţie, aproape nici un fel de rivalitate etnică) şi cei care îşi doresc să privească înainte (către o mai mare deschidere, democraţie, liberă iniţiativă), între naţionaliştii ucraineni şi etnicii ruşi, distribuiţi de-a lungul unei linii de demarcaţie geografică „est-vest" destul de imprecise. Sondajele de opinie nu indicau existenţa pe teritoriul ţării a unei dorinţe covârşitoare de a deveni membru NATO, deşi ideea de aderare la UE era mai populară. Legăturile de familie despre care vorbea Putin erau într-adevăr reale. Dar, în acelaşi timp, Ucraina actuală nu mai era aceeaşi care îşi dorea cândva să facă parte din „familia" sovietică, ci se transformase timp de 13 ani într-o entitate separată, dezvoltându-şi deja o nouă identitate. Folosirea limbii ucrainene era mult mai răspândită acum decât pe vremea comunismului, când îl pusesem la un moment dat pe preşedintele

Partidului Comunist Ucrainean, Vladimir Şcerbiţki, în vădită încurcătură, întrebându-l ce limbă se folosea la şedinţele Comitetului Central Ucrainean. Exista acum o nouă mândrie a naţiunii, o nouă conştiinţă că, cel puţin din punct de vedere economic, ar fi fost mult mai bine pentru ucraineni să-şi lege viitorul de Occident decât de economia semireformată şi coruptă a Rusiei.

Acestea erau sentimentele predominante la refacerea, într-un final, a alegerilor din 2004, în urma unei decizii a Curţii Supreme, în 26 decembrie, cu noi reguli de înăsprire a procedurilor şi de reducere a fraudei. Viktor Iuşcenko a fost declarat câştigător cu 52% din voturi, faţă de cele 44% obţinute de Ianukovici. Observatorii internaţionali au declarat că scrutinul s-a desfăşurat în mod corect.

Rezultatul a venit ca o umilinţă pentru Putin, care pusese totul în joc pentru a preveni ceea ce considera drept „pierderea" Ucrainei în faţa unei conspiraţii occidentale.

Revoluţia Portocalie era ca o uşă trântită în faţa eforturilor depuse de Rusia şi de Occident pentru a se înţelege unul pe celălalt. Cu greu am putea găsi alt eveniment care să fie interpretat în maniere atât de diferite. Occidentul a considerat această victorie drept un triumf al democraţiei. Privind în retrospectivă, câţiva ani mai târziu, *Washington Post* scria următoarele: „Revoluţia Portocalie din Ucraina a izbucnit în 2004 din cauza tentativei liderului rus Vladimir Putin şi a delegaţilor săi de a impune în Ucraina o variantă a sistemului autoritar corupt din Rusia, începând acest lucru cu nişte alegeri prezidenţiale frauduloase".[98]

În Rusia, evenimentul a fost văzut, practic, drept rezultatul unor operaţiuni speciale ale SUA. Gleb Pavlovski i-a descris pe protestatarii portocalii ca fiind nişte „Gărzi roşii" antrenate şi finanţate de către consultanţii americani. „Doar nu e fizică cuantică: există mulţi specialişti locali care au

lucrat la proiectul «Distrugeţi Rusia» încă din 1990-1991, încă de la proiectul din Cecenia."[99]

Serghei Markov a susţinut că aceasta a fost o lovitură menită să despartă Ucraina de Rusia şi că Iuşcenko a triumfat numai datorită fraudărilor. „Portocaliii nu au ajuns niciodată la putere ca rezultat al unor alegeri libere, ci au venit la putere ca rezultat al unei lovituri anticonstituţionale, fiind susţinuţi, desigur, de către administraţia americană şi către observatorii occidentali. Oricât de mulţi ar fi senatorii americani care susţin că a fost o mişcare legală, ea a fost de fapt una anticonstituţională."

Pavlovski, principalul pion al Kremlinului în timpul revoluţiei, a fost nevoit să plece pe furiş, deghizat. „Plecarea mea din Kiev a fost una destul de amuzantă. Eram cazat la un hotel chiar din centrul oraşului, în mijlocul mulţimii portocalii care bloca administraţia prezidenţială. Am fost nevoit să-mi schimb hainele, precum Kerenski [prim-ministrul rus dat jos de la putere în timpul Revoluţiei din 1917], despre care manualele noastre sovietice spun că a scăpat îmbrăcat în uniformă de infirmieră. Aşa că şi eu am trecut prin mulţime purtând eşarfă şi pălărie portocalii."

Reacţia negativă

Puţini sunt cei care pot spune că ştiu multe despre Vladislav Surkov, chiar dacă, timp mai bine de un deceniu, a fost unul dintre cei mai influenţi oameni de la Kremlin. Ascunzându-se în spatele titlului inofensiv de şef-adjunct de cabinet al preşedintelui, el este de fapt arhitectul sistemului politic rus, schimbându-se ca un cameleon la comanda stăpânului său şi născocind tot mai multe structuri şi ideologii pentru a justifica toate manevrele lui Vladimir Putin. Cel mai notoriu termen inventat de el, noţiunea de „democraţie suverană", însemna în esenţă că Rusia avea să decidă de una singură, ca stat suveran, felul de

democraţie de care avea nevoie. Dacă partidele aveau nevoie acum de 7% din voturi, nu de 5%, pentru a intra în Parlament, Surkov venea repede în ajutor pentru a explica de ce. Dacă după câţiva ani s-ar fi hotărât că 5 procente erau, totuşi, mai bune, Surkov avea să găsească o justificare şi pentru asta. Dacă guvernatorii nu mai aveau să fie aleşi, Surkov avea să explice de ce numirea lor era tot o mişcare democratică.

Surkov s-a născut în 1964 şi, pentru multă vreme, a ascuns faptul că tatăl său era cecen (numele lui a fost iniţial Dudaev). A studiat la un institut de cercetare metalurgică, iar serviciul militar obligatoriu l-a îndeplinit în cadrul serviciilor de informaţii militare. Şi-a îndreptat apoi interesul către arte, pregătindu-se să devină regizor de teatru, după care a studiat economia şi a intrat în domeniul afacerilor. Surkov a compus versuri pentru diferite formaţii rock şi încă mai scrie romane.

Acest om al renaşterii postsovietice a fost şeful de relaţii publice al lui Mihail Hodorkovski, înainte de a ajunge pentru o scurtă vreme la televiziunea de stat şi apoi în biroul lui Putin, în calitate de ceea ce mulţi sovietici ar fi numit „secretar ideologic”.

După „catastrofa” Revoluţiei Portocalii, sarcina de a concepe nişte strategii pentru prevenirea contaminării şi a Rusiei (aşa cum credea toată elita conducătoare că avea să se întâmple) a căzut pe umerii lui Surkov. Pentru a reuşi acest lucru, el s-a folosit de declaraţiile celor care fuseseră la fata locului în Ucraina, în timpul acelor evenimente tumultuoase.

Gleb Pavlovski, după ce a reuşit să scape în siguranţă deghizat în portocaliu, a scris în presă: „Evenimentele de la Kiev sunt un semnal de alarmă pentru Rusia. Consider că sistemul nostru politic nu este pregătit pentru noile tehnologii revoluţionare din era globalizării. Combinaţia

dintre slăbirea internă a sistemului politic şi presiunile şi provocările externe ar putea duce la o nouă revoluţie, iar o revoluţie globală în Rusia nu ar fi puţin lucru. Am evitat vărsarea de sânge în 1991, aproape printr-un miracol. Am evitat peste tot vărsarea de sânge în Rusia, în 1996 şi în 1999, în afară de Cecenia. Dar asta nu înseamnă că e pe cale să se mai petreacă un alt miracol".[100].

În plus, privind în retrospectivă, el le-a declarat celor de la BBC, în februarie 2008, că: „Această catastrofă ne-a fost de mare folos. Am învăţat o mulţime de lecţii foarte valoroase. Putin a început să ia mult mai în serios ameninţările cu care se confrunta. Trebuia să ne pregătim imediat, să ne consolidăm sistemul politic şi să-l pregătim pentru o lovitură venită din afară, o lovitură dată cu o «mănuşă de catifea», ce-i drept, dar o lovitură care ne-ar fi putut răsturna. Putin s-a pregătit foarte repede în 2005, a consolidat elita, sistemul politic, cooperarea, astfel încât să nu apară vreo revoluţie portocalie şi în Rusia. În numai un an, a reuşit să respingă valul de revoluţii colorate".

Surkov şi tovarăşii săi ochiseră două pericole ascunse: energiile „neîndrumate" ale tineretului, şi ONG-urile finanţate din fonduri străine. Prima problemă a fost abordată prin hotărârea de a se înfiinţa o organizaţie de masă a tineretului care să-i fie loială în totalitate lui Putin şi regimului aflat la putere. Organizaţia a fost numită Naşi, însemnând „Ai noştri". Cuvântul avea o conotaţie puternic naţionalistă sau şovină, sugerând că toţi cei care nu sunt „naşi" sunt „împotriva noastră" sau chiar trădători.

Serghei Markov se prezintă drept unul dintre membrii echipei ideologice conduse de Surkov, care a zămislit acest monstru ce a ţâşnit cu atâta putere din mişcarea de tineret comunistă sovietică, Komsomolul. Markov a declarat, fără nici un fel de jenă, într-un interviu că: „Principalul scop al Naşi era prevenirea unei revoluţii portocalii în

Rusia. Aşa că primele persoane care s-au alăturat erau extrem de patriote. Şi prima condiţie era de ordin geografic. Trebuiau să trăiască la cel mult zece ore de mers cu maşina de Moscova, ca să poată lua autobuzul de noapte şi să ajungă în capitală în dimineaţa următoare pentru a ocupa Piaţa Roşie şi a proteja suveranitatea statului".

Naşi a avut repede şi primul său site pe internet (www.nashi.su, folosind domeniul încă valabil al Uniunii Sovietice, şi nu pe cel al Rusiei). În anii ce au urmat, aceştia aveau să organizeze tabere de vară patriotice la lacul Seligher, din nordul Moscovei, dedicate unui stil de viaţă sănătos, educaţiei politice şi exerciţiilor paramilitare. Tinerii aveau să apară cu regularitate în tricourile lor roşii, nu numai la propriile demonstraţii, ci şi pentru a împiedica protestele opoziţiei. În plus, ei au lansat campanii împotriva tuturor instituţiilor sau indivizilor care nu le erau pe plac, inclusiv împotriva unor ambasadori occidentali, a unor ziare critice şi chiar şi împotriva unui local cu kebab care se numea, neinspirat, „Anti-Soviet". Naşi se prezintă drept o „mişcare de tineret democrată antifascistă". Numărul membrilor săi a depăşit foarte repede mai bine de 100 000 de persoane.

Echipa lui Surkov era de părere că misiunea lor îşi atinsese obiectivul încă din 15 mai 2005, când Naşi a reuşit să organizeze primul miting important. Circa 60 000 de activişti, majoritatea transportaţi la Moscova peste noapte în mii de autobuze, au blocat staţia de metrou Leninski Prospekt şi, după spusele lui Markov, „orice discuţie despre revoluţia portocalie a luat sfârşit".

Misiunea fusese îndeplinită, dar rolul lor era departe de a se fi sfârşit. Naşi a devenit vocea autoproclamată a indignării publice, o forţă politică puternică ce pretindea că este independentă, dar care se bucura, de fapt, de protecţie absolută din partea statului, oricât de

nelegiuit sau agresiv ar fi devenit comportamentul membrilor săi. Activităţile lor nu aveau prea mult a face cu preîntâmpinarea unei revoluţii colorate în Rusia. Ambasadorul britanic la Moscova, Tony Brenton, urma să intre în vizorul lor după ce, în iulie 2006, asistase la o conferinţă ţinută de Cealaltă Rusie, o coaliţie de grupări din opoziţie. Brenton povesteşte despre acest incident în maniera autocritică tipică diplomaţilor britanici: „Am mers la această conferinţă ţinută de Cealaltă Rusie pentru a ne exprima sprijinul pentru societatea civilă rusă, ceea ce am şi făcut într-un discurs extrem de plictisitor. Nu eram singurul ambasador prezent acolo, dar, dintr-un motiv sau altul, ruşii m-au ales pe mine. Şi acest grup de tineri, Naşi, care este o organizaţie de tineret a partidului de la conducere, aşa că practic lucrează pentru Kremlin, a cerut să primească scuze pentru imixtiunea lui Tony Brenton în politica rusă. Ei bine, mie nici nu-mi trecea prin cap să îmi cer scuze, aşa că apoi au spus: bine, hai să-l hărţuim pe Tony Brenton până când îşi va cere scuze. Ţinea de meseria mea să suport acest lucru, ceea ce am şi făcut”.[101]

Însă lucrurile pe care a trebuit să le îndure el şi familia lui erau la limita legii. Huliganii din Naşi s-au postat în faţa casei sale, fluturând pancarte, l-au urmărit prin tot oraşul, adresându-i injurii la întâlnirile publice la care lua cuvântul. Când soţia sa a vrut să plece într-o zi la cumpărături, aceştia au lovit cu pumnii în capota maşinii sale. Brenton s-a plâns de aceste manevre de intimidare, care violau clar Convenţia de la Viena cu privire la statutul diplomaţilor (ca să nu mai vorbim de legile împotriva hărţuirii), dar a fost nevoie de aproape un an pentru ca Ministerul de Externe să ia măsuri pentru a-i constrânge pe Naşi să înceteze.

Naşi a întreprins nişte acţiuni similare şi împotriva ambasadorului estonian la Moscova, exprimând astfel „indignarea poporului rus“

împotriva deciziei ţării acestuia de a înlătura un monument comemorativ al „eliberatorilor" sovietici ai Estoniei (consideraţi a fi ocupanţi de majoritatea estonienilor) din centrul capitalei Tallinn.

Ori de câte ori primeau plângeri în privinţa lor, reprezentanţii Kremlinului ridicau din umeri, susţinând că nu aveau ce să le facă, şi aproape râdeau ca în faţa unei distracţii inofensive. Dar legătura pe care o aveau Naşi cu Kremlinul era una explicită. Site-ul grupării era plin de articole scrise de Surkov, Putin sau Medvedev, toţi participând atât la conferinţele, cât şi la taberele lor de vară. Partidul lui Putin, Rusia Unită, are şi propria aripă oficială pentru tineret, Molodaia Gvardia (Garda Tineretului, un alt termen din epoca sovietică), care este mai disciplinat decât Naşi.

A doua linie de atac a lui Surkov, pentru a se feri de „contaminarea" portocalie, era îndreptată împotriva organizaţiilor neguvernamentale, în special a acelora care primeau finanţare sau sprijin din afară. Acestea fuseseră identificate de către paranoicii de la Kremlin nu doar ca fiind nişte agenturi în revoluţiile din Georgia şi Ucraina (şi într-o revoltă a agricultorilor din fosta republică sovietică Kîrgîzstan, din februarie 2005), ci ca o modalitate prin care Statele Unite unelteau pentru răsturnarea regimului lui Putin.

Societatea civilă începuse să se dezvolte în Rusia încă de când politicile *glasnost* ale lui Gorbaciov permiseseră înregistrarea primelor „organizaţii neoficiale". Acum existau sute de mii de organizaţii de acest tip şi circa 2 000 dintre ele se ocupau cu probleme legate de drepturile omului şi democraţie.

Organizaţii, cum ar fi Carnegie Centre, au oferit analize profesioniste independente despre politica rusă; Memorial a documentat crimele trecutului şi a menţinut vie memoria victimelor comunismului; Grupul Helsinki monitoriza abuzurile împotriva

drepturilor omului. Şi unele dintre ele primeau burse sau subvenţii de la guvernele occidentale sau de la vreun ONG înrudit din afară.

La mai puţin de un an de la revoluţia din Ucraina, Duma de Stat a introdus un proiect de lege pentru a le ţine sub control. Această lege, care avea să limiteze considerabil activităţile ONG-urilor din Rusia sprijinite din afară, a provocat o serie de proteste în Occident, iar preşedintele Bush, printre alţii, a reuşit să obţină ca unele dintre prevederile ei să fie atenuate. Cu toate acestea, varianta definitivă semnată de preşedintele Putin în 10 ianuarie 2006 presupunea ca toate ONG-urile ruseşti să-şi divulge veniturile şi sursele de finanţare şi să se asigure că activităţile lor erau conforme „intereselor naţionale" ale Rusiei, cu riscul închiderii, în caz contrar. A devenit, aşadar, considerabil mai greu pentru grupurile străine să-şi finanţeze şi să-şi sprijine partenerii din Rusia (până în octombrie, Human Rights Watch, Amnesty Internaţional, Consiliul Refugiaţilor Danezi şi două filiale ale Medecins Sans Frontieres fuseseră forţate deja să-şi suspende temporar activitatea, în urma unor reclamaţii cum că nu ar fi respectat cerinţele de înregistrare).{102}

Conştient de publicitatea negativă din jurul noii legi, Kremlinul a recurs la propaganda în stil sovietic pentru a arăta publicului cât de ticăloase pot fi ONG-urile.

La două săptămâni după semnarea legii, Liudmila Alekseeva, o activistă pentru drepturile omului, în vârstă de 78 de ani, şi preşedintă a Grupului Helsinki din Moscova, era acasă, în capitală, când a sunat-o o prietenă şi i-a spus să se uite repede la televizor. „Am deschis televizorul", mi-a povestit ea, „şi am văzut nişte imagini ciudate. Prezentatorul relata cu o voce dramatică că nişte diplomaţi englezi puseseră un fel de transmiţător într-o piatră din nu-ştiu-ce piaţă, pe care îl încărcaseră cu tehnologie de ultimă oră".{103}

Televiziunea de stat primise o ştire în exclusivitate: o filmare clandestină cu spioni britanici în acţiune. Imaginile îi prezentau pe nişte diplomaţi britanici cu numele lor, inclusiv un Marc Doe, „secretar II“ (folosit adesea ca eufemism pentru a indica un agent MI6), cum extrăgeau informaţii dintr-o piatră falsă, care era de fapt un transmiţător, aşezat într-un parc. Reportajul arăta cum este deschisă piatra pentru a scoate la iveală un dispozitiv electronic în stil James Bond.

Povestea era una bizară, dar adevărată. Şeful de cabinet al lui Tony Blair, Jonathan Powell, recunoaşte că: „Piatra de spionaj era un subiect stânjenitor. Vreau să spun, ne prinseseră în flagrant delict. Piatra era acolo, la vedere, la televizor. Era clar că ştiau de ea de ceva vreme şi o păstraseră pentru vreun scop politic”.[104]

Scopul politic despre care vorbea Powell devenea tot mai clar pe măsură ce Liudmila Alekseeva continua să privească ştirea. „Au început să vorbească brusc despre un diplomat de la Ambasada Marii Britanii, un anume Doe, sau ceva de genul acesta, care «controla» organizaţiile noastre pentru drepturile omului. Şi apoi au arătat o foaie de hârtie pe care era scris: «Grupul Helsinki Moscova».“ De fapt, documentul, semnat de Doe, părea să fie o autorizaţie de transfer pentru 23 000 de lire sterline către Grupul Helsinki din Moscova.

Ruşii nu i-au expulzat pe nici unul dintre spionii britanici pe care i-au prins asupra faptului. Ştirea avea alt scop: aceea de a demonstra că ONG-urile precum Grupul Helsinki nu erau numai pe statul de plată al Occidentului, ci şi al serviciilor secrete britanice. Alekseeva spune că nu l-a întâlnit niciodată pe Marc Doe, şi că Grupul Helsinki a primit doar o singură subvenţie de la Fondul Ministerului de Externe Britanic pentru Oportunităţi Globale, care a fost pur şi simplu procesată de către ambasadă. Ministerul de

Externe Britanic declară că toate plăţile către ONG-urile ruseşti sunt afişate public pe site-ul său de internet. Dar folosirea unui spion pentru gestionarea acestor plăţi le-a făcut întocmai jocul ruşilor.

La două zile după deconspirarea „pietrei de spionaj", preşedintele Putin şi-a justificat controversata lege a ONG-urilor făcând o legătură explicită între spionaj şi activităţile ONG-urilor: „Am văzut cu toţii că au fost încercări de a folosi serviciile secrete pentru a lucra cu ONG-urile şi că acestea sunt finanţate prin canalele serviciilor secrete. Nimeni nu poate spune că aceşti bani sunt perfect liciţi. Presupun că multă lume va înţelege acum de ce a aprobat Rusia o lege care să reglementeze activităţile organizaţiilor neguvernamentale în ţară. Această lege este menită, tocmai, să împiedice imixtiunile altor state în afacerile interne ale Federaţiei Ruse".

Triumful tiranilor

În discursul său prezidenţial anual din aprilie 2005, Putin a rostit o propoziţie care a fost adesea citată drept dovadă a nostalgiei sale pentru comunism. „Prăbuşirea Uniunii Sovietice", a spus el, „a fost cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului". Putin nu vorbea, de fapt, despre sistemul comunist ca atare, ci regreta pieirea unui stat măreţ, unificat şi multietnic, a cărui prăbuşire, cum a continuat să spună în acelaşi discurs, a lăsat „zeci de milioane de concetăţeni şi compatrioţi în afara teritoriului Rusiei". S-a întâmplat, aşa cum s-a exprimat el, „o adevărată dramă" pentru naţiunea rusă, şi cu greu acest fapt putea fi contestat.

Exprimarea sa a fost una foarte nefericită, dar multe dintre acţiunile de la începutul celui de-al doilea mandat chiar dădeau impresia că Putin îşi dorea să restaureze Uniunea Sovietică, cu comunism cu tot. Ca reacţie a asediului de la Beslan, Putin a înlăturat multe dintre elementele

democratice din sistemul electoral, întărindu-şi controlul asupra puterii. Iar ca reacţie la revoluţiile populare din Georgia şi Ucraina, a nimicit grupările care luptau pentru drepturile omului şi a înfiinţat o organizaţie de tineret hidoasă şi şovină, suprimând în acelaşi timp tot mai tare libertatea de exprimare a presei.

Acum nu mai rămâneau prea multe motive pentru ca liberalii convinşi să rămână în echipa lui Putin. Încă din februarie 2004 Putin îşi pierduse premierul, pe Mihail Kasianov, care fusese demis după o serie de dezacorduri, picătura finală fiind decizia lui Putin de a-şi numi prietenul, pe Igor Secin, la conducerea uriaşei companii petroliere de stat Rosneft. Secin era doar unul dintre acoliţii lui Putin (printre care se mai numărau şi fostul agent KGB Viktor Ivanov, şeful ideologic Vladislav Surkov şi şeful-adjunct de cabinet Dmitri Medvedev) care ajunseseră să conducă companii importante de stat, pe lângă funcţiile lor în administraţie. Kasianov a văzut în asta o dovadă că „Putin se îndepărta tot mai tare de căile liberale, înspre o economie autoritară”.[105] După ce şi-a părăsit funcţia de conducere, Kasianov a devenit una dintre cele mai importante figuri din opoziţie, şi încă una cu multă credibilitate, dat fiind că lucrase cot la cot cu Putin timp de trei ani, considerându-l iniţial un reformator.

Următorul care avea să plece a fost consilierul economic al lui Putin, Andrei Illarionov, omul pe care îl luase pe lângă el, în ciuda poziţiilor sale despre futilitatea şi brutalitatea campaniei din Cecenia. Illarionov a părăsit administraţia în decembrie 2004 după cinci ani de activitate alături de Putin, emiţând un verdict devastator despre ţara care devenise Rusia, şi anume că nu mai era liberă şi democrată, fiind condusă de corporaţiile de stat care acţionau pentru satisfacerea propriilor interese, în plus, a mai declarat că, până nu demult, putea să-şi exprime vederile în mod liber, dar în

prezent, sistemul politic şi economic din Rusia se schimbase, aşadar nu mai putea rămâne în funcţie.

În anul ce a urmat arestării lui Mihail Hodorkovski, *siloviki-i* au început să îi monopolizeze averea încă dinainte ca acesta să fie găsit vinovat de ceva. Vânzarea companiei sale petroliere, Iukos, către stat, s-a desfăşurat într-o manieră surprinzător de cinică. Pretinzând că Iukos datora mai bine de 27 de miliarde de dolari statului, acesta a organizat o licitaţie în 19 decembrie 2004 pentru a vinde principala unitate de producţie a companiei, Iuganskneftegaz, în scopul acoperirii taxelor datorate. Compania monopol de stat Gazprom s-a înscris pentru participarea la licitaţie printr-o filială petrolieră nouă, Gazprom Neft. La fel a făcut şi o companie numită Baikal Finance Group, care tocmai fusese înfiinţată în 6 decembrie. Sediul său social figura la o adresă folosită simultan de către un magazin care vindea vodcă, un operator de telefonie mobilă şi o agenţie turistică din oraşul Tver, pe ai cărei proprietari nu-i cunoştea nimeni. Cu toate acestea, compania a reuşit să obţină un împrumut uriaş de la Sberbank, bancă deţinută de stat, pentru a putea participa la licitaţie. În ziua licitaţiei, Gazprom Neft a refuzat să mai participe, permiţând ca obscurul Baikal Finance Group să achiziţioneze cea mai mare companie petrolieră din Rusia pentru suma de 9,3 miliarde de dolari.

Două zile mai târziu, aflat într-o vizită în Germania, Putin a declarat cu o ipocrizie uluitoare că acţionarii Baikal Finance Group erau „oameni intraţi în domeniul energetic de multă vreme” şi că, „după cum am fost informat, aceştia intenţionează să dezvolte un fel de relaţie cu alte companii energetice din Rusia care sunt interesate de aceste acţiuni”. Nu ştia, desigur, care ar putea să fie acestea, dar „companiile de stat au acelaşi drept ca oricare alt competitor de pe piaţă”.

La conferinţa sa de presă anuală, din 23 decembrie, Putin nu şi-a mai putut aduce aminte cu precizie numele „Baikal Finance Group”, care fusese cumpărată în totalitate chiar în ziua aceea de nimeni alta decât de compania deţinută de Igor Secin, Rosneft. Se vehiculează că Secin a fost fondatorul misteriosului şi efemerului Baikal Finance Group. „Statul îşi apără astăzi interesele, folosindu-se de mecanisme comerciale complet legale”, a declarat Putin. „Iar ăsta mi se pare un lucru perfect normal.”

Între timp, procesul împotriva omului care transformase Iukos într-un gigant petrolier continua. În mai 2005, Mihail Hodorkovski a fost găsit vinovat pentru acuzaţia de fraudă şi condamnat la nouă ani de închisoare.

Arma energetică

Guvernele şi investitorii occidentali au privit cu o oarecare îngrijorare derularea acestor evenimente. Dar ce era mai rău avea să urmeze de abia acum. Repercusiunile Revoluţiei Portocalii erau departe de a se fi sfârşit.

Prima vizită de stat pe care a făcut-o noul preşedinte ucrainean, Viktor Iuşcenko, în 24 ianuarie 2005, la numai o zi după învestirea sa în funcţie, a fost la Moscova, iar preşedintele Putin pare să fi apreciat acest lucru. Când Iuşcenko s-a referit la Rusia ca la „un partener strategic permanent”, Putin a remarcat, cu o uşoară uimire: „Afirmaţia dumneavoastră despre un parteneriat strategic este un semn foarte bun şi plăcut”.

Cu toate acestea, întâlnirea a fost una fără zâmbete. Iuşcenko s-a simţit neînţeles, declarând într-un interviu: „Principala mea preocupare era că toţi paşii pe care îi făceam, în special când venea vorba de reformele noastre democratice, de recunoaşterea propriei istorii sau de integrarea Ucrainei în lumea civilizată, toţi aceşti paşi erau

consideraţi de către Rusia ca fiind nişte paşi antiruseşti”.[106]

A fost, aşadar, o vizită de complezenţă care a durat doar jumătate de zi. Apoi Iuşcenko s-a îndreptat direct către Strasbourg, la Consiliul Europei, şi apoi la Bruxelles, pentru a ţine un discurs în Parlamentul European. Când a mers la Washington, în aprilie, a fost primit ca un erou, fiind aplaudat cu însufleţire, după ce a declarat în Congres: „Astăzi, Ucraina priveşte înspre viitor cu mare speranţă. Alegerile libere şi corecte au adus la cârma ţării o nouă generaţie de politicieni neîmpovăraţi de mentalitatea trecutului sovietic”.

A fost invitat apoi în Biroul Oval pentru a se întâlni cu George W. Bush. Consilierul-şef al preşedintelui pe probleme legate de Ucraina, Damon Wilson, povesteşte într-un interviu că Iuşcenko părea că nu reuşeşte să se concentreze. „A început discuţia arătând provocările pe care le întâmpina ca preşedinte al Ucrainei, în special în ceea ce privea relaţia cu Rusia. A început să expună apoi, cred că au fost vreo 12 puncte, o întreagă serie de chestiuni pe care considera că trebuie să le clarifice cu Rusia. Şi, când a început să enumere toate aceste provocări într-o manieră oarecum prolixă, preşedintele Bush l-a oprit şi i-a spus: «Nu trebuie să vă preocupaţi prea tare de aceste 12 provocări, aveţi o singură provocare îngrijorătoare în legătură cu Rusia, şi anume dacă este sau nu Moscova pregătită să vadă o Ucrainăindependentă, suverană şi democrată cum ia decizii despre propriul viitor. Aceasta este provocarea strategică cu care trebuie să vă confruntaţi»”.[107]

Wilson povesteşte că americanii au fost destul de alarmaţi după acea primă vizită. „Chiar ne întrebam, preocupaţi, dacă înţelesese importanţa misiunii care îl aştepta şi cum să abordeze toate aceste chestiuni. Ştiţi, deşi se bucura de mult entuziasm, sprijin şi de un angajament politic pe

care i-l oferiserăm pentru a-l ajuta să reuşească cu această sarcină, vizita lui la Washington chiar a trezit nişte prime semnale de alarmă legate de felul în care ar fi putut să-şi respecte promisiunile făcute în timpul Revoluţiei Portocalii. Exista posibilitatea să întâmpinăm mult mai multe dificultăţi decât crezuserăm iniţial".

Semnalele de alarmă au devenit tot mai clare la sfârşitul anului, când Iuşcenko a făcut, pe neaşteptate, o înţelegere dubioasă, pe care americanii au considerat-o că mirosea a corupţie, pentru a ieşi dintr-o criză majoră legată de importurile de gaze din Rusia.

Primul „război al gazelor" al lui Putin a început în martie 2005 când ruşii s-au hotărât, se pare, să îi pedepsească pe ucraineni pentru Revoluţia Portocalie, anunţând că, din ianuarie următor, Gazprom avea să-şi mărească de patru ori preţul gazelor exportate către Ucraina, de la 50 de dolari pe 1000 de metri cubi la circa 225 de dolari. Situaţia a fost complicată şi de faptul că Gazprom furniza 25% din gazele folosite în Uniunea Europeană, în special prin conductele ce traversau Ucraina, pentru care Kievul îi percepea acestuia taxe de tranzit (unele state se bazau chiar sută la sută pe rezervele ruseşti care treceau prin Ucraina). Rusia furniza gaze către toate fostele republici sovietice la preţuri cu mult sub cele globale. Dar acum, că Ucraina începuse să o desconsidere şi să se declare aliată a Occidentului, Moscova nu a mai văzut nici un motiv pentru care să continue să o subvenţioneze.

În octombrie, şeful de cabinet al lui Iuşcenko, Oleh Ribaciuk, a fost chemat la Moscova unde a primit un avertisment sumbru: ori sunteţi de acord cu mărirea de preţ, ori veţi rămâne fără gaze. „Putin ne avertiza că nu e doar o ameninţare şi că vorbeşte serios", povesteşte Ribaciuk. „Dacă nu cădeam de acord până la 1 ianuarie, aveau să ne taie livrările de gaze."[108].

Cu două zile înainte de termenul limită, Putin le-a oferit o soluţie: un împrumut comercial rusesc în valoare de 3,6 miliarde de dolari, pentru a-i permite Ucrainei să se adapteze la noul preţ, pe care Iuşcenko l-a refuzat. În noaptea de Anul Nou, Putin a mai făcut încă o ofertă de ultimă oră: aveau să beneficieze de îngheţarea preţului pe trei luni, dacă Kievul ar fi fost de acord după aceea cu preţul mai mare. Iuşcenko i-a transmis că nu avea de gând să plătească nici măcar 80 de dolari la mia de metri cubi. În dimineaţa primei zile din an, inginerii Gazprom au închis robinetele conductelor care intrau în Ucraina, furnizarea gazelor încetând.

Însă furnizarea gazelor a încetat şi în Europa. Ungaria şi Polonia s-au trezit repede cu alimentarea întreruptă. Conductele de export nu ar fi trebuit să fie afectate, dar Gazprom a pretins că ucrainenii furau din rezervele care treceau pe rutele de tranzit pentru a compensa scăderea volumului de gaze livrate către ei. Guvernele europene erau extrem de furioase.

Moscova a pretins că nu avea de ales, că era vorba despre o dispută comercială, dar Occidentul a văzut în această acţiune o tactică agresivă de pedepsire a Ucrainei pentru independenţa pe care o etala.

Comisia Europeană şi-a chemat înapoi miniştrii din vacanţa de sărbători pentru a ţine în 4 ianuarie o şedinţă de urgenţă. Dar înainte de a se întâlni, aceştia au primit brusc vestea că cei doi preşedinţi ajunseseră la o înţelegere. La prima vedere, acordul părea un compromis acceptabil: Ucraina consimţea să plătească preţul de piaţă pentru gazele ruseşti, iar Gazprom avea să-i vândă şi gaze mult mai ieftine din Turkmenistan, coborând preţul total la 95 de dolari pe 1000 de metri cubi; pentru a îndulci situaţia, Gazprom avea să-i plătească Ucrainei cu 47% mai mult pentru transportarea gazelor în Europa.

Noile griji ale Occidentului apăruseră în urma faptului că toate gazele aveau să fie vândute acum nu direct de către Gazprom, ci printr-o companie mixtă obscură, înregistrată în Elveţia şi numită Rosukrenergo, deţinută pe jumătate de Gazprom şi parţial de doi oameni de afaceri ucraineni dubioşi. Crearea companiei Rosukrenergo, în iulie 2004, a fost supravegheată direct de Putin, împreună cu fostul preşedinte al Ucrainei, Kucima. Observatorii occidentali nu au putut să înţeleagă de ce se implicase acum şi Iuşcenko în afacere.

Ambasadorul american John Herbst povesteşte: „Ucrainenii au venit şi mi-au descris afacerea, iar eu am rămas uimit. Atât colegul meu german, cât şi toţi ceilalţi colegi ai mei europeni au rămas uimiţi, deoarece am crezut încă o dată că ucrainenii se aflau într-o poziţie de negociere destul de rezonabilă şi puternică. Iar rezultatul a fost unul mai puţin optim, ca să fiu diplomat”.[109].

Damon Wilson vorbeşte însă despre indignarea provocată la Washington: „Aveam aşadar un preşedinte care gira o înţelegere cu Rusia, care introducea Rosukrenergo, o companie de mediere a tot felul de tranzacţii şi acorduri dubioase, într-un proces care, ne era tot mai clar, reprezenta un mijloc de facilitare a unor plăţi colaterale şi a unor practici comerciale extrem de nefaste în Ucraina. Acest act de corupţie ajungea până în inima guvernului portocaliu".

Şeful de cabinet al lui Iuşcenko, Ribaciuk, a recunoscut că era o tranzacţie controversată, dar că nu au avut de ales: „Poziţia lui Iuşcenko era următoarea: Putin este preşedinte; da, înţeleg că afacerea cu gaze este una murdară, dar nu putem face afaceri cu Rusia în alt fel“.

Aşa că Washingtonul şi Europa se trezeau acum cu visurile spulberate. Ucraineanul democrat pe care îl sprijiniseră se dovedea a fi foarte excentric. Wilson a descris acest moment drept unul de dezamăgire, în care au înţeles că vechile obiceiuri

încă mai domneau în „noua Ucrainăˮ şi că Putin încercase să se folosească de o armă nemaiîncercată până atunci: rezervele de energie. Acele câteva zile de întrerupere a gazelor naturale de la începutul lui ianuarie au provocat o nelinişte imensă în toată Europa şi au declanşat o reevaluare radicală a politicilor energetice ale UE. De acum înainte, Vladimir Putin nu mai era un om cu care Occidentului îi plăcea să facă afaceri.

Capitolul 8 - Un nou Război Rece

Echilibrul începe să se rupă

Acum, trezirea la realitate începuse să afecteze relaţiile dintre Washington şi Moscova. Chiar şi cei doi buni „prieteni", Bush şi Putin, au început să se acuze unul pe celălalt de rea-credinţă. La un summit litigios desfăşurat în capitala Slovaciei, Bratislava, în februarie 2005 (imediat după Revoluţia Portocalie), Putin a scos din buzunarul interior al sacoului un pachet de cartonaşe de 8/13 centimetri, pe care americanii le-au numit „cartonaşe cu doleanţe", şi a început să-i ţină lui Bush o prelegere despre… ei bine, despre cât de sătul era să i să ţină prelegeri de către americani. Tirada a decurs în felul următor: am făcut tot posibilul ca să vă mulţumim, v-am sprijinit în războiul împotriva terorismului, am închis din bazele militare, v-am lăsat să distrugeţi Tratatul ABM fără prea mare agitaţie, nu am lăsat nici măcar ca Irakul să intervină între noi, şi ce-am primit în schimb? Nimic. Nu aţi abrogat Amendamentul Jackson-Vanik, tot schimbaţi regulile intrării noastre în OMC, nici nu rectificaţi Tratatul cu privire la Controlul Armelor Convenţionale în Europa, vreţi să construiţi un scut antirachetă care să ne facă vulnerabili şi încercaţi să-i aduceţi pe toţi vecinii noştri în NATO. În loc să primim laude pentru politicile noastre concepute să reformeze economia şi să o integreze în sistemul internaţional, nu auzim decât lamentări despre afacerile noastre interne, despre drepturile omului, despre presupusa noastră „lepădare" de democraţie, despre Cecenia, despre presa noastră, despre Hodorkovski. Când o să se termine odată povestea asta?

Noul consilier pe probleme de securitate naţională al lui Bush, Stephen Hadley, povesteşte că aceasta a fost „probabil cea mai arţăgoasă

întrevedere pe care au avut-o vreodată cei doi lideri”.[110] Aici a încercat Putin să schimbe raportul de forţe cu Bush, pretinzând că America nu are presă liberă, aşa cum o dovedea faptul că Bush ar fi pus, se pare, să fie concediat unul dintre cei mai vechi prezentatori de ştiri ai CBS-ului, Dan Rather, după ce acesta l-ar fi criticat.[111] Bush a încercat să-i explice că nu aşa s-au petrecut lucrurile, dar Putin nu avea dispoziţia să asculte, şi a început să facă referire şi la democraţia din America. Poporul american nu şi-a ales preşedintele, a afirmat Putin, ci un colegiu electoral a făcut asta. Bush i-a replicat: „Vladimir, orice ai face, nu spune asta în public, nu vei face decât să le arăţi tuturor că nu înţelegi deloc sistemul nostru”.

Trei luni mai târziu, s-a ivit ocazia reconcilierii. În ziua de 9 mai, Putin a invitat la Moscova o serie de lideri ai lumii pentru a sărbători cea de-a 60-a aniversare a victoriei Aliaţilor asupra Germaniei naziste. Printre oaspeţi se numărau Chirac şi Schröder, dar Bush a fost cel care a stat lângă Putin pe podiumul instalat în Piaţa Roşie, urmărind defilarea de măreţie militară în stil sovietic, cu soldaţi care marşăluiau cu paşi de gâscă şi steaguri comuniste. Putin a apreciat acest gest, dar nu i-a plăcut ce a urmat mai apoi.

În drumul spre Moscova, Bush se oprise la Riga, capitala Letoniei, unde îşi declarase aprobarea cu privire la interpretarea dată de această naţiune baltică istoriei postbelice. Se considera că armata de eliberare sovietică poposise acolo mai mult decât era de cuviinţă, transformându-se astfel într-o forţă de ocupaţie care înlocuise conducerea nazistă cu un alt regim totalitar. „Opresiunea sovietică din Europa”, a declarat Bush, „e una dintre cele mai mari nedreptăţi din istorie”. Faptul că naţiunile baltice percepuseră „eliberarea” sovietică drept ocupaţie era un adevăr care guvernului rus nu-i cădea prea bine, deoarece

insulta memoria militarilor sovietici care luptaseră pentru eliberarea ţării de nazişti.

Dar chiar şi mai rea decât interpretarea dată de Bush trecutului era cosmetizarea pe care o aducea prezentului. De la Moscova, el s-a îndreptat direct spre Tbilisi, unde georgienii îi pregătiseră o primire de erou, pe care Bush le-a întors-o numind ţara un „far al libertăţii pentru această regiune şi pentru lume“, îndemnând, se pare, şi alte foste state sovietice să-i urmeze exemplul. În plus, a lăudat Georgia pentru trupele pe care le pusese la dispoziţie în Afghanistan şi Irak, şi a declarat: „Ţara voastră este un model pentru reformatorii democraţi şi trimite un mesaj ce răsună în toată lumea, şi anume că libertatea va fi viitorul tuturor naţiunilor şi al tuturor popoarelor de pe pământ”. Cuvintele sale au provocat furie la Kremlin, care exact în acele momente făcea presiuni asupra Georgiei, interzicând importul vinurilor şi al apelor sale minerale renumite în toată lumea, pe „motive sanitare”.

Pe măsură ce anul 2005 se apropia de sfârşit, timp în care Occidentul privea neputincios cum Putin limita puterea democraţiei, crea organizaţia Naşi, suprima ONG-urile şi oprea furnizarea de gaze naturale către Ucraina, frazeologia de ambele părţi atinsese punctul maxim. La începutul lui mai 2006, vicepreşedintele Dick Cheney a făcut o vizită în altă fostă republică sovietică baltică, Lituania, cu scopul declarat de a arunca o altă săgeată împotriva Rusiei, una menită să fie văzută nu drept un atac capricios al unui vicepreşedinte ce devia uneori de la politica oficială, ci ca făcând parte din poziţia susţinută de administraţie. Damon Wilson, prezent la adunarea Consiliului Naţional de Securitate de la Casa Albă, povesteşte: „Ştiam că aceasta avea să fie o ocazie importantă de a duce mai departe ecoul mesajelor preşedintelui despre planurile de libertate. Exista adesea la Moscova tendinţa de a nu se ţine cont de ceea ce

spunea vicepreşedintele Cheney, considerându-se că ăsta este vicepreşedintele Cheney, ştim cu toţii că e radical, că este neoconservatorul din administraţie, dar la urma urmei, noi tot cu preşedintele Bush tratăm. Aşa că am lucrat foarte atent cu biroul vicepreşedintelui şi cu cei care îi scriau discursurile pentru a ne asigura că nu era vorba de un vicepreşedinte Cheney care îşi dădea cu presupusul. Pregăteam un discurs analizat în detaliu, care să circule prin toate agenţiile şi care să transmită mesaje esenţiale cu privire la democraţie. Erau cuvinte destul de dure la adresa situaţiei din Rusia".[112]

Cheney a rostit un imn adus libertăţii şi răspândirii democraţiei şi s-a năpustit cu critici asupra regimului lui Putin:

> *În multe domenii ale societăţii civile, de la religie la presă, de la grupurile de sprijin la partidele politice, guvernul a limitat nedreptăţit şi nejustificat drepturile poporului său. Alte acţiuni ale guvernului rus au fost, în schimb, contraproductive şi ar putea începe să-i afecteze relaţiile cu alte ţări. Nu există nici un interes legitim pentru care să se înceapă folosirea petrolului sau a gazelor drept instrumente de intimidare sau şantaj, nici prin manipularea furnizării acestora şi nici prin încercarea de a monopoliza livrarea lor. Şi nimeni nu poate justifica acţiunile care subminează integritatea teritorială a unui stat vecin sau intervin în mişcările democratice.*

Cheney a îndemnat Rusia să revină la reforma democratică şi să devină un „prieten de nădejde”, împărtăşind aceleaşi valori cu Occidentul: „vom susţine, clar şi cu convingere, că Rusia nu are de ce să se teamă, având de câştigat din crearea unor democraţii stabile şi puternice la graniţele sale, iar prin alinierea cu Occidentul, ni se poate alătura pe calea prosperităţii şi a măreţiei”. Într-o etalare

flagrantă de ipocrizie, Cheney a vizitat apoi Kazahstanul, unde a lăudat regimul dictatorial în stil Putin al preşedintelui Nursultan Nazarbaev, exprimându-şi „admiraţia pentru ceea ce s-a petrecut aici în Kazahstan de-a lungul ultimilor 15 ani, atât în ceea ce priveşte dezvoltarea economică, cât şi cea politică".

Nu era genul de eveniment pe care Putin ar fi putut să-l lase să treacă fără nici un comentariu. Şase zile mai târziu, într-un discurs ţinut în Parlament, acesta a făcut o remarcă criptică care i-a băgat în ceaţă pe americani, deşi ţinta ei era foarte clară. În timpul lungului pasaj dedicat importanţei armatei, acesta a izbucnit: „Vedem prea bine ce se întâmplă în lume. Vedem asta! Şi ştiţi cum se spune: «Tovarăşul Lup ştie pe cine să mănânce». Aşa că îşi vede de mâncatul lui şi nu ascultă de nimeni. Şi se pare că nici nu îşi doreşte să asculte".

Ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov, afabil şi reţinut de obicei, şi-a pierdut calmul la discuţiile ce se purtau în Hotelul Waldorf Astoria din New York. Întâlnirea era despre Iran, pe care SUA îl suspecta că ar fi încercat să construiască arme nucleare valorificând tehnologie civilă furnizată de către ruşi. Cu un an în urmă, Rusia fusese de acord să se alăture unui triumvirat format din naţiuni membre UE (Marea Britanie, Franţa şi Germania) împreună cu Statele Unite şi China pentru elaborarea unei abordări comune. La un anumit moment, Moscova a venit în ajutor, sugerând că ar putea să livreze combustibil îmbogăţit pentru centrala nucleară încă neterminată de la Bushehr, Iran, şi să îl transporte înapoi în Rusia. Dar în aprilie 2006, ruşii au anunţat vânzarea unui sistem avansat de apărare aeriană către Iran, înfuriindu-i pe americani.

Acum, la Hotelul Waldorf, cei cinci miniştri de Externe ai grupului Iran explorau posibilitatea unor sancţiuni împotriva acestuia. Dar după

discursul lui Cheney de la Vilnius, se schimba foaia. Condoleezza Rice şi consilierul ei politic, Nicholas Burns, au stat aşezaţi la masă drept în faţa unui Lavrov tot mai agitat. Burns povesteşte: „De obicei, oamenii sunt politicoşi unul cu celălalt în întâlnirile diplomatice. Şi nu iau lucrurile personal. Dar, la un moment dat, la jumătatea cinei, Lavrov s-a înroşit foarte tare la faţă şi a devenit foarte nervos, începând oarecum să lovească în masă şi să mă atace din cauza unor declaraţii publice pe care le făcusem, în care dezaprobasem vânzarea de arme de către Rusia Iranului". Lavrov a invocat discursul lui Cheney şi a cerut ca americanii să-şi ţină criticile pentru ei. Burns era pe cale să-i răspundă cu aceeaşi monedă, încât Rice a trebuit să-l strângă de mână ca să-l liniştească.[113]

Atmosfera era, aşadar, foarte încordată la izbucnirea conflictului, latent până atunci, între Georgia şi Rusia. În septembrie 2006, forţele armate ale Osetiei de Sud au tras într-un elicopter militar care îl transporta pe ministrul Apărării georgian, Irakli Okruaşvili, obligându-l să aterizeze de urgenţă. Okruaşvili promisese cu puţin timp în urmă că avea să sărbătorească următorul Revelion în capitala sud-osetă, Ţinvali, cu alte cuvinte, să înfăptuiască realipirea regiunii la teritoriul Georgiei până la sfârşitul lui 2006. Au izbucnit, aşadar, altercaţii între soldaţii sud-oseţi înarmaţi de către ruşi şi georgienii antrenaţi de americani. Apoi, la sfârşitul lunii, Georgia a arestat patru ofiţeri ruşi şi i-a acuzat de spionaj. Au fost chemaţi mediatori internaţionali, iar după câteva zile ruşii au fost eliberaţi, nu înainte însă de a apărea în faţa camerelor de filmat încătuşaţi şi escortaţi de către nişte femei ofiţer georgiene.

„Mesajul trimis de Georgia marelui nostru vecin Rusia este: destul!" a declarat Saakaşvili.

Ruşii au luat acest incident ca pe o umilinţă personală şi au reacţionat recurgând la cele mai

dure sancţiuni: şi-au retras ambasadorul şi au tăiat toate legăturile pe căile ferate, mare, drumuri şi prin poştă. Georgienii care locuiau în Moscova au început să resimtă această tensiune: sute de oameni care nu au putut prezenta documentele la control au fost arestaţi şi îmbarcaţi în avioane cu destinaţia Tbilisi; şcolile trebuiau să ofere liste cu elevii ce aveau nume cu rezonanţă georgiană, astfel încât autorităţile să poată cerceta dacă sunt imigranţi ilegali.

Asasinarea Annei Politkovskaia

Guvernele occidentale tocmai îşi intraseră în mână cu observaţiile referitoare la demersul Rusiei împotriva Georgiei, când s-a petrecut un eveniment mult mai şocant. În 7 octombrie 2006, în ziua celei de-a 54-a aniversări a lui Putin, jurnalista Anna Politkovskaia, cunoscută în toată lumea pentru reportajele îndrăzneţe din Cecenia şi criticile aduse Kremlinului, a fost împuşcată mortal în cap, în liftul blocului în care locuia la Moscova. Asasinatul a uimit mulţi oameni din toată lumea, dar, se pare că nu şi pe Vladimir Putin. Iniţial, acesta nu a avut nici un fel de reacţie. Apoi, patru zile mai târziu, în timpul unei vizite în Germania, a răspuns în cele din urmă unei întrebări adresate de un jurnalist pe această temă, trecând repede peste uciderea ei ca fiind ceva neimportant.

„Este“, a spus Putin, „o crimă dezgustător de crudă şi asasinii ar trebui pedepsiţi”, adăugând apoi: „Impactul ei asupra vieţii politice ruseşti era unul foarte mic. Era foarte cunoscută în comunitatea media, în cercurile pentru drepturile omului şi în Occident, dar influenţa ei asupra vieţii politice în interiorul Rusiei era minimă. Asasinarea unei persoane ca ea, asasinarea cu brutalitate a unei femei şi mame, a fost în sine un act direcţionat împotriva ţării noastre şi a autorităţilor ruse. Acest asasinat reprezintă o lovitură imensă

pentru autorităţile din Rusia şi din Cecenia, regiune căreia şi-a dedicat o atât de mare parte din activitatea ei profesională recentă, cum nu a făcut-o în nici unul dintre articolele sale". Era una dintre cele mai groteşti declaraţii ale lui Putin: moartea Annei Politkovskaia, părea să spună, era de fapt direcţionată împotriva *lui,* şi ar fi avut un efect mult mai mare decât o avuseseră articolele ei nesemnificative. Deplângea uciderea unei „femei şi mame", nu a jurnalistei.

L-am întrebat odată pe purtătorul său de cuvânt, Dmitri Peskov, dacă Putin citise multe din articolele Annei Politkovskaia: „Nu", mi-a răspuns acesta, dând din cap ca pentru a sublinia că nu scrisese nimic ce merita citit. Dar e greu de crezut că Putin nu-i cunoştea activitatea, doar lucra pentru cel mai proeminent ziar al opoziţiei, *Novaia Gazeta,* al cărui coproprietar era fostul preşedinte Mihail Gorbaciov. Ea fusese cea care negociase cu teroriştii în timpul crizei de la Teatrul Dubrovka şi poate că ar fi făcut acelaşi lucru şi în timpul asediului şcolii din Beslan, dacă nu ar fi fost otrăvită în avionul cu care călătorea de la Moscova (o altă acţiune cumplită rămasă fără explicaţii). Liderii altor state au condamnat asasinatul şi au cerut o anchetă amănunţită. Departamentul de Stat american a descris-o ca fiind „o persoană curajoasă şi hotărâtă să caute dreptatea, în pofida unor ameninţări anterioare cu moartea".

Şi totuşi Kremlinul a rămas indiferent.

Suspiciunile au căzut automat asupra conducerii din Cecenia, şi în special asupra premierului său, Ramzan Kadîrov, pe care Politkovskaia îl criticase aprig pentru abuzuri comise împotriva drepturilor omului. Unii au speculat că era posibil ca nişte persoane loiale acestuia să o fi omorât din răzbunare, alţii că duşmanii lui fuseseră cei care o omorâseră pentru a arunca suspiciunea asupra lui.

Kadîrov a devenit prim-ministru al Ceceniei, şi ulterior preşedinte, în urma asasinării tatălui său,

Ahmat Kadîrov, pe care Putin îl instalase în regiune în 2003, ca preşedinte pro-rus prin nişte alegeri măsluite. Ambii fuseseră înainte de partea rebelilor – Kadîrov senior fiind muftiu, sau lider religios, al Ceceniei sub conducătorul său separatist, Djohar Dudaev, şi chiar cerând începerea unui Jihad împotriva Rusiei. Am luat odată ceaiul cu el în Cecenia, în 1995, într-o casă din zona controlată de rebeli. Îmi amintesc că m-a întrebat oarecum simpatic dacă poporul britanic se converteşte în general la islam. Kadîrovii şi-au inversat, totuşi, ulterior, poziţia faţă de Rusia, şi au sprijinit războiul lansat de Putin împotriva insurgenţilor în 1999. Miliţia lui Ramzan, cunoscută sub numele de *kadîrovţî* sau „oamenii lui Kadîrov", a căpătat o reputaţie urâtă, fiind acuzată de tortură, răpiri şi crime. Moscova i-a instalat iniţial pe Ahmat, apoi pe Ramzan, ceceni loiali Moscovei, drept lideri „colaboraţionişti", printr-o nouă strategie de a restabili pacea în republică.

În urma atacului terorist cecen asupra şcolii din Beslan, şeful-adjunct de cabinet de la Kremlin, Vladislav Surkov, a explicat strategia Rusiei în privinţa Ceceniei: „Soluţia este una complexă şi grea. Şi am şi început să o punem în practică. Ea presupune socializarea activă a Caucazului de Nord, crearea treptată a unor instituţii democratice şi întemeierea societăţii civile, a unui sistem eficient de lege şi ordine, a capacităţii industriale şi a infrastructurii sociale, eliminarea şomajului în masă, a corupţiei şi a prăbuşirii culturii şi educaţiei". Politica Kremlinului presupunea, de fapt, predarea republicii în mâinile loiale ale lui Ramzan Kadîrov, permiţându-i acestuia să se îmbogăţească şi să conducă regiunea după bunul plac, atâta vreme cât o menţinea în interiorul Federaţiei Ruse. Kadîrov a declarat că îl „iubeşte" pe Putin, numindu-l „idolul" său, şi a redenumit

principala arteră a capitalei, Groznîi, bulevardul Putin.

Această strategie a fost una reuşită parţial. În ciuda faptului că atrocităţile teroriste, în special în afara Ceceniei, comise de rebelii islamici rămaşi, au continuat să existe, Kadîrov a restabilit o ordine aparentă în interiorul republicii. Capitala Groznîi, distrusă în totalitate în timpul celor două războaie, a fost reconstruită în mare parte, cu ajutorul petrodolarilor aruncaţi înspre ea de către Moscova. În plus, se poate lăuda că are cea mai mare moschee din Europa, e împânzită din nou de cafenele şi magazine obişnuite, ceva ce nu credeam că voi mai vedea vreodată când am relatat din oraşul bombardat, la sfârşitul anilor ’90. Dar această strategie s-a dovedit a fi o sabie cu două tăişuri pentru Putin. Musculosul şi bărbosul Kadîrov este un individ capricios şi fără scrupule. În 2008, când i-am vizitat palatul din afara satului Ţentoroi, am putut să-mi fac o idee despre averea sa fabuloasă – domeniile palatului incluzând un lac artificial şi o grădină zoologică –, dar şi despre modul său primitiv de a gândi. Întrebându-l ce părere are despre moartea liderului rebel Şamil Basaev, creierul din spatele multora dintre atacurile teroriste recente din Rusia, Kadîrov mi-a răspuns: „Am fost încântat să aud că a fost omorât… şi apoi trist, pentru că voiam să-l omor cu mâinile mele”. În plus, Kadîrov a introdus elemente din Şaria în domeniul său feudal, şi îi felicita pe bărbaţii care trăgeau cu bile cu vopsea în femeile care apăreau în public având capetele neacoperite.

Diplomaţii americani care au participat la o petrecere deşănţată de nuntă din Daghestan, în august 2006, l-au văzut pe Kadîrov, oaspetele de onoare, cum dansa cu un pistol placat cu aur în spatele blugilor şi cum arunca bancnote de o sută de dolari înspre copiii care ţopăiau.[114]

Fidel originilor sale cecene, Kadîrov este iute în a-şi ameninţa duşmanii cu răzbunarea şi represaliile. Mulţi dintre oponenţii săi au dispărut de când este la conducere. Fosta sa gardă de corp, Umar Israilov, care a făcut publice torturile şi crimele comise de către *kadîroviţî,* al căror martor fusese, a fost împuşcat în cap, la Viena, în ianuarie 2009. Şase luni mai târziu, Natalia Estemirova, care lucra la Centrul Memorial pentru Drepturile Omului din Groznîi, a fost răpită şi ucisă. Kadîrov a descris-o drept o femeie „fără onoare, demnitate sau conştiinţă". În ceea ce o priveşte pe Anna Politkovskaia, aceasta a publicat în 2004 relatarea unei întrevederi terifiante cu Ramzan Kadîrov, în timpul căreia acesta s-a lăudat că hobby-urile sale care erau luptele corp la corp şi femeile. Interviul conţinea următorul schimb foarte comic de replici:

„Ce fel de educaţie aţi primit?"

„Superioară. Drept. Voi absolvi în curând, după ce îmi dau licenţa."

„Ce fel de licenţă?"

„Cum adică, ce fel de licenţă? Licenţă, şi atât."

„Cum se numeşte facultatea pe care o veţi absolvi?"

„E o filială a Institutului Economic din Moscova, în Gudermes. Facultatea de Drept."

„Şi în ce vă specializaţi?"

„Sunt avocat."

„Dar este o diplomă în drept penal, drept civil…?"

„Nu-mi aduc aminte. Mi-am scris pe undeva, dar am uitat. Am alte lucruri pe cap."

Kadîrov a fost făcut ulterior membru onorific al Academiei Ruse de Ştiinţe Naturale.

Politkovskaia a fost condusă să-l întâlnească din nou în dimineaţa următoare şi l-a găsit cu un kadîrovit îmbrăcat într-un tricou negru, care s-a răstit la ea: „Ar fi trebuit să fii împuşcată acasă la tine, în Moscova". La care Kadîrov i-a ţinut isonul: „Eşti o duşmancă. Ar trebui să fii împuşcată".

Politkovskaia l-a descris drept un „pui de balaur, crescut de Kremlin. Acum trebuie să i se dea de mâncare. Căci în caz contrar, ar distruge totul în jur”. Când a fost omorâtă, jurnalista era pe cale să publice un alt articol despre abuzurile împotriva drepturilor omului şi torturile din Cecenia.

Asasinarea ei a avut loc nu numai de ziua lui Putin, ci şi la două zile după cea a lui Kadîrov (ştiu acest lucru, deoarece s-a nimerit să stau într-o seară, într-un restaurant din Moscova, chiar lângă purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, care l-a sunat de pe telefonul mobil pe „Ramzan”, felicitându-l mieros pentru împlinirea a 30 de ani). Există oare posibilitatea ca asasinatul să fi fost „cadoul” uşor întârziat al cuiva pentru despotul cecen? Sau să fi fost oare cadoul lui Kadîrov pentru „idolul” său, Putin? Această idee nu este complet neplauzibilă pentru lumea interlopă din Rusia. Să fi fost oare asasinatul menit să-i discrediteze pe vreunul dintre cei doi? Sau să fi existat un alt motiv? Un lucru era cert, însă: Kremlinul era profund iritat de activitatea Annei Politkovskaia, în special de unele dintre declaraţiile ei cele mai extravagante, cum ar fi aceea că asediul de la teatrul din Moscova din 2002, care se soldase cu moartea a 130 de persoane, fusese organizat de cineva din serviciile secrete ruseşti.

Procurorii au pus sub acuzare pentru crimă trei ceceni, care au fost achitaţi, însă, în 2009, din lipsă de probe. S-a cerut ulterior rejudecarea cazului, şi un al patrulea bărbat, acuzat de a fi chiar asasinul, a fost arestat. În august 2011, un fost ofiţer de poliţie, locotenent-colonelul Dmitri Pavliucenkov, care apăruse ca martor în procesul precedent, a fost acuzat de plănuirea crimei. Însă în ceea ce-l priveşte pe cel care a săvârşit-o, justiţia este departe de a fi stabilit ceva.

E petrolul nostru

Rusia a fost nevoită să se confrunte cu şi mai multe critici în 2006, când *siloviki-i* lui Putin au dobândit un control sporit asupra resurselor energetice ale ţării, dintre care unele erau deţinute de companii străine. Am văzut cum perspectiva de a vinde Iukos unei companii petroliere americane importante a fost unul dintre factorii care au dus la arestarea lui Hodorkovski şi la naţionalizarea averilor sale. Acum Putin îşi îndreptase atenţia către aşa-numitele Acorduri de împărţire a Producţiei pe care le semnase Boris Elţîn cu companiile petroliere occidentale. Conform AlP-ului, compania străină finanţa toate activităţile de dezvoltare şi explorare, după apariţia petrolului sau a gazelor, acesteia permiţându-i-se să păstreze primele venituri pentru a-şi recupera cheltuielile; mai apoi, toate profiturile erau împărţite (în proporţii convenite dinainte) între guvern şi companie.

Putin era de părere că acestea erau nişte acorduri umilitoare, genul de înţelegeri pe care le face o ţară din lumea a treia, deoarece nu are calificarea sau tehnologia pentru a extrage petrolul de una singură. Primul AIP, semnat în 1994, a fost cunoscut sub numele de Sahalin-2: un consorţiu numit Sahalin Energy, ce cuprindea şi Royal Dutch Shell (în proporţie de 55%) şi două companii japoneze, Mitsui şi Mitsubishi, exploatau nişte câmpuri imense de petrol şi gaze de lângă insula Sahalin, situată în estul îndepărtat al Rusiei. Costurile de exploatare prevăzute în acord ajungeau la 10 miliarde de dolari, aşa că aceasta era suma pe care Shell şi partenerii săi ar fi putut să o recupereze din primele vânzări, înainte ca orice alte venituri să înceapă să curgă în vistieria statului rus.

În 2005, Shell a făcut dezvăluiri privind creşterea costurilor de exploatare, la 20 de miliarde de dolari. În noiembrie, aflat în vizită în Olanda, Putin l-a „muştruluit” aspru pe directorul general

al Shell, Jeroen van der Veer. Asta însemna că Rusia era gata să piardă 10 miliarde de dolari. Putin a folosit pretextul pentru a anula înţelegerea veche de 12 ani, recurgând la comploturi şi presiuni pe tot parcursul anului 2006. Oleg Mitvol, un activist de mediu îndârjit, care era şi şeful-adjunct al Serviciului de Stat pentru Supravegherea Resurselor Naturale, Rosprirodnadzor, a avut o contribuţie esenţială în punerea în practică a strategiei guvernului. În mai 2006, reprezentanţii Serviciului din acea regiune îndepărtată din est au venit la Moscova să se întâlnească cu Mitvol şi să-i arate nişte fotografii. „Era incredibil", povesteşte acesta. „Vedeam nişte poze cu păduri care fuseseră răscolite, cu alunecări de teren, haos total, la o scară uriaşă, aşa că i-am întrebat: «Ce-i cu toate astea?», la care ei mi-au răspuns, «în acest mod construieşte Sahalin Energy conducte»".[115] Lucrările de construcţie includeau aproape 1000 de conducte care traversau nişte râuri în care peştii îşi depuneau icrele, împiedicându-i aşadar să mai înoate în amonte.

Mitvol a luat-o drept o luptă personală. A dus jurnaliştii în Sahalin pentru a le arăta daunele provocate. Rosprirodnadzor a estimat că avea să-i coste 50 de miliarde de dolari ca să cureţe golful Aniva, unde operaţiunile de dragare la scară largă distruseseră habitatul piscicol (fapt pe care Shell l-a negat cu vehemenţă).

Majoritatea observatorilor au presupus că Mitvol nu făcea decât să acţioneze la comanda guvernului, scoţând la iveală nereguli pentru a-şi consolida poziţia împotriva Shell. Presa l-a numit „câinele de atac" al Kremlinului, dar acesta insistă că ceea ce l-a motivat au fost numai preocupările privitoare la mediu şi că a lucrat mult mai strâns cu Greenpeace şi cu alte grupuri pentru protecţia mediului, decât cu Kremlinul. A afirmat chiar că, la un moment dat, ar fi primit un telefon de la un „oficial de rang foarte înalt", îngrijorat de criticile

sale mult prea răsunătoare, care „strică climatul de investiţii”. Alţi activişti de mediu cu care am vorbit erau consternaţi de daunele provocate pădurilor şi vieţii marine, şi îl ştiau pe Mitvol drept un adevărat luptător ecologist, care număra printre reuşitele sale şi faptul de a-l fi convins pe Putin să interzică vânătoarea de foci.

Cu toate acestea, Mitvol nu ar fi putut fi niciodată capabil să ducă o asemenea campanie împotriva unui investitor străin major, punându-l într-o poziţie imposibilă, dacă nu ar fi fost sprijinit de sus. În decembrie, Sahalin Energy a cedat presiunii şi a vândut 51% din proiect către Gazprom. Putin reuşise să renaţionalizeze cel mai mare proiect mixt de exploatare a petrolului şi gazelor naturale din lume. La ceremonia de semnare, preşedintele a declarat că problemele de mediu puteau fi considerate „rezolvate”. Criza Sahalin luase sfârşit, dar tacticile despotice ale Kremlinului reuşiseră să provoace daune pe termen lung în privinţa atragerii investitorilor străini.

Pentru Putin, aceasta era doar parte dintr-o strategie mai amplă, menită să garanteze că resursele energetice strategice ale Rusiei rămâneau, sau erau readuse, sub controlul statului. Companiile străine erau bine-venite să participe în proiecte comune, dar Rusia nu avea să-şi mai cedeze niciodată resursele, cum o făcuse atât de necugetat Elţîn. A fost propusă o nouă legislaţie, care să limiteze implicarea străină în 42 de industrii, inclusiv cea a armamentului şi cea aeronautică, a pescuitului, a metalelor preţioase şi a hidrocarburilor.

Putin nu era, însă, la fel de pretenţios în ceea ce privea bunurile strategice ale altor state. În timp ce preţul petrolului creştea, iar vistieria Kremlinului se umplea cu petrodolari, Rusia a început să se intereseze de investiţii în străinătate. Gazprom şi-a arătat interesul în cumpărarea Centrica, cel mai

mare furnizor de gaze al Marii Britanii. Apoi a început tratativele pentru cumpărarea a 50% din acţiunile companiei Central European Gaz Hub din Baumgarten, Austria, principalul centru de distribuţie pentru furnizarea de gaze către Uniunea Europeană. Comisia Europeană a blocat însă această mişcare.

În septembrie 2006, a ieşit la iveală că VTB, banca controlată de stat, cumpărase discret 5% din acţiunile EADS, cea mai mare companie aerospaţială din lume. Consilierul diplomatic al lui Putin, Serghei Prihodko, a sugerat apoi că ar fi mai bine dacă ar cumpăra şi mai multe acţiuni, poate 25%, suficiente cât să poată bloca deciziile importante. Când Angela Merkel a aflat intenţia ruşilor, i-a spus preşedintelui francez Chirac în termeni destul de clari că nu se putea permite aşa ceva. Chirac şi Merkel s-au întâlnit cu Putin la Compiègne, în apropierea Parisului, spre sfârşitul lui septembrie, declarând că aceasta era o investiţie nedorită din punctul lor de vedere.

Într-o vizită în Bavaria, din luna următoare, Putin a luat în derâdere îngrijorarea pe care o arăta Occidentul: „Ce-i cu toată isteria asta? Doar nu vine Armata Roşie, ci nişte companii ruseşti cu bani de investit”.

O întrevedere demnă de Războiul Rece

Era sâmbătă, 21 octombrie 2006. Ultimele frunze de toamnă cădeau din mestecenii aflaţi în faţa ferestrelor reşedinţei de vacanţă a lui Putin, Novo-Ogariovo. Era frig şi ploua. Putin era deja într-o dispoziţie proastă. Cu o zi în urmă participase la un summit împreună cu liderii a 25 de state din Uniunea Europeană, în Lahti, Finlanda. Se presupunea că era o întâlnire „informală”, o adunare amicală, fără nici un punct pe ordinea de zi sau acorduri de semnat. Cu toate acestea, a fost nevoit să asculte o listă nesfârşită de plângeri, despre uciderea Annei Politkovskaia,

despre încercările guvernului său de a scoate Shell-ul din proiectul Sahalin-2 care valora multe miliarde de dolari, despre nestatornicia Rusiei ca furnizor de energie şi despre Georgia.

Europenii au precizat că erau dornici să construiască un parteneriat apropiat cu acest vecin de la sud al Rusiei şi au condamnat sancţiunile introduse recent de Kremlin.

Dar Putin şi-a expus într-o anumită măsură părerea că preşedintele Saakaşvili era hotărât să recâştige regiunile rebele, Abhazia şi Osetia de Sud, şi i-a avertizat că acest lucru avea să ducă la vărsare de sânge. Singurul care l-a sprijinit a fost prietenul său, Jacques Chirac, care le-a spus celorlalţi că relaţiile cu Rusia erau mai importante decât Georgia.

Era deja toiul nopţii când a ajuns acasă. Sâmbătă după-amiază i-a chemat pe 11 dintre cei mai influenţi colegi, Consiliul lui de Securitate, la reşedinţa sa şi le-a povestit despre şedinţa incomodă pe care o avusese cu liderii UE, fapt ce i-a determinat pe *siloviki* să-şi reevalueze opţiunile în privinţa Georgiei. Putin trebuia să mai aibă o întrevedere şi cu secretarul de stat american, Condoleezza Rice, care îl aştepta la ea la hotel, în Moscova, dar el nu se arăta prea nerăbdător în privinţa acestei întâlniri. „Nu avea dispoziţia necesară ca să se întâlnească cu ea“, povesteşte unul dintre consilierii săi apropiaţi, „dar ştia că trebuia să o facă“.

Rice se întreba de ce întâlnirea lor era amânată atât de mult. „De obicei mă primea imediat, doar dacă nu voia să demonstreze ceva“, a arătat ea ulterior.{116}

După şedinţa de lucru, membrii Consiliului de Securitate s-au îndreptat spre o proprietate din apropierea guvernului, un castel în stil baronial din Barviha, pentru o cină specială. Trei dintre membri, inclusiv secretarul Consiliului de Securitate, Igor Ivanov, şi viitorul preşedinte,

Dmitri Medvedev, îşi sărbătoreau zilele de naştere ce tocmai trecuseră.

Aici, Putin s-a hotărât să-i facă o „farsă" lui Rice. Conform unuia dintre cei prezenţi, s-a uitat la ceas şi deodată i s-a ivit un zâmbet răutăcios pe faţă. „De ce să terminăm în grabă treaba? Haideţi să-i pregătim un mic spectacol. Dacă doreşte, spuneţi-i că o aştept aici, dar să nu-i spuneţi că e şi tot Consiliul de Securitate cu mine."

„Trecuse deja de ora cinci, apoi cinci şi jumătate, şase, apoi şase şi jumătate", povesteşte Rice. „Într-un final, m-au anunţat pe la şapte jumătate că poate să mă primească."

Ea şi ambasadorul american, Bill Burns, au fost conduşi degrabă prin periferia întunecoasă şi jilavă a Moscovei, de-a lungul autostrăzii elitei Rubliovo-Uspenskoe, presărată cu vile ostentative din cărămidă, prin „Satul de lux Barviha" cu reprezentanţe Lamborghini şi magazine de modă de lux, şi apoi prin porţile înalte din fier ale proprietăţii de stat.

Rice şi Burns nu mai văzuseră niciodată o astfel de clădire în Rusia, cu turnuri şi scări interioare întunecoase, ca în castelul lui Dracula. Brusc, uşile sufrageriei s-au deschis larg şi americanii au fost puşi în faţa unei privelişti neaşteptate: tot colectivul Consiliului Rus de Securitate, nucleul puterii din Rusia, era aşezat în jurul unei mese festive. Burns „a rămas aproape fără răsuflare", după spusele unui martor, în timp ce Condi şi-a menţinut calmul cu demnitate. „O", a constatat ea, „este Consiliul de Securitate".

Ruşii au apreciat sângele rece de care a dat dovadă. „Nu era nici măcar o doamnă de fier, era mult mai mult decât atât", a povestit unul dintre consilierii lui Putin.

Vechiul său prieten, Serghei Ivanov, i-a spus glumind: „Discutăm secrete de stat. Iată nişte documente cu informaţii militare ultrasecrete. Vrei să le vezi, Condoleezza?" Era multă veselie, şi

unele persoane din partea americană au ridicat din sprânceană când ruşii au adus la masă sticle de vin georgian. Acest lucru se petrecea chiar după embargoul impus produselor georgiene. Ruşii au început să spună glume grosolane cu georgieni, pe care Rice a reuşit să le înţeleagă perfect, în ciuda încercărilor interpretului de a le cosmetiza.

După o vreme, Rice i-a spus lui Putin: „Ştiţi, avem nişte treburi de rezolvat".

Putin şi-a condus oaspeţii într-o încăpere alăturată, împreună cu ministrul Apărării Serghei Ivanov şi cu ministrul de Externe Serghei Lavrov, care a făcut pe interpretul. Aici, discuţiile au devenit serioase.

Putin a început să-i ţină o prelegere lui Rice despre Ucraina, despre istoria şi populaţia ei şi despre cum greşea America intenţionând să o aducă în NATO. Ivanov povesteşte într-un interviu: „Putin le-a explicat din ce era formată Ucraina, că cel puţin o treime din populaţie era de etnie rusă şi ce consecinţe negative ar fi putut să se ivească, nu doar pentru noi, ci pentru toată Europa, dacă Ucraina şi Georgia aveau să fie târâte în NATO".

Conform spuselor lui Bill Burns, Rice a replicat spunând că statele suverane au dreptul să ia singure decizii suverane despre instituţiile sau alianţele din care doresc să facă parte, şi că acest lucru nu trebuie privit ca o ameninţare.

Dar Putin nu s-a lăsat deloc convins de acest lucru. „Nu vă daţi seama ce faceţi. Vă jucaţi cu focul."

Apoi „prelegerea" s-a îndreptat spre evenimentele recente din Georgia, la care Rice s-a hotărât să nu se lase mai prejos, zicându-i: „Preşedintele Bush mi-a spus să vin şi să vă transmit că dacă Rusia acţionează în vreun fel în Georgia, atunci se va produce o ruptură în relaţiile dintre SUA şi Rusia".

Ambasadorul Burns arată că răspunsul lui Putin nu a lăsat loc de interpretări: dacă provocările georgienilor aveau să creeze o problemă de securitate, atunci Rusia avea să riposteze. Rice a remarcat cum tonul lui Putin devenea tot mai sever.

Dintr-odată, Putin s-a ridicat în picioare, furios şi intimidant. Rice s-a ridicat şi ea, instinctiv, dar fiind pe tocuri, era mai înaltă decât liderul rus şi se uita în jos la el. Îşi aminteşte acel moment ca nefiind unul „plăcut", probabil cel mai dur dintre cei doi.

Putin se hotărâse să spună lucrurilor pe nume. „Dacă ei [georgienii] vor provoca orice fel de violenţă", a spus, „atunci vor fi consecinţe serioase! Şi să-i spuneţi asta şi preşedintelui dumneavoastră".

Lavrov nu i-a tradus acea ultimă frază lui Rice, dar ea a înţeles foarte bine. Era un avertisment ferm de la un Putin foarte nervos, unul pe care avea să şi-l amintească foarte bine doi ani mai târziu, când Rusia şi-a năpustit toată puterea forţelor sale armate asupra Georgiei, după ce Saakaşvili lansase un atac prost conceput asupra Osetiei de Sud.

O crimă demnă de Războiul Rece

Probabil că nu există alt duşman mai urât de KGB decât unul de-al lor care să li se fi întors împotrivă. Iertarea pentru trădare este ceva ce nu se învaţă în KGB.

Aleksandr Litvinenko a fost ofiţer în KGB şi apoi în agenţia care i-a urmat, FSB. În anii '90 s-a specializat în contraterorism şi lupta împotriva crimei organizate. După încheierea misiunii în Cecenia, a fost repartizat într-o altă unitate FSB numită URPO, Direcţia pentru Analiza şi Suprimarea Organizaţiilor Criminale, care consta de fapt într-o grupare de asasini concepută să elimine principalii şefi mafioţi ai ţării. Dar

Litvinenko a devenit conştient de corupţia şi legăturile cu crima organizată din însuşi interiorul organizaţiei sale şi a început să se răzvrătească. În martie 1998, i-a mărturisit oligarhului Boris Berezovski că el împreună cu alţi patru agenţi din unitatea sa au primit ordin să-l asasineze (Berezovski era la momentul respectiv cel mai mare manipulator de la Kremlin, care a orchestrat realegerea lui Boris Elţîn din 1996 şi care avea să-l ajute la puţină vreme după aceea să plănuiască şi succesiunea). Odată cu numirea lui Vladimir Putin la conducerea FSB, în luna iulie din acel an, Berezovski i l-a prezentat imediat pe Litvinenko, ca să îl informeze despre corupţia din organizaţie. Conform spuselor oligarhului, Putin nu a avut nici o reacţie, aşa că, în 13 noiembrie, Berezovski a dat publicităţii informaţia, adresându-i o scrisoare deschisă lui Putin în ziarul *Kommersant.* Patru zile mai târziu, Litvinenko şi cei patru colegi ai săi din unitatea URPO au ţinut o conferinţă de presă în care au făcut publică ştirea cum că ar fi primit ordin să-l omoare pe Berezovski.{117} Litvinenko a fost demis imediat din FSB, se pare sub ordin direct al lui Putin, care i-a declarat ulterior jurnalistei Elena Tregubova: „La puţină vreme după ce am devenit director FSB, l-am concediat pe Litvinenko şi am închis unitatea în care lucra". Problema lui nu era faptul că agenţii FSB puneau la cale execuţii extrajudiciare, ci faptul că Litvinenko şi colegii săi îndrăzniseră să facă public acest lucru. „Ofiţerii FSB nu ar trebui să organizeze conferinţe de presă. Nu asta e slujba lor. Şi nu ar trebui să facă publice scandalurile interne."{118}

Pe parcursul lui 1999, Litvinenko a fost arestat de două ori şi încarcerat timp de mai multe luni, dar a fost achitat într-un final. În noiembrie 2000, el a plecat la Londra şi a cerut azil politic, pe care l-a şi primit. În Londra a lucrat cu deja exilatul Boris Berezovski, conducând o campanie

împotriva regimului lui Putin, iar în octombrie 2006 a devenit cetăţean britanic. Se pare că activităţile sale la Londra au reuşit să mânie guvernul rus în mai multe feluri. În primul rând, era pe statul de plată al lui Berezovski, unul dintre cei mai căutaţi oameni din Rusia, pe care guvernul britanic refuza să-l extrădeze (pe deasupra, se pare că ar fi colaborat şi cu serviciile secrete britanice, MI6). În al doilea rând, era ferm convins de complicitatea FSB în atacurile din apartamente, din 1999, care duseseră la declanşarea celui de-al doilea război cecen, făcând publice unele descoperiri preliminare într-un ziar rus şi într-un film. Aşa cum s-a văzut mai târziu, mai mulţi jurnalişti şi politicieni care au anchetat aceste bănuieli au murit în circumstanţe misterioase.

Exilat la Londra, Litvinenko a făcut tot ce i-a stat în putinţă să sfideze Kremlinul. Declaraţiile sale păreau să capete proporţii tot mai fantastice şi obsesive, chiar nerealiste: acuza FSB-ul nu numai că ar fi fost în spatele unor atacuri teroriste precum asediul de la teatrul din Moscova sau criza de la şcoala din Beslan, ci că ar fi fost responsabil chiar şi pentru alte atacuri teroriste din toată lumea, inclusiv pentru atacurile cu bombă din Londra, în 2005. Până şi prietenii săi apropiaţi îl priveau ca pe un exaltat, măcinat de ura pentru Putin şi FSB. El afirma, fără să aibă nici o dovadă, că KGB-ul îl antrenase pe cel de-al doilea insurgent ca importanţă din al-Qaeda, Ayman Al-Zawahiri, şi că Putin era un pedofil. Stabilise legături apropiate cu guvernul separatist cecen în exil şi era vecin cu premierul său, Ahmed Zakaev. La o discuţie despre moartea Annei Politkovskaia ţinută la Frontline Club din Londra, Litvinenko s-a ridicat în picioare şi l-a acuzat pe Putin că ar fi comandat personal uciderea ei.

Câteva săptămâni mai târziu, la începutul lui noiembrie 2006, Litvinenko s-a întâlnit cu doi vizitatori din Rusia, ambii foşti ofiţeri din

serviciile secrete, Andrei Lugovoi şi Dmitri Kovtun, şi a luat ceaiul cu ei. La puţin timp după aceea, s-a îmbolnăvit şi a murit de o boală cruntă, în ziua de 23 noiembrie. Anchetatorii au stabilit că fusese otrăvit cu o substanţă radioactivă rară, poloniu 210. O anchetă a poliţiei a constatat până la urmă că otrava fusese introdusă în Marea Britanie, probabil de către Kovtun, prin Germania, unde au fost detectate urme ale acestui element, şi administrată de către Lugovoi, care a pus-o în ceaiul lui Litvinenko, în timpul întâlnirii lor. Moartea lentă şi agonia lui Litvinenko a ţinut prima pagină a ziarelor toată luna noiembrie. Puţini erau cei care auziseră de fostul agent rus, dar pe măsură ce jurnaliştii şi anchetatorii au pus cap la cap povestea otrăvirii sale, publicul britanic a fost extrem scandalizat de ceea ce arăta ca punerea în scenă a unui complot à la John le Carre, dar şi terifiat de descoperirea unor urme de poloniu 210 în Londra şi în aeronavele care zburaseră de la Moscova. Aceste evenimente au amintit de otrăvirea cu „umbrela bulgărească" de către KGB a unui exilat bulgar la Londra, în 1978, în toiul Războiului Rece. Publicaţia *Daily Mail* a scris că „tentaculele KGB-ului reuşesc să ajungă în locuri mai îndepărtate şi mai incredibile ca niciodată". S-a amintit brusc că Duma aprobase, în iulie 2006, o lege prin care forţelor de securitate li se permitea să vâneze şi să elimine extremişti în lumea întreagă. Definiţia de „extremism" fusese extinsă explicit pentru a include orice persoană care ar fi defăimat autorităţile ruse, ceea ce Litvinenko şi făcuse, ba chiar din plin.

Oricât de înfiorătoare era situaţia, ea a şi fost exploatată cu deosebită pricepere de către Berezovski şi consilierii lui de imagine, o companie de relaţii publice condusă de fostul creator de imagine al lui Margaret Thatcher, Lord Bell. Aceştia au dezvăluit o fotografie şocantă cu Litvinenko pe patul de moarte, chel şi emaciat. Cu

puţin înainte să moară, Litvinenko a semnat o declaraţie alcătuită pentru el de către prietenul său Alex Goldfarb, care lucra şi pentru Berezovski, prin care îl acuza pe Vladimir Putin că ar fi comandat personal asasinarea sa. „În timp ce zac aici întins pe patul de moarte, aud desluşit bătăile de aripi ale îngerului morţii”, scria acesta, într-o engleză oarecum prea elaborată, continuând cu: „Poate că veţi reuşi să reduceţi la tăcere un om, dar un strigăt de protest din lumea întreagă va răsuna, domnule Putin, în urechile dumneavoastră pentru tot restul vieţii”. Cu greu ar fi putut găsi Berezovski o armă mai puternică în lupta sa împotriva Kremlinului decât moartea protejatului său.

Putin era la Helsinki, la un summit UE - Rusia, în ziua de după moartea lui Litvinenko, când acuzaţia sa postumă a fost citită în public. Desigur, nu a avut de ales decât să răspundă întrebărilor despre aceasta într-o conferinţă de presă, şi, la fel cum procedase cu Politkovskaia, părea să minimalizeze importanţa lui Litvinenko, spunând doar că „moartea unei fiinţe umane este întotdeauna o tragedie”. Acuzaţiile care i se aduceau au fost catalogate de Putin drept o provocare politică, scrisă probabil de alte persoane. Dar în particular, mi s-a spus ulterior de către secretarul său de presă, Dmitri Peskov, care fusese şi cel care îl înştiinţase de scrisoare, Putin era extrem de furios. „Nu-i vine să creadă că lumea îl acuză pe el direct că ar fi comandat acest asasinat”, povesteşte Peskov. „Personal, este foarte supărat din cauza aceasta." Când l-am întrebat de ce nu îşi manifestă furia aceea în public, din moment ce ar putea să convingă lumea de nevinovăţia sa, în loc să îşi demonstreze lipsa obişnuită de cooperare, Peskov a replicat: „Nu-i place să-şi arate sentimentele în public".

Putin şi-a arătat oarecum sentimentele în public, câţiva ani mai târziu, când a vorbit despre agentul

care, în 2010, a trădat 11 spioni ruşi, inclusiv pe celebra Anna Chapman, în Statele Unite: „Aceşti oameni trăiesc după propriile lor legi, nişte legi care sunt bine cunoscute tuturor serviciilor secrete. Trădătorii nu sfârşesc niciodată bine. Ei ajung de obicei în şanţ, din cauza alcoolului sau a drogurilor.” Sau a otrăvii, ar fi putut la fel de bine să adauge.

Cu urmele de poloniu care duceau inevitabil la Moscova, moartea lui Litvinenko, la mai puţin de două luni de la cea a Annei Politkovskaia, a avut un efect dramatic asupra percepţiei Occidentului despre Rusia şi mai ales în privinţa relaţiilor ei cu Marea Britanie. Premierul Tony Blair, dornic să-şi păstreze relaţiile bune cu Putin, a insistat pentru o abordare prudentă, dar unii dintre membrii cabinetului său au obiectat cu fermitate faţă de ideea de a o „lua uşor” cu un regim care încălca drepturile omului. Blair a convocat o sesiune de urgenţă a COBRA, comitetul de reacţie al guvernului în caz de criză. În mod ironic, şi Vladimir Putin a fost invitat personal să asiste la o şedinţă de securitate în camera COBRA de pe Downing Street nr. 10. Acest lucru se petrecea în octombrie 2005, la scurtă vreme după atacurile cu bombă din Londra. Putin îşi uimise gazdele, declarând, după spusele unui martor: „Ştim prea bine cum îi urmăriţi pe terorişti şi suntem foarte impresionaţi de profesionalismul vostru. Dar noi când identificăm un terorist, e ca şi mort”.

În ianuarie 2007, anchetatorii britanici au ajuns la concluzia că moartea lui Litvinenko era un „asasinat sprijinit de stat şi orchestrat de către serviciile secrete ruseşti”, iar în luna mai Ministerul Britanic de Externe le-a cerut oficial ruşilor să-l extrădeze pe principalul lor suspect, Andrei Lugovoi. Ruşii au răspuns că nu le este permis prin Constituţie să extrădeze cetăţeni ruşi. Ei s-au oferit să-l judece pe Lugovoi într-un proces în Rusia, pretinzând că dovezile furnizate de

britanici în cererea lor de extrădare nu erau suficiente pentru a instrumenta cazul. Acest lucru se dovedea adevărat: autorităţile britanice cu greu le-ar fi putut preda ruşilor toate dovezile pe care le deţineau, din moment ce mare parte din ele erau obţinute prin intermediul propriilor servicii secrete. Dar, fără acestea, ruşii nu puteau nici să-l extrădeze pe Lugovoi şi nici să înceapă urmărirea penală împotriva lui. Se ajunsese, aşadar, într-un impas. Lugovoi s-a folosit de această perioadă de tatonare pentru a face în aşa fel încât să fie ales în Duma, unde s-ar fi bucurat de imunitate în faţa legii. În plus, a dat nestingherit interviuri în care îl acuza pe Boris Berezovski de crimă.

În 28 iunie 2007, o remaniere guvernamentală a oferit Marii Britanii prilejul de a se alege cu un alt ministru de Externe, David Miliband. Acesta şi-a petrecut prima săptămână în funcţie consultând o serie de rapoarte informative care l-au şocat. „Ceea ce nu conştientizasem prea bine“, arată el ulterior într-un interviu, „era starea putredă a relaţiilor anglo-ruse, ce data încă din timpul războiului din Irak, afectată apoi de toată afacerea cu Berezovski, pe care ruşii au văzut-o drept o mişcare politică din partea noastră. Aşa că exista o problemă politică serioasă, chiar şi fără evenimentele groaznice din jurul asasinării lui Litvinenko”.[119]

O săptămână mai târziu, Kremlinul a refuzat cererea britanicilor de a-l extrăda pe Lugovoi. „Trebuia să ne decidem cum să răspundem, şi nu ne doream ca ruşii să reacţioneze într-un mod prea exagerat, nu ne doream să rupem relaţiile diplomatice cu ei.” Marea Britanie a expulzat patru diplomaţi ruşi şi a îngheţat relaţiile cu FSB-ul, chiar dacă asta însemna întreruperea principalului canal de colaborare în lupta împotriva terorismului internaţional. Nu este prea clar dacă tabăra britanică chiar înţelegea acest lucru. Ministrul de Externe al Rusiei, Serghei Lavrov, povesteşte: „A trebuit să le explicăm că FSB-ul, în Federaţia

Rusă, este principala agenţie care coordonează activităţile antiteroriste şi conduce Comitetul Naţional împotriva Terorismului. Aşa că dacă cooperarea cu FSB-ul nu mai era în planul colaboratorilor noştri britanici, atunci eram nevoiţi să încetăm cooperarea în acea zonă, şi acesta era un lucru regretabil”.[120]

Rusia le-a plătit cu aceeaşi monedă expulzând patru diplomaţi britanici şi a râs batjocoritor la cererea insistentă a Londrei de extrădare. Preşedintele Putin le-a amintit că există „30 de oameni care se ascund în Londra şi care sunt căutaţi de autorităţile ruse pentru crime deosebit de grave, iar Londra nici nu se gândeşte să îi extrădeze”. Când povestea toate lucrurile acestea, Putin stătea în picioare, într-o manieră tipică lui, într-un luminiş din pădure, alături de nişte tineri activişti. A continuat, zicând: „Ei nu extrădează oameni care se ascund pe propriul lor teritoriu, însă dau sfaturi jignitoare ţării noastre ca să îşi schimbe Constituţia. Ar trebui să ne schimbe minţile, nu Constituţia”.

Era clar că relaţiile atinseseră punctul cel mai critic. Era timpul ca Miliband să încerce să calmeze puţin lucrurile. „Trebuia să cooperăm în privinţa Iranului, a terorismului, chiar şi a schimbărilor climatice. Aşa că am sugerat să ne întâlnim cu ministrul de Externe Lavrov şi am propus să facem asta în septembrie, la sediul ONU. Era important să arătăm că eram deschişi pe frontul diplomatic, chiar dacă încercam să facem dreptate în cazul Litvinenko.”

Noul ministru de Externe britanic avea să aibă un şoc. Lavrov trăise practic în sediul ONU timp de 17 ani, din care zece ca trimis al Rusiei. Este unul dintre cei mai vicleni manipulatori pe care i-am întâlnit vreodată, cu vaste cunoştinţe acumulate în două decenii de diplomaţie. Îi place să fumeze ţigară după ţigară, să bea whisky şi să-şi lanseze argumentele ca o lovitură de spadă. „Am început

cu o analogie din fotbal", relatează Miliband. „Îi povesteam despre echipa de fotbal cu care ţineam, dar am fost expediat repede, şi apoi tot restul de 30 sau 40 de minute din întâlnire a fost o lecţie foarte, foarte dură de diplomaţie, ţinută de cineva care ştia că era vechi în «teritoriu», care ştia cum decurg lucrurile şi care nu avea să ia vreo lecţie de la mine. Aşa că a fost o întrevedere destul de intensă şi o modalitate foarte dură de a începe o relaţie."

De fapt, Lavrov îşi aminteşte altfel conversaţia începută de Miliband, dar că era la fel de nepotrivită. Povesteşte râzând că: „David a început conversaţia întrebând de ce era partidul nostru, Rusia Unită, partener cu Conservatorii şi nu cu Partidul Laburist. Nu mă aşteptam la întrebarea asta. Nu mă privea cooperarea dintre partide, dar el era extrem de interesat de ea". Privitor la găsirea unor idei noi pentru depăşirea crizei Litvinenko, Lavrov povesteşte: „Nu am auzit nimic. I-am repetat poziţia Rusiei, inclusiv oferta procurorului general de a deschide o anchetă comună cu britanicii, dacă aceştia ne-ar fi pus la dispoziţie toate materialele pe care le deţineau anchetatorii lor".

Putin se referise la cererea „jignitoare" a Marii Britanii ca la o „rămăşiţă a gândirii coloniale", iar Lavrov a preluat această temă. Miliband povesteşte: „Mi-a spus că trebuia să încetăm să ne mai privim ca pe o putere imperială, care să îşi permită să le spună altor ţări să-şi schimbe Constituţia. A fost cât se poate de clar în această privinţă".

După întâlnirea lui Miliband cu Lavrov, fisura dintre cele două state s-a adâncit şi mai tare. În decembrie, Kremlinul a anunţat că urma să închidă două filiale ale Consiliului Britanic din Rusia, sub pretextul neplăţii impozitelor şi a unor nereguli în statutul oficial. Mulţi au văzut această acţiune drept un scop în sine, din moment ce principalele sarcini ale Consiliului Britanic presupuneau

predarea limbii engleze şi organizarea de schimburi culturale. Dar Lavrov a hotărât că filialele acestuia „violau o convenţie internaţională despre relaţiile consulare”, spunând în acelaşi timp, în mod explicit, că acţiunea era încă o reacţie la „acţiunile unilaterale” ale Marii Britanii împotriva Rusiei, menţionând îngheţarea negocierilor pentru facilitarea obţinerii vizelor.

Privind înapoi la vremea când se duela cu Lavrov, David Miliband consideră că a avut loc o ciocnire între două naţiuni postimperiale. „Mi-am dat seama că Rusia consideră Marea Britanie o putere în declin şi că Marea Britanie consideră Rusia o putere în declin. Asta este reţeta nu pentru neînţelegere, ci pentru acea rezistenţă şi, în anumite privinţe, reticenţă de a face compromisuri, care pare să fie ceva obişnuit în relaţiile dintre Marea Britanie şi Rusia.”

Timp de cinci ani, legăturile politice dintre cele două ţări au rămas practic îngheţate. Şi chiar şi după vizita noului prim-ministru, David Cameron, la Moscova, în septembrie 2011, relaţiile au rămas reci, eşuate pe bancul de nisip al asasinatului atroce, demn de Războiul Rece, de la Londra, din 2006.

Dovada de initiativă

Şirul de asasinate care aveau să continue de-a lungul anilor ce-au urmat au zădărnicit încercările lui Putin de a-şi prezenta ţara drept o democraţie liberă şi modernă. Zeci de jurnalişti au fost asasinaţi în cele două mandate ale sale. Nu toate aceste cazuri erau motivate politic, puţine având rezonanţa celui al Annei Politkovskaia, dar aproape nici unul dintre asasinate nu a fost rezolvat, lăsând impresia că în Rusia jurnaliştii pot fi omorâţi fără risc, mai ales dacă au supărat autorităţile. Jurnalista Politkovskaia şi exilatul politic Litvinenko îşi dobândiseră amândoi duşmani de rang înalt. Cei doi erau extrem de

critici faţă de regimul lui Putin – amândoi scriau în termeni relativ asemănători, acuzând FSB-ul de acte subversive îngrozitoare care ar fi dus la sacrificarea a sute de vieţi nevinovate pentru sprijinirea regimului.

În ancheta condusă în cazul Litvinenko, Martin Sixsmith ajunge la concluzia că nu Putin a fost cel care a comandat asasinatul, dar că poate fi implicat în acest caz „deoarece a creat atmosfera şi condiţiile în care a putut avea loc acest asasinat, în care un grup întreprinzător de foşti sau actuali agenţi FSB au interpretat semnalele trimise de Kremlin şi s-au pus pe treabă din proprie iniţiativă”.[121] Cred că acelaşi lucru poate fi spus şi despre asasinarea Annei Politkovskaia. În ambele cazuri, este foarte probabil ca asasinii să nu fi primit şi nici măcar să nu fi cerut un ordin direct, neavând nevoie de permisiune pentru a ucide, deoarece ştiau că „eliminarea” unui „duşman al statului” avea aprobarea tacită a autorităţilor. Este posibil ca aceştia să fi acţionat din proprie iniţiativă, din răzbunare sau pentru a-şi „mulţumi” stăpânii. Indiferent de situaţie, ştiau că nu aveau să fie pedepsiţi.

Simplul fapt că FSB-ul avea o unitate cunoscută sub numele de URPO, ai cărei agenţi erau specializaţi în execuţii extrajudiciare, spune multe despre Rusia actuală. Deşi Putin a desfiinţat unitatea, ar fi naiv din partea noastră să credem că FSB-ul a devenit dintr-odată un club de agenţi prietenoşi de tipul detectivului Clouseau. Sau că judecata dreaptă şi juraţii au înlocuit pistolul şi fiola de poloniu.

Capitolul 9 - Presa, rachetele, Medvedev

Un aparat occidental de PR

2006 ar fi trebuit să fie un an de referinţă pentru istoria postcomunistă a Rusiei şi pentru campania preşedintelui Putin de a-şi face cunoscută din nou ţara drept un jucător respectat şi valoros pe scena lumii. În 1997, Rusia devenise membru al grupului G8, format din cele mai puternic industrializate naţiuni, şi, în acest an, pentru prima dată, era rândul ei să îl prezideze, având şansa de a contura planurile internaţionale şi de a impresiona printr-un summit fără cusur, găzduit în iulie chiar de oraşul natal al lui Putin, Sankt-Petersburg.

După cum am putut observa, anul începuse însă cu o Rusie care oprise furnizarea de gaze către Ucraina, o imagine diferită de ceea ce îşi dorea. În lunile care trecuseră, Putin iritase deja Occidentul cu o serie de mişcări destinate să îi consolideze tot mai mult controlul asupra puterii şi să înăbuşe opoziţia. Era vorba, printre altele, de piedicile puse în calea ONG-urilor şi dezlănţuirea grupării de tineret Naşi, menită să-i intimideze atât pe oponenţii politici, cât şi pe ambasadorii străini aroganţi.

Taberele conservatoare începuseră deja să insiste pentru expulzarea Rusiei din G8, sau măcar pentru boicotarea summitului de la Sankt-Petersburg.

Pe coridoarele întunecoase ale administraţiei prezidenţiale, ascunşi după zidurile cărămizii ale Kremlinului, ruşii au venit cu o idee neobişnuită: Rusia trebuia să se prezinte într-o lumină mai bună. Aveau, aşadar, nevoie de o companie occidentală de relaţii publice care să-i ajute. Nu a existat nici o licitaţie publică.[122] Contactele personale îi conduseseră la una dintre cele mai importante firme de PR din New York, Ketchum, şi la partenerul european al acesteia, GPlus, cu

sediul la Bruxelles. Directorii executivi ai celor două companii au sosit la Moscova şi le-au făcut o propunere comună secretarului de presă al lui Putin, Aleksei Gromov, şi adjunctului său, Dmitri Peskov (cei doi bărbaţi îşi împărţiseră rolul de purtători de cuvânt între ei: Gromov era în general la comandă, însă Peskov, vorbitor fluent de limba engleză, se ocupa aproape în exclusivitate de presa străină).

Acesta a fost momentul în care directorii GPlus, foşti colegi jurnalişti de-ai mei, m-au rugat să mă alătur echipei lor în calitate de consultant-şef pentru Rusia, aşa că mare parte din acest capitol se bazează pe experienţele mele directe.

În calitate de consilieri ai Kremlinului, consideram principala noastră sarcină ca fiind relativ simplă: trebuia să-i învăţăm pe ruşi despre felul în care funcţionează presa occidentală şi să încercăm să-i convingem să adopte cele mai bune practici în privinţa relaţiilor dintre presă şi guvern. Eram consilieri, şi nu purtători de cuvânt. Dar, în timp ce occidentalii, care în anii ’90 consiliaseră guvernul lui Boris Elţîn în domeniul economic nu întâmpinaseră nici un fel de rezistenţă, consilierea echipei lui Putin pe un subiect atât de „ideologic” precum relaţiile cu presa nu avea să fie nici o clipă o sarcină uşoară. Peskov a arătat, într-adevăr, mare interes pentru studierea practicilor occidentale, dar, după o serie de reuşite iniţiale, am văzut cum „clientul” nostru revine la vechile obiceiuri. Ştirile se succedau cu repeziciune: asasinarea Annei Politkovskaia a fost urmată de cea a lui Litvinenko, şi apoi de invadarea Georgiei de către Rusia. Începusem să mă întreb dacă nu cumva motivul principal pentru care Kremlinul se hotărâse să apeleze la o agenţie occidentală de PR era că ştiau dinainte că imaginea îi va fi considerabil afectată.

Ruşii erau pregătiţi să plătească bani grei pentru a încerca să lustruiască această imagine.

Declaraţiile Ketchum depuse la Departamentul American de Justiţie arată că ruşii au plătit, în primii ani, aproape un milion de dolari pe lună.{123} (un contract separat al Ketchum cu Gazprom, care se afla în mari dificultăţi în urma „războiului gazelor" cu Ucraina, a costat aproape tot atât). Tranzacţiile financiare nu se făceau direct cu Kremlinul, ci cu o bancă rusească, evitându-se aprobarea de la bugetul de stat.{124} Soluţia a fost criticată de o parte din presa rusă, care se întreba de ce avea nevoie Kremlinul de o agenţie de PR occidentală (şi nu de una rusească) şi de ce oferta nu a fost scoasă la licitaţie, ca orice alt contract de stat.{125}

Cea mai mare problemă cu care s-a confruntat Ketchum a fost că ruşii nu aveau aproape nici o idee despre cum funcţionează presa occidentală. Bazându-se pe experienţa lor cu presa internă, ei erau sincer convinşi că am fi putut să *plătim pentru* a obţine reportaje mai bune, că un articol de opinie pozitiv din *Wall Street Journal,* de exemplu, avea un anumit preţ. Erau de părere că jurnaliştii scriu ceea ce le dictează patronii (sau guvernele) ziarelor pentru care lucrează şi voiau să-i „pedepsească" pe corespondenţii care îi criticau în articolele lor, refuzând să-i invite la evenimentele mediatice (pierzând, aşadar, şansa de a-i mai putea influenţa). L-au supus pe corespondentul la Moscova pentru *The Guardian,* Luke Harding (şi pe familia sa), la acte constante de hărţuire, pare-se din cauza unui interviu în care Boris Berezovski cerea ca Putin să fie dat jos de la putere, chiar dacă Harding nu avea nimic de-a face cu conţinutul interviului.{126} În toiul afacerii Litvinenko, trei membri ai echipei BBC de la Moscova au fost atacaţi în stradă. Cu greu ar fi putut toate aceste acte să determine comunitatea jurnaliştilor să adopte o imagine mediatică pozitivă, atât de dorită de Kremlin. Ne cereau constant ca Ketchum să

„folosească tehnologiile noastre” pentru a le îmbunătăţi imaginea. Nu aveam nici o idee la ce se refereau. Singura tehnologie pe care ne doream să o folosească era camera rezervată jurnaliştilor, în stilul celei din Aripa de Vest, în fiecare dimineaţă, la ora zece fix. Dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

În fiecare raport pe care îl realizam, subliniam mereu aceeaşi temă fundamentală: deschiderea către presă. Socializaţi cu jurnaliştii, invitaţi-i să ia masa cu voi, staţi la taclale cu ei, oferiţi-le, neoficial, bârfe picante, câştigaţi-i treptat de partea voastră. Vorbiţi cu ei, explicaţi-vă punctele de vedere, şi ei vor începe să aibă încredere în voi. Daţi interviuri şi apăreţi la radio şi la televizor, deoarece dacă nu o faceţi voi, o vor face oponenţii voştri, şi ei vor fi cei care vor controla situaţia. A mers pentru o vreme. Peskov a organizat câteva mese pentru corespondenţii la Moscova în restaurante luxoase (oarecum mai oficiale decât cele la care ne gândiserăm noi), şi totul a decurs bine. Au instituit „şedinţele informative de marţi” cu anumiţi miniştri. Corpul de presă al Moscovei era încântat. Dar după asasinarea Annei Politkovskaia, Peskov a devenit foarte îngrijorat: ştia că oricare ar fi fost subiectul oficial al şedinţei informative, jurnaliştii vor întreba în cele din urmă despre drepturile omului şi democraţie, aşa că era mai sigur să nu se mai întâlnească cu ei.

Mare parte din munca agenţiei Ketchum consta în genul de lucruri pe care majoritatea guvernelor le rezolvă în interior, prin ambasade sau Ministerul lor de Externe. Dar Kremlinul nu se baza prea tare pe acestea, aşa că organizam conferinţe de presă pentru miniştrii din guvern când făceau vizite în străinătate, punându-le la dispoziţie documente informative cu întrebările care erau cel mai probabil să le fie adresate (şi uneori şi cu răspunsurile pe care credeam că ar fi trebuit să le dea, chiar dacă le foloseau foarte rar). Redactam

articole pentru miniştri (şi chiar şi pentru preşedinte), care erau de obicei rescrise, devenind aproape de nerecunoscut şi atât de greu de citit, încât era greu să le plasăm în vreun ziar. O parte din misterul acestui aspect al muncii noastre era că Peskov ne cerea de obicei să redactăm un articol pentru, să spunem, ministrul Energiei, sau pentru ministrul de Externe, dar nu ne dădea nici un fel de indicaţie despre ce îşi doreau să spună în acel articol. Dacă era întrebat, răspundea de obicei: „Scrieţi pur şi simplu ce credeţi că ar trebui să spună". Aşa că redactam nişte articole şi discursuri, oarbe, care aveau să fie ulterior rescrise în totalitate. Ministrul de Externe Lavrov, în mod special, nu îşi dorea sub nici o formă (şi pe bună dreptate) ca articolele sale să fie redactate de nişte străini ignoranţi.

Ketchum punea în fiecare zi la dispoziţia Kremlinului trei seturi de revistă a presei, alcătuite în Japonia, Europa şi Statele Unite, care ofereau o imagine cuprinzătoare, poate mult prea detaliată, despre modul în care era percepută Rusia în restul lumii. Rapoartele ajungeau să aibă adesea mai mult de o sută de pagini, cu rezumate şi texte integrale pentru fiecare articol în care era menţionat cuvântul Rusia, dar fără prea multă analiză. În perioada primului contract, în vederea summitului G8, Ketchum a angajat o agenţie din exterior pentru a organiza fiecare articol din presă pe culori – roşu, galben sau verde –, pentru a indica ştirile negative, neutre sau pozitive, astfel încât, până la sfârşitul anului G8, să se poată crea un grafic prin care să se demonstreze că au fost mai multe articole verzi şi mai puţine roşii. Aceasta este o practică obişnuită de PR, care din păcate nu s-a tradus prea bine în lumea nuanţată a politicii de la Kremlin. Culorile păreau să fie adesea alese în mod arbitrar, şi nu aveau aproape nici o legătură cu conţinutul; până şi ştirilor din sport sau despre vreme le puteau fi atribuite o

bulină roşie sau verde (într-un final am renunţat la acest „serviciu”, după ce ne-am dat seama că era inutil).

Kremlinul primea „seturi de instrucţiuni” regulate – strategii de PR, de tip „vedere de ansamblu” pentru următoarele trei luni/şase luni/un an, îmbrăcate în limbaj de management cum ar fi „a profita de oportunităţi mergând înainte”, „produse finite” şi „relaţionarea cu acţionarii”. În practică, mare parte din muncă se reducea la chestiunea mult mai lumească de a ajuta la pregătirea vizitelor ministeriale şi de a organiza conferinţe de presă şi şedinţe informative despre evenimentele-cheie din Occident.

Fiind nou sosit în lumea PR-ului, am fost amuzat de conceptele nebuloase de genul „persoane influente” şi „contactarea unor terţe persoane”, cultivând relaţii cu experţi şi „lideri de opinie” care erau interesaţi de Rusia. Ketchum era foarte meticuloasă în raportarea fiecărui contact, cum ar fi prânzul luat cu cineva din vreo comisie de experţi sau asistarea la vreo prelegere, toate fiind completate într-un registru de sarcini trimis în fiecare lună la Moscova. Dacă vreuna dintre aceste „persoane influente” ar fi scris şi un singur rând pozitiv în vreun articol, acesta putea să fie înregistrat în raport drept un „succes”. Îmi aduc aminte un raport cu realizările Ketchum incluzând un citat al premierului canadian care spunea: „Cred că Rusia a făcut un progres uriaş în ultimii ani”. Nu ne era clar dacă Kremlinul îşi dădea seama de contribuţia noastră la această reuşită.

Un succes incontestabil a fost introducerea „conferinţelor teleinformative”, jurnaliştii putând să ia parte la o conferinţă de presă cu Peskov sau cu vreun ministru din guvern, prin telefon. Aceste conferinţe li s-au părut mult mai plăcute ruşilor decât întâlnirile faţă în faţă, reuşind în sfârşit să găsească o modalitate prin care să îşi prezinte acţiunile în faţa presei.

De-a lungul celor trei ani în care am lucrat cu Dmitri Peskov, am ajuns să-l cunosc destul de bine. Peskov este înalt, bine îmbrăcat şi puţin trecut de 40 de ani, are un stil fermecător, relaxat şi vorbeşte excelent engleza (la fel şi turca, dat fiind că a lucrat mulţi ani la ambasada din Ankara). A fost descoperit de către preşedintele Elţîn în timpul unei vizite în Turcia, în 1999, şi adus înapoi în ţară pentru a lucra pentru administraţia prezidenţială. După venirea lui Putin la putere, Peskov a devenit şeful Biroului de Relaţii cu Presa al Kremlinului şi purtător de cuvânt adjunct al preşedintelui. Încă de pe atunci, devenise un bun de nepreţuit, aproape singura persoană din Rusia cu autoritatea, capacitatea şi dorinţa de a acorda interviuri oficiale presei străine. Drept rezultat, ajunsese să fie la mare căutare. Colegii mei de la filiala BBC din Moscova, care aveau o poftă insaţiabilă pentru persoane care să vorbească în faţa camerei, insistau de obicei pe lângă mine: „Te rugăm, convinge-i să ne dea şi alt purtător de cuvânt. Dmitri este nemaipomenit, dar pur şi simplu nu are timp…” Din păcate, în afară de câţiva miniştri, nimeni din Rusia nu mai era dispus să acorde interviuri presei occidentale. Aşa că nu-i de mirare că era atât de greu să-şi facă auzit mesajul.

L-am pregătit pe Dmitri în tehnicile de abordare mediatice, pentru a-l ajuta să se simtă mai confortabil în faţa camerelor de televiziune. Aceasta era o ocazie nu numai de a-l face să-şi conştientizeze vocea sau gesturile, făcând faţă celor mai grele întrebări posibile, ci şi de a stăpâni arta exprimării succinte şi coerente. Mulţi dintre intervievaţii care nu au învăţat cum funcţionează un buletin de ştiri occidental tind să divagheze la nesfârşit, fără să ajungă vreodată la subiect.

În timpul unui summit G8 din Germania din 2007, Peskov m-a abordat încredinţându-mi o sarcină specială: să stilizez şi să dau puţină savoare

unui discurs pe care trebuia să-l ţină preşedintele Putin în Ciudad de Guatemala, cu ocazia participării Rusiei la licitaţia pentru Jocurile Olimpice de Iarnă de la Soci din 2014. Licitaţia a fost un succes, fapt pentru care îmi asum tot meritul, desigur! (ca să fiu sincer, în realitate multe dintre sugestiile mele n-au fost acceptate). Odată cu venirea lui Dmitri Medvedev la preşedinţie, în 2008, mi-am exprimat impresiile despre anumite filmări şi transmisiuni pe internet, câteva dintre idei fiind preluate în videoblogurile sale inedite.

Şeful lui Dmitri, Aleksei Gromov, era unul dintre cei mai importanţi oameni de la Kremlin în timpul guvernării lui Putin. Gromov îmi fusese descris drept „singura persoană care putea să intre în biroul lui Putin fără programare". Putin îl chema aproape în fiecare zi la el, Gromov funcţionând adesea ca o „voce a raţiunii" pentru politicile sale. În plus, avea şi un control foarte bun asupra presei din Rusia. Beam odată un ceai la el în birou, când a intrat înăuntru directorul televiziunii de stat ruse. Gromov mi-a făcut repede cunoştinţă cu el, după care l-a poftit în biroul din spate, rugându-l să-şi toarne ceva de băut şi să aştepte. Aceasta era discuţia obişnuită plină de vigoare pe care Gromov o ţinea săptămânal şi în care îl punea la curent cu planurile perioadei următoare, asigurându-se că imaginea rezultată avea să fie una „corectă".

La fel ca şi Peskov, Gromov îşi începuse cariera în serviciul diplomatic, fiind detaşat iniţial la Praga şi la Bratislava, şi adus înapoi în ţară în 1996, pentru a conduce serviciul de presă al lui Elţîn. Gromov are o predilecţie pentru cardiganele cu model şi fumează Malboro prin nişte ţigarete lungi. În calitate de secretar de presă al lui Putin, el se ocupa numai de presa rusă, lăsând presa străină în seama lui Dmitri Peskov. În timpul unei întrevederi cu Gromov, am adus în discuţie una dintre veşnicele mele teme: faptul că Occidentul privea Rusia ca pe o naţiune care se întorcea tot

mai tare la modalităţile sovietice de gândire şi de conduită, şi că, pentru a combate acest lucru era necesar nu numai ca guvernul să înceteze a se mai *comporta* în stil sovietic (interzicând demonstraţiile opoziţiei, de exemplu), ci şi să repudieze cu fermitate trecutul sovietic în discursurile şi documentarele prezentate la televiziunea de stat. Replica lui Gromov a fost una foarte grăitoare: recunoştea că aceste strategii ar fi avut un efect pozitiv asupra opiniei publice din Occident, dar, spunea el, „trebuie să ne gândim la opinia publică din ţară, care este în general una pozitivă în privinţa Uniunii Sovietice. Înainte de toate, trebuie să ne gândim la stabilitatea politică în interiorul ţării". Mi s-a părut foarte trist că acceptase faptul că mulţi dintre ruşi, în speciali cei vârstnici, erau nostalgici după trecut, şi că nesocotirea acestei poziţii ar fi putut duce la „instabilitate". Cu influenţa pe care o avea asupra presei de stat, ar fi putut să lanseze o campanie de *schimbare* a acestor percepţii despre trecut. La urma urmei, la fel se procedase şi pe vremea lui Gorbaciov şi a lui Elţîn, iar mentalităţile se schimbaseră. Prin lipsa sa de acţiune, guvernul permitea ca stalinismul şi comunismul să se bucure de o perioadă de renaştere. Şi ceea ce era mai rău, aşa cum vom vedea câteva capitole mai încolo, manualele şcolare erau rescrise, minimalizându-se crimele comise de Stalin.

De-a lungul anilor, am încercat să ofer sfaturi cât mai sincere posibil, chiar dacă acestea depăşeau limitele unor „sfaturi de relaţii publice". Asistam acum la o perioadă în care autorităţile începuseră să împiedice demonstraţiile puse la cale de o nouă coaliţie a opoziţiei, numită Cealaltă Rusie, condusă de campionul de şah Garry Kasparov. Le-am explicat colegilor mei de la Kremlin că tot PR-ul din lume nu avea să şteargă impresia provocată chiar şi de o singură fotografie cu jandarmi care bat nişte bătrânele. Dar

comentariile mele nu se adresau persoanei potrivite. Sunt convins că Dmitri Peskov era de acord în totalitate cu mine, doar că nu era treaba lui să schimbe tacticile poliţiei.

Am fost rugat odată să-mi expun părerea despre un articol redactat în rusă pentru preşedintele Medvedev, în vederea publicării lui în prestigioasa revistă *Foreign Affairs*. Asta se întâmpla în 2008, în urma războiului din Georgia. Articolul era aşa de prost scris (de parcă cel puţin trei persoane cu păreri divergente contribuiseră la conceperea lui), încât l-am trimis înapoi plin de corecturi, sugerând că dacă voiau ca preşedintele lor să nu fie taxat drept un schizofrenic nebun, atunci trebuiau să rupă în bucăţi acel articol. Colegii mei de PR au rămas uimiţi, fiind îngrijoraţi că ar putea să-şi supere angajatorii. Dar Peskov mi-a mulţumit pentru sfat.

Oricât de mult ajunsese să se încreadă Peskov în judecata mea, am început să înţeleg că nu conta prea tare. Kremlinul voia ca noi să-l ajutăm să transmită mesajul, nu să-l schimbăm. Nu ne încredinţau nimic dinainte. Noi eram cei care ceream copii (sau cel puţin pasaje) în avans din discursurile importante, ca să putem pregăti buletinele de ştiri de la prima oră, să stimulăm apetitul pentru mai mult, să garantăm obţinerea efectului maxim până la finalul zilei. Aceasta este o practică standard în birourile de presă ale guvernelor occidentale. Dar Kremlinul nu avea încredere în consilierii săi media. Primeam textele discursurilor lui Putin în acelaşi timp cu jurnaliştii. Cât priveşte eforturile de PR cu impact în Occident, cum ar fi şedinţele foto cu Putin în ipostaze de macho, acestea nu aveau nici o legătură cu noi, aflam de ele după ce se petrecuseră deja.

Ketchum a câştigat în 2007 un prestigios premiu de relaţii publice pentru întreaga activitate, dar ştiam că la Kremlin se dorea ca specialiştii săi de

PR să fie mai „agresivi”, nu doar în organizarea conferinţelor de presă, a interviurilor sau în furnizarea materialelor informative şi a documentelor de analiză, ci şi în încercarea de a manipula efectiv jurnaliştii, care să prezinte Rusia într-o lumină mai bună. Îmi aduc aminte de o conversaţie avută cu adjunctul lui Peskov, în care ne critica pentru faptul de a nu fi reuşit să controlăm un interviu oferit de un ministru din guvern, asigurându-ne că jurnalistul îl scria „în maniera potrivită”. Ziarele ne descriau drept nişte consilieri de imagine ce încercau să minimalizeze atitudinea lui Putin cu privire la drepturile omului şi, într-adevăr, poate că asta îşi dorea Kremlinul. De fapt, rolul principal al Ketchum era să-l informăm despre felul în care era perceput şi să-l încurajăm să ia iniţiativa schimbării situaţiei. Mesajul era cel care avea nevoie de schimbare, şi nu felul în care era transmis, dar asta era o provocare politică mult peste competenţele Ketchum.

Alte abordări occidentale

Proiectul Ketchum nu era singurul „instrument de propagandă” întrebuinţat de Kremlin în această perioadă. Russia Today (redenumit ulterior RT) a fost înfiinţat la sfârşitul lui 2005, drept un post de televiziune prin satelit ce emitea non-stop, conceput să prezinte „varianta Rusiei” despre evenimentele din lume şi să informeze telespectatorii de pe tot mapamondul despre politica şi viaţa din Rusia. Având un buget de 60 de milioane de dolari în primul an, RT a angajat ca redactori ruşi cu o engleză excelentă, precum şi ruşi cu cetăţenie străină, prezentându-se la fel de profesionist ca mulţi dintre competitorii de pe piaţa globală de televiziune. Totuşi, spre deosebire de rivalii săi, cum ar fi BBC World News, CNN sau nou-apăruta France-24, RT nu s-a constituit drept o sursă imparţială de ştiri, care să acopere

evenimentele după cum se prezintă acestea. Misiunea RT este, însă, aceea de a aduce Rusia în faţa lumii, astfel încât accentul se pune pe ştirile de politică interne, mai puţin din alte ţări. Imaginea este mult mai şlefuită decât a precursoarelor sale sovietice, care înfăţişau o imagine în alb-negru a unui Occident dezbinat de lupta de clasă şi sărăcie, în contrast cu o Uniune Sovietică lipsită de probleme. Înţelegând faptul că telespectatorii săi au şi alte surse de informare, RT nu ezită să transmită activităţi ale opoziţiei sau chiar şi critici aduse politicilor ruseşti, reuşind să creeze, aşadar, iluzia pluralităţii în media rusească, fapt ce nu reprezintă, însă, realitatea. RT este excepţia din sistemul de televiziune din Rusia, deoarece publicul său ţintă este cel străin, cu toate că, în timpul războiului din 2008 cu Georgia, şi-a arătat adevărata faţă, renunţând la imparţialitate şi devenind un post de propagandă pură în favoarea Kremlinului.

Postul de televiziune a fost fondat de către o agenţie de presă deţinută de stat, RIA Novosti, continuatoarea fostei Agenţii de Presă Novosti (APN) din perioada sovietică, şi combină, ca şi cea din urmă, două roluri diferite: în primul rând, oferă buletine de ştiri în special pentru publicul străin (reţeaua APN de corespondenţi străini cuprindea şi un număr mare de spioni KGB sub acoperire), şi, în al doilea rând, filialele sale din străinătate sunt folosite drept centre pentru transmiterea informaţiilor oferite de guvernul rus. Funcţia din urmă se suprapunea în mare parte cu rolul pe care trebuiau să-l îndeplinească Ketchum şi GPlus, acest lucru ducând la apariţia mai multor divergenţe. Aveam impresia că RIA Novosti nu era prea încântată că rolul său de post oficial de propagandă a Kremlinului îi era uzurpat de nişte străini. Ocazional, de exemplu, GPlus era rugată să organizeze o şedinţă informativă cu presa pentru trimisul rus la Bruxelles, Evgheni Cizov, ca să afle

mai târziu că ambasadorul lucra deja cu RIA Novosti la acelaşi proiect, doar că RIA, ţinând cont de resursele uriaşe de care dispunea, o făcea cu stil, făcând legătura cu Moscova prin transmisiune video.

RIA Novosti a reprezentat forţa motrice din spatele altei invenţii de imagine: Clubul Internaţional de Discuţii Valdai, care a început să funcţioneze în timpul celui de-al doilea mandat al lui Putin. El reuneşte vreme de zece zile, în fiecare septembrie, circa 50 de „observatori" străini ai Rusiei (în principal jurnalişti şi oameni de ştiinţă). Au loc dezbateri cu specialiştii ruşi, combinate cu plimbări de agrement (în fiecare an este ales un loc cât mai exotic) şi întâlniri cu înalţi oficiali ruşi (de la an la an participă politicieni cu funcţii tot mai înalte). Prima întâlnire, cea din 2004, s-a ţinut la lacul Valdai, situat la nord de Moscova, de unde şi denumirea clubului. Oaspetele surpriză a fost însuşi preşedintele Putin, extrem de afectat după tragedia de la Beslan, dornic să petreacă mai multe ore în compania grupului pentru a se relaxa şi a răspunde la întrebările participanţilor. De atunci, itinerarul de agrement al Clubului a inclus vizite în Kazan, Cecenia, Siberia, Sankt-Petersburg, şi a cuprins prânzuri generoase cu Putin şi Medvedev (separat) la vilele lor din afara Moscovei sau la Soci. În 2009, Medvedev se pare că a considerat Clubul Valdai asociat prea mult cu Putin, aşa că a organizat, în schimb, propriul său eveniment pentru specialiştii străini, „Forumul Politic Global de la Iaroslav".

Clubul Valdai a fost o modalitate cu totul nouă de a atrage străinii, mult mai subtilă decât nişte simple interviuri pentru CNN sau BBC, sau influenţarea corespondenţilor de la Moscova pentru a prezenta reportaje favorabile. Această propagandă soft avea totuşi riscurile ei, întrucât găzduirea a 50 de străini în hoteluri de cinci stele, timp de zece zile, nu era ieftină şi nu garanta

schimbarea peste noapte a percepţiilor. Ideea era ca oaspeţii, observatori experimentaţi ai Kremlinului, care scriau în reviste academice, consiliau diferite guverne şi apăreau drept intelectuali în mass-media, să devină mai binevoitori faţă de Putin. Aveau ocazia să îl întâlnească direct în timpul unui prânz prelungit sau să discute câte o săptămână întreagă pe diverse teme cu experţi şi oficiali ruşi prietenoşi.

Criticii din inteligheţia moscovită nu sunt deloc interesaţi de proiect, susţinând că majoritatea participanţilor sunt nişte „idioţi necesari" cărora li se aruncă praf în ochi şi care se întorc acasă repetând papagaliceşte propaganda care le-a fost servită împreună cu terine de homar şi vinuri fine.

Lilia Şevţova de la Fundaţia Carnegie, de exemplu, susţine că Kremlinul se foloseşte de Clubul Valdai pentru a-i „coopta" şi a-i manipula pe comentatorii occidentali: „Invitaţii străini vin la întâlnirile Valdai pentru a prelua opiniile liderilor ruşi şi a le transmite mai departe către restul lumii".[127] Aş fi înclinat să confirm aceste afirmaţii despre intenţiile Kremlinului, pentru că altfel nu s-ar cheltui atât de mult timp şi bani, dar, după ce am asistat la trei conferinţe Valdai, cred că Şevţova le supraestimează efectul. Poate că unii dintre participanţi chiar îşi îmblânzesc criticile, şi este o realitate că aproape toţi participanţii, fie ei membri Valdai sau nu, sunt fermecaţi de contactul personal cu Vladimir Putin (şi Margaret Thatcher avea un efect similar, chiar şi asupra criticilor ei). Însă imaginea mediatică care rezultă din aceste săptămâni nu este toată pozitivă. Ariei Cohen de la Fundaţia Conservatoare Heritage şi experimentatul Marshal Goldman cu greu ar putea fi numiţi marionetele Kremlinului.

Întâlnirea unor oficiali este întotdeauna preferabilă indiferenţei, şi majoritatea participanţilor la Valdai au suficientă experienţă încât să fie capabili să separe propaganda de

adevăr. În general, cei care vin binedispuşi, pleacă binedispuşi, iar cei care vin crezând că Putin este corupt şi nedemocrat, rareori ajung să-şi schimbe părerile. Majoritatea jurnaliştilor şi oamenilor de ştiinţă întâmpină cu braţele deschise ocazia de a cunoaşte atât de mulţi oficiali de rang înalt, de oriunde ar fi ei, dar asta nu înseamnă că le şi acceptă automat poziţiile, cu atât mai puţin le „transmit". După ce îţi petreci mai multe ore ascultându-l pe Putin, de exemplu, asta nu te face să te îndrăgosteşti de el, deoarece ai ocazia să îi analizezi ciudăţeniile şi obsesiile, uneori chiar şi furia, iar pentru un democrat această experienţă este departe de a fi liniştitoare. Criticile mele aduse participanţilor nu au legătură cu faptul că s-ar lăsa înşelaţi de propagandă, ci că puţini dintre ei, poate din cauză că ajung să-l admire atât de tare, profită de această ocazie unică pentru a se „contrazice" cu Putin: cineva pune o întrebare (de obicei lejeră), după care ascultă răbdător răspunsul interminabil, fără să îndrăznească să-l întrerupă sau să-i explice de ce nu are dreptate. Prea multe dintre întrebări, chiar şi din grupul celor „răutăcioşi", sunt presărate cu linguşeli şi complimente. Ştiu personal de la Dmitri Peskov că Putin (căruia este destul de evident că-i plac dezbaterile) se simte exasperat în lipsa unor întrebări polemice.

Şi Putin pare să se îndoiască de eficacitatea proiectului Valdai. La cea de-a patra întâlnire din 2007 cu grupul, Putin a făcut în deschidere un comentariu oarecum caustic, considerând aparent că presa occidentală se ghidează după un fel de „instrucţiuni": „În ultimii ani am ajuns să fiu tot mai convins de faptul că presa din Europa şi America de Nord este foarte disciplinată. Nu văd nici un rezultat evident al întâlnirilor noastre în publicaţiile dumneavoastră, deşi sunt sigur că personal aţi ajuns să înţelegeţi mai bine ţara noastră. Am fi bucuroşi dacă le-aţi transmite mai

departe cititorilor şi telespectatorilor dumneavoastră ceva din ceea ce aflaţi aici, pentru a combate stereotipiile care s-au cimentat în Occident".

Mult mai dăunător decât Clubul Valdai (cel puţin în intenţie, dacă nu în realitate) este Institutul pentru Democraţie şi Cooperare, o altă inovaţie din cel de-al doilea mandat al lui Putin. Având filiale la New York şi Paris, institutul reprezintă renaşterea supremă a stilului sovietic din Rusia actuală: o comisie de experţi al cărei obiectiv este să demonstreze că în Occident drepturile omului şi democraţia sunt călcate în picioare, mult mai mult decât în Rusia. Conform declaraţiei privind misiunea sa, institutul speră să „îmbunătăţească reputaţia Rusiei în SUA şi să ofere o «analiză» a democraţiei Statelor Unite". Filiala din New York este condusă de Andranik Migranian, armean de origine, dar un susţinător înflăcărat al presupusului drept al Rusiei de a interveni în problemele statelor învecinate. Filiala din Paris, în schimb, este condusă de către Natalia Narociniţkaia, naţionalistă rusă şi susţinătoare a lui Slobodan Miloşevici. După ce i-am instruit pe amândoi în tacticile mass-media, înainte de a-i trimite pe front, aş putea spune cu o oarecare certitudine că Occidentul nu prea avea de ce să se teamă de misiunea lor de subminare a încrederii în democraţia occidentală, căci amândoi s-au bucurat pe deplin de sinecurile din America şi Franţa.

München

În februarie 2007, am fost rugat de la Kremlin să merg în Germania, unde preşedintele Putin era aşteptat să ţină un discurs la prestigioasa Conferinţă pentru Securitate de la München, organizată anual în capitala bavareză. Echipa lui de presă anticipa o reacţie puternică şi avea nevoie de ajutor pentru stabilirea unor interviuri cu Dmitri Peskov. Ca de obicei, nu ni s-a oferit nici un fel de

detaliu despre conţinutul discursului, dar Peskov şi adjunctul său, Aleksandr Smirnov, erau entuziasmaţi: „O să fie unul foarte dur!“ spuneau. „O să vrem să vorbim cu jurnaliştii ca să ne asigurăm că au înţeles.” Nu era nevoie să-şi fi făcut griji: a fost unul dintre cele mai directe şi mai puternice discursuri din cariera lui Putin.

Hotelul Bayerischer Hof era înconjurat de ofiţeri de securitate şi înţesat cu personaje importante din lumea întreagă, nu numai zeci de miniştri ai Apărării şi generali, ci şi parlamentari, politicieni şi jurnalişti de seamă. Nici unul dintre ei nu se aştepta la critica aspră pe care avea să o rostească Putin.

La începutul lui 2007, după spusele celor care erau la curent, preşedintele rus îşi pierduse în sfârşit răbdarea cu americanii. *„Dostatocino!”* le-a spus acesta consilierilor său: „Destul!” Cauza directă a supărării sale era decizia Washingtonului de a merge înainte cu planurile pentru un sistem naţional de apărare antirachetă cu baza în Europa. Americanii tocmai începuseră discuţiile cu Polonia despre posibilitatea amplasării unor rachete de interceptare pe teritoriul acesteia, şi cu Republica Cehă despre construirea unei staţii de ultimă generaţie pentru interceptarea rachetelor prin radar. La începutul primului său mandat, Putin a fost de acord fără prea multă convingere cu decizia lui Bush de a abandona Tratatul privind Rachetele Antibalistice, dar nu avea nici o intenţie să fie tot atât de permisiv cu privire la noul sistem defensiv pe care voiau să-l instaleze americanii. Rusia era convinsă că acesta ar fi putut să-i neutralizeze propriile mijloace de descurajare nucleară.

Putin a năvălit în sala de conferinţe înarmat cu mult mai mult decât obişnuitele lui cartonaşe cu doleanţe. Şi-a început discursul cu un avertisment glumeţ adresat ascultătorilor:

Structura acestei conferinţe îmi permite să evit politeţea excesivă şi nevoia de a vorbi pe ocolite, plăcută, de altfel, dar goală, în termeni diplomatici. Formatul îmi va permite să spun ce cred cu adevărat despre problemele internaţionale de securitate. Şi dacă comentariile mele vor părea colegilor noştri excesiv de polemice, tăioase sau inexacte, atunci vă rog să nu vă enervaţi pe mine. La urma urmei, este doar o simplă conferinţă. Sper că după primele două sau trei minute din discursul meu, dl. Teltschik [preşedintele Adunării] nu va aprinde lumina roşie de acolo.

Participanţii erau deja cuprinşi de fiori, pe măsură ce Putin îşi lansa atacul usturător asupra a ceea ce el descria ca fiind încercarea Statelor Unite de a conduce lumea în calitate de „unic stăpân”:

Asistăm astăzi la folosirea unei forţe militare excesive, aproape de nestăvilit în relaţiile internaţionale, o forţă care aruncă lumea într-un abis al conflictelor permanente. Drept rezultat, nu dispunem de suficientă forţă pentru a găsi o soluţie exhaustivă pentru oricare dintre aceste conflicte. Stabilirea unei înţelegeri politice devine şi ea imposibilă. Asistăm la un dispreţ tot mai mare pentru principiile fundamentale ale legislaţiei internaţionale. Şi normele legale independente, de altfel, ajung să fie tot mai apropiate de sistemul legislativ al unui singur stat. Un stat, Statele Unite, desigur, care şi-a depăşit graniţele naţionale în toate privinţele şi acest lucru este vizibil în politicile pe care le impune altor naţiuni în domeniul economic, politic, cultural şi educaţional. Ei bine, cui îi place asta? Cine poate să fie încântat de aşa ceva?

Statele Unite se făceau vinovate de „stereotipii ideologice” şi de „discriminare”. Putin îi acuza pe americani că îi ţineau predici Rusiei despre democraţie, în timp ce ei invadau alte state, nesocotind legislaţia internaţională şi declanşând goana după armament. A mai insinuat şi că Statele Unite, în loc să distrugă rachetele supuse eliminării conform unui tratat recent în privinţa armamentului, ar fi „ţinut ascuns armament pentru zile grele în vreun depozit”. Referindu-se la planurile de apărare antirachetă ale preşedintelui Bush, Putin a condamnat „militarizarea spaţiului cosmic” şi a propus semnarea unui tratat care să interzică astfel de arme. Expansiunea NATO, a mai adăugat, era o „sfidare”:

> *Suntem îndreptăţiţi să întrebăm: împotriva cui este ţintită această expansiune? Şi ce s-a întâmplat cu toate garanţiile pe care ni le-au dat partenerii noştri occidentali după dizolvarea Tratatului de la Varşovia? Ce s-a întâmplat cu toate declaraţiile acelea? Nici măcar nu şi le mai aminteşte cineva. Dar îmi voi permite să amintesc eu auditoriului ceea ce s-a spus atunci. Aş dori să citez discursul Secretarului General al NATO, dl. Woerner, ţinut la Bruxelles, în 17 mai 1990. Acesta a spus că:*
>
> *„Faptul că suntem pregătiţi să nu poziţionăm o armată NATO în afara teritoriului german îi oferă Uniunii Sovietice o garanţie fermă de securitate”. Ce s-a ales de acele garanţii?*

Putin a avertizat că o nouă cortină de fier se lăsa în Europa, iar vorbele sale păreau pline de dezamăgire, în timp ce preciza că şi Rusia, asemenea celorlalte ţări est-europene, renunţase la comunism, dar că nu i se acorda nici un merit pentru asta:

Pietrele şi blocurile din ciment ale Zidului Berlinului au fost de mult împărţite ca suvenire. Dar nu ar trebui să uităm că acea cădere a Zidului a fost posibilă datorită unei alegeri istorice, una care a fost făcută şi de către poporul nostru, poporul rus, o alegere în favoarea democraţiei, a libertăţii, a deschiderii şi a parteneriatului sincer cu toţi membrii marii familii europene. Şi acum încercaţi să impuneţi noi linii de demarcaţie şi alte ziduri între noi, care deşi or fi ele nişte ziduri virtuale, totuşi separă, tăind continentul în două.

Robert Gates, ministrul american al Apărării, a stat în primul rând şi a însemnat ceva pe o foaie de hârtie în tot timpul discursului. Ulterior, consilierii săi, Dan Fata şi Eric Edelman, s-au grăbit să-l întrebe dacă puteau să-l ajute să-şi rescrie discursul pe care trebuia să-l ţină în dimineaţa următoare, ca urmare a ceea ce tocmai auzise. Gates a scos la vedere hârtia pe care făcuse însemnări mai devreme şi le-a spus: „Ei bine, spuneţi-mi ce credeţi despre asta?“

Fata şi Edelman s-au uitat unul la celălalt şi au spus: „Este ceva fantastic, domnule!”

„Ştiţi, nu sunt la prima mea cursă”, le-a răspuns şeful lor.[{128}] Într-adevăr, ca şi Putin, Robert Gates avea mulţi ani de experienţă, ţinând cont că se alăturase Agenţiei Centrale de Informaţii (CIA) în 1996, ajungând apoi directorul acesteia sub Administraţia Bush. A adus în discuţie acest lucru, în dimineaţa următoare, când i-a oferit un răspuns conciliant lui Putin la Conferinţa pentru Securitate de la München.

„Mulţi dintre dumneavoastră aveţi un trecut în diplomaţie sau politică”, a spus el. „Eu, la fel ca şi cel de-al doilea vorbitor de ieri, am un trecut extrem de diferit, o carieră în domeniul spionajului. Şi, cred eu, vechii spioni au obiceiul

să fie direcţi. Cu toate acestea, am fost în tabăra de reeducare, petrecând patru ani şi jumătate ca rector universitar şi având de-a face cu profesori universitari. Şi, după cum mai mulţi rectori universitari au învăţat în ultimii ani, atunci când vine vorba de profesori, fie eşti „amabil", fie eşti „terminat”. Realitatea în care trăim astăzi este diferită şi mult mai complexă decât cea de acum 20 sau 30 de ani. Ne confruntăm cu multe probleme de zi cu zi şi provocări care trebuie tratate în parteneriat cu alte ţări, inclusiv cu Rusia. Un singur Război Rece a fost mai mult decât suficient.”

Analistul Dmitri Trenin a descris discursul lui Putin de la München drept începutul unei noi etape în gândirea sa. Dacă prima etapă a fost „apropierea de Europa şi de Statele Unite” şi etapa a doua (după războiul din Irak) a fost „nealinierea, dar reţinerea de se opune Occidentului”, etapa a treia, după München, era una de „parteneriat forţat”. Trenin a scris: „Putin şi-a expus condiţiile cu care se aştepta să forţeze America şi Europa într-un parteneriat cu Rusia: luaţi-ne aşa cum suntem, trataţi-ne ca egalii voştri, şi haideţi să stabilim o cooperare bazată pe interese comune.”[129]. Până la urmă, a arătat Trenin, „parteneriatul forţat” nu a mai avut loc, deoarece în 2008 şi la începutul lui 2009, Rusia a început să se izoleze din ce în ce mai mult de aşa-zişii săi parteneri.

Dar, de-a lungul anului 2007, în lunile ce au urmat discursului de la München, preşedintele Putin chiar a făcut o ultimă tentativă de a ajunge la o înţelegere relativă cu americanii în privinţa apărării antirachetă. Poate că spera ca discursul să-i şocheze atât de tare, încât să înceapă cooperarea. Cele două tabere urmau să ajungă incredibil de aproape de stabilirea unui acord, dar, după ce această tentativă a dat greş, americanii aveau să fie la fel de responsabili ca şi Putin.

Ameninţarea venită dinspre Iran… sau Rusia

Încă de la începutul mandatului său, George W. Bush a insistat că sistemul naţional de apărare antirachetă (NMD) pe care îl aveau în plan era conceput să protejeze Statele Unite de atacurile unor „state rebele" precum Iranul sau Coreea de Nord. Chiar dacă nu aveau încă mijloacele necesare, cele două state păreau să construiască sisteme de rachete cu rază medie sau lungă de acţiune, care ar fi putut să ajungă într-o zi până în America. Traiectoria rachetelor iraniene, susţineau americanii, ar fi străbătut Europa de Est, aşa că elementul european al sistemului NMD presupunea crearea unei staţii radar în Republica Cehă (pentru a detecta rachetele în faza iniţială a lansării) şi a unei baze de interceptare a rachetelor în Polonia (pentru a le doborî).

„Aceste planuri au fost inacceptabile pentru noi încă de la bun început", povesteşte consilierul lui Putin în probleme de politică externă, Serghei Prihodko.{130} Ruşii au respins ideea din mai multe motive: Iranul nu avea încă rachetele cu rază lungă de acţiune împotriva cărora era conceput sistemul NMD şi nici nu avea să le aibă mulţi ani de atunci încolo; şi chiar dacă le-ar fi avut, Polonia şi Republica Cehă nu erau cele mai bune locuri pentru a le intercepta. În plus, aspectul cel mai important, radarul din Cehia ar fi fost capabil să spioneze bazele ruseşti, în timp ce rachetele poloneze ar fi subminat propriile măsuri de descurajare nucleară ale Rusiei.

Până acum, Rusia criticase aceste planuri, fără să ofere o alternativă constructivă. Dar, în iunie 2007, Putin a venit la un summit G8 ţinut în staţiunea germană Heiligendamm, de la malul mării, cu planuri proprii. Pe lângă preocuparea principală privind summit-ul, Putin a mai avut şi o întâlnire bilaterală cu preşedintele Bush, pentru care se pregătise atât de intens, încât i-a luat prin

surprindere pe americani. În săptămâna anterioară, se consultase cu nişte experţi militari, iar cu o seară înainte, în camera sa, Putin a desenat hărţi cu traiectorii de rachete şi alte informaţii, pe care le-a pus în faţa lui Bush a doua zi, când i-a expus cu lux de amănunte de ce erau greşite toate planurile americanilor. Conform spuselor unui consilier prezent la întâlnire, Putin a „prezentat o adevărată teză", explicând unde ar fi trebuit plasate radarele, de ce era Bush informat greşit de către consilierii săi în privinţa Iranului şi Coreei de Nord, şi de ce se simţea Rusia ameninţată.[131]

Se pare că Bush s-ar fi uitat la el şi i-a fi spus: „OK, observ că este o chestiune foarte importantă pentru voi. Nimeni nu mi-a spus că luaţi asta atât de în serios".

„Nu putem dormi noaptea gândindu-ne la ea!" a încercat să glumească Putin.

„Ei bine", a spus Bush, „pot să-ţi promit, în calitate de prieten, că vom analiza ceea ce ai spus".

Dar Putin avea şi o propunere nouă şi concretă, concepută să bată mişcarea americanilor, verificând în acelaşi timp şi dacă sistemul era îndreptat împotriva Iranului şi nu a Rusiei, aşa cum susţinea Bush. „Uite ce e", i-a spus acesta. „Am vorbit ieri cu preşedintele Azerbaidjanului. Avem o staţie radar acolo, într-un loc numit Gabala, pe care aş putea să v-o pun la dispoziţie. E mai aproape de Iran. Am putea crea un sistem comun. Voi ne folosiţi radarul din Azerbaidjan şi nu va mai fi nevoie de unul nou în Republica Cehă".

Putin avea soluţia, dar şi reversul ei. Cu doar câteva zile înainte de summit, făcuse aluzia sumbră că dacă americanii şi-ar fi folosit interceptoarele de rachetă în Europa de Est, atunci Rusia s-ar fi văzut obligată să recurgă la represalii, redirecţionând rachetele ruseşti înspre ţinte europene. Se oferea acum să renunţe la această ameninţare, dacă americanii şi-ar fi reanalizat

planurile: „Asta ne va permite să ne abţinem să ne schimbăm poziţia şi să ne reorientăm rachetele. Nu va exista nici un motiv să ne folosim sistemul de atac cu rachetă în imediata vecinătate a graniţelor noastre europene şi nici un motiv să folosim sistemul american de atac cu rachetă în spaţiul cosmic".

Era o ocazie pe care americanii nu puteau să o ignore: pentru prima dată, Putin nu se mai opunea sistemului de apărare antirachetă, cu o singură condiţie – Rusia să fie implicată în implementarea lui. Bush i-a promis că avea să vorbească cu consilierii săi militari despre asta.

Dar, la nici o lună după aceea, simţind că îi câştigase atenţia lui Bush, Putin intenţiona să-i ofere şi mai multe. În ziua de 1 iulie a ajuns la Kennebunkport, în statul Maine, pentru discuţii neoficiale care s-au desfăşurat la casa familiei Bush din Walker's Point, o mică peninsulă ieşită în Oceanul Atlantic. A mers la o plimbare cu şalupa rapidă împreună cu George W. Bush şi tatăl său, şi a mâncat homar şi peşte-spadă cu familia la masa de seară, fiind însoţiţi de miniştrii de Externe şi consilierii pe probleme de securitate naţională din fiecare tabără: Condoleezza Rice cu Stephen Hadley, de o parte, şi Serghei Lavrov cu Serghei Prihodko, de cealaltă. „Era un cadru foarte relaxat", povesteşte Rice. „N-am să uit niciodată cum stăteam cu toţii în acel living îmbrăcat tot în creton, cu oceanul pe fundal."{132}

În ziua următoare, au ieşit puţin la pescuit, moment în care Putin a mai venit şi cu alte iniţiative. Nu numai că avea să ofere radarul Gabala din Azerbaidjan, ci avea să îl şi modernizeze. Mai exista şi un alt radar nou-nouţ pe care ruşii se pregăteau să îl pună în funcţiune la Armavir, în sudul Rusiei, şi acela putea fi folosit. Aveau să formeze împreună un sistem comun de avertizare timpurie pentru apărarea împotriva rachetelor obişnuite, care să nu implice numai

SUA şi Rusia, ci tot ansamblul NATO. Consiliul NATO-Rusia ar fi putut în sfârşit să se bazeze pe ceva concret. Putin s-a oferit să găzduiască un „centru de schimb al informaţiilor" la Moscova şi a propus să fie creat unul similar la Bruxelles. „Ar fi un sistem de sine stătător, care ar funcţiona în timp real", a continuat Putin.

„Suntem de părere că atunci nu ar mai fi nevoie să se mai instaleze şi alte facilităţi în Europa, adică acele facilităţi pe care le-aţi propus în Republica Cehă şi baza de interceptare a rachetelor din Polonia."

Bush nu era prea convins de ultimul punct, dar restul propunerilor lui Putin i se păreau foarte rezonabile, mai ales pentru că el făcea aceste propuneri concrete de apărare antirachetă în contextul unei alianţe strategice complet noi. După cum îşi aminteşte Serghei Lavrov mai târziu: „Putin a subliniat faptul că dacă am fi putut să lucrăm împreună la acest aspect, asta ne-ar fi făcut, practic vorbind, aliaţi. Propunerea a fost înaintată din dorinţa de a crea o relaţie complet nouă între noi".

Discuţiile luaseră sfârşit şi cei doi lideri erau pe cale de a merge să informeze presa. Stephen Hadley l-a luat, însă, pe preşedintele Bush deoparte pentru o clipă: „Asta a fost o declaraţie remarcabilă, exact ceea ce ne aşteptam de la Putin. Credeţi că o să fie dispus să o rostească şi în public?"

„Nu ştiu, haide să-l întrebăm", i-a spus Bush. S-a apropiat apoi de liderul rus şi i-a zis că era de părere că progresul dintre cele două state s-ar fi accelerat dacă ar fi repetat în faţa camerelor ceea ce declarase în particular.[133]

Putin a fost mai mult decât bucuros să o facă. „O asemenea cooperare", a declarat în faţa presei, „ar aduce cu ea o schimbare majoră în relaţiile ruso-americane, în ceea ce priveşte securitatea. De

fapt, acest lucru ar duce la dezvoltarea treptată a unui parteneriat strategic în domeniul securităţii."

Până aici totul mergea bine, dar americanii încă mai trebuiau să vadă ce fel de bază le punea Putin la dispoziţie. Neoconservatorii de la conducerea Apărării erau extrem de sceptici, şi priveau această mişcare ca pe una tactică, menită să creeze o fisură între SUA, pe de o parte, şi Polonia şi Cehia, de cealaltă parte. Ministrul de stat adjunct al Apărării, Eric Edelman, povesteşte: „Aveam dubii că asta chiar indica o dorinţă a ruşilor de a coopera la crearea sistemului nostru de apărare antirachetă. Părerea mea era că multe dintre lucrurile pe care le făceau aveau scopul tactic de a ne împiedica să avansăm cu sistemul de apărare antirachetă, atrăgându-ne în discuţii neproductive sau în alte chestiuni".[134]

În septembrie, o echipă de experţi condusă de directorul Agenţiei de Apărare Antirachetă, generalul Patrick O'Reilly, a plecat în Azerbaidjan pentru a inspecta staţia radar de la Gabala. Nu au rămas prea impresionaţi de ceea ce s-a dovedit a fi o instalaţie sovietică dezafectată. Neoconservatorii nu au fost prea încântaţi să vadă că le sunt confirmate bănuielile. Conform spuselor lui Edelman, „[O'Reilly] a spus că era vorba de un radar de o anumită capacitate, care s-ar fi putut dovedi util, însă fiind destul de vechi, avea nevoie de o modernizare majoră, iar pentru a putea juca într-adevăr un rol în viitor, era nevoie de o muncă şi nişte cheltuieli semnificative".

Echipa a ajuns la concluzia că oferta lui Putin ar fi putut servi doar la monitorizarea ameninţărilor unui atac cu rachetă, dar americanii aveau nevoie de un sistem care să îi şi poată apăra, iar pentru asta era nevoie de instalarea unor baze în Polonia şi în Republica Cehă.

Axa mai favorabilă ruşilor din administraţie a fost de acord cu această poziţie, însă nici nu-şi dorea să ignore o propunere pacifistă pe care nu se

aşteptaseră să o primească, după discursul lui Putin de la München. Condoleezza Rice şi Robert Gates au avut o întâlnire particulară în biroul ministrului Apărării de la Pentagon. Rice povesteşte: „Amândoi eram pro-ruşi, şi am spus: ceea ce trebuie să facem este să găsim o modalitate de a nu mai da ruşilor senzaţia că sunt lăsaţi pe dinafară în privinţa acestor planuri. Faptul că sistemele sunt poziţionate în Republica Cehă şi Polonia constituie în mare măsură baza problemei. Oare putem să lucrăm la nişte măsuri de consolidare a încrederii?"

Gates şi cu Rice au făcut un schimb continuu de idei şi la final au reuşit să găsească rezolvarea situaţiei. În octombrie, au plecat la Moscova pentru ceea ce se numeau discuţii „doi plus doi", între miniştrii de Externe şi ai Apărării din fiecare tabără: Rice şi Gates faţă în faţă cu Lavrov şi Serdiukov.

În dimineaţa de vineri, 12 octombrie, au mers la reşedinţa preşedintelui din Novo-Ogariovo, parcurgând acelaşi traseu pe care Rice îl făcuse cu un an înainte, invitată la petrecerea aniversară surpriză, care se sfârşise într-o manieră atât de tensionată. Putin voia să-i vadă pe cei doi americani înainte de începerea discuţiilor doi plus doi, având cam aceeaşi dispoziţie din urmă cu un an. I-a făcut din nou să-l aştepte jumătate de oră, deşi nu avea stabilită nici o altă întâlnire în acel moment. Apoi, după ce a reunit cele două delegaţii în jurul mesei, cu camerele de televiziune pornite, s-a lansat într-o nouă tiradă împotriva planurilor americanilor: „Singurul lucru pe care aş vrea să-l subliniez este că atâta vreme cât încă se mai desfăşoară acest proces complex de negociere, e de dorit să nu mergeţi înainte cu acordurile stabilite anterior cu ţările est-europene. Ştiţi, cândva am putea hotărî împreună să instalăm un sistem de apărare antirachetă pe Lună, dar până atunci, din

cauza planurilor dumneavoastră, am putea rata şansa de a realiza un parteneriat real“.

Conform spuselor lui Gates, Putin se întreba dacă americanii chiar aveau nevoie de un sistem care să-i apere împotriva unui atac din partea Iranului. „Mi-a înmânat o foaie de hârtie pe care erau notate razele de acţiune ale rachetelor iraniene, şi ceea ce îmi spunea practic era că informaţiile pe care le deţineau ruşii arătau că iranienii n-ar fi ajuns să aibă o rachetă care să poată lovi Europa decât peste mulţi ani de atunci încolo. Şi atunci eu i-am replicat: «Trebuie să vă angajaţi un nou serviciu de informaţii»”.[135]

Buletinele de ştiri de la momentul respectiv au citat comentariul sarcastic făcut de Putin despre rachetele de pe Lună şi au stabilit că discuţiile fuseseră un eşec. Dar, în culise, Gates şi Rice le-au făcut ruşilor o ofertă pe placul lor, care era menită să diminueze divergenţele de opinie despre ameninţarea pe care o reprezentau sau nu iranienii. Lavrov povesteşte: „Americanii ne-au sugerat că SUA nu avea să-şi activeze sistemul de apărare antirachetă, până când noi, împreună cu ei, nu aveam să stabilim că exista cu adevărat o ameninţare".[136]

După spusele lui Rice, „Bob [Gates] a spus: «Să zicem că începem să construim instalaţiile, dar să evaluăm împreună ameninţarea pe care o reprezintă Iranul, şi să nu începem utilizarea interceptoarelor până când nu ajungem la un numitor comun legat de direcţia în care se îndreaptă iranienii»”.

„Oricum o să dureze câţiva ani până când aceste baze vor deveni operaţionale”, a susţinut Gates, „aşa că am putea aştepta să instalăm interceptoarele până în momentul în care iranienii vor fi în punctul de a testa o rachetă care să poată lovi Europa”.

Sugestia a fost una bună, deoarece a reuşit cel puţin să amâne lucrurile, dar nu a avut mare efect

în a-i face pe ruşi să renunţe la convingerea lor cum că ei, şi nu Iranul, erau ţinta reală a americanilor. Punct în care Gates a venit cu o propunere care, recunoaşte acum cu un zâmbet fals, nu fusese convenită cu radicaliştii de acasă: „Consideram că le puteam oferi multe lucruri, cum ar fi, de exemplu, transparenţa şi accesul. Am fi putut avea chiar o prezenţă rusă mai mult sau mai puţin permanentă, precum şi nişte inspectori pentru armament".

Ideea s-a transformat în numai câteva minute într-o ofertă pentru ruşi de a avea o prezenţă militară permanentă, 24 din 24 de ore, la bazele americane din Polonia şi Republica Cehă. Ruşii au rămas uimiţi. Negociatorul lor şef, Anatoli Antonov, povesteşte: „Nu am discutat detalii tehnice, cum ar fi unde o să locuiască sau cine o să-i plătească… dar era o idee interesantă".[137]

Gates îşi aminteşte oarecum cu tristeţe: „Toate aceste măsuri despre care vorbeam, le gândeam pe loc. Dacă Condi şi cu mine eram de acord, atunci de ce să nu încercăm să facem progrese cu Putin?"

Lavrov i-a rugat pe americani să pună oferta în scris. Dar după ce Gates şi cu Rice s-au întors la Washington cu propunerile lor ad-hoc, au fost întâmpinaţi, după spusele lui Gates, cu „indignare". Ideile trebuiau evaluate de către toate departamentele interesate din Administraţie: cel al Apărării, Departamentului de Stat şi cel al Securităţii Naţionale, în aşa-zisul „proces dintre agenţii". A devenit curând evident că neoconservatorii nu aveau nici cea mai mică intenţie să le ofere ruşilor acces neîntrerupt la majoritatea staţiilor lor de ultimă generaţie. În plus, i-au mai consultat într-un târziu şi pe cehi şi polonezi, dar i-au expediat repede. Gates povesteşte, zâmbind reţinut: „Existau mai multe zone în care procesul dintre agenţii a şlefuit unele dintre aspectele mai aspre ale ofertelor şi le-a făcut să pară mai puţin atractive".

Oferta a fost pusă în scris, aşa cum le fusese cerut, dar în loc de „prezenţa rusă permanentă”, se arăta că ataşatul ambasadei ar fi putut să viziteze ocazional bazele din Cehia şi Polonia. Ruşii au dat dezaprobator din cap, cu dispreţ. Lavrov povesteşte într-un interviu: „Am primit documentul în noiembrie şi nici una dintre propuneri nu era trecută în el“.

În martie 2008, a avut loc o a doua sesiune doi plus doi, dar a fost tensionată şi neproductivă. Devenise deja clar pentru ruşi că Administraţia Bush nu avea să îşi schimbe cu nimic planurile. După numai câteva luni, Washingtonul a semnat acordurile de care avea nevoie cu Praga şi Varşovia (în ciuda opoziţiei opiniei publice din ambele ţări). Putin încercase să forţeze Washingtonul să ţină cont de părerile Rusiei, dar dăduse din nou greş.

Blocaj la Kremlin

Poziţiile tot mai dure ale lui Putin în politica externă coincideau cu o perioadă de nelinişte tot mai mare în ţară. Lucrând cu Kremlinul, am devenit din ce în ce mai conştient de apariţia unui blocaj în echipa preşedintelui, în timp ce acesta îşi stabilea propriul viitor politic pentru 2007, ultimul an al celui de-al doilea mandat al său. Conform Constituţiei, Putin nu putea candida pentru un al treilea mandat consecutiv şi declarase în repetate rânduri că nu avea să schimbe Constituţia pentru a-şi atinge propriul interes. Erau mulţi cei din anturajul său care îl îndemnau să facă asta, iar sondajele de opinie sugerau că ar fi fost cea mai populară opţiune, dar Putin dorea să găsească o altă cale de a-şi păstra rolul intact.

Era dilema unui autocrat care era hotărât, cel puţin de formă, să respecte regulile. Nu avea nici o intenţie să părăsească scena: declaraţiile sale sugerau că se temea că traseul pe care împinsese ţara încă mai putea fi schimbat, că nu avea

încredere totală în nimeni altcineva că ar fi putut să apere acest traseu, aşa cum ar fi făcut-o el însuşi, şi că nu se baza pe oamenii de rând, care prin alegeri democratice, ar fi ştiut să aleagă traseul „corect", chiar dacă le-ar fi fost puşi la dispoziţie nişte candidaţi „aprobaţi". Era nevoie să găsească o modalitate prin care să aşeze un înlocuitor de încredere în scaunul prezidenţial, cineva care să-i continue linia politică, dar care să nu-i pună în discuţie poziţia de „lider naţional" suprem, făcând manevre pe la spate. Problema era că nici măcar Putin nu ştia cum să obţină acest lucru. Şi multe luni de atunci înainte, nici nu avea să ştie cine era înlocuitorul potrivit.

Nu putea fi vorba de premier, asta era sigur. În timp ce Boris Elţîn îl numise pe Putin în această funcţie în 1999 pentru a-l ajuta să devină preşedinte, Putin îşi desemnase cel mai recent prim-ministru, pe Mihail Fradkov, tocmai pentru motivul opus, pentru a avea un servitor supus, fără opinii şi aspiraţii în funcţia de şef al guvernului.

Existau doi candidaţi principali: pe de o parte, Dmitri Medvedev, care îndeplinea funcţia de vicepremier încă din noiembrie 2005, fiind considerat un „liberal" fără nici o legătură evidentă cu *siloviki-i,* iar de cealaltă parte, Serghei Ivanov, fost spion şi ministru al Apărării, promovat la acelaşi rang, de vicepremier, în 15 februarie 2007, fapt ce trezise suspiciunea că ar fi fost un concurent serios pentru viitorul mandat la preşedinţie. Puteam să-mi dau seama din interacţiunile mele cu oficialii de la vârf, că nimeni nu ştia de partea căruia dintre cei doi să stea. Amândoi începuseră să-şi creeze propria echipă de acoliţi, incluzându-i şi pe agenţii de presă, dar funcţionarii cei mai înţelepţi se ţineau la distanţă.

Drept rezultat, angajaţii de la toate nivelurile de vârf ale guvernului s-au blocat cu totul, temându-se să ia decizii pe termen lung şi neştiind pe care dintre cei doi posibili candidaţi să-l sprijine.

Această ezitare devenise vizibilă încă de la jumătatea lui 2007, continuând pe tot parcursul alegerilor parlamentare din decembrie şi chiar după alegerile prezidenţiale din 2 martie 2008. Timp de un an întreg, dilema a ţinut ţara într-o stare de vulnerabilitate şi nesiguranţă.

Un lucru era cert, însă – nici un cetăţean rus de rând, sau de la nivelul inferior al puterii, nu ar fi avut nici cea mai mică putere de decizie cu privire la cine urma să fie viitorul preşedinte al ţării. Chiar şi lui Vladimir Putin i-au trebuit luni bune pentru a se decide. Sunt destul de convins că la începutul anului nu avea conceput nici un plan şi că acesta s-a născut şi a evoluat cu timpul. Mi-am întrebat adesea contactele de la Kremlin ce avea să se întâmple, şi sunt convins că nu se prefăceau când îmi răspundeau că nu au nici o idee. Nici măcar Putin nu ştia.

Situaţia a dus la renaşterea kremlinologiei, dispărută de pe vremea când oameni ca mine studiau cu atenţie fotografii cu alinierile Biroului Politic în Piaţa Roşie sau numărau câte cuvinte dedicate diferiţilor lideri sovietici mai întreprinzători au apărut în *Pravda.* Nu a trecut neobservat faptul că în ianuarie 2007, Medvedev a avut parte de o reacţie călduroasă în urma unui discurs relativ liberal ţinut la Forumul Economic Mondial de la Davos, şi nici că la doar cinci zile după ce l-a însoţit pe Putin la München, în februarie, Serghei Ivanov a fost promovat la acelaşi rang cu Medvedev.

Noii kremlinologi, inclusiv aceia care lucrau chiar în interiorul Kremlinului, temându-se pentru propriul lor viitor, au dezbătut înflăcăraţi meritele celor doi candidaţi. Medvedev era văzut poate ca fiind prea liberal sau slab (deşi, pe de altă parte, ăsta putea fi exact lucrul pe care şi-l dorea Putin, pentru a crea o impresie mai blândă în afară). Ivanov făcea parte dintre *siloviki,* fiind, cu siguranţă, mult mai apropiat de Putin, care

promovase atât de mulţi spioni şi militari în anii trecuţi… dar, din nou, poate că era *prea* dur, prea independent, prea ameninţător. Era oare posibil ca Putin să le permită să candideze unul împotriva celuilalt, reprezentând două faţete diferite ale aceleiaşi conduceri? Sau avea oare Putin să schimbe într-un final regulile şi să candideze pentru un al treilea mandat?

Ivanov părea gata pregătit pentru funcţia supremă, fiind prezentat mai des la televizor, călătorind mai des alături de Putin, ocărând Occidentul în tonuri asemănătoare lui Putin. Sondajele de opinie, în măsura în care puteau fi crezute, îl aşezau pe Medvedev cu foarte puţin înaintea lui, asta până în iunie, când fostul spion a trecut în faţă cu circa patru procente.

Brusc, în 12 septembrie, Putin a pus în scenă un spectacol politic incredibil de fals, în care premierul Mihail Fradkov a fost arătat la televizor intrând în biroul preşedintelui şi acceptând înfrângerea: „În urma evenimentelor politice în curs“, a mormăit Fradkov, „îmi doresc să vă ofer libertatea totală în hotărârile şi numirile dumneavoastră, aşa că eliberez poziţia de prim-ministru pentru ca să puteţi avea mână liberă în configurarea cabinetului dumneavoastră, după cum consideraţi că se cuvine”. Asta însemna de fapt: e evident că nu o să fiu eu următorul preşedinte, aşa că îmi dau demisia şi te las să numeşti pe cine vrei (acest lucru se baza pe premisa că Putin, la fel ca şi Elţîn, înaintea lui, avea să-şi numească moştenitorul ales mai întâi ca prim-ministru).

„Sunt perfect de acord cu dumneavoastră”, i-a răspuns preşedintele Putin, prefăcându-se că nu avea nimic de-a face cu această maşinaţie, şi a numit imediat un nou prim-ministru, care nu era nici Medvedev, dar nici Ivanov, ci un vechi coleg din Sankt-Petersburg, Viktor Zubkov. Acesta era la fel de lipsit de păreri şi neinteresant precum Fradkov, dar o mare parte din cele două mandate

ale lui Putin, condusese o unitate foarte puternică de combatere a spălării banilor, Comitetul Financiar de Monitorizare, care îl făcuse să cunoască secretele financiare ale elitei. Puţini erau cei care auziseră de el, şi totuşi, în numai câteva zile, bărbatul de 66 de ani a declarat că ar putea, într-adevăr, să candideze la preşedinţie.

Observatorii externi nu au fost singurii care au rămas şocaţi. În acea zi se nimerise să mă aflu la Moscova cu Clubul Valdai şi am avut o întâlnire cu Ivanov, la doar două ore după ce primise vestea că nu era, până la urmă, presupusul succesor. A râs cât de mult a putut, dar reieşea clar din comportamentul său că vestea fusese un mare şoc pentru el, la fel ca şi pentru toţi ceilalţi. Cariera lui avântată se lovise brusc de un zid. Mi-a spus că Putin nici măcar nu discutase această mişcare cu el.

Să fi fost oare Zubkov următorul preşedinte? Doar dacă manevrele lui Elţîn ar fi fost considerate drept un precedent. Dar Putin inventa o nouă manieră de a face lucrurile şi, spre deosebire de Elţîn, nu avea nici o intenţie să desemneze un succesor pentru ca mai apoi să se retragă îndatoritor din politică. Două zile mai târziu, Putin a susţinut că existau „cel puţin cinci" candidaţi viabili. Kremlinologii au presupus că se referea la Zubkov, Ivanov, Medvedev şi la… încă alţi doi. Am înţeles de la o sursă din Kremlin că nu era vorba de o simplă afirmaţie aruncată la derută pentru a dezorienta experţii: Putin însuşi nu se hotărâse încă.

Abia după alegerile în Duma de Stat, din 2 decembrie, şi-a dezvăluit în sfârşit Putin opţiunea – asta nu pentru că rezultatele prin care partidul său, Rusia Unită, obţinuse 64% din voturi îi afectaseră decizia. Nu era vorba nici de Zubkov, şi nici de fostul agent KGB, Serghei Ivanov, pe care miza majoritatea, ci de omul care părea învins la o mică diferenţă, Dmitri Medvedev.

Era, din nou, un eveniment înscenat, o democraţie de formă. Liderii celor patru partide tocmai alese în Dumă au venit la Putin, propunând numele lui Medvedev. Putin s-a prefăcut surprins şi s-a întors către Medvedev, care se nimerise să fie prezent, întrebându-l: „Dmitri Anatolievici, au discutat asta cu dumneavoastră?"

„Da, am avut nişte discuţii preliminare", a replicat candidatul.

„Ei bine", a fost nevoit să recunoască Putin, „dacă patru partide ce reprezintă straturi diferite ale societăţii ruseşti au făcut această propunere… ÎI cunosc pe Dmitri Anatolievici Medvedev de mai bine de 17 ani, am lucrat strâns împreună în tot acest timp, aşa încât aprob complet şi în totalitate această alegere".

În ziua următoare, Medvedev a declarat că dacă ar fi să fie ales, l-ar propune pe Putin pentru postul de prim-ministru. După luni de confuzie şi manevre, calea de urmat a devenit brusc clară. Putin avea să-şi asigure longevitatea politică transformând postul de prim-ministru (fără să se atingă măcar de Constituţie) din funcţia secundară ocupată de Fradkov şi Zubkov, în baza reală a puterii ţării.

Deşi se născuse în acelaşi oraş ca şi Putin, şi absolvise aceeaşi facultate de drept, Medvedev era cu 13 ani mai tânăr şi avusese o traiectorie profesională foarte diferită. Născut în 1965, într-o familie de intelectuali, a absolvit facultatea în 1987, în toiul eforturilor lui Gorbaciov de a democratiza sistemul comunist. Spiritul vremii era impregnat de încercările de a demitiza KGB-ul, pe care Putin şi-l alesese drept bază pe care să îşi clădească cariera. Medvedev a ajutat la desfăşurarea campaniei reformatorului liberal Anatoli Sobceak (unul dintre profesorii săi de drept), în primele alegeri autentice de la sfârşitul anilor '80. Sobceak avea să devină ulterior primar al Sankt-Petersburgului şi i-a angajat atât pe

Medvedev, cât şi pe Putin, să lucreze în biroul său de relaţii externe, acesta fiind momentul când cei doi s-au şi întâlnit. Medvedev l-a urmat ulterior pe Putin la Moscova, devenind, în 1999, şeful său adjunct de cabinet şi conducându-i campania electorală din 2000.

Odată devenit preşedinte, Putin l-a desemnat pe Medvedev preşedinte Gazprom şi, mai apoi, şeful său de cabinet.

Existau mai multe motive pentru care este posibil ca Putin să se fi hotărât că Medvedev era de preferat principalului său rival, Ivanov: nu era la fel de charismatic, nu avea o bază a puterii proprie, reprezenta o ameninţare mai mică decât un coleg *silovik* (care ar fi putut încerca să-l îndepărteze treptat pe Putin din calea sa) şi, un detaliu deloc de neglijat pentru un om scund, Medvedev era chiar şi mai scund decât Putin. Una peste alta, nu era deloc la fel de impunător şi ameninţător precum Ivanov, cavalerul înalt care o impresionase cândva pe Condoleezza Rice. Şi mai exista şi avantajul implicit că, dată fiind reputaţia sa de liberal, Medvedev ar fi fost bine primit în Occident, acţionând poate ca un paratrăsnet şi eliberând, pentru o vreme, din tensiunea ce apăsa pe umerii lui Putin. Sarcina lui Putin pentru următorii patru ani avea să fie să-l ţină pe Medvedev în lesă, ca să-i lase cel puţin posibilitatea de a se reîntoarce la preşedinţie.

Noi, cei din echipa nefericită de PR a Kremlinului, am văzut cum dispare o altă ocazie de a impresiona Occidentul. Alegeri cu doi candidaţi cu poziţii diferite faţă de administrarea economiei se întâmplau în majoritatea democraţiilor occidentale. Dar poporul rus nu avea să fie consultat. Alegerea lui Putin era singura care conta şi, în calitate de şef al Comisiei Electorale Centrale, Vladimir Ciurov, un prieten de-al lui Putin, pus în funcţie cu mai puţin de un an în

urmă, a declarat: „Prima Lege a lui Ciurov este că Putin are întotdeauna dreptate”.

Televiziunea de stat i-a făcut reclamă maximă candidatului preferat de Putin, Medvedev fiind ales, aşadar, în ziua de 2 martie 2008, cu 70% din voturi. Liderul Partidului Comunist, Ghennadi Ziuganov, a obţinut aproape 18% din voturi, iar naţionalistul Vladimir Jirinovski – 9,5%. Fostul premier Mihail Kasianov, candidatul din opoziţia „democrată” a fost înregistrat drept candidat, dar descalificat ulterior pe motiv că prea multe dintre semnăturile adunate în sprijinul său fuseseră, se pare, falsificate.

Când a fost anunţat rezultatul, Putin şi Medvedev au mers împreună în Piaţa Roşie, îmbrăcaţi în haine de piele şi blugi, Medvedev încercând să imite mersul de macho al lui Putin, întrerupând un concert de rock din faţa Catedralei Sf. Vasile, Medvedev a ţinut un scurt discurs în care a afirmat că linia ultimilor opt ani avea, desigur, să fie continuată. Când a luat şi Putin microfonul pentru a-şi lăuda protejatul, mulţimea de susţinători l-a acoperit cu urale, scandând: „Putin, Putin, Putin. Nimeni nu striga „Medvedev!"

Dezordinea a durat chiar şi după alegeri, şi încă aproape o lună după învestirea lui Medvedev din luna mai, timp în care birocraţii s-au luptat să obţină ceea ce considerau ei a fi posturile cele mai bune. Ceea ce am observat în Departamentul de Presă al Kremlinului se reflecta probabil în toată administraţia: oficialii încercau să-şi dea seama care avea să fie centrul real al puterii – Kremlinul, sediul preşedintelui Medvedev, sau guvernul prim-ministrului Putin, aflat la zece minute distanţă, în „Casa Albă” de pe râul Moscova? Privind înapoi, deştepţi au fost cei care s-au mutat la Casa Albă, în speranţa de a obţine o poziţie superioară colegilor de la Kremlin. În aprilie, Dmitri Peskov ne-a

însoţit într-un tur al Kremlinului, după ce Putin îl numise purtătorul său de cuvânt.

„Cum o să vi se pară să vă mutaţi de aici?”

Peskov a răspuns răsucindu-şi mustaţa: „Cine ştie? Cine ştie…?“

Mutarea lui Peskov făcea parte dintr-un plan isteţ de numiri, conceput pentru ca Putin să-şi menţină controlul asupra noului preşedinte. Peskov l-a luat cu el la Casa Albă pe vechiul său adjunct, Aleksandr Smirnov, care a devenit şeful Serviciului de Presă al premierului, o entitate care abia dacă funcţionase sub predecesorii săi. Peskov (mai degrabă decât secretarul de presă al preşedintelui) a fost cel care a numit o echipă nouă şi tânără în serviciul de presă al preşedintelui, lăsând să se înţeleagă clar că aceasta trebuia să-i dea lui socoteală. Fostul purtător de cuvânt şi aliat al lui Putin, Aleksei Gromov, a rămas la Kremlin, fiind promovat în funcţia de şef-adjunct de cabinet al preşedintelui Medvedev, într-o încercare evidentă de a menţine „controlul ideologic” asupra activităţii media a preşedintelui. Dar exista şi o hibă în planul lui Putin. Medvedev o menţinuse pe Natalia Timakova, care îi fusese consilier de presă în timpul campaniei electorale, drept purtătoare de cuvânt. Ea era o rivală mai degrabă decât o protejată de-a lui Peskov, şi a început în curând să coopteze echipa pe care o formase acesta la serviciul prezidenţial de presă. Timakova îi era extrem de devotată preşedintelui, şi nu prim-ministrului. După nici un an, începuse deja să apară o demarcaţie clară: deloc surprinzător, membrii echipei lui Medvedev simţeau că îi datorau credinţă preşedintelui, nu celor care îi numiseră. De-a lungul anilor care au urmat, am avut impresia tot mai puternică că cele două birouri de presă începuseră să se distanţeze destul de mult, astfel încât nici unul nu mai cunoştea planurile celuilalt.

Din surse bine informate am aflat că această situaţie se reflecta şi în celelalte departamente, aşa că în 2010-2011, existau deja două birocraţii concurente, amândouă conştiente că viitorul lor depindea de şeful fiecăreia şi, deci, amândouă dedicate supravieţuirii propriului şef. Nu asta era ceea ce îşi dorise iniţial Putin.

Putin i-a luat cu el de la Kremlin la Casa Albă pe şeful său de cabinet prezidenţial, Serghei Sobianin, precum şi pe influentul economist Igor Şuvalov, dar a lăsat în urmă unii dintre cei mai de încredere consilieri de vârf, pentru a garanta „continuitatea" sub conducerea lui Medvedev. Printre aceştia se numărau nu numai Aleksei Gromov, responsabil pentru mass-media, ci şi Vladislav Surkov, care a devenit primul şef-adjunct de cabinet al lui Medvedev, Serghei Prihodko, consilierul său pe probleme de politică externă, şi Arkadi Dvorkovici, consilierul său economic. Scopul lui Putin era de a intercorela cele două ramuri ale administraţiei, asigurându-se în acelaşi timp că oamenii săi de la Kremlin rămân la conducere. Aceştia au ajuns, în schimb, să fie tot mai atraşi către echipele lor separate, servindu-şi noii stăpâni. Până şi „ideologul" Surkov şi-a schimbat preferinţele, ajungând să sprijine noile iniţiative ale lui Medvedev, dintre care unele contraziceau ceea ce îi recomandase iniţial lui Putin.

Moştenirea prezidenţială a lui Putin

În ziua de 8 februarie 2008, în mijlocul campaniei electorale, Putin şi-a ţinut ultimul discurs important în calitate de preşedinte, care reprezenta practic propria evaluare a realizărilor sale. În ceea ce privea politica externă, a insistat că „am revenit pe scena mondială drept un stat care este luat în considerare". Şi totuşi, acest detaliu părea mai degrabă o recunoaştere plină de amărăciune a înfrângerii: „Ne-am retras bazele din

Cuba şi Vietnam. Şi ce am primit în schimb? Noi baze americane în România şi Bulgaria. O a treia nouă regiune de apărare antirachetă în Polonia". Rusia dăduse greş în a preveni Statele Unite să „lanseze o nouă cursă a înarmării cu sistemul său de apărare antirachetă", ceea ce o obliga să reacţioneze prin producerea de „noi tipuri de arme, cu aceiaşi parametri tehnici sau chiar superiori, comparativ cu cele la care aveau acces alte naţiuni". „În plus", a protestat el, precum acul blocat al unui gramofon, „demagogia iresponsabilă, încercările de a diviza societatea şi de a folosi sprijinul şi interferenţele străine în lupta politică din Rusia nu sunt doar nişte acţiuni imorale, ci şi ilegale".

A mai prezentat, în schimb, un rezumat strălucitor al propriilor realizări în ţară. Rusia era acum una dintre cele mai importante şapte economii din lume. „Principala noastră realizare este stabilitatea. Am arătat că nivelul de trai va continua să se îmbunătăţească. [Sub Elţîn] Rusia, care fusese bogată cândva, s-a transformat într-o ţară de oameni sărăciţi. Am început, date fiind aceste condiţii, să implementăm programul de scoatere a ţării din criză. Am lucrat constant pentru crearea unui sistem politic puternic. Am fost capabili să scăpăm de practica de a mai lua decizii de stat sub presiunea diferitelor grupuri financiare şi a magnaţilor media."

Creşterea economică atinsese cota maximă din ultimii şapte ani. Datoria externă a Rusiei fusese redusă la doar trei procente din PIB. În ultimii doi ani avusese loc un „adevărat boom al investiţiilor" în Rusia. Rata natalităţii era în creştere.

Putin a insinuat că în spatele anumitor restricţii politice exista un motiv: „Partidele politice trebuie să-şi dea seama de responsabilitatea lor enormă faţă de viitorului Rusiei, pentru stabilitatea societăţii. Nu merită niciodată să aduci ţara la limita haosului". Aceasta era o aluzie subtilă la

înţelegerea amăgitoare şi ascunsă pe care el o oferise, sau mai degrabă o impusese, ţării: ca în schimbul prosperităţii şi stabilităţii sporite, să fie limitate libertăţile politice.

Oponenţii lui Putin au criticat făţiş ambele elemente ale declaraţiei sale: nu exista nici o legătură între autoritarism şi creşterea economică, şi oricum nu se înregistrase nici un succes economic real, acesta fiind doar rezultatul reformelor liberale iniţiate mai înainte.

Într-un raport extrem de critic publicat în februarie 2008, doi dintre cei mai importanţi oponenţi politici ai lui Putin, Boris Nemţov şi Vladimir Milov, au recunoscut că unele dintre statisticile oficiale arătau promiţător: sub conducerea lui Putin, produsul intern brut al ţării crescuse cu 70%, veniturile se dublaseră, sărăcia se redusese astfel încât numai 16% din populaţie trăia sub limita sărăciei (faţă de 29% în 2000), bugetul era echilibrat, rezervele de aur erau la cota de 480 de miliarde de dolari, iar Fondul de Stabilizare atinsese 157 de miliarde de dolari.

Dar… majoritatea acestor realizări se datorau preţului ridicat al petrolului, care ajunsese de la o medie de 16,70 de dolari pe baril, în mandatul lui Elţîn, la o medie de 40 de dolari în cel al lui Putin (şi se îndrepta acum spre 100 de dolari). În loc să folosească avantajul creşterii preţului petrolului pentru a pune în practică reforme economice, autorii susţineau că sub conducerea lui Putin „armata noastră, sistemul de pensii, sănătatea şi educaţia primară au ajuns toate într-o stare precară”.{138} Între timp, corupţia atinsese „cote uriaşe, fără precedent în istoria Rusiei”, şi acei oligarhi pe care Putin nu-i făcuse să ia calea exilului sau nu îi băgase la închisoare se îmbogăţeau pe seama statului. Revenirea din prăbuşirea postcomunistă începuse, susţineau ei, nu sub Putin, ci mai devreme, în ultimii ani de preşedinţie ai lui Elţîn. Sub Putin, în loc de o

„modernizare autoritară”, care, dacă ar fi funcţionat, ar fi putut duce, teoretic, la iertarea unora dintre tendinţele antidemocrate ale conducerii sale, se asista, în schimb, la un „autoritarism fără modernizare”. Perioada scurtă de reforme progresive fusese înlocuită de „redistribuirea lacomă a averilor şi transformarea Rusiei într-un stat poliţienesc”.

Scriind pentru revista *Foreign Affairs* exact în aceeaşi perioadă, specialistul american Michael McFaul (numit ulterior de preşedintele Obama ambasador la Moscova) şi Kathryn Stoner-Weiss au ajuns la nişte concluzii asemănătoare. Aceştia au scris că deşi resursele statului se înmulţiseră sub conducerea lui Putin, permiţând plătirea la timp a pensiilor şi a salariilor bugetarilor, precum şi alocarea de bugete mai mari pentru infrastructură şi educaţie, statul se descurcase prost per total: „în ceea ce priveşte siguranţa publică, sănătatea, corupţia şi garantarea dreptului de proprietate, ruşii stau, practic, mai rău astăzi decât acum un deceniu”.[139] Siguranţa, „cel mai important bun pe care un stat îl poate oferi populaţiei sale”, scăzuse: frecvenţa atacurilor teroriste era din ce în ce mai mare; numărul deceselor militare şi civile din Cecenia a fost mult mai mare decât în primul război, iar conflictul din regiunea nord-caucaziană se extindea; rata crimelor era în creştere; din cauza armelor de foc, rata mortalităţii era în jur de 40 de decese pe zi în Rusia, aproape de zece ori media ratei din Europa Occidentală. Bugetul acordat sănătăţii s-a micşorat sub Putin, populaţia s-a diminuat, consumul de alcool a crescut vertiginos şi speranţa de viaţă a scăzut. „În acelaşi timp, societatea rusească a devenit mai nesigură şi mai săracă”, au scris McFaul şi Stoner-Weiss, iar „poziţia Rusiei în clasificările pentru competitivitatea economică, deschidere în afaceri, transparenţă şi corupţie a scăzut”. Corupţia, în mod special, a atins cote maxime. A fost periclitat

dreptul de proprietate: nu numai că statul a orchestrat vânzarea activelor Iukos către Rosneft, ci compania Shell a fost chiar forţată să-şi vândă majoritatea acţiunilor deţinute în Sahalin-2 companiei Gazprom.

Aceasta era starea Rusiei preluate de Dmitri Medvedev după învestirea sa în funcţie, în ziua de 7 mai 2008. Existau semne cum că era de acord, sau cel puţin înţelegea genul de critici aduse predecesorului său. Ideea principală care s-a remarcat din singurul său discurs ţinut în timpul campaniei electorale a fost „Libertatea este mult mai bună decât non-libertatea“, şi în cuvântarea de la învestire a susţinut că „trebuie să dobândim un respect real pentru lege şi să depăşim nihilismul legislativ”.

Medvedev îşi dorea să se remarce repede în politica externă. A mers la Berlin (la fel cum o făcuse şi Putin înainte) la scurt timp după ce a devenit preşedinte, pentru a ţine ceea ce el spera să fie un discurs revoluţionar, în care a propus crearea unui nou tratat european de securitate. Acesta, se pare (deşi nu a fost exprimat clar), avea să înlocuiască toate tratatele şi alianţele existente deja, făcând ca NATO şi OSCE să devină superflue şi, desigur, să ofere Rusiei un binemeritat loc de frunte la conducerea noii organizaţii. Această iniţiativă a fost trecută cu vederea în mare parte, şi nu numai din cauză că era incompletă, nedefinită şi ridica mai multe întrebări decât oferea soluţii, ci, mai ales pentru că nu corespundea realităţii. Rusia încă se mai comporta într-un fel care reamintea de URSS, îşi ameninţa vecinii cu războiul gazelor naturale, părea să treacă cu vederea asasinarea Annei Politkovskaia şi a lui Litvinenko, încerca să intimideze state precum Georgia şi Ucraina… nimeni nu-şi dorea o predică despre securitatea europeană de la o asemenea ţară. Noi, cei de la Ketchum, am trimis memorii prin care explicam că astfel de iniţiative de politică

externă trebuiau să facă parte dintr-un „pachet“, împreună cu liberalizarea internă, dacă voiau să fie luate în serios. Am încercat să scoatem în evidenţă motivul pentru care Mihail Gorbaciov avusese un succes atât de mare: el era un lider comunist, dar măsurile sale de control al armelor fuseseră luate în serios şi datorită politicii de *glasnost* şi eliberării prizonierilor politici. Nimeni, le-am spus noi celor de la Kremlin, nu avea să ia în serios propunerile lor legate de securitate, atâta vreme cât încă mai limitau avântul democraţiei în ţară.

Însă unora le plăcea să creadă că poate preşedintele Medvedev chiar îşi dorea să implementeze o serie de schimbări în ţară. Dar orice speranţă de liberalizare era cât pe ce să fie spulberată odată cu intrarea Rusiei în război cu unul dintre vecinii săi, pentru prima dată de la invazia Afghanistanului, în 1979. Invadarea Georgiei, în august 2008, a distrus dintr-o singură lovitură toate eforturile depuse de Putin, şi apoi de Medvedev, de a-şi prezenta ţara drept o putere europeană, democratică, de încredere şi care depăşise cu adevărat perioada sovietică. Evenimentele care au dus la „Războiul de Cinci Zile“ şi întrebarea cine era principalul responsabil au fost înconjurate de controverse şi eclipsate de un război aprig de PR, în care georgienii s-au dovedit a fi considerabil mai abili decât ruşii. În capitolul următor voi încerca să clarific într-o oarecare măsură succesiunea evenimentelor, fără a pretinde să ofer nişte răspunsuri definitive.

Capitolul 10 – Izbucnirea războiului

De la Kosovo la Bucureşti

Duminică, 17 februarie 2008, majoritatea albaneză din provincia Kosovo s-a autodeclarat independentă. A doua zi, Statele Unite au recunoscut statul nou-înfiinţat, pentru ca în marţea următoare un reporter să îl întrebe pe preşedintele Bush: „Ăsta nu este oare un afront adus lui Vladimir Putin şi celor care susţin că aprobaţi implicit mişcările de secesiune din toată lumea?"

Bush a replicat spunând: „De fapt am colaborat foarte strâns cu ruşii… Ştiţi, există o divergenţă de opinii, dar noi suntem de părere, precum multe alte naţiuni, că istoria va dovedi că a fost o mişcare corectă să aducem pacea în Balcani".

Dar nu Balcanii îl îngrijorau pe Putin. Rusia avea motive întemeiate pentru a se opune recunoaşterii provinciei Kosovo, însă „legăturile" sale „frăţeşti" cu Serbia erau ultimele pe listă. Ceea ce îl preocupa pe Putin era deschiderea acestei adevărate cutii a Pandorei. Oricât de vehement ar fi susţinut americanii şi aliaţii lor că independenţa obţinută de Kosovo fusese un caz *sui generis,* o serie unică de circumstanţe, care nu creau nici un precedent, au existat şi alte naţiuni secesioniste în restul lumii încântate de eveniment. Dacă kosovarii puteau să voteze pentru obţinerea independenţei şi separarea de Serbia, contrar dorinţelor „statului-mamă", invocând atacurile militare, epurările etnice şi actele de brutalitate comise împotriva lor, nu ar fi putut să spună şi cecenii, atunci, acelaşi lucru despre poziţia lor faţă de Rusia, sau abhazii şi sud-oseţii despre Georgia?

Mai presus de orice, Rusia nu îşi dorea să încurajeze separatismul cecen, dar încerca să fie şi prudentă în a-i încuraja pe sud-oseţi şi abhazi să se separe, tocmai din cauza precedentului pe care ar fi putut să-l creeze pentru alte naţiuni mai mici din

interiorul fostei Uniuni Sovietice, în special pentru şirul de republici musulmane recalcitrante din regiunea Caucazului de Nord. La un summit dintre liderii Federaţiei Statelor Independente, formată mai mult sau mai puţin din fostele republici sovietice, preşedintele Putin a emis un avertisment deloc ambiguu despre consecinţele unui astfel de eveniment: „Precedentul creat de Kosovo este unul terifiant", a declarat acesta, agitându-se nervos în scaun şi aproape scuipând cuvintele din gură. „Acesta sparge, practic, tot sistemul de relaţii internaţionale care a existat nu doar de câteva decenii, ci de secole întregi. Şi va aduce cu sine, fără urmă de îndoială, o întreagă serie de consecinţe neprevăzute."

Mihail Saakaşvili, care tocmai fusese reales cu o lună înainte preşedinte al Georgiei, era prezent în sală, şi i s-a pus un nod în gât când a auzit acuzele aduse de Rusia guvernelor occidentale cu privire la calculele greşite pe care le făcuseră: „Aceasta este o sabie cu două tăişuri, şi va veni o vreme când celălalt tăiş îi va lovi direct în cap". Într-o întâlnire separată, Putin a încercat să-l liniştească pe Saakaşvili, spunându-i: „Nu intenţionăm să-i imităm pe americani şi să recunoaştem independenţa Osetiei de Sud şi a Abhaziei, doar pentru că a fost recunoscut Kosovo". Dar Saakaşvili nu l-a crezut, fiind la fel de conştient precum Putin de precedentul creat de Kosovo, ştiind că dacă nu s-ar fi luat măsuri imediate, propriile sale provincii răzvrătite ar fi putut să-i urmeze exemplul. Încercările lui din 2004 de a acţiona împotriva Osetiei de Sud au dat greş. De atunci, beneficiind de ajutorul americanilor, şi-a transformat armata într-o forţă mult mai eficientă. Dacă ar fi intenţionat însă să o folosească pentru a pune din nou mâna pe Abhazia şi Osetia de Sud, riscând o confruntare cu Rusia, avea nevoie de un sprijin mult mai mare din partea americanilor decât cel logistic.

Vorbind despre independenţă la numai nouă zile după Kosovo, Saakaşvili a explicat de ce era Georgia acum mai dispusă ca niciodată să intre în NATO: „De ce avem nevoie să aderăm la NATO?“, a întrebat el. „Avem nevoie de asta deoarece Georgia ar trebui să fie protejată strategic în această regiune foarte problematică şi periculoasă, şi să-şi primească partea sa de garanţii de securitate”. Se apropia un summit NATO crucial, cel de la Bucureşti, din aprilie, în care Alianţa avea să ia în calcul dacă să le permită Georgiei şi Ucrainei să participe la Planul de Acţiune privind Aderarea la NATO, sau MAP, considerat a fi primul pas concret în drumul spre aderare. Pentru a obţine sprijin, Saakaşvili a mers în martie la Washington pentru a se lăuda cu acţiunile sale democratice pe coridoarele şi prin sălile de conferinţă ale Congresului şi ale Casei Albe.

Nu s-a zgârcit nici cu linguşelile, spunându-i preşedintelui George Bush în faţa camerelor de luat vederi: „Ceea ce ne-am propus acum este să implementăm până la capăt acest plan în favoarea libertăţii, pentru binele poporului nostru, pentru binele valorilor noastre, pentru binele a ceea ce înseamnă Statele Unite pentru noi toţi, deoarece SUA exportă idealismul în restul lumii”.

Bush nu şi-a putut abţine un zâmbet afectat de mulţumire; nimeni altcineva din lume nu îl sprijinea mai tare decât o făcea tipul acesta. Damon Wilson, consilierul preşedintelui pentru relaţii europene, povesteşte: „A fost grozav, a ţintit unde trebuia, a venit la preşedinte cu un mesaj despre importanţa recunoaşterii că moştenirea sa ajută la construirea unei Georgii democrate, iar asta era exact ce ne doream să auzim, acesta era mesajul potrivit”.{140}

Şi Saakaşvili a primit exact răspunsul pe care îl spera. „Cred că Georgia ar avea de câştigat dacă ar deveni membru NATO”, le-a declarat Bush

reporterilor. „Şi i-am spus preşedintelui că acesta este un mesaj pe care îl voi lua cu mine şi la Bucureşti.”

Nu toţi aliaţii erau la fel de convinşi în această privinţă, mai cu seamă francezii şi germanii. Când a ajuns la Washington, chiar înainte de a intra în Biroul Oval, Saakaşvili a primit un telefon de la cancelarul german, Angela Merkel. Saakaşvili susţine că primul lucru pe care i l-a spus lui Bush a fost: „Tocmai am primit un telefon de la un prieten de-al nostru comun, Angela Merkel, care mi-a spus: «Ştiu că urmează să vă întâlniţi cu Bush pentru a discuta despre viitorul summit NATO, dar voiam să ştiţi de la mine că opinia ţării noastre, Germania, este că nu sunteţi pregătit pentru aderare şi că nu o vom sprijini»”.{141}

După relatările unui martor prezent, Bush a zâmbit şi i-a spus lui Saakaşvili că în Alianţă existau jucători importanţi şi jucători mai puţin importanţi: „Dumneavoastră ocupaţi-vă de Luxembourg şi lăsaţi-o pe Angela în seama mea. O să am eu grijă de ea”.

Acest lucru era, totuşi, mai simplu de spus decât de făcut. Atât francezii, cât şi germanii, aveau două motive să se îndoiască de pregătirea Georgiei de aderare la NATO, şi nici unul dintre ele nu avea a face cu „mulţumirea Rusiei”. În primul rând, considerau că era periculos să integrezi o ţară în care existau conflicte interne „nerezolvate”, precum Osetia de Sud şi Abhazia. În al doilea rând, erau îngrijoraţi de personalitatea lui Saakaşvili şi de indiciile recente care demonstrau că nu era nici pe departe democratul pe care îl văzuse George Bush.

În noiembrie 2007, poliţia a dispersat participanţii la o imensă demonstraţie antiguvernamentală de la Tbilisi. Saakaşvili a închis postul de televiziune al opoziţiei, Imedi, care surprinsese în detaliu violenţele, şi a declarat starea de urgenţă naţională, acuzând Rusia de a fi

pregătit o lovitură de stat împotriva lui. Până şi Casa Albă era consternată, iar Condoleezza Rice şi-a trimis asistentul, pe Matthew Bryza, la Tbilisi pentru a-l muştrului pe Saakaşvili.

Dar Washingtonul avea o înţelegere tacită cu Berlinul de a nu-şi exprima îndoielile în public, aşa că americanii au fost furioşi când Merkel a mers la Moscova, la doar câteva zile înainte de întâlnirea lui Saakaşvili cu Bush din martie, şi a stat alături de Vladimir Putin când acesta a denunţat aspiraţiile Georgiei (şi ale Ucrainei) de a intra în NATO.

Merkel nu era tocmai un fan al lui Putin. Cu un an în urmă, în timpul discuţiilor de la Soci, fusese oripilată când Putin şi-a adus câinele, pe Koni, şi i-a permis să adulmece pe lângă picioarele cancelarului, ştiind că acesteia îi era frică de câini (unul dintre consilierii mai importanţi ai lui Merkel mi-a spus că au considerat acest gest drept o tactică „de intimidare tipică KGB-ului“). Dat fiind că trăise în Germania de Est comunistă, Merkel cunoscuse experienţa totalitarismului în mod direct şi ştia că trecutul lui Putin spunea multe despre acesta, ţinând cont că lucrase cot la cot cu poliţia secretă Stasi.

Merkel a fost însă de acord cu Putin că dacă Georgia şi Ucraina ar fi început procesul de aderare la NATO, acest lucru ar fi creat imediat tensiuni în Rusia. La o conferinţă de presă comună de la Moscova, Putin a subliniat faptul că majoritatea cetăţenilor ucraineni nu îşi doreau să intre în NATO, adăugând: „În ultimă instanţă, fiecare ţară hotărăşte pentru ea cum să îşi asigure cel mai bine securitatea, iar noi vom accepta orice ar decide poporul ucrainean şi cel georgian, cu singura condiţie, ca decizia să aparţină poporului şi nu elitei politice”. Merkel a fost de acord că „este important ca naţiunile din toate viitoarele state membre NATO să susţină aderarea ţării lor”, continuând: „Una dintre obligaţiile statelor

membre NATO este să stea departe de conflicte. Acesta este un aspect la care trebuie să ne gândim în timpul discuţiilor noastre, un subiect despre care vom discuta la summit-ul de la Bucureşti".

Două zile mai târziu, la Berlin, în timp ce ţinea un discurs în faţa celor mai de seamă personalităţi militare germane, Merkel şi-a făcut din nou publice îndoielile: „Vorbesc serios când spun că statele prinse în capcanele conflictelor regionale sau interne nu pot, în opinia mea, să facă parte din NATO. Suntem o alianţă pentru siguranţa colectivă şi nu o alianţă unde fiecare membru în parte încă se mai preocupă de propria siguranţă".

După spusele consilierului lui Bush în chestiuni legate de Georgia, Damon Wilson, preşedintele şi-a dat seama că trebuia să lucreze „personal şi în particular" cu Merkel pentru a o da pe brazdă. „A hotărât că nodul fundamental era însuşi cancelarul şi că dacă ar fi putut să o facă să i se alăture în această chestiune, atunci ar fi putut să încheie înţelegerea cu toată Alianţa." Bush şi Merkel au avut o serie de conferinţe video, în timpul rămas până la summit-ul de la Bucureşti. „Lucrul interesant era că", povesteşte Wilson, „dacă o ascultai cum îşi expune îngrijorările, acestea nu erau cu mult diferite de cele ale preşedintelui Bush. În privinţa Ucrainei eram preocupaţi de lipsa de coerenţă în guvernare şi de lipsa de sprijin acordat NATO de către populaţie. În ceea ce privea Georgia, amândoi eram îngrijoraţi de durabilitatea, de profunzimea instituţiilor democratic". Marea diferenţă consta în felul în care trebuia să se procedeze. Bush susţinea că dacă i s-ar fi dat Georgiei MAP pentru aderarea la NATO, acest lucru i-ar fi încurajat să îşi „facă temele", dar Merkel era cu totul sceptică. „Nu era convinsă că Saakaşvili era un democrat", povesteşte Wilson.

În ultima lor conferinţă video, se ajunsese într-un impas. Pentru Bush era o chestiune de principiu să sprijine democraţiile fragile şi i-a declarat lui

Merkel că avea să meargă la Bucureşti pentru a obţine acest lucru. „OK“, le-a spus Bush ulterior consilierilor săi, „ne îndreptăm spre OK Corral{*}, cu pistoalele pregătite”.

Bush a mai telefonat şi altor aliaţi, precum premierul britanic, Gordon Brown, care a declarat că avea să susţină poziţia americanilor. Cu preşedintele francez, însă, Nicolas Sarkozy, situaţia era alta. Informaţiile pe care le primeau americanii de la consilierii lui Sarkozy îi puseseră în gardă. Un membru din Consiliul Naţional de Securitate al lui Bush povesteşte: „Mulţi dintre ei susţinuseră în faţa noastră că se îndoiau până şi de faptul că Georgia ar fi o ţară europeană, şi cu atât mai mult nu ar fi trebuit să fim dispuşi să pornim această discuţie despre începerea, într-un final, a procesului lor de aderare”.

Când Bush a reuşit să obţină legătura direct cu Sarkozy, a rămas cu impresia că francezul ar fi putut fi convins: a vorbit despre faptul că Ucraina şi Georgia aveau o „vocaţie europeană şi atlantică”. Dar Sarkozy îşi dorea ca Bush să se gândească şi la Rusia. Conform spuselor consilierului diplomatic al preşedintelui francez, Jean-David Levitte, Sarkozy „a încercat să-l facă să înţeleagă că în această situaţie eram în aceeaşi tabără cu germanii, într-o abordare menită să-i dea timp Rusiei să înţeleagă că viitorul ei era de fapt legat de cel al Europei şi că securitatea ei nu trebuia să fie ceva care să ne separe, ci care să ne apropie, mai degrabă. Acest lucru însemna că nu trebuia să încercăm să forţăm lucrurile prea repede pentru a obţine MAP, deşi ar fi trebuit să dăm un semnal pozitiv la Bucureşti partenerilor noştri din Ucraina şi Georgia”.{142}

Şi Sarkozy şi-a exprimat un nou punct de vedere convingător în faţa preşedintelui american despre ce ar fi trebuit să însemne mai exact aderarea la NATO pentru Ucraina şi Georgia. MAP însemna să „fi trecut deja pragul uşii”, era un pas ireversibil

care ar fi dus la aderarea completă la NATO, şi apoi trebuia să te mai gândeşti şi la Articolul 5, clauza de apărare reciprocă a alianţei. „Câţi militari", a întrebat Sarkozy, „am fi dispuşi să trimitem pentru sprijinirea noilor noştri membri, în eventualitatea unui atac?" Din acest motiv prefera Franţa să facă ca încheierea unui parteneriat cu Rusia să devină prioritatea reală, „astfel încât toată lumea de pe continent să aibă aceeaşi viziune despre securitate".

Chiar şi în interiorul administraţiei americane existau îndoieli. Ministrul Apărării, Robert Gates, şi secretarul de stat, Condoleezza Rice, împărtăşeau unele dintre preocupările europenilor despre starea democraţiei în Georgia şi în Ucraina. Gates povesteşte: „Mi se părea că în ceea ce privea progresul efortului de reformare, încă mai rămâneau nişte aspecte de acoperit pentru ambele ţări".[143] Dar, într-un final, cei care au ieşit victorioşi au fost susţinătorii „planului pentru libertate". „Dacă Statele Unite s-ar fi retras în faţa presiunii Rusiei şi nu le-ar fi ofererit MAP-ul", îşi aminteşte consilierul în probleme de securitate naţională Stephen Hadley, „atunci acest lucru ar fi putut fi sfidător prin el însuşi, sugerându-le ruşilor că ar putea să ţină Georgia şi Ucraina în afara NATO pentru totdeauna. Iar asta nu era reţeta pentru menţinerea stabilităţii în Europa, ci pentru menţinerea tensiunilor".[144]

Summit-ul de la Bucureşti, desfăşurat în perioada 2-4 aprilie în ostentativul Palat al Parlamentului construit de fostul dictator comunist, Nicolae Ceauşescu, s-a dovedit a fi la fel de dramatic ca oricare altul din istoria Alianţei, cu partea lui de împroşcări cu noroi între americani şi est-europeni pe de o parte, care îi susţineau pe ucraineni şi georgieni, şi francezi, germani de cealaltă parte, care s-au trezit în rolul de a-i „linişti" pe ruşi. În prima seară, miniştrii de Externe au avut o serie de discuţii la cină, dar nu

au reuşit nici măcar să se apropie de o formulare comună. Ministrul de Externe polonez, Radoslaw Sikorski, a spus că „unii aliaţi” (referindu-se la germani) le promiseseră probabil ruşilor că Georgia şi Ucraina nu aveau să primească MAP-ul.{145}

Condoleezza Rice povesteşte că avea impresia că unii dintre est-europeni nu mai aveau mult până a le spune germanilor că „nu ar trebui să staţi în calea unor ţări care au suferit sub tiranie, din cauza a ceea ce aţi făcut voi în anii ’30 şi ’40“.{146}

Ministrul de Externe german, Frank-Walter Steinmeier, s-a simţit pur şi simplu ofensat. A încercat să riposteze, spunând că exista un conflict de interese în regiunea Caucazului şi că NATO risca să fie atrasă în el. Dar, susţine acesta: „au fost spuse lucruri pe care nu aş mai vrea să le mai aud vreodată, oameni care se declaraseră împotriva lărgirii NATO fiind comparaţi cu [cei care au făcut concesii la] München în 1938, un comentariu absolut nelalocul lui“.{147}

Sesiunea plenară a NATO era programată pentru ora nouă în dimineaţa următoare, dar americanii au hotărât să clarifice situaţia înainte, la micul dejun, cu oficiali din SUA, Marea Britanie, Germania şi Franţa, împreună cu Polonia şi România. Damon Wilson recunoaşte că a fost o situaţie de întărire a alianţelor: „Am hotărât să-i invităm pe români, întrucât erau gazda summitului, şi pe polonezi, deoarece erau nişte jucători importanţi în Alianţă. Evident, acestea erau două ţări care ne şi susţineau opinia”.

Jean-David Levitte, consilierul francez în probleme de securitate naţională îşi aminteşte: „M-au sunat la ora unu noaptea şi apoi din nou la trei, ca să se asigure că am înţeles perfect la ce oră şi unde se ţinea întrevederea de la micul dejun”.

Dar s-a dovedit a nu fi un mic dejun intim şi amiabil, povesteşte Levitte, ci „a semănat mai degrabă cu un tribunal”. A fost încropit un text

care prevedea o perioadă de „implicare intensivă” din partea NATO faţă de Georgia şi Ucraina, urmând ca în decembrie să se facă o reevaluare a progresului.

Acest text, distribuit chiar înainte de sesiunea din plen, de la ora nouă, i-a enervat pe unii dintre liderii est-europeni. Preşedinţii Lituaniei, Poloniei şi României au dat clar de înţeles că formularea „nu era deloc cea la care se aşteptau”. „Şi-au ieşit din fire”, îşi aminteşte Stephen Hadley. „Erau de părere că acest document era o capitulare în faţa presiunii şi a vetoului impus de ruşi şi doreau să fie modificat”. În interiorul NATO, deciziile sunt adoptate în baza unui consens, dar în timp ce liderii se aşezau în jurul imensei mese rotunde de conferinţă, nu exista nici un semn că s-ar putea ajunge la aşa ceva. S-au făcut eforturi uriaşe pentru a se ajunge la un compromis, dar nu la masa principală a discuţiilor, ci în spatele draperiilor grele de pe hol, unde mici grupuri de consilieri şi miniştri de Externe se adunaseră pentru negocieri ad-hoc.

Stephen Hadley povesteşte într-un interviu cât de impresionantă a fost scena care a urmat: „Toţi miniştrii de Externe s-au ridicat în picioare şi au mers în spatele sălii, erau toţi bărbaţi cu părul grizonant şi la costum. Şi apoi se ridică şi Angela Merkel, îmbrăcată într-un frumos sacou verde intens şi merge în spate ca să discute cu toţi aceşti bărbaţi grizonanţi din Europa Centrală şi de Est. Nu mult după aceea, merge şi Condi în spate, îmbrăcată într-o ţinută impecabilă. Şi în ce limbă credeţi că vorbeau? în rusă, bineînţeles! Limba pe care Angela o învăţase în tinereţea ei petrecută în Germania de Est şi pe care Condi o ştie din vremurile când s-a specializat în probleme sovietice”.

Merkel a fost cea care a luat pixul şi a scris pe o foaie de hârtie fraza decisivă: „Suntem de acord astăzi că Georgia şi Ucraina vor deveni cândva

membri NATO". Nu era menţionat nici un MAP, doar afirmaţia că cele două ţări *vor* intra în NATO. Est-europenii au protestat, spunând că acel „cândva" putea la fel de bine să însemne „niciodată", aşa că a fost şters. Condoleezza Rice, care ieşise pentru câteva minute, a rămas plăcut surprinsă la întoarcere: „Scria că Georgia şi Ucraina vor deveni membri NATO şi m-am gândit că este chiar o înţelegere bună, aşa că am mers la preşedinte şi i-am spus: «Acceptaţi-o!» "

După ce a trecut furtuna şi documentul a fost adoptat, Gordon Brown s-a aplecat înspre George Bush şi a glumit spunând: „Nu sunt sigur de ceea ce tocmai am făcut. Ştiu că nu le-am oferit MAP-ul, dar nu sunt sigur că nu i-am făcut deja membri!"

Era un compromis ale cărui consecinţe aveau să fie înţelese pe deplin abia mai târziu. Bush şi est-europenii erau bucuroşi că documentul promitea aderarea la NATO a Ucrainei şi a Georgiei; Merkel era bucuroasă deoarece lăsa loc pentru orice fel de evoluţie; Georgia şi Ucraina erau mulţumite în general, dar nu erau bucuroase să-şi vadă planurile respinse; iar Rusia era furioasă.

Asistând la desfăşurarea acestor evenimente, mi-am pus întrebarea: oare nu ar fi fost mai bine dacă NATO ar fi luat mai în serios întrebările voit inocente puse de Putin la început, cu privire la aderare? Nu ar fi fost mai logic pentru aliaţi să ia decizii împreună cu Rusia, cu Georgia şi Ucraina, decât să încropească compromisuri evident concepute pentru a ţine cont de poziţia Rusiei, pretinzând în acelaşi timp că nu o fac?

Originea problemei

În vara lui 1991, am petrecut câteva săptămâni în Georgia şi am asistat la primele frământări etnice din Abhazia şi Osetia de Sud. Georgia tocmai se declarase independentă de Uniunea Sovietică, sub liderul naţionalist Zviad

Gamsahurdia. La fel ca şi Mihail Saakaşvili, aproape 13 ani mai târziu, Gamsahurdia a început restricţionarea autonomiei celor două teritorii, care îşi doreau amândouă să rămână în interiorul Uniunii Sovietice, fapt ce a provocat o reacţie violentă.

Litoralul Abhaziei de la Marea Neagră era cunoscut cândva drept „Riviera" sovietică, dar acum rămăsese aproape în paragină, din moment ce ruşii se ţineau departe de el. Capitala Suhumi părea să fie gata de luptă, ceea ce s-a şi întâmplat în scurtă vreme. Războiul civil din 1992-1993 a dus la exodul în masă a un sfert de milion de georgieni (aproape jumătate din populaţia Abhaziei), lăsându-i pe cei 93 000 de abhazi, care reprezentau doar 18% din populaţie, drept principalul grup etnic din teritoriul naţional ce le purta numele. Regiunea devenise acum independentă *de facto,* fiind supravegheată de responsabili ruşi cu menţinerea păcii şi de nişte delegaţi ONU.

În mica Osetie de Sud, unde oseţii reprezentau două treimi din populaţia de aproape 100 000 de persoane, războiul civil începuse deja. Oseţii încercaseră să-şi declare independenţa, dar Gamsahurdia a trimis în teritoriu Garda Naţională Georgiană pentru a restabili ordinea. Era prima mea experienţă directă de război. Îmi amintesc că drumul care ducea în capitala Ţinvali, gol şi blocat la ambele capete de vehicule blindate şi de soldaţii postaţi în spatele baricadelor din saci de nisip, era unul dintre cele mai sumbre locuri pe care le văzusem vreodată. Grupuri de refugiaţi georgieni stăteau în jur, uitându-se în jos, la stradă, acolo unde se aflaseră cândva casele lor, arse complet acum. Unii dintre ei aşteptau escorta militară care să-i însoţească prin teritoriul oset, până la nişte sate georgiene. În Ţinvali, încă înţesat de sloganurile comuniste abandonate deja în restul Georgiei, o femeie osetă mi-a spus acel tip de

poveste de groază pe care aveam să o mai aud atât de des în anii următori şi în alte zone năpăstuite din fosta Uniune Sovietică: „Georgia nu ne dă de mâncare. Doar ne omoară. Le scot unghiile şi ochii oamenilor şi le dau foc caselor". Am auzit georgieni care relatau acelaşi tip de poveşti violente despre oseţi. În unul dintre sate mi-au arătat un autobuz carbonizat în care, se spunea, patru georgieni au fost stropiţi cu benzină şi arşi de vii.

Într-o şcoală din Ţinvali am văzut un cimitir recent pentru „victimele terorii fasciste georgiene". Oseţii îşi primeau acum toate proviziile din Osetia de Nord, prin tunelul Roki. Am scris la vremea respectivă că era „greu de imaginat cum ar fi putut vreodată cele două comunităţi să mai trăiască în pace".{148}

În următorii 17 ani, Abhazia şi Osetia de Sud au trăit ca două entităţi separate, cu legături tensionate şi fragile cu Georgia, demonstrând o încredere tot mai mare în Rusia. Sub Putin, cetăţenii lor fără de ţară au primit paşapoarte ruseşti. Ca şi Abhazia, Osetia de Sud era patrulată de forţe armate conduse de ruşi, care ajutau la menţinerea păcii. Delegaţii OSCE încercau să ţină regiunea sub control.

Logic vorbind, Putin şi Saakaşvili ar fi trebuit să fie de aceeaşi parte în privinţa acestor „conflicte îngheţate". Rusia sprijinea guvernele regionale, dar s-a opus cererilor lor de recunoaştere timp de mulţi ani, Putin nefiind deloc dornic să consolideze precedentul creat de Kosovo, recunoscându-i ca stat. Nu ar mai fi avut atunci nici un fel de argument împotriva cererilor separatiştilor ceceni. Putin prefera să negocieze revenirea celor două regiuni înapoi la Georgia, cu garanţiile necesare pentru menţinerea autonomiei lor. Dar pe de altă parte, nu avea de gând şi nici nu putea permite ca acestea să fie luate cu forţa.

Goana spre război

În campania sa pentru realegere, din ianuarie 2008, Mihail Saakaşvili a jurat să recupereze ambele regiuni. Acesta a descris capitala Osetiei de Sud, Ţinvali, drept un „dinte ce se clatină, gata să fie scos“ şi a promis să-l prindă la loc în „cel mult câteva luni“.{149}

Precedentul creat de Kosovo şi evenimentele de la Bucureşti păreau să-l stimuleze şi mai tare. E posibil să fi crezut că trebuie să rezolve aceste „conflicte îngheţate” imediat, din moment ce ele constituiseră principalul impediment pentru aderarea la NATO. În ziua de după summit-ul de la Bucureşti, ministrul de Externe suedez, Cari Bildt, a luat cina cu Saakaşvili în Tbilisi. S-a alarmat foarte tare de vorbele acestuia despre o posibilă acţiune militară pentru recuperarea Abhaziei şi a Osetiei de Sud, încât şi-a sunat colegii americani pentru a-i avertiza. Bush a reacţionat imediat la vestea dată de Bildt, şi l-a sunat pe Saakaşvili: „Dragă prietene, permite-mi să fiu clar: nu te vom sprijini sub nici o formă. Da, eşti un lider suveran şi te respectăm. Dar nu vei obţine sprijinul Statelor Unite, dacă alegi să dai curs folosirii forţei”.

S-a sugerat că Saakaşvili se întorsese din vizita sa la Washington cu impresia greşită că primise un fel de undă verde din partea preşedintelui Bush să reîncorporeze republicile rebele. Damon Wilson neagă cu vehemenţă că Bush l-ar fi încurajat pentru acţiunea militară. „Preşedintele a fost cât se poate de clar când a spus că recurgerea la forţa militară nu reprezenta sub nici o formă o cale viabilă. El a încurajat făgaşul diplomatic, prevenindu-i împotriva unor acţiuni pripite".{150}

Dar Saakaşvili începuse să-şi piardă încrederea în calea diplomatică. Cu câteva săptămâni înainte de summit-ul de la Bucureşti, Duma de Stat adoptase o declaraţie în care arăta că „opţiunea autorităţilor georgiene, de integrare completă în

NATO, privează Georgia de dreptul de a-şi unifica teritoriul şi populaţiile care locuiesc în el“. Apoi, în 16 aprilie, Rusia şi-a „reînnoit” brusc relaţiile diplomatice cu cele două teritorii. Aceste mişcări lăsau impresia unei strategii orchestrate pentru a preveni reintegrarea regiunilor din Georgia, sau chiar anexarea lor. Conform unui analist militar rus, Pavel Felghenhauer, acesta a fost momentul în care Moscova a luat decizia de a începe războiul: „Obiectivul era de a distruge guvernul central al Georgiei, de a învinge armata georgiană şi de a preîntâmpina intrarea Georgiei în NATO”.[151]

Aceasta era cu siguranţă impresia creată la Tbilisi, unde mulţi dintre cei direct implicaţi erau nerăbdători să ajungă. Un oficial american de rang înalt a purtat o conversaţie cu miniştrii georgieni responsabili cu securitatea, în aprilie, care i-au spus: „Ruşii s-au pornit deja să preia puterea. Credem că se pregătesc să-şi detaşeze forţele armate în ţara noastră, convocându-le în Rusia. Noi, georgienii, avem resursele noastre. Aşa că suntem de părere că este mai bine să facem noi prima mişcare, decât să aşteptăm şi să le permitem să mărşăluiască în ţară ca să preia puterea”.

Oficialul american a răspuns: „Ştiţi că asta înseamnă sinucidere”.

La care georgianul a replicat: „Ei bine, dacă ei depăşesc acea linie critică, preferăm să murim ca nişte patrioţi şi bărbaţi georgieni adevăraţi!”

Pe tot parcursul verii lui 2008, atât Rusia, cât şi Georgia au susţinut una despre cealaltă că intenţionează să atace, Abhazia părând punctul cel mai critic prin comparaţie cu Osetia de Sud. Rusia şi-a trimis întăriri în regiune, iar georgienii şi-au mărit forţele armate în districtul din nordul văii Kodori pe care îl controlau. Georgia a trimis drone de recunoaştere să survoleze regiunea, pentru a monitoriza trupele ruseşti. Abhazii au numit acest gest o violare a suveranităţii lor, iar militarii ruşi au reuşit să doboare unele dintre aparatele de zbor.

La sfârşitul lui aprilie, ministrul rus de Externe a pretins că Georgia plănuia o intervenţie militară în Abhazia, iar Rusia a promis să-şi folosească „toate resursele pentru a proteja cetăţenii ruşi din cele două teritorii disputate”. La începutul lunii mai, Condoleezza Rice şi-a exprimat îngrijorarea legată de numărul tot mai mare al trupelor ruseşti în Abhazia, şi o săptămână mai târziu, georgienii au făcut publice nişte filmări realizate dintr-un avion de recunoaştere, care confirmau aparent deplasarea trupelor şi a echipamentului militar rusesc în Abhazia.

La sfârşitul lui mai, Rusia a anunţat că urma să trimită 400 de militari „neînarmaţi“ în Abhazia pentru a repara o linie de cale ferată. Georgienii au considerat această acţiune o dovadă că se pregăteau pentru invazie, şi conducerea a început o serie de discuţii aprinse în care s-a dezbătut lansarea unui atac preventiv. În interviurile acordate, trei dintre membrii conducerii georgiene relatează genul de discuţii care au fost purtate la vremea respectivă. Giorgi Bokeria, ministru de Externe adjunct, povesteşte: „Chestiunea esenţială era să se stabilească în ce punct devine imposibil ca un stat suveran să nu reacţioneze, chiar şi în situaţia în care nu ştiam sigur dacă agresiunea va fi una masivă sau nu.“[{152}] Batu Kutelia, ministru adjunct al Apărării, susţine: „Cetăţenii noştri trebuie să ştie că Georgia îi poate proteja şi că poate reacţiona la aceste acţiuni care sunt o cauză de îngrijorare pentru poporul georgian, de asemenea că ţara lor îşi va folosi toate resursele pentru a împiedica ameninţarea”.[{153}] Nino Burjanadze, preşedintele Parlamentului georgian, a făcut apel la prudenţă: „Unii oameni au încercat să ne convingă pe mine şi pe preşedinte că ruşii aveau tancurile ruginite, că noi dispuneam de echipament modern şi că Georgia ar fi putut să înfrângă Rusia într-o singură noapte. Aproape tot

Consiliul de Securitate îşi dorea să lanseze o intervenţie militară în Abhazia".[154]

Preşedintele Saakaşvili, cu toată dorinţa sa de a recupera teritoriile „pierdute", a hotărât, totuşi, să mai dea o şansă diplomaţiei. La urma urmei, Rusia avea un nou preşedinte, pe Dmitri Medvedev, şi chiar şi prim-ministrul Putin dădea mesaje contradictorii. Exact când ruşii îşi trimiteau militarii la calea ferată din Abhazia, Putin a fost întrebat de către ziarul francez *Le Monde* ce părere avea despre faptul că „planul de pace pentru Abhazia" al lui Saakaşvili „îi oferea un nivel de autonomie fără precedent" şi despre acordarea „postului de vicepreşedinte al statului georgian unei persoane de naţionalitate abhază". „Sper foarte tare ca planul propus de Mihail Saakaşvili să fie introdus treptat", a replicat Putin, „deoarece este un plan solid, în ansamblul său".

Câteva zile mai târziu, cu ocazia unui summit între fostele state sovietice, ţinut la Sankt-Petersburg, în 6 iunie, Saakaşvili a purtat primele sale discuţii cu Medvedev. Ambii bărbaţi păreau să abordeze aceste discuţii cu o atitudine pozitivă, ca şi cum ar fi început într-adevăr de la zero. „Cred că vom reuşi să trecem peste toate dificultăţile cu care ne confruntăm astăzi şi să găsim nişte soluţii pe termen lung. Ce părere aveţi?" a întrebat Medvedev.

„Sunt de acord", a replicat Saakaşvili. „Nu există probleme fără rezolvare. Există multe rămase nerezolvate, dar nici una fără rezolvare".

Amintindu-şi ulterior de această întâlnire, Saakaşvili povesteşte: „Părea să aibă un stil foarte diferit de cel al lui Putin. Era deschis, binevoitor" (Saakaşvili oferise o relatare asemănătoare şi despre prima întâlnire cu Putin). Georgianul a fost încurajat de afirmaţiile lui Medvedev, conform cărora el doar „a moştenit aceste situaţii şi nu le-a iniţiat personal", şi că îşi dorea să rezolve conflictele din Osetia de Sud şi Abhazia în

„contextul integrităţii teritoriale a Georgiei”.[155] Iar asta echivala cu o promisiune că Rusia nu era interesată să anexeze cele două regiuni şi le considera ca făcând parte din Georgia.

Saakaşvili povesteşte că a părăsit întâlnirea simţindu-se „plin de speranţă” şi că Medvedev i-a sugerat să se întâlnească din nou la Soci pentru „a sta de vorbă şi a analiza diferitele opţiuni” disponibile. Dar ceea ce nu a menţionat era că, aşa cum subliniază Serghei Lavrov, condiţia necesară pentru orice fel de progres, cel puţin în ceea ce privea Rusia, era ca Georgia, dată fiind intenţia sa declarată de a-şi redobândi teritoriile, să semneze un angajament de nefolosire a forţei. Într-un interviu acordat de Serghei Prihodko, consilierul diplomatic al lui Medvedev, acesta a confirmat spusele lui Lavrov: „Era esenţială propunerea de a întocmi un document de nefolosire a forţei. Au stabilit până şi locul unde avea să se petreacă acest lucru, la Soci, iar Saakaşvili a reacţionat, din câte îmi amintesc, destul de bine”.[156]

În lunile ce au urmat, problema acordului de nefolosire a forţei avea însă să pună în dificultate relaţiile dintre cele două părţi. Saakaşvili susţine că Rusia îşi dorea ca Georgia să semneze un asemenea acord cu abhazii şi sud-osetinii, avându-i garanţi chiar pe ruşi. Dar pentru Saakaşvili acest lucru era „ca şi cum i-ai da unei vulpi sarcina de a păzi un coteţ de păsări”. Era dispus să semneze, aşadar, un acord de nefolosire a forţei doar cu ruşii. Dar ruşii i-au replicat: de ce să facem asta? Nu suntem combatanţi în acea zonă, ci doar avem responsabili cu menţinerea păcii acolo.

Ambii preşedinţi au recunoscut că nu avea nici un sens să se întâlnească până nu îşi rezolvau neînţelegerile, în aşa fel încât să se ajungă la un rezultat concret. La jumătatea lui iunie, aceştia au făcut un schimb de scrisori confidenţiale, pe care am reuşit să le văd şi eu. Saakaşvili i-a trimis lui Medvedev ceea ce credea că sunt câteva propuneri

utile pentru a reduce tensiunea în Abhazia, dar scrisoarea lui şi replica lui Medvedev au scos la iveală nişte diferenţe fundamentale de opinie. Saakaşvili propunea retragerea responsabililor cu menţinerea păcii din cele mai apropiate zone ale Abhaziei de Georgia, şi reîntoarcerea refugiaţilor georgieni în acele zone (Gali şi Ocamcira), care aveau să fie administrate în comun de către Georgia şi Abhazia. Numai după aceea (în decembrie, după estimările lui Saakaşvili) ar fi putut să fie realizat un acord de nefolosire a forţei şi de reîntoarcere a refugiaţilor georgieni în restul Abhaziei. Drept argument convingător, Saakaşvili a oferit ajutorul Georgiei la pregătirea Jocurilor Olimpice de Iarnă din 2014 de la Soci, care era situat imediat la nord de Abhazia, cerând, însă, între timp, „retragerea rapidă“ a întăririlor militare ruseşti şi anularea directivei lui Putin, din 16 aprilie, prin care reînnoia relaţiile cu regiunile rebele. În replică, Medvedev a primit cu bucurie oferta de ajutor pentru Jocurile Olimpice de la Soci, dar a respins politicos restul propunerilor ca fiind irealizabile. Era greu de imaginat, a spus acesta, o administraţie comună, georgiano-abhază în oricare parte a Abhaziei şi era încă prematur să se vorbească despre întoarcerea refugiaţilor. Prioritar era ca Georgia să adopte măsuri reale de reducere a tensiunii şi, înainte de toate, să semneze un acord de nefolosire a forţei cu tabăra abhază şi să-şi retragă trupele din valea Kodori. Dacă Saakaşvili era de acord cu asta, Medvedev ar fi propus organizarea unui summit pentru semnarea documentelor necesare în iulie sau august.

Ruşii au încercat să-i convingă pe americani să-şi forţeze cumva aliatul. Serghei Lavrov a sunat-o pe Condoleezza Rice şi i-a spus: „Saakaşvili se joacă cu focul. Aveţi grijă să nu se aventureze prea departe. Convingeţi-l să semneze un acord de nefolosire a forţei”.

După spusele lui Lavrov, Rice i-ar fi răspuns: „Serghei, nu-ţi face griji. Vrea să intre în NATO. Ştie foarte bine că dacă foloseşte forţa, poate să-şi ia la revedere”. Rice îşi aminteşte această conversaţie şi susţine că a adăugat chiar că: „Va mai trece o generaţie până când or să intre în NATO dacă folosesc forţa”. Dar le-a mai spus ruşilor şi că acţiunile lor ameninţătoare îi „îngreunau decizia lui Saakaşvili, în ceea ce privea opinia publică din ţară, de a semna o înţelegere de nefolosire a forţei".

Medvedev şi Saakaşvili au mai avut o singură întrevedere, înainte ca războiul să devină inevitabil. Era o sâmbătă noapte înăbuşitoare, în capitala Kazahstanului, Astana. 6 iulie era ziua de naştere a preşedintelui Nursultan Nazarbaev, iar acesta invitase o serie de oaspeţi entuziasmaţi, din mai multe ţări, să sărbătorească într-un club de noapte exclusivist. Medvedev a refuzat să se întâlnească cu Saakaşvili pentru discuţii oficiale, dar georgianul a încercat să-l abordeze de mai multe ori. Medvedev a povestit ulterior: „Este un om greu de evitat, pentru că dacă vrea ceva de la tine, se ţine scai de tine! Am vorbit cât am stat în autocar şi am mai vorbit şi în timp ce ne plimbam prin parc. Seara, am ieşit să bem o ceaşcă de ceai şi un pahar cu vin… ne-am aşezat pe o bancă şi am tot discutat despre perspectiva stabilirii unei întâlniri”.

Cei doi bărbaţi au amintiri diferite şi contradictorii despre acele conversaţii, şi deoarece se pare că au jucat un rol important în ruperea comunicării, fapt ce a dus o lună mai târziu la izbucnirea războiului, merită să menţionăm ambele variante.

Saakaşvili susţine că a insistat să organizeze un summit la Soci, aşa cum se discutase la Sankt-Petersburg, dar că Medvedev era evaziv şi insinua că asta nu ţinea de el: „Mi-a spus: «Ştii, mă bucur foarte tare să mă aflu aici cu tine, ne place aceeaşi

muzică, acelaşi mediu social, ne simţim în largul nostru unul cu celălalt. În multe privinţe este posibil să avem chiar şi aceeaşi pregătire, dar la Moscova altele sunt regulile jocului şi nu aş fi înţeles prea bine dacă m-aş grăbi să stabilesc o întrevedere cu tine acum»".

„Iar eu i-am spus: «Uite ce e, o întrevedere e mai bună decât nici una şi ar trebui să ajungem undeva». La care el a replicat: «O întrevedere acum ar fi o dezamăgire, deoarece tot nu am ajunge nicăieri şi am putea să înrăutăţim şi mai tare situaţia». Iar eu am continuat: «Haide, Dmitri, ce-ar putea să fie mai rău decât cum suntem acum? Asistăm la instigări zilnice, lucrurile au început să o ia razna, se petrec toate incidentele astea în teritoriu, mai rău de atât nu se poate». Şi aici m-a oprit şi mi-a spus: «Ei bine, cred că te înşeli amarnic în privinţa asta. Vei vedea, foarte curând, că se poate să fie mult, mult mai rău». Şi atunci s-a întors şi a plecat."

Trebuie să subliniem faptul că Saakaşvili vorbea privind în retrospectivă, după războiul care izbucnise o lună mai târziu. Nu trebuie să uităm nici că interesul lui era de a reconstitui succesiunea acelor evenimente în avantaj propriu. Dar a sugerat totuşi două lucruri interesante: în primul rând, că Medvedev insinuase că nu el era responsabil de legăturile diplomatice (ceea ce pare credibil, ţinând cont că era în funcţie de doar două luni) şi, în al doilea rând, că făcuse aluzia misterioasă cum că Rusia se pregătea pentru o acţiune militară (deşi cuvintele lui Medvedev ar putea fi înţelese şi ca însemnând pur şi simplu că evenimentele începuseră să scape de sub control). Ceea ce este important, însă, punând cap la cap evenimentele care au dus la izbucnirea războiului, este că Saakaşvili *interpretase* cuvintele lui Medvedev ca fiind o ameninţare, pe care ar fi putut fi tentat să o anticipeze.

Saakaşvili încheie povestirea sa despre întâlnirea de la clubul de noapte, într-o manieră oarecum melodramatică: „Se pare că păream agitat, aşa că Nazarbaev a venit la mine şi m-a întrebat: «Mişa, ce-i cu tine? Nu te-am mai văzut niciodată atât de palid, ce ţi-a spus?» Iar eu i-am răspuns: «Nimic». Şi apoi m-a consolat: «Nu-ţi face griji, o să se rezolve lucrurile, ştii doar, mai lasă-mă puţin, sunt convins că o să găsesc o cale» “.{157}

Într-un interviu pentru *Eko Moskvî,* la trei ani după război, Saakaşvili susţine că după evenimentele de la Astana a încercat în repetate rânduri să-l sune pe Medvedev, dar că i s-a răspuns de fiecare dată: „Aşteptaţi. Vă vom contacta noi când este momentul”. Saakaşvili interpretează atitudinea evazivă a lui Medvedev drept dovada că „nu mai era dispus să poarte o discuţie serioasă” deoarece „ştia ce era pe cale să se petreacă”.{158}

Varianta lui Medvedev este una complet diferită. Acesta susţine că cei doi s-au înţeles să se întâlnească din nou pentru „o discuţie serioasă” la Soci, dar că Saakaşvili a tăcut ameninţător. „Pot să vă spun sincer că mi-am petrecut luna următoare verificând cu regularitate dacă am primit vreun răspuns de la omologul meu georgian şi nu era nimic.” Atât Medvedev, cât şi alţi trei înalţi oficiali ruşi au subliniat acelaşi lucru în interviurile acordate (fiind clar o concluzie la care au ajuns ulterior în discuţiile lor interne): şi anume că Saakaşvili, dintr-un motiv sau altul, a încetat orice comunicare după vizita Condoleezzei Rice la Tbilisi, patru zile mai târziu. Medvedev povesteşte: „După acea vizită, colegul meu georgian a întrerupt pur şi simplu orice comunicare cu noi. Pur şi simplu a încetat să mai vorbească cu noi, să ne trimită scrisori sau să ne sune. Era limpede că avea alte planuri acum”.{159}

Rice a trimis, fără îndoială, nişte semnale contradictorii în timpul vizitei sale, ea însăşi a

confirmat acest lucru ulterior. Rice a ajuns în Georgia la data de 9 iulie, la o zi după ce ruşii se apucaseră să mai zăngănească puţin armele, trimiţând avioane care să survoleze Osetia de Sud, „pentru a linişti spiritele încinse de la Tbilisi", cum a explicat ministrul de Externe acţiunea. În timp ce luau cina la restaurantul Kopala, pe o terasă ce dădea spre râul Mtkvari, Rice a insistat din nou pe lângă liderul georgian că era necesar să respingă folosirea forţei.

„Şi de ce ar trebui să fac asta?" a replicat el. „Nu voi primi nimic în schimb."

Rice a răspuns: „Veţi fi nevoit să o faceţi, nu veţi avea de ales… Dacă intraţi în luptă cu forţele ruseşti, nu va veni nimeni să vă ajute şi veţi pierde".{160} Cuvintele ei dure, spuse în particular, le-au cedat însă locul în declaraţiile publice altora, care l-au făcut probabil pe Saakaşvili să considere că planurile sale sunt încurajate. Înainte să părăsească Tbilisi, Rice a încurajat cu fermitate, la o conferinţă de presă, integritatea teritorială a Georgiei şi a criticat Rusia, adăugând: „Ne luăm foarte, foarte în serios obligaţia de a ne ajuta aliaţii să se apere, şi nimeni nu ar trebui să aibă îndoieli în această privinţă". Rice a susţinut într-un interviu ulterior că aceasta nu fusese o promisiune vană: „Era foarte important ca georgienii să ştie că dacă vor acele lucruri dificile, Statele Unite îşi vor respecta promisiunile făcute, în cazul în care ruşii nu îşi vor respecta obligaţiile *lor.* Şi am afirmat cu convingere şi bunăştiinţă în faţa presei, că Statele Unite îşi vor respecta promisiunile făcute Georgiei".

Ruşii, se pare, sunt de părere că Saakaşvili a primit prin această afirmaţie încurajarea de care avea nevoie. Medvedev susţine: „Nu cred că americanii l-au *îndemnat* pe preşedintele georgian spre o invazie. Dar cred, totuşi, că au fost făcute anumite aluzii subtile… care să-i hrănească de fapt speranţele lui Saakaşvili că americanii l-ar fi

sprijinit în eventualitatea unui conflict. În politică, conotaţiile şi nuanţele sunt foarte importante”.

Concret, Medvedev este de părere că Saakaşvili a luat cuvintele lui Rice drept o încurajare şi a hotărât să invadeze Osetia de Sud, încetând, aşadar, comunicarea cu Moscova. Saakaşvili este de părere, însă, că Medvedev a încetat dialogul, deoarece i se spusese să tacă de către Putin, care luase deja decizia de a invada Georgia. Oricare ar fi adevărul, era linişte acum între cele două state, iar şansele de a evita războiul prin diplomaţie erau, prin urmare, foarte slabe.

Câteva zile mai târziu, Armata LVIII a Rusiei a început o serie masivă de exerciţii militare în toată zona Caucazului de Nord, angrenând 8 000 de militari, 700 de vehicule de luptă şi 30 de aparate de zbor. În acelaşi timp, 1 630 de militari americani şi georgieni au condus o serie de exerciţii militare în Georgia numite „Reacţia Imediată 2008”. În mod remarcabil, în ciuda tensiunilor şi a altercaţiilor continue din Osetia de Sud, atât conducătorii din Georgia, cât şi din Rusia păreau să creadă că situaţia era suficient de calmă încât se putea merge în vacanţă. Un înalt oficial american, care a vizitat Tbilisi în iulie, povesteşte că a luat cina cu membrii conducerii georgiene, chiar înainte de plecarea acestora în vacanţă – Saakaşvili era la o casă de odihnă din Italia, iar ministrul adjunct de Externe, Bokeria, în Spania: „Erau veseli, complet relaxaţi şi se îmbrăţişau unul pe celălalt, adresându-şi cuvinte de genul: «Ne vedem peste trei săptămâni sau o lună, ai grijă să nu te gândeşti prea mult la muncă!»”.

În prima săptămână din august, aproape toată conducerea rusă a plecat şi ea în vacanţă, tocmai când în Osetia de Sud izbucniseră cele mai serioase confruntări din ultimii patru ani. În următoarele zile, mii de oseţi s-au refugiat împreună cu familiile lor în Osetia de Nord. Miercuri, 5 august, un oficial din guvernul rus mi-

a mărturisit cu tristeţe că nu se punea problema „dacă" va fi război: *„Chiar* va fi război". Acesta a şi izbucnit într-un final, în noaptea de 7 spre 8 august, printr-un atac georgian masiv asupra capitalei osete, Ţinvali, urmat de o invazie a Rusiei, care a pătruns adânc pe teritoriul Georgiei, mult dincolo de graniţele regiunii disputate de fapt. Vina pentru acest război a fost pusă, aproape de toată lumea, cel puţin la început, în cârca Rusiei, făcându-se comparaţia cu invazia sovietică din Ungaria şi Cehoslovacia. Reputaţia Rusiei suferea cea mai mare lovitură de la căderea comunismului, deşi o comisie a Uniunii Europene, care fusese instituită pentru a investiga războiul, a distribuit vinile mai echilibrat, stabilind că Georgia a fost cea care a iniţiat primul atac, cu forţe care nu erau „justificabile conform legislaţiei internaţionale". Raportul mai spunea şi că ambele tabere contribuiseră dinainte la crearea unor tensiuni şi că reacţia Rusiei era disproporţionată, trecând „dincolo de limitele raţionale ale autoapărării".

Războiul şi consecinţele sale

Preşedintele Saakaşvili, care anunţase încetarea focului la ora 19.00, în ziua de 7 august, le-a ordonat forţelor sale armate să atace Ţinvali la 22.35. Au urmat o serie de bombardamente masive ale artileriei, cu tancuri, obuziere şi aruncătoare de proiectile reactive Grad, ce au distrus porţiuni din oraş şi au provocat moartea multor civili. Au intervenit apoi forţele terestre georgiene. Responsabilii ruşi pentru menţinerea păcii au fost ucişi, la fel ca şi mulţi oseţi care, în virtutea politicii de „paşaportizare" a lui Putin, erau acum cetăţeni ruşi. Ruşii au declarat acţiunea ca fiind un „genocid", susţinând că au fost ucişi 2 000 de civili în atacul georgienilor, o cifră care s-a dovedit a fi cu mult exagerată. În ziua următoare, sute de tancuri ruseşti s-au revărsat prin tunelul Roki, fiind sprijinite puternic de forţele aeriene. De-a lungul

celor cinci zile care au urmat, 40 000 de militari ruşi au mărşăluit pe teritoriul Georgiei, jumătate din ei prin Osetia de Sud, cealaltă jumătate prin Abhazia, alungând rapid forţele georgiene din Ţinvali şi înaintând pe teritoriul propriu-zis al Georgiei, bombardând oraşul Gori, atacând aerodromurile şi bazele militare din ţară şi distrugând până şi portul Poţi, situat la mulţi kilometri distanţă de zonele disputate. Sute de mii de georgieni şi-au părăsit casele, în timp ce forţele ruseşti se îndreptau la sud, spre capitala Tbilisi. În Gori, armata sud-osetă a dat năvală în oraşul pustiit, în timp ce trupele ruseşti s-au făcut că nu văd nimic. Într-un final, diplomaţia internaţională a dus la încetarea ostilităţilor şi a avansării trupelor ruseşti. Războiul de cinci zile s-a soldat cu moartea a 850 de persoane şi cu 35 000 de oameni nevoiţi să-şi părăsească locuinţele.

Acestea sunt faptele concrete, dar modul şi motivul începerii războiului au fost şi rămân un subiect dezbătut şi acum cu amărăciune. La scurt timp după atacul iniţial asupra capitalei Ţinvali, comandantul militar al Georgiei, Mamuka Kuraşvili, părea să confirme că preşedintele Saakaşvili hotărâse să meargă înainte cu vechea lui dorinţă de a recuceri Osetia de Sud, atunci când a declarat în faţa reporterilor că Georgia „s-a hotărât să restaureze ordinea constituţională în toată regiunea”. Ulterior, s-a spus că această declaraţie nu fusese autorizată, deşi Saakaşvili în persoană afirmase că „o mare parte din Ţinvali este *eliberată* acum”. Georgienii au încercat să-şi justifice ulterior acţiunile, susţinând că recurseseră la forţă doar pentru a contracara o invazie masivă din partea ruşilor, dar majoritatea observatorilor (inclusiv delegaţia UE) susţin că nu există nici o dovadă a unei invazii ruseşti la scară largă, în orele de dinaintea atacului georgian, într-adevăr, Saakaşvili nu făcuse o asemenea afirmaţie la momentul respectiv şi guvernul georgian a declarat

în sesiunea Consiliului de Securitate al ONU din 8 august că „la ora 5.30 [din acea zi] *primele* trupe ruseşti au intrat în Osetia de Sud prin tunelul Roki“. În interviurile acordate doi ani mai târziu, mai mulţi membri din guvernul georgian păreau derutaţi iremediabil de cronologia evenimentelor.

Faptul că georgienii au fost cei care au atacat primii şi că nu a fost o încercare de a respinge un atac rus, ci de a recuceri Osetia de Sud, este confirmat şi de o conversaţie pe care ministrul de Externe polonez, Radoslaw Sikorski, a avut-o cu omologul său georgian, Eka Tkeşelaşvili, cu o zi înainte de atacul împotriva oraşului Ţinvali. „Eka m-a sunat şi mi-a spus că intentionau să instaureze autoritatea constitutională în Osetia de Sud. Am înţeles aşadar că erau pe cale să intervină în regiune. Am avertizat-o să nu forţeze nota şi să fie foarte atentă, întrucât ar fi avut de înfruntat consecinţe cumplite dacă ar fi dat curs provocărilor."{161}

În plus, şi faptul că preşedintele Medvedev era în vacanţă, plimbându-se cu vaporul pe Volga, prim-ministrul Putin era la Beijing pentru festivitatea de deschidere a Jocurilor Olimpice, iar ministrul de Externe Lavrov se afla în centrul Rusiei (la patru ore şi jumătate de zbor cu avionul distanţă de Moscova) şi că toţi trebuiau să se întoarcă degrabă la Moscova pentru a se ocupa de criză sugera că Rusia fusese luată prin surprindere şi că nu provocase atacul, chiar dacă armata sa era evident bine pregătită să reacţioneze.

De ce a izbucnit, aşadar, războiul atunci când a izbucnit? Doar cu circa o săptămână înainte, liderii georgieni fuseseră în vacanţă. Cei mai buni militari ai lor erau detaşaţi în Irak. Deşi Saakaşvili dorea să-şi recupereze teritoriile pierdute, părea să fie dispus să mai acorde o ultimă şansă diplomaţiei. În 7 august, negociatorul georgian Temuri Yakobaşvili, chiar a mers la Ţinvali pentru o serie de discuţii programate, care nu s-au concretizat

(deoarece tabăra sud-osetă a refuzat să participe, iar delegaţia specială trimisă de ruşi nu a reuşit să ajungă, invocând că avusese o pană pe drum). Este adevărat că Rusia îşi zăngănise armele, dar scopul principal era acela de a descuraja Georgia să mai iniţieze atacuri; de fapt, Moscova nu avea prea multe de câştigat din atacarea Georgiei şi nu şi-a manifestat niciodată (în ciuda afirmaţiilor contrare) dorinţa de a anexa sau chiar de a recunoaşte cele două regiuni. Zdrobirea Georgiei şi recunoaşterea ulterioară a Osetiei de Sud şi a Abhaziei drept „state" independente nu ar trebui să fie privite ca o dovadă că asta urmărise de la bun început.

Părerea mea este că, până în ajunul bătăliei, nici o tabără nu plănuia serios să înceapă un război (deşi ambele se pregăteau în acest sens). Asta înseamnă că decizia fatală a fost luată în ultimul moment de către Saakaşvili şi cei mai apropiaţi consilieri ai săi. Poate erau de părere că ochii lumii sunt ţintiţi asupra Jocurilor Olimpice de la Beijing; poate că au evaluat tot ceea ce auziseră recent de la americani şi au hotărât că, una peste alta, ar fi primit sprijinul lor; poate chiar primiseră informaţii (chiar dacă erau false) cum că ruşii se revărsau deja prin tunelul Roki; poate că au văzut în neprezentarea ruşilor şi a sud-oseţilor la întâlnirea cu negociatorul lor un semn de rău augur, iar în atitudinea evazivă şi aluzia lui Medvedev cum că „lucrurile se pot înrăutăţi" o ameninţare; poate că s-au aruncat la ceea ce ei credeau a fi o ocazie neaşteptată de a recuceri Osetia de Sud. Oricare ar fi fost motivele, hotărârea a confirmat cele mai rele temeri ale lui Saakaşvili despre colegii săi americani şi occidentali, care îl plăceau, îl respectau, îi apreciau gesturile democratice, dar erau foarte conştienţi de imprevizibilitatea, impulsivitatea şi chiar de instabilitatea lui. Una dintre cele mai remarcabile imagini ale războiului e cea înregistrată de o

cameră a BBC cu Saakaşvili în timp ce aştepta să intre în transmisiunea în direct, vârându-şi nervos vârful cravatei în gură. Ruşii s-au agăţat repede de această imagine ca de o dovadă a „nebuniei" sale. Dar mulţi dintre colegii lui occidentali aveau şi ei îndoielile lor. În timpul unor discuţii cu Angela Merkel despre elaborarea unui acord de pace, Saakaşvili părea extrem de agitat, începuse să bea dintr-un pahar gol şi răsturnase o sticlă de apă pe masă.

Un oficial american de rang înalt (foarte apropiat de Saakaşvili) a asistat la o întrevedere la nivel înalt ţinută la Tbilisi, după miezul nopţii, la câteva săptămâni înainte de război: „Am rămas cu impresia că aveau un fel foarte zgomotos şi dezorganizat de a lua nişte decizii foarte importante. Dar ăsta este stilul georgienilor, sau cel puţin aşa proceda acel grup. Vreau să spun, nu erau beţi, nu erau puerili sau ridicoli, ci stăteau pur şi simplu la taifas, iar când am intrat eu mi s-au adresat: «Spuneaţi că nu avem un proces de coordonare între agenţii, ei bine, noi aşa facem lucrurile. Doriţi un pahar vin?»"

Deşi Georgia a fost cea care a aprins fitilul până la urmă, Rusia s-a trezit pusă la zid, părerile fiind influenţate de către primele transmisiuni televizate internaţionale ale războiului, care au prezentat foarte puţin, sau deloc, atacurile şi distrugerile provocate de georgieni asupra oraşului Ţinvali şi foarte mult bombardarea ulterioară a oraşului Gori de către ruşi. Acest lucru s-a petrecut, în schimb, pentru că ruşii au ţinut jurnaliştii departe de Osetia de Sud, în timp ce georgienii au încurajat presa să meargă în Gori. Editorul de ştiri externe BBC, Jon Williams, a scris pe un blog: „Nu am călătorit în prea mare siguranţă de la Tbilisi în oraşul Ţinvali din Osetia de Sud, scena, după cum pretind ruşii, distrugerilor provocate de georgieni. De abia miercuri, la şase zile după primele focuri, echipa BBC a fost în stare să ajungă la faţa locului pentru

a vedea ce se întâmplase, şi asta numai în compania oficialilor ruşi".

Rolul consilierilor media în acest război a fost foarte dezbătut în presă, dar şi foarte exagerat. Principalul bun al Georgiei era însuşi preşedintele Saakaşvili, care a acordat o serie constantă de interviuri, într-o engleză şi franceză cursive, cred eu, fără prea multe încurajări din partea echipei sale occidentale de PR. Moscova, de cealaltă parte, a rezistat cu fermitate îndemnurilor consilierilor ei media de a le permite jurnaliştilor să se deplaseze în Osetia de Sud şi doar într-un târziu a început să trimită persoane vorbitoare de limba engleză care să dea interviuri pentru posturi de televiziune precum BBC şi CNN.

Dar principalul motiv pentru oprobriul care s-a abătut asupra Rusiei mai degrabă decât asupra Georgiei a fost că, oricare ar fi fost circumstanţele, aceasta a invadat o ţară vecină şi independentă, încercând să împiedice ca acea ţară să facă ceva absolut legitim, conform legislaţiei internaţionale, şi anume redobândirea (fie ea şi într-o manieră brutală) integrităţii teritoriale, în exact acelaşi mod în care şi Rusia îşi redobândise drepturile asupra Ceceniei. Conducerea rusă nu a fost în stare să priceapă această paralelă, ci a acuzat Occidentul de a fi tolerat agresiunea Georgiei, uitând că Occidentul îi tolerase, până la urmă, Rusiei nişte atacuri mult mai brutale împotriva Ceceniei. Ambele cazuri au fost considerate de Occident ca ţinând de politica internă a fiecărui stat. Însă atacarea unui stat străin este altceva. Cum explică şi jurnalistul Andrei Kolesnikov în *Novaia Gazeta:* „Rusia s-a comportat ca şi cum ar fi fost statul-mamă, iar Georgia o provincie îndepărtată şi rebelă".

Rezultatul a fost dezmembrarea Georgiei, un stat suveran, şi strămutarea permanentă a sute de mii de oameni, în principal georgieni, din casele lor, de pe pământul pe care îl ocupaseră ei şi

strămoşii lor de secole. În cazul Abhaziei, ruşii au înmânat practic teritoriul, „epurat etnic” acum de georgieni, unei naţiuni minuscule, care înainte de 1991 reprezenta doar o cincime din populaţie.[162] O şesime din teritoriul Georgiei era ocupat acum de trupele ruseşti.

La Beijing, la doar câteva ore după începerea atacului georgian, Vladimir Putin s-a întâlnit atât cu preşedintele Bush, cât şi cu preşedintele Sarkozy. Amândoi au încercat să tempereze reacţia Rusiei, dar au fost daţi vehement la o parte. Putin nu mai era comandantul suprem, dar se comporta ca şi cum ar fi fost. Sarkozy i l-a prezentat pe fiul său, Louis, pe care Putin l-a primit cu o îmbrăţişare călduroasă, dar acesta a fost ultimul lui gest prietenos. Consilierul lui Sarkozy, Jean-David Levitte, îşi aminteşte încercarea şefului său de a face pace: „I-a spus preşedintelui Putin: «Ascultă, eu deţin în momentul de faţă preşedinţia UE şi pot determina ca UE să încerce să oprească acest război, un război care ar fi catastrofal pentru Rusia, pentru Europa, şi pentru cooperarea dintre Rusia şi Europa. Dar, pentru asta, am nevoie de 48 de ore, Vladimir». Şi care credeţi că a fost răspunsul? «Niet». Aşa că preşedintele Sarkozy i-a spus: «Stai puţin, Vladimir, îţi dai seama care este miza aici? Dă-mi măcar 24 de ore». «Niet, imposibil». Preşedintele i-a mai făcut o ofertă: «Ei bine atunci, lasă-mă măcar până la opt seara». «Niet» “.[163]

Preşedintele Medvedev a fost, totuşi, cel care a luat decizia de a trimite trupele ruseşti în teritoriu. Acesta susţine un lucru oarecum improbabil, că nici măcar nu a discutat problema cu Putin timp de 24 de ore, din cauza lipsei unei linii sigure de comunicaţie cu Beijingul. Medvedev afirmă că a fost trezit de ministrul de Externe pentru a fi informat despre atacul asupra oraşului Ţinvali, dar a sperat să fie doar o provocare. Abia după ce i s-a spus că fusese atacat un cort plin cu reprezentanţi

ruşi pentru menţinerea păcii, toţi fiind ucişi, a dat ordinul de contraatac. Oricine ar fi crezut că Medvedev este un „bleg“ în comparaţie cu tiranul Putin avea să se înşele. Preşedintele a fost (susţine el) cel care a ordonat invazia, fără ca să-şi consulte măcar Consiliul de Securitate, consiliu care s-a întrunit într-un final şi a sprijinit decizia, înainte de sosirea lui Putin din China. După ce a revenit în ţară, Putin a mers în Vladikavkaz, în Osetia de Nord, pentru a vedea personal situaţia la faţa locului, şi apoi la Soci, unde s-a întâlnit în sfârşit cu Medvedev pentru a discuta situaţia.[164]

În cea de-a doua zi de război, bombardierele ruseşti au făcut 120 de zboruri în încercarea de a distruge infrastructura de apărare a Georgiei, inclusiv tot echipamentul nou-nouţ cumpărat de la Statele Unite, Israel şi Ucraina.

În ziua următoare, Condoleezza Rice, care tocmai îşi petrecea vacanţa împreună cu mătuşa şi sora ei în staţiunea de lux Greenbrier din Virginia de Vest, l-a sunat pe Serghei Lavrov şi i-a cerut să pună capăt invaziei. Conversaţia aceasta a devenit mărul discordiei între cei doi. Lavrov susţine că ruşii aveau trei condiţii: „În primul rând, georgienii trebuie să se întoarcă înapoi la cazărmile lor“.

Rice a răspuns: „OK“.

„În al doilea rând, trebuie să semneze un acord de neutilizare a forţei.”

”OK.“

„Şi în al treilea rând, şi asta rămâne doar între noi, Saakaşvili trebuie să dispară”.

Lui Rice nu-i venea să creadă ce auzea: „Serghei, secretarul de stat american şi ministrul rus de Externe nu poartă discuţii personale despre răsturnarea unui preşedinte ales democratic”.[165]

A decis, astfel, să facă public ceea ce ea considera a fi o ameninţare din partea ruşilor cu schimbarea regimului în Georgia. În 10 august, trimisul SUA la ONU, Zalmay Khalilzad, a

anunţat: „Ministrul de Externe Lavrov i-a spus doamnei secretar Rice că preşedintele ales democratic al Georgiei, citez, «Saakaşvili trebuie să dispară», sfârşitul citatului. Acest lucru este complet inacceptabil şi întrece orice măsură”.

Lavrov era revoltat. A declarat într-un interviu: „Să anunţi în faţa întregii lumi ceea ce ai discutat cu partenerul tău nu face parte din practicile noastre diplomatice”. Nu a negat în totalitate ceea ce spusese, insistând că doar sugerase că „nu o să mai avem de a face cu el vreodată”.{166}

În 11 august, după ce georgienii asistaseră la bombardarea oraşului Gori şi evacuarea locuitorilor acestuia, părerea generală era că armata rusă plănuia să treacă la atacarea capitalei, Tbilisi. În cancelaria preşedintelui domnea panica: tablourile erau date jos de pe pereţi, actele erau îndesate în cutii, gata de a fi evacuate. Cari Bildt şi trimisul american, Matt Bryza, erau şi ei acolo, calculând că rămăsese mai puţin de jumătate de oră înainte ca ruşii să pătrundă în oraş.

Saakaşvili a apelat la preşedintele Bush pentru ajutorul pe care credea că i-l promisese: „I-am spus: «Chiar acum, sub supravegherea dumneavoastră, s-ar putea să asistaţi la inversarea prăbuşirii Uniunii Sovietice, care e posibil să fie refăcută în ţara mea. Ar fi o turnură foarte tristă în istorie – pentru noi ar însemna sfârşitul, la fel şi pentru SUA şi pentru restul lumii»”.{167}

Aluzia acestuia cum că Rusia era pe cale să intre în capitală şi să reanexeze Georgia într-o nouă versiune a Uniunii Sovietice ar fi putut fi privită fie drept una paranoică, manipulatoare sau pur şi simplu o încercare vicleană de a-şi acoperi propria decizie catastrofală de a merge la război. Dar Medvedev a confirmat mai târziu indirect că, în timp ce „misiunea noastră la momentul respectiv era să distrugem aparatul de război al Georgiei”, au fost luate în considerare şi alte opţiuni mai radicale: „Saakaşvili ar trebui să-mi mulţumească

pentru că am oprit înaintarea trupelor la un moment dat. Dacă şi-ar fi continuat marşul înspre Tbilisi, Georgia ar fi avut alt preşedinte acum".

Această ameninţare a fost luată în serios la Washington, mai ales după comentariul făcut de Lavrov lui Rice. Bush şi-a adunat, aşadar, echipa de securitate naţională. Ministrul Apărării, Robert Gates, relatează: „Practic toţi cei prezenţi în sala de conferinţe aveau senzaţia clară că ruşii comiseseră o agresiune pe faţă împotriva unui stat independent şi că intenţionau să-l dezmembreze". {168}

Americanii au cochetat cu ideea de a interveni chiar ei militar. Conform declaraţiilor secretarului de stat Condoleezza Rice: „Lumea din jurul mesei se cam bătea în piept despre ce aveam să facem şi cum să-i avertizăm pe ruşi militar că era o nesăbuinţă din partea lor".

Consilierul în probleme de securitate naţională, Stephen Hadley, povesteşte: „Problema era dacă să contribuim cu forţe armate sau nu. Aveam nevoie de trupe terestre dacă voiam să salvăm Tbilisi". {169}

Dar asta ar fi putut duce la crearea unui conflict între cele mai mari puteri nucleare ale lumii, aşa că persoane precum Robert Gates au făcut apel la prudenţă: „Eram de neclintit în decizia de a nu-i oferi asistenţă armată lui Saakaşvili. Impresia mea de atunci era că ruşii întinseseră o capcană şi că Saakaşvili nimerise drept în ea, aşa că ambele tabere erau la fel de vinovate".

Într-un final, ruşii au încetat să mai înainteze şi s-au întors din drum, aşa că nu mai era nevoie ca americanii să ia în considerare o reacţie militară. Au trimis, totuşi, nişte aeronave de transport ale Marinei pe aeroportul din Tbilisi şi nave de război în Marea Neagră, în portul Batumi, pentru a oferi ajutoare umanitare (chiar şi acest lucru i-a înfuriat pe ruşi), dar hotărârea finală a fost de a pune diplomaţia la treabă. În ciuda nenumăratelor îndoieli legate de competenţele preşedintelui

Sarkozy, ei au delegat Franţa, care deţinea în acel moment preşedinţia prin rotaţie a Uniunii Europene, să preia comanda.

Deşi ruşii şi-au menţinut la momentul respectiv poziţia că doar Medvedev a fost implicat în discuţiile purtate cu Sarkozy, şi Putin s-a aflat acolo, făcând, probabil, pe durul. În timpul acestor discuţii, a declarat: „O să-l spânzur pe Saakaşvili de boaşe". Ruşii au negat că s-ar fi făcut vreo astfel de afirmaţie, dar mai târziu Putin personal a confirmat indirect că a folosit într-adevăr această expresie.[170]

Sarkozy a prezentat planul unui acord pe care, declară Lavrov, „l-am corectat puţin". De fapt, documentul în şase articole a fost transformat aproape în totalitate de amendamente, încât prima propoziţie, de exemplu, arăta astfel: „Trupele georgiene şi ruseşti se vor retrage în totalitate".

Consilierul lui Sarkozy, Jean-David Levitte, povesteşte: „I-au schimbat tot sensul, nu mai era vorba de o încetare a ostilităţilor, nu mai era vorba de retragerea trupelor, ci era practic o modalitate de a impune un fel de dictat asupra Georgiei".

Sarkozy s-a dovedit a fi, după spusele consilierului preşedintelui Medvedev, Serghei Prihodko, „dur, foarte dur", într-un final, s-a săturat de tacticile de negociere ale ruşilor, declarând: „Uitaţi cum stau lucrurile, ne-am tot învârtit în cerc cu acest plan. Îmi iau acum stiloul şi voi scrie un nou plan. Bine, înainte de toate, toate părţile în conflict sunt de acord să nu folosească forţa. Sunt de acord, da sau nu? Da".

Apoi au urmat şi cele cinci articole rămase: încetarea ostilităţilor, accesul liber pentru ajutoarele umanitare, forţele georgiene să se retragă la bazele lor normale, forţele ruseşti să se retragă în poziţiile lor de dinaintea izbucnirii ostilităţilor, şi să aibă loc discuţii la nivel internaţional despre viitorul statut al Abhaziei şi al Osetiei de Sud.

Articolul cinci conţinea o clauză adiţională care în curând avea să provoace probleme. „În aşteptarea unui mecanism internaţional, responsabilii [ruşi] pentru menţinerea păcii” trebuiau să implementeze „măsuri suplimentare de securitate”. Aceasta era o prevedere flexibilă, pe care Moscova avea să o folosească pentru a-şi justifica menţinerea trupelor într-o zonă largă de securitate, chiar şi în părţi din teritoriul de drept al Georgiei, multă vreme după intrarea în vigoare a tratatului de pace.

Sarkozy a mers aşadar la Tbilisi cu documentul elaborat, dar articolul pe care Saakaşvili a refuzat să-l semneze a fost cel de-al şaselea, deoarece „discuţiile despre viitorul statut” păreau să lase chestiunea integrităţii teritoriale a Georgiei deschisă. Lavrov a declarat într-un interviu că ideea de a avea o clauză despre discuţii purtate la nivel internaţional în privinţa statutului regiunii era să demonstreze că Rusia nu intenţiona să le recunoască unilateral, ci ar fi fost nevoie de organizarea unei conferinţe internaţionale pentru a se hotărî acest lucru. Saakaşvili a fost însă de neclintit, aşa că articolul a fost schimbat, după un telefon rapid pe care Sarkozy i l-a dat în toiul nopţii lui Medvedev la Moscova, pentru a include „discuţii despre securitatea şi stabilitatea” în cele două regiuni. Aceste discuţii s-au tot purtat intermitent la Geneva încă de atunci, cu un rezultat foarte slab.

Dar Saakaşvili pierduse deja punctul cel mare. În 26 august, preşedintele Medvedev a anunţat brusc că Rusia recunoaşte independenţa atât a Osetiei de Sud, cât şi a Abhaziei. Se năşteau două noi state, care aveau să fie recunoscute doar de către Venezuela, Nicaragua şi de către Insula Nauru din Pacific. Nici măcar fostele aliate sovietice ale Rusiei nu aveau să facă acest pas. Rusia acceptase în sfârşit precedentul creat de Kosovo (fără ca acesta să aibă, desigur, legătură

directă cu Kosovo). Această acţiune a lăsat impresia generală că următoarea mişcare avea să fie anexarea celor două regiuni, şi că aceasta fusese intenţia Rusiei încă de la bun început.

Încă nu am întâlnit vreun cetăţean rus care să fi fost prea mulţumit de situaţie. Se poate spune că aspiraţiile Georgiei la NATO au suferit o lovitură grea, sau că Rusia şi-ar fi „întărit măsurile de securitate" şi că este în curs de a construi o nouă bază navală în Abhazia. Dar interesele de securitate ale Rusiei ar fi fost, fără dubiu, mult mai bine puse în practică printr-o relaţie paşnică cu Georgia.

În concluzie, tragedia Georgiei şi a războiului acesteia cu Rusia ar putea fi redusă la tragedia personală a unui om nestatornic şi amăgit. Nino Burjanadze, cândva un aliat apropiat al lui Saakaşvili, susţine că acesta „s-a grăbit să înceapă războiul, fiind complet convins că avea să învingă armata rusă. Ultima dată când am vorbit cu el a fost cu cinci zile înainte de începerea războiului, când i-am şi spus: «Dacă începi acest război, asta va însemna sfârşitul pentru ţara mea, şi nu am să te iert niciodată» ". O altă întrebare este de ce oare susţinătorii lui Saakaşvili din Occident, în special cei din Statele Unite, deşi l-au prevenit împotriva începerii unui război, i-au întărit în acelaşi timp credinţa că ar fi putut să iasă basma curată. Angela Merkel şi alţii îi cunoşteau foarte bine caracterul impulsiv, şi totuşi NATO a continuat într-un mod nesăbuit să-i promită integrarea ţării lui (şi a Ucrainei), chiar dacă acest lucru crea sentimente de nesiguranţă Rusiei. Până în ziua de azi, nu a fost făcută nici o încercare serioasă de a preconiza un viitor în care toate statele din Europa şi America de Nord să lucreze împreună pentru a-şi asigura securitatea, mai degrabă decât să îşi imagineze că securitatea unora ar putea fi construită cu preţul securităţii altora.

Evenimentele descrise în acest capitol ilustrează mai bine decât oricare altele din ultimii 12 ani incapacitatea Rusiei şi a Occidentului de a înţelege şi de a ţine cont de preocupările şi temerile fiecăruia. Bush a ţinut predici şi lecţii, Putin s-a înfuriat şi a ameninţat, America a insistat ca Rusia să renunţe la „sfera [sa] de influenţă" din „străinătatea învecinată", Rusia a insistat ca America să înceteze să se mai comporte ca şi cum ar conduce lumea, Bush l-a acuzat pe Putin de un comportament autoritar de tip comunist, Putin l-a acuzat pe Bush de gândire în maniera Războiului Rece. Amândoi aveau dreptate, iar rezultatul a fost unul inevitabil.

Capitolul 11 - „Resetarea” relaţiilor cu Occidentul

Repercusiunile războiului din Caucaz

Ruşii erau furioşi pe Occident pentru că fusese de partea Georgiei într-un război pe care chiar aceasta îl începuse. Au aruncat injurii în stânga şi în dreapta, dând dovadă de o înţelegere foarte fragilă a realităţii. Atacul trupelor georgiene asupra oraşului Ţinvali a fost comparat cu cel din 11 septembrie asupra Statelor Unite. Rămânând fidel tradiţiei ruseşti despre teoriile conspiraţiei, Vladimir Putin a declarat că americanii alimentaseră tot conflictul pentru a consolida poziţia senatorului John McCain, rivalul republican al lui Barack Obama în alegerile prezidenţiale din America.

Ministrul de Externe Serghei Lavrov a susţinut că anumite puteri străine se hotărâseră să se folosească de Saakaşvili pentru „a testa rezistenţa autorităţii ruse“ şi „a ne forţa să pornim pe calea militarizării şi să renunţăm la procesul de modernizare”. Ministrul a insistat că ruşii nu au făcut nimic altceva decât să anihilieze poziţiile din care ar fi putut să-i atace georgienii. Într-o conversaţie purtată pe telefonul mobil cu secretarul britanic de Externe, David Miliband, Lavrov s-a referit la Mihail Saakaşvili ca la un „smintit afurisit”.

Ruşii păreau să uite faptul că ajunseseră în dizgraţia comunităţii internaţionale deoarece invadaseră şi ocupaseră o mare parte dintr-o ţară vecină. La sfârşitul lui august, preşedintele Medvedev a făcut prima sa încercare, dintr-o serie de multe altele, de a trage nişte concluzii decisive din război, afirmând cinci „principii” noi ale politicilor externe ruse, unele dintre ele cu implicaţii alarmante. Principiul numărul patru afirma că apărarea vieţilor şi demnităţii cetăţenilor

ruşi, *oriunde s-ar afla aceştia,* era o prioritate. Acest lucru includea şi „protejarea intereselor comunităţii noastre de antreprenori din străinătate”. Oricine ar fi comis un act de violenţă împotriva lor avea să fie respins cu fermitate, promitea Medvedev. Punctul cinci afirma că existau unele regiuni în care Rusia avea „interese privilegiate”. Acest lucru părea să includă toate fostele state sovietice din vecinătate cu populaţie de etnie rusă. Medvedev nu a folosit expresia „sferă de influenţă” în mod explicit, dar practic despre asta era vorba. Acest lucru presupunea că fostele republici sovietice precum Estonia şi Letonia, devenite membre UE şi NATO, dar cu o minoritate rusă considerabilă, erau declarate oficial ca făcând parte din sfera Moscovei. Noile politici erau, poate, exact contrariul a ceea ce se aştepta de la o Rusie pusă la colţ ca urmare a crizei din Georgia.

Fără să dea nici cel mai mic semn de spăsire, ruşii priveau războiul drept un pretext de a merge înainte cu vechile lor iniţiative deja respinse. În octombrie, preşedintele Medvedev a mers degrabă la o conferinţă în Evian, Franţa, unde şi-a repetat apelul pentru un nou tratat european de securitate, susţinând că evenimentele din Caucaz au „demonstrat cât de adevărată” era ideea sa, şi că erau „dovada că sistemul internaţional de securitate bazat pe unipolaritate nu mai funcţionează”. Ce voia să spună prin asta? Uitase oare că ţara sa fusese cea care tocmai violase securitatea şi integritatea teritorială a unui stat vecin? Apelul său prolix pentru un nou tratat s-a pierdut în vânt. Această situaţie era exact ca şi cum vulpea şi-ar fi cerut dreptul la coproprietatea coteţului de păsări, cum ar fi descris-o Saakaşvili.

În ceea ce îl priveşte pe Vladimir Putin, noua funcţie de prim-ministru însemna că responsabilitatea lui principală devenise acum economia, mai degrabă decât politica externă. Dar

şi acest lucru i-a oferit prilejul să se amestece într-o regiune cu „interes privilegiat”. Principalul mijloc prin care a făcut asta a fost Gazprom, uriaşul monopol de stat pe care nu le permisese miniştrilor săi să-l împartă în 2002 şi care devenise acum un instrument util în politica externă. Energia reprezenta un bici convenabil cu care să îşi pedepsească vecinii. În 2006, la câteva luni după disputa asupra gazelor cu Ucraina, Rusia a oprit furnizarea de petrol către Lituania, după ce aceasta şi-a vândut rafinăria din Mazeikiai unei companii poloneze, în detrimentul companiei Rosneft. În acelaşi an, liniile de înaltă tensiune ce duceau în Georgia au fost bombardate în mod misterios, Rusia refuzând accesul anchetatorilor georgieni pentru a cerceta probele sau a ajuta la reparaţii. În 2007, Rusia a oprit livrarea de petrol către Estonia, în urma unei dispute legate de desfiinţarea unui monument de război sovietic.

Către sfârşitul lui 2008, începuse să se nască deja un alt conflict pe tema gazelor cu Ucraina, întrucât Rusia a insistat încă o dată să-şi ridice preţurile la nivelul celor internaţionale, iar Ucraina a refuzat să plătească. De data aceasta, având de partea sa o firmă occidentală de relaţii publice, Kremlinul a încercat să contracareze publicitatea negativă, aşa că a avertizat oficialităţile ucrainene (şi clienţii de mai la vest) de conflictul iminent, iar Gazpromul şi-a trimis cei mai importanţi directori într-un tur al capitalelor europene pentru a se asigura că, în eventualitatea întreruperii furnizării, la fel cum se petrecuse cu trei ani în urmă, lumea avea să ştie că este vina Ucrainei, şi nu a Rusiei. Dar nimeni nu a putut să prevadă că Putin avea să meargă până într-acolo, încât să întrerupă cu bunăştiinţă furnizarea gazelor nu numai pentru Ucraina, ci şi pentru Europa Occidentală.

Ucraina datora deja 2,4 miliarde de dolari Gazpromului pentru gazele deja livrate, iar acesta voia să mărească preţul pentru 2009 la 250 de

dolari (şi, după câteva zile, la 450 de dolari) pe mia de metri cubi, un preţ pe care Ucraina nu putea să-l plătească. La 1 ianuarie 2009, Gazpromul a oprit furnizarea de gaze, tot aşa cum o făcuse şi în 2006. Pentru a compensa acest deficit, tot ca în 2006, Ucraina a început să-şi tragă gaze din conductele pentru export, aşa că, în curând, clienţii din Ungaria, Austria, Bulgaria, România, precum şi din alte ţări au început să observe o scădere considerabilă a presiunii. Dar de data aceasta nu exista nici o soluţie rapidă şi ţările europene au început să intre în panică. Slovacia chiar a luat în calcul repornirea unei centrale nucleare scoase din uz.

În ziua de 5 ianuarie, Putin a luat o hotărâre surprinzătoare: l-a chemat la el pe şeful Gazprom, Aleksei Miller şi în prezenţa camerelor de televiziune s-a folosit de următoarea conversaţie artificială pentru a anunţa că Rusia avea să oprească pentru prima dată în istorie livrarea de gaze naturale clienţilor din Europa Occidentală, simpli observatori în disputa cu Ucraina, în mijlocul unei ierni geroase.

> ***Aleksei Miller**: Ucraina nu a reuşit să-şi plătească datoria pentru gazele furnizate în 2008 şi acea datorie se ridică acum la mai mult de 600 de milioane de dolari. Dacă lucrurile vor merge tot aşa şi Ucraina continuă să fure gazele ruseşti, datoria va fi în curând de ordinul a miliarde de dolari.*
>
> ***Vladimir Putin**: Şi ce sugeraţi?*
>
> ***Aleksei Miller**: Ne-am gândit să oprim cantitatea de gaze la graniţa dintre Rusia şi Ucraina cu exact aceea furată de Ucraina, de 65,3 milioane de metri cubi, şi să scădem acea cantitate de gazele furate, în viitor.*
>
> ***Vladimir Putin**: Zi de zi?*
>
> ***Aleksei Miller**: Da, zi de zi.*

***Vladimir Putin**: Dar, în cazul acesta, clienţii din Europa Occidentală nu-şi vor primi cantitatea de gaze pe care au contractat-o.*

***Aleksei Miller**: Da, în cazul în care clienţii noştri nu îşi vor primi cantitatea de gaze furată de Ucraina, Gazpromul va încerca să facă tot posibilul pentru a compensa acest volum pe alte căi. Am putea spori livrarea de gaze ruseşti prin Belarus şi Polonia şi prin Blue Stream în Turcia.*

***Vladimir Putin**: Şi cum rămâne cu clienţii din interiorul Ucrainei? Nici aceştia nu vor fi aprovizionaţi la capacitatea necesară. Şi vorbim de cantităţi mari; din câte îmi amintesc, Ucraina consumă între 110 şi 125 de milioane de metri cubi pe zi. Consumatorii ucraineni vor avea de suferit. Îmi pare rău pentru oamenii de rând.*

***Aleksei Miller**: Conform informaţiilor noastre de încredere, preşedintele ucrainean Viktor Iuşcenko a comandat personal suspendarea unilaterală a discuţiilor cu Gazpromul pe tema furnizării de gaze către Ucraina pentru acest an. Lui, se pare, nu-i pare rău pentru oamenii de rând.*

***Vladimir Putin**: Poate că lui nu-i pare, dar nouă da; tuturor ar trebui să le pară rău pentru ei, deoarece suntem înfrăţiţi cu oamenii care locuiesc acolo.*

***Aleksei Miller**: Ştim că Ucraina produce la rândul ei circa 20 de miliarde de metri cubi de gaze pe an, iar cantitatea de gaze stocate în Ucraina în momentul de faţă depăşeşte consumul anual, aşa că, prin bunăvoinţa conducerii ucrainene, poporul ucrainean nu ar trebui să sufere.*

***Vladimir Putin**: Sunt de acord. Începeţi de astăzi reducerea furnizărilor.*

Aşa s-a întâmplat că Putin, prefăcându-se că simte compasiune pentru sărmanul popor ucrainean, „a fost de acord cu sugestia” de a opri furnizarea de gaze menită să tranziteze Ucraina pentru a ajunge în Europa Centrală şi de Vest. Era pentru prima dată când Rusia, sau Uniunea Sovietică, tăia alimentarea cu gaze naturale pentru clienţii săi din Occident. Această mişcare a distrus argumentul fundamental al Rusiei cum că a fost dintotdeauna, şi că avea să fie şi în continuare, un furnizor de energie de încredere.

Această hotărâre a fost picătura care a umplut paharul pentru Uniunea Europeană. Americanii îşi îndemnaseră de mult partenerii să-şi diversifice furnizorii pentru a putea elimina presiunea impusă de Moscova. Acum devenise deja un lucru imperativ. Uniunea Europeană a început să ia în calcul orice alt furnizor de energie, de la Algeria la Iran şi Turkmenistan. Hotărârea lui Putin a dat un nou imbold aşa-numitului proiect Nabucco, un gazoduct ce avea să aducă gaze în Europa Centrală din Turkmenistan sau Azerbaidjan prin Turcia, Bulgaria şi România, ocolind Rusia.

Nabucco a fost privit drept un concurent pentru noua rută „alternativă” propusă de Rusia, gazoductul South Stream, ce avea să furnizeze gaze ruseşti prin Marea Neagră, Bulgaria şi Serbia. În plus, erau în stadiu avansat şi planurile pentru gazoductul Nord Stream, pe sub Marea Baltică, o altă cale de a furniza gaze în Europa. Rusia nu a înţeles (sau s-a prefăcut că nu înţelege) prea bine argumentul Occidentului, cum că nu mai putea fi considerată drept un furnizor de nădejde. Rusia a pus întreaga vină în cârca Ucrainei ca ţară de tranzit, şi a oferit în schimb gazoductele Nord Stream şi South Stream, drept rute pentru gazele ruseşti prin care să se evite o eventuală întrerupere pe viitor din cauza Ucrainei. Uniunea Europeană se temea că acest lucru ar fi putut să lase pe viitor nu numai Ucraina, ci şi Polonia (o altă ţară de

tranzit) fără apărare în faţa şantajului: Rusia, pusă în situaţia unei dispute cu Polonia sau Ucraina, ar fi fost în stare să oprească furnizarea de gaze către acele ţări, continuând în acelaşi timp să alimenteze ţările situate mai la vest prin noile conducte. Pentru europeni, Nabucco părea o alternativă mai sigură, eliminând complet Rusia din ecuaţie. Dar în cazul proiectului Nabucco încă mai rămânea problema rezervelor potenţial scăzute (Rusia cumpărase deja gaze din Turkmenistan pentru mulţi ani în avans) şi, date fiind resursele sale energetice uriaşe, Rusia era destinată să rămână un furnizor major pentru viitorul apropiat. După intervenţia lui Putin din 5 ianuarie 2009, se părea însă că nu avea să mai fie niciodată complet de încredere.

Gazele au început să fie livrate din nou în Europa de abia din 20 ianuarie, în urma unei înţelegeri făcute la miezul nopţii între Putin şi premierul ucrainean, Iulia Timoşenko. Ucraina era de acord să plătească preţurile europene, beneficiind însă de o reducere pentru 2009, nemodificând, în schimb, taxa de tranzit. Ambele părţi au fost de acord să nu se mai folosească de intermediarul dubios Rosukrenergo, aflat în legături cu colegul de odinioară al lui Timoşenko, devenit rival între timp, preşedintele Iuşcenko.

Concluzia acestei poveşti avea să vină abia un an mai târziu, în februarie 2010, Viktor Ianukovici, omul sprijinit de Putin în 2004, dar îndepărtat de la putere de Revoluţia Portocalie, a fost ales în sfârşit preşedinte al Ucrainei. Mandatul lui Iuşcenko se dovedise a fi unul dezastruos, măcinat de rivalităţi interne, corupţie şi politici economice ineficiente. Unii au văzut în asta înfrângerea Revoluţiei Portocalii, dar era probabil doar o opinie obtuză. În plus, aflat la putere, Ianukovici s-a dovedit a nu fi tocmai la cheremul ruşilor. Este drept că a semnat repede un acord cu preşedintele Medvedev de a extinde concesionarea bazei navale ruse la Marea

Neagră din Crimeea pentru 30 de ani, obţinând în schimb o reducere pe mai mulţi ani pentru contractele de furnizare a gazelor ruseşti. Dar preţul pe care trebuia să-l plătească Rusia pentru baza sa din Crimeea era exorbitant, Putin comentând următoarele: „Preţul care ni se cere acum este unul extraordinar. Aş fi în stare să-i mănânc pe Ianukovici şi pe prim-ministru pentru banii aceia. Nici o bază militară din lume nu costă atâta. Preţuri ca astea pur şi simplu nu există. Dacă ne uităm la cât ne va costa contractul acesta pe zece ani, suma se ridică la 40-45 de miliarde de dolari".

Ulterior, şi Ianukovici a început să comenteze preţul mare pe care îl plătea Ucraina pentru gazele ruseşti (acordul semnat de Timoşenko cu Putin în 2009 fusese considerat atât de nefavorabil, încât aceasta a fost trimisă la închisoare pentru abuz în serviciu). În vara lui 2011, Ianukovici i-a cerut Rusiei să-şi înjumătăţească preţurile, la mai puţin de 200 de dolari pe mia de metri cubi. Iar în ceea ce priveşte înclinaţiile occidentale ale Ucrainei, deşi s-a renunţat la planurile de aderare la NATO, Ianukovici a continuat să facă demersurile pentru aderarea la UE, nesocotind tentativele lui Putin de a-l atrage în semnarea unui acord de comerţ liber cu Rusia.

Efectul Obama

În vara şi toamna lui 2008, în timp ce Rusia era concentrată doar pe problema georgiană, conducerea ţării nu a observat că în cealaltă parte a lumii se petrecea ceva important. George W. Bush, duşmanul lui Putin din ultimii opt ani, avea să părăsească în curând scaunul de preşedinte, şi existau toate şansele ca alegerile prezidenţiale din noiembrie să fie câştigate de către un tânăr liberal de culoare, care cucerise lumea întreagă. Înainte de toate, ruşii nu credeau că era posibil ca un candidat de culoare să-l bată pe senatorul John McCain, dar

nici nu îşi închipuiau că dacă Barack Obama ar fi câştigat, s-ar fi schimbat ceva. Îmi amintesc că mă aflam într-un birou de la Kremlin, încercând să le explic câtorva dintre oficiali că o victorie a lui Obama părea foarte plauzibilă şi că ar fi putut reprezenta o ocazie reală de îmbunătăţire a relaţiilor, aşa că era cazul să înceapă de pe acum să se gândească cum să ia legătura cu el. Ce am primit în schimb a fost un zâmbet afectat şi o ridicare din umeri: „Nu se va schimba nimic. Tot aceiaşi oameni sunt“.

Rusia chiar era blocată într-o întârziere temporală. Nu numai Occidentul era cel care încă mai trata Rusia, în esenţă, ca pe o ţară comunistă, cu mici ajustări, ci şi Rusia avea o viziune asupra lumii modelată de caricaturile apărute în *Pravda* în timpul Războiului Rece, care îl înfăţişau pe Unchiul Sam hrănind „complexul militar-industrial” cu o mână şi lansând rachete împotriva Uniunii Sovietice cu cealaltă. Pentru ruşi, Barack Obama era doar un produs al sistemului, şi nimic nu avea să se schimbe.

Obama a fost ales în ziua de 4 noiembrie, iar titlurile ziarelor din lumea întreagă se succedau cu frenezie. Oricare ar fi fost adevărul în celelalte situaţii, un lucru era sigur: Obama nu era George W. Bush şi pentru multă lume ăsta părea începutul unei noi ere. Preşedintele Medvedev se pregătea, de câteva săptămâni încoace, pentru primul său discurs despre starea naţiunii, care fusese anunţat iniţial la sfârşitul lui octombrie, ca mai apoi să fie reprogramat pentru 5 noiembrie. După confirmarea victoriei lui Obama, firma de PR a Kremlinului, Ketchum, a făcut repede recomandarea că aceasta era ocazia ideală pentru a întinde mâna noului preşedinte, rostind câteva cuvinte prieteneşti despre o viitoare cooperare. Dar sfatul firmei de PR nu a fost singurul care nu a reuşit să treacă mai departe; părea că nimeni nu se sinchisea să transmită vestea victoriei lui Obama.

Medvedev a vorbit timp de o oră şi jumătate în sala de un alb orbitor a Marelui Palat al Kremlinului, fără ca măcar să menţioneze numele lui Obama, darămite să-l şi felicite, în schimb, a aruncat vina războiului din Georgia pe politica externă a Statelor Unite şi a anunţat că exista posibilitatea ca Rusia să instaleze rachete Iskander în Kaliningrad, la graniţa cu Polonia, pentru a neutraliza sistemul de apărare antirachetă al lui Bush.

A doua zi, titlurile ziarelor au consemnat şansa ratată: „Preşedintele rus Dmitri Medvedev comandă instalarea de rachete în Europa, în timp ce lumea întreagă îl aclamă pe Obama", scria ziarul *London Times*; „Rusia îi transmite lui Obama o ameninţare dură", titra *Washington Post.*

S-a spus adesea că politicile externe ale Rusiei sunt în esenţă de natură reactivă şi lucrul acesta a fost cu siguranţă valabil pe vremea lui Putin. Puţine sau deloc au fost iniţiativele proprii: aşa cum am putut vedea, se aştepta ca NATO să „invite" Rusia să i se alăture, a reacţionat la atacurile din 11 septembrie cu gesturi pozitive, iar la expansiunea NATO şi la planurile de apărare antirachetă cu gesturi negative, dar rareori a venit cu iniţiative proprii ca să le ofere şi celorlalţi şansa de a reacţiona. Acelaşi lucru era cu siguranţă valabil şi acum: exista posibilitatea ca politicile externe ale Rusiei să se schimbe, dar doar dacă americanii ar fi făcut primul pas.

Obama l-a ales pe profesorul de la Universitatea Stanford, Michael McFaul, drept principalul său consilier pe probleme legate de Rusia, iar noua echipă a venit imediat cu o filosofie inovativă şi pragmatică pe care au denumit-o „angajament pe două linii". Aceasta însemna că Administraţia nu avea să stabilească legături de la ţară la ţară în privinţa atitudinii Rusiei faţă de drepturile omului sau de democraţie. Kremlinul avea să fie provocat puternic în continuare în legătură cu trecutul său

tumultuos legat de respectarea drepturilor omului şi de ocuparea Georgiei, iar cooperarea diplomatică sau militară nu aveau să fie influenţate de alte probleme (cum ar fi Iranul sau apărarea antirachetă). Aceste două aspecte aveau să funcţioneze pe linii diferite. „Ideea este foarte simplă", explică McFaul, „vom coopera cu guvernul rus în probleme de interes comun şi vom coopera direct cu societatea civilă rusă, inclusiv cu figuri politice din opoziţie, în chestiunile pe care le considerăm a fi şi ele importante".[171]

Prima referire la această nouă abordare a fost făcută într-un discurs ţinut de către vicepreşedintele Joe Biden la Conferinţa pentru Securitate de la München, în februarie 2009. Era acelaşi loc în care, cu doi ani înainte, Putin întorsese practic spatele Statelor Unite. „Am asistat în ultimii câţiva ani la o răcire periculoasă a relaţiilor dintre Rusia şi statele membre ale alianţei noastre", a declarat Biden. Acum, SUA îşi dorea să „apese butonul de resetare". Această expresie a ajuns în scurt timp să definească noua abordare a lui Obama în privinţa Rusiei. Secretarul său de stat, Hillary Clinton, a încercat să o transforme într-o imagine televizată punându-i în faţă, o lună mai târziu, omologului său, Serghei Lavrov, un mare buton roşu pe care scria „resetare". Cuvântul a fost tradus în rusă drept „supraîncărcare" sau „suprasarcină", stârnind cel puţin câteva zâmbete, în timp ce această politică era inaugurată oficial.

În culise, însă, se puneau în mişcare nişte acţiuni de resetare mult mai importante. La o săptămână după discursul lui Biden, Michael McFaul a sosit la Moscova pentru a-i înmâna lui Medvedev o scrisoare personală din partea lui Obama. Scrisoarea se dorea a fi un fel de momeală, aruncată la intrarea în bârlog pentru a ademeni ursul mormăitor să iasă afară. „Am început să aruncăm o privire atentă asupra programului de apărare antirachetă", se arăta în scrisoare, indicând

că acest subiect ar fi trebuit să devină un motiv de cooperare, şi nu de confruntare. Scrisoarea expunea în termeni largi o viziune asupra relaţiilor dintre SUA şi Rusia care recunoştea faptul că interesele Americii erau, într-adevăr, general vorbind, aceleaşi cu cele ale Rusiei. Cele două state ar fi trebuit să caute soluţii favorabile pentru ambele părţi, în detrimentul atitudinii în care pierderile compensau exact câştigurile – viziunea de până atunci.

Ursul a adulmecat momeala şi părea să-i placă. Medvedev a avut prima sa întrevedere cu Obama la Londra, în 1 aprilie, cu ocazia summit-ului G20, întrunit pentru a discuta despre criza financiară mondială. Preliminariile s-au axat pe faptul că erau amândoi tineri, amândoi avocaţi de profesie, amândoi noi în funcţie, iar Obama s-a hotărât să-şi pună la încercare noua abordare favorabilă ambelor părţi, folosind drept exemplu o situaţie problematică care se ivise de curând. Cu câteva luni înainte, preşedintele Bakiev al Kîrgîzstanului anunţase brusc că îşi dorea ca americanii să părăsească baza aeriană de la Manas, un centru de tranzit vital pentru războiul din Afghanistan, după ce se făcuseră presiuni asupra sa, fiind mituit de către ruşi. Decizia lui Bakiev venise în aceeaşi zi în care Rusia oferise un împrumut de două miliarde de dolari Kîrgîzstanului. În discuţia purtată la reşedinţa ambasadorului american din Regent's Park, Obama i-a explicat lui Medvedev, cu o atitudine uşor condescendentă, de ce era în interesul Rusiei să le permită americanilor să rămână în Manas: „Trebuie să înţelegeţi de ce avem această bază acolo. Ea ne este sprijin în activităţile noastre din Afghanistan. De acolo zboară şi acolo se întorc trupele noastre din Afghanistan. În acel loc îşi fac duş, au parte de mese calde şi de acolo se pregătesc să plece la luptă din nou, pentru a se confrunta cu duşmani de-ai noştri, care sunt şi ai voştri. Dacă ei nu s-ar

lupta cu aceşti oameni, ar trebui voi să vă luptaţi cu ei. Aşa că spuneţi-mi, domnule preşedinte Medvedev, de ce nu este în interesul vostru naţional să aveţi această bază de operaţiuni, care ajută la ceea ce facem în Afghanistan?" Medvedev nu a răspuns imediat, dar trei luni mai târziu, americanii au semnat un acord care le permitea să rămână în Manas.

Michael McFaul îşi aminteşte că Medvedev a mai făcut şi alt un gest surprinzător la întâlnirea de la Londra, oferind extinderea aşa-numitei „Reţele Nordice de Distribuţie" pentru Afghanistan, permiţând pentru prima dată Statelor Unite transportul de încărcături letale prin spaţiul aerian rusesc.

Acesta a devenit un acord esenţial ce avea să fie anunţat în timpul primei vizite oficiale a lui Obama la Moscova, în iulie 2009, împreună cu planul unei înţelegeri de începere a discuţiilor despre un nou tratat de dezarmare, care să înlocuiască vechiul tratat START de dezarmare nucleară, gata să expire în decembrie. Tratatul, care avea să fie cunoscut drept New Start, urma să devină piesa centrală a planului de resetare. Dar chiar şi convenirea asupra formulării planului necesita o serie de acrobaţii diplomatice, pentru a împăca părerile diametral opuse ale celor două tabere, referitor la necesitatea ca tratatul să impună sau nu limite şi asupra măsurilor de apărare antirachetă.

Preşedintele Obama promisese să „revizuiască" planurile de apărare antirachetă ale lui George W. Bush, şi i-a încântat în septembrie pe ruşi anulând proiectul unui radar în Republica Cehă şi al rachetelor de interceptare din Polonia. Cu toate acestea, mai intenţiona să construiască ceva în locul lor, aşa că americanii erau hotărâţi să nu includă nimic în Tratatul New Start care să le împiedice dezvoltarea unui scut antirachetă. Însă ruşii erau la fel de hotărâţi să creeze o legătură

între cele două acţiuni, insistând că această creare a unor măsuri de apărare împotriva atacurilor cu rachete nucleare destabilizau echilibrul general strategic, făcând ca tabăra fără scut de apărare să fie vulnerabilă în faţa unui atac iniţial.

„Am fost categorici în afirmaţia noastră că nu aveam de gând să discutăm această problemă laolaltă cu celelalte", povesteşte McFaul. „Puteam purta o discuţie separată despre apărarea antirachetă, dar acum aveam să discutăm despre reducerea armelor de atac strategice. Despre asta trebuiau să fie aceste negocieri. Ruşii voiau să le facă pe toate odată, iar noi am spus nu."

Ministrul adjunct de Externe al Rusiei, Serghei Ribkov, povesteşte: „Era clar de la bun început, cel puţin pentru noi şi cred că şi pentru prietenii noştri americani, că subiectul apărării antirachetă avea să devină o piatră de încercare".[172]

Au reuşit să ajungă la un compromis, dar era vorba despre un nonsens prost formulat. Memorandumul lor de înţelegere includea o „prevedere despre relaţia dintre armele strategice de atac şi cele strategice de apărare", cei doi preşedinţi interpretând-o în două maniere relativ diferite. La conferinţa de presă comună, Medvedev a declarat: „Am căzut de acord că sistemele de atac şi cele de apărare ale ambelor ţări ar trebui să fie considerate *un complex*". Iar Obama a declarat: „Este perfect legitim ca în discuţiile noastre să vorbim nu numai despre sistemele de armament de atac, ci şi despre sistemele de armament de apărare". *Nu* a spus, aşadar, că ar trebui să fie „considerate drept un complex". A subliniat în mod explicit, totuşi, că scutul antirachetă plănuit de americani era conceput doar pentru a face faţă unui atac din partea Iranului sau a Coreei de Nord şi că nu avea nimic de a face cu forţele strategice ale Rusiei: „Nu am crezut că ar fi oportun să discutăm despre un sistem de apărare antirachetă creat să facă faţă unei ameninţări complet diferite,

fără nici o legătură cu genul de armament nuclear solid pe care îl posedă Rusia”. Exista aşadar vreo legătură sau nu? Această confuzie a permis începerea negocierilor… dar pe o bază fatalmente greşită.

Summit-ul din iulie de la Moscova fusese conceput pentru a demonstra noua abordare „pe două linii”, incluzând nu doar discuţiile cu conducerea rusă, ci şi participarea „societăţii civile" – un discurs ţinut într-un colegiu independent, Noua Şcoală Economică, şi o întâlnire cu figuri din opoziţie, „cei mai aprigi critici ai guvernului rus pe care puteai să-i găseşti", după spusele lui McFaul.

Prima zi era dedicată discuţiilor cu preşedintele Medvedev, dar Obama era dornic să-l întâlnească pe omul care condusese Rusia în ultimii zece ani, aşa că cea de-a doua zi a început cu un mic dejun luat pe terasa vilei lui Putin, o masă somptuoasă ce cuprindea trei tipuri de caviar („dintre care cel puţin unul trebuie să fi fost ilegal”, după spusele unuia dintre americani), întâlnirea era programată să dureze o oră, dar s-a prelungit la două ore şi jumătate. Obama l-a întrebat pe Putin: „Cum am ajuns în încurcătura asta, în această cumpănă în care s-au aflat relaţiile dintre SUA şi Rusia în ultimii ani?” Din fericire, Obama era un bun ascultător, pentru că răspunsul lui Putin a durat o oră întreagă.

A început să ţină o prelegere despre istoria relaţiilor dintre cele două ţări, ajungând la fixaţia sa, bombardarea Serbiei de către Occident, şi enumerând fiecare atitudine de dispreţ pe care o simţise în anii ce au urmat: ABM, Irak, OMC, extinderea NATO, apărarea antirachetă, Kosovo… era ca o poveste de iubire neîmpărtăşită. McFaul era de părere că, deşi natura situaţiilor descrise ar fi putut lăsa loc de discuţii, „premierul spunea nişte lucruri cu care cred că şi preşedintele Obama era de acord, şi anume că, dacă ne concentrăm pur

şi simplu pe interesele noastre şi vorbim în manieră foarte pragmatică despre lucrurile cu care suntem sau nu de acord, cooperarea este posibilă". Pentru Obama, lecţia de istorie a fost chiar şi aşa destul de utilă, deoarece i-a oferit prilejul de a-i spune lui Putin că: ei bine, eu sunt diferit, sunt nou, şi nu vreau ca trecutul să bântuie viitorul. Eu chiar îmi doresc să resetez relaţia cu Rusia.

Summit-ul şi-a atins scopul, dar într-o manieră surprinzător de nespectaculoasă. Nu s-a mai asistat la euforia (sau tensiunea) care însoţea de obicei summit-urile dintre Est şi Vest în timpul Războiului Rece. Obamamania pur şi simplu nu reuşise să se infiltreze în Rusia. Studenţii care asistaseră la discursul său public păreau oarecum plictisiţi.

Treptat, totuşi, resetarea a început să dea roade, inclusiv printr-o schimbare clară de atitudine a Rusiei faţă de Iran. Încă de la intrarea, în 2005, în grupul destinat situaţiei iraniene, format din şase naţiuni, Rusia susţinuse cu tărie că, deşi şi ea se opunea proliferării armelor nucleare, nu credea totuşi că Iranul încearcă să le construiască sau că ar putea să o facă în viitorul apropiat. Ea încerca să-şi apere dreptul de a ajuta Iranul în dezvoltarea unui program nuclear civil, nefiind dornică să sprijine sancţiunile. Dar la prima lor întâlnire la Londra, din aprilie 2009, Obama a rămas surprins când Medvedev a recunoscut că americanii avuseseră „probabil mai multă dreptate" decât ruşii în privinţa evaluării ameninţării cu rachete balistice pe care o punea Iranul.

În septembrie, a apărut şi şansa unică pentru americani de a demonstra că aveau dreptate în privinţa aspiraţiilor nucleare ale Iranului. Cei doi preşedinţi urmau să se întâlnească la sediul ONU din New York. Chiar înainte de întâlnire, consilierul lui Obama pe probleme de securitate naţională, generalul James Jones, şi-a sunat omologul rus, pe Serghei Prihodko, şi i-a spus că

trebuiau să se întâlnească urgent. Într-o cameră din hotelul Waldorf Astoria, Jones i-a arătat lui Prihodko fotografii obţinute prin spionaj, reprezentând o centrală secretă de îmbogăţire a uraniului pe care o construiau iranienii lângă oraşul sfânt Kum. Prihodko a recunoscut într-un interviu: „Nu era cea mai frumoasă surpriză pe care o puteam avea”.{173} Jones povesteşte că oficialul rus rămăsese şocat şi tot dădea din cap spunând: „Asta nu e bine, nu e bine deloc…”{174}

Ministrului de Externe Lavrov nu-i venea să-şi creadă ochilor. L-a tras pe Michael McFaul deoparte şi l-a întrebat: „De ce nu ne-aţi spus asta mai devreme, Mike?”

McFaul a replicat: „Ei bine… credeam că ştiţi. Adică, ăştia sunt oamenii *voştri,* nu ai noştri!”

Obama şi Medvedev s-au întâlnit apoi pentru a discuta această ştire, reacţia lui Medvedev la conferinţa de presă generând titluri pozitive în ziarele occidentale. Pentru prima oară el a declarat că „sancţiunile duc rareori la un rezultat productiv, dar, în unele cazuri, sunt inevitabile”. De abia două zile după aceea, când ştirea despre instalaţia din Kum a fost făcută publică lumii la un summit G20 din Pittsburgh, motivul din spatele schimbării de atitudine a lui Medvedev a devenit mai clar. Pentru prima dată, Rusia şi Occidentul începuseră să lucreze mai strâns în chestiunea Iranului. În iunie următor, Moscova avea să susţină noile sancţiuni impuse de ONU, iar în septembrie a anulat chiar vânzarea unui sistem de apărare aerian S-300 Iranului, pierzând un contract de un miliard de dolari.

Între timp, la Geneva, începuseră în manieră permanentă negocierile pentru Tratatul New Start, şi au ieşit repede în evidenţă două puncte principale. Unul dintre acestea era schimbul de ceea ce era cunoscut drept „informaţii telemetrice“, şi anume împărtăşirea datelor despre testele şi lansările de rachete. Cel de-al doilea

punct erau „identificatorii unici”, ce presupunea, practic, etichetarea fiecărei rachete cu un cod de bare pentru a putea fi depistate şi urmărite.

Atât Obama, cât şi Medvedev s-au implicat tot mai mult în acest proces, dezbătând detaliile cele mai importante la telefon sau în întâlniri faţă în faţă. Medvedev a glumit ulterior spunând că „telemetrie” a devenit cuvântul său preferat din engleză.

Una dintre întâlnirile lor s-a desfăşurat în luna decembrie la Copenhaga, unde ambii lideri asistau la nişte discuţii pe subiectul schimbărilor climatice. În timp ce toate sălile de conferinţă din oraş erau, se pare, ocupate pentru discuţiile despre încălzirea globală, Obama şi Medvedev s-au văzut nevoiţi să se întâlnească într-o sală de conferinţe improvizată într-un magazin de îmbrăcăminte pentru femei, în spatele unor draperii, printre manechine goale. Atmosfera astfel creată s-a dovedit a fi, totuşi, una favorabilă. Obama i-a explicat lui Medvedev conceptul identificatorilor unici: „Uite, doar punem aceste coduri de bare pe rachete, ca să putem să le numărăm, şi acesta e tot tratatul, până la urmă“.

Negociatorii ruşi erau împotriva acestei prevederi, insistând că „dacă semnăm un tratat, atunci îl şi respectăm” şi că nu ar fi trebuit să se presupună că aveau de gând să trişeze. Dar lui Medvedev prevederea i se părea logică: „OK“, a spus acesta, „atâta timp cât se procedează într-un mod corect, adică o faceţi voi, şi o facem şi noi, în mod simetric”.

Acest pas înainte a fost urmat de cel despre telemetrie, aşa că acordul părea ca şi încheiat. Generalul Jones l-a sunat pe Obama în ianuarie de pe aeroportul din Moscova, în urma unor discuţii care păreau să fi concluzionat înţelegerea.

Exista totuşi un obstacol. Americanii au presupus că ruşii conveniseră deja că tratatul despre armele strategice era de sine stătător, fără

nici o legătură cu apărarea antirachetă. Dar planurile lui Obama de înlocuire a scutului antirachetă conceput de Bush începeau deja să prindă contur, lucru care nu a fost pe placul ruşilor. Astfel că, în locul unui radar în Republica Cehă şi al rachetelor de interceptare din Polonia, Obama voia să implementeze ceea ce numea o „Abordare Adaptivă pe Etape", care reprezenta o potenţială ameninţare pentru Rusia din şi mai multe privinţe. Acest nou plan avea să cuprindă o serie de rachete şi radare pe mare, extrem de mobile, şi o serie de rachete cu rază scurtă cu baza în Europa de Est. În 4 februarie 2010, s-a făcut publică ştirea că acele rachete aveau să fie amplasate în România, fapt ce părea să ducă la apariţia unor tensiuni la Moscova. Aceasta îşi dădea seama că era pe cale să semneze un tratat care avea să reducă considerabil arsenalul strategic, în timp ce americanii îşi construiau un gard de protecţie chiar la graniţa lor.

În 24 februarie, linia directă dintre Kremlin şi Casa Albă a funcţionat intens timp de o oră şi jumătate. Medvedev încerca încă o dată să facă o legătură între reducerile de armament şi restricţiile în privinţa sistemelor de apărare antirachetă prevăzute prin contract în noul tratat. Obama s-a înfuriat: „Aşa ne-am înţeles, Dmitri! Dacă astea sunt condiţiile pentru tratat, atunci nu o să avem nici un tratat". Obama era furios şi pe echipa sa, care îl lăsase să creadă că înţelegerea era ca şi încheiată. Negociatorii îi făcuseră, de fapt, un deserviciu făcându-i pe ruşi să creadă că pot introduce o condiţie în tratat care să îngheţe sistemele de apărare antirachetă în situaţia lor actuală.

A fost nevoie de trei luni de negocieri intense la Geneva şi Moscova, şi de încă o convorbire telefonică între Medvedev şi Obama, în 13 martie, pentru a se ajunge la un acord. Tratatul New Start a fost semnat în sfârşit la Praga, în ziua de 8 aprilie, referindu-se numai la chestiunea reducerii

de armament, aşa cum îşi doreau americanii, în timp ce ambele părţi au anexat nişte declaraţii unilaterale în privinţa apărării antirachetă. Americanii au susţinut că sistemele americane de apărare antirachetă nu erau concepute să afecteze echilibrul strategic cu Rusia, dar declaraţia Rusiei invoca dreptul de a se retrage din tratat dacă avea să considere că o creştere a capacităţilor americane de apărare antirachetă devenea o ameninţare pentru propriul potenţial nuclear strategic. Ruşii au reuşit să obţină, aşadar, un fel de legătură între cele două, aşa cum îşi doriseră: dacă ajung, în orice moment, să decidă că scutul american antirachetă a devenit prea puternic, pot abandona tratatul şi îşi pot crea propriile lor forţe nucleare.

Medvedev

Până în acest moment, preşedintele Medvedev acţionase pe plan internaţional în mare parte aşa cum se aştepta de la Vladimir Putin. Nu a trecut neobservat faptul că, în calitate de prim-ministru, Putin a continuat să-şi exprime părerile despre afacerile externe şi chiar să facă vizite în alte ţări. El a fost cel care, de exemplu, a afirmat public că apărarea antirachetă era într-adevăr un obstacol în realizarea unui acord referitor la armamentul strategic, cu numai câteva săptămâni înainte ca Medvedev să-l enerveze pe Obama repetându-i aceeaşi opinie.

Poziţia lui Medvedev legată de apărarea intereselor Rusiei, pentru ca aceasta să fie privită drept un partener cu drepturi egale, era identică cu cea a mentorului său. Nici măcar apropierea de Occident pe tema Iranului nu a însemnat o schimbare strategică: dintr-o serie de motive, comerciale, politice şi strategice, Moscova nu avea să rişte niciodată să-şi facă un duşman din conducerea de la Teheran.

Medvedev, aşa cum vom vedea în capitolul următor, îşi schimba treptat planurile în ţară,

încercând totuşi să aibă un impact. Acelaşi lucru a fost valabil şi în cazul relaţiilor externe pe care încercase să le stabilească la început. Discursurile sale inaugurale ţinute la Berlin şi Evian fuseseră un eşec, dar acum că reuşise să spargă gheaţa cu preşedintele Obama, a văzut în asta o cale, poate, de a-şi consolida imaginea atât în ţară, cât şi în afară. Din moment ce „modernizarea" era cuvântul lui de ordine cu privire la politica internă, i se părea logic să fie văzut în relaţii foarte amicale cu un preşedinte american modern. Nu mai era suficient doar să deţină un ipad şi să înregistreze mesaje video pe site-ul său, ci trebuia să meargă mai la vest şi să viziteze Silicon Valley. Nu avea să încerce niciodată să concureze cu cascadoriile din vacanţele lui Putin, demne de Chuck Norris, dar putea să încerce să arate bine pe lângă Barack Obama şi Arnold Schwarzenegger. Sau avea oare să pară doar firav? Aici era problema.

La câteva luni după semnarea Tratatului de la Praga, Medvedev şi-a început prima vizită oficială în Statele Unite. A făcut tot ceea ce ar trebui să facă un preşedinte cu aspiraţii de modernizare. Şi-a deschis un cont pe Twitter, a vizitat companiile Cisco şi Apple şi Universitatea Standford, s-a întâlnit cu emigranţii ruşi care lucrau în Silicon Valley, apoi a mers la Washington pentru o serie de discuţii cu membrii Congresului şi a luat o masă cu totul neprotocolară cu Obama în restaurantul Ray's Hell Burger. Aici au discutat dacă ardeii jalapeno sunt sau nu mai buni decât murăturile; dar ceea ce nu-i spusese Barack lui Dmitri la masă era că FBI-ul tocmai descoperise un cuib de spioni ruşi. Acest lucru a ieşit la iveală abia după întoarcerea lui Medvedev la Moscova, iar în 9 iulie s-a organizat un schimb grandios de spioni pe aeroportul din Viena, exact în stilul celor din Războiul Rece. Zece agenţi ruşi „latenţi", inclusiv fermecătoarea Anna Chapman, devenită imediat celebră, au fost daţi la schimb pentru patru

americani care fuseseră încarceraţi în Rusia pentru acuzaţia de spionaj.

Incidentul a făcut mai mult decât să le reamintească tuturor că spionajul încă este o afacere înfloritoare, şi l-a adus involuntar în minţile tuturor pe geniul spionajului, sponsorul preşedintelui Medvedev, devenit acum prim-ministru. Putin i-a primit pe cei zece spioni acasă ca pe nişte eroi, în pofida faptului că aceştia se dovediseră a fi fost, de fapt, aproape inutili în nenumăraţii ani în care rămăseseră „latenţi", cu identităţi şi slujbe false în Statele Unite. Nu reuşiseră să se infiltreze în nici o instituţie de interes şi se lăsaseră prinşi în timp ce efectuau cele mai elementare trucuri de spionaj. Dar loialitatea lui Putin pentru profesia sa era clară, astfel încât şi-a intrat uşor în rolul de protector al spionilor ruşi. La aproximativ o săptămână după întoarcerea agenţilor, Putin a organizat o întâlnire de învigorare cu aceştia, în care au cântat cântece patriotice sovietice şi le-a promis un „viitor interesant şi strălucit" şi „locuri de muncă de seamă". Tot el a mai promis şi răzbunare trădătorului care îi demascase în faţa americanilor: „Ceea ce s-a întâmplat a fost rezultatul unei trădări, şi trădătorii sfârşesc întotdeauna rău. Ajung să fie beţivi, dependenţi de droguri, pe străzi".

Unul dintre cântecele pe care le-au cântat împreună era *Cu ce începe maica-patrie?,* dintr-un film din 1968, *Sabia şi scutul,* despre un spion sovietic care lucra în Germania nazistă. Putin a şi acompaniat cântecul la pian, cu două degete, la un eveniment filantropic din decembrie, fiind clar unul dintre favoritele sale – sentimental şi patriotic…

Cu ce începe maica-patrie?
Cu cântecul pe care ţi-l cânta maica ta,
Cu tovarăşii buni şi drepţi,
Cu vecinii mereu lângă tine.

Cu mestecenii pe câmpul bătut de vânturi,
Sunetul statornic al roţilor de căruţă,
Drumul de ţară fără sfârşit,
Luminile aprinse într-o colibă îndepărtată…
Cu ce începe maica-patrie?
Cu legământul pe care-l faci în suflet.

Capitolul 12 – TIRANUL ŞI PRIETENII SĂI

Depăşirea crizei financiare mondiale

Vladimir Putin a remarcat cândva că era „sătul de politica externă" şi că era mai bucuros să fie prim-ministru decât preşedinte. Dar, în septembrie 2008, după doar patru luni în noua funcţie, a trebuit să se confrunte cu o criză economică şi financiară pentru care nu era prea bine pregătit. Primise cu opt ani în urmă o serie de lecţii intensive de economie de la echipa sa strălucită de tineri reformatori. Dar puţine au fost situaţiile întâmpinate până atunci care să-l fi pregătit pentru tornada ce avea să-i lovească ţara.

Imediat înainte de colapsul financiar mondial, lucrurile arătau bine. Economia rusească, fiind susţinută de preţurile la cote maxime ale petrolului, crescuse în medie cu 7% pe an, între 1999 şi 2008. Fondul de Stabilizare, înfiinţat pentru a reprezenta un tampon în eventualitatea în care preţurile petrolului ar fi scăzut, atinsese sume uriaşe, şi fusese împărţit între un Fond de Rezervă, de 140 de miliarde de dolari şi un Fond Naţional de Asistenţă Socială, de 30 de miliarde de dolari, cel din urmă fiind destinat rezolvării crizei iminente a pensiilor. Putin tocmai se lăudase în februarie 2008 că „principalul obiectiv pe care l-am atins este stabilitatea", dar firmele ruseşti făcuseră împrumuturi la băncile occidentale, şi acestea erau pe cale să dea faliment.

Din fericire, Putin încă mai avea echipa sa de experţi, care au observat cum recesiunea din America cuprindea tot mai tare ţara, fiind mai mult decât conştienţi că tsunamiul avea să înghită în curând şi Rusia. În ziua ce a urmat falimentului Lehman Brothers, în 15 septembrie, echipa economică a lui Putin s-a adunat în biroul viceprim-ministrului, Igor Şuvalov. Printre

membrii săi se numărau consilierul economic al preşedintelui Medvedev, Arkadi Dvorkovici şi ministrul de Finanţe, Aleksei Kudrin, care ulterior avea să fie numit „Ministrul de Finanţe al Anului” de către revista *Euromoney.* „Când ne-am dat seama că toată lumea de pe piaţă putea să dea faliment peste noapte, am ştiut că trebuie să facem ceva”, povesteşte acesta. „Aşa că am venit cu un plan care să ofere o linie de credit pentru 295 de firme. Acestea beneficiau de drepturi speciale de creditare de la bănci.”.{175} Aceste 295 de companii reprezentau 80% din veniturile ţării.

Planul presupunea oferirea de împrumuturi prin două bănci deţinute de stat, Vneşekonombank şi Sberbank, ultima fiind condusă de arhitectul reformelor iniţiale ale lui Putin, Gherman Gref, care nu era prea convins de acest plan: „Am spus că eram dispus să fac acest lucru, dar doar în schimbul unor garanţii din partea statului, deoarece eram responsabil pentru banii acţionarilor noştri şi trebuia să răspund în faţa lor dacă riscurile deveneau prea mari”.{176}

Echipa a reuşit să găsească o stratagemă prin care Banca Centrală avea să gireze pentru aceste împrumuturi. „Am petrecut două zile şi două nopţi aici în Sberbank”, povesteşte Gref. „Am răsfoit toate hârtiile încercând să ne dăm seama cine datora ce şi cui. Echipa mea nu a închis un ochi timp de două zile.”

Într-un final, Banca Centrală a cheltuit circa 200 de miliarde de dolari, aproape o treime din rezervele sale, în încercarea de a ţine economia pe linia de plutire. Majoritatea acestor bani au fost folosiţi pentru recapitalizarea băncilor, cumpărarea acţiunilor care se prăbuşeau şi sprijinirea rublei aflată în scădere. Celor 295 de întreprinderi-cheie le-au fost alocate 50 de miliarde de dolari, ca să-şi poată plăti împrumuturile în valută forte către creditorii străini. Printre beneficiarii acestui ajutor se numărau oligarhi precum Oleg Deripaska (4,5

miliarde de dolari) şi Roman Abramovici (1,8 miliarde), dar şi companii de stat precum Rosneft (4,6 miliarde) şi Russian Technologies (cu 7 miliarde).

Cu 13% din PIB, acesta era cel mai mare pachet de răscumpărare din G8, făcând să pară mic până şi pachetul uriaş oferit de SUA pentru stimularea economiei de 787 de miliarde de dolari, adică 5,5% din PIB-ul ţării.

Strategia Rusiei a funcţionat. În decursul a numai câţiva ani, aproape toate împrumuturile au fost restituite, iar Rusia a ieşit din recesiune într-o formă relativ mai bună decât multe state occidentale. PIB-ul a scăzut în timpul crizei cu 8%, mai mult decât în orice stat din G20, dar în numai un an creşterea şi-a revenit cu 5%.

Serghei Guriev, un economist respectat, cu care preşedintele Obama a avut o întâlnire cu ocazia primei sale vizite la Moscova, afirmă că reacţia guvernului la criză a fost una „fermă şi eficientă". „Sistemul financiar rus a ieşit din această criză financiară acută practic neatins, iar rata şomajului a rămas sub control. Guvernul a prevenit prăbuşirea sistemului bancar şi, pe deasupra, criza nu a dus la naţionalizarea majoră a unor companii private. Guvernul ar fi putut să naţionalizeze toate băncile şi companiile aflate în dificultate financiară sub pretextul combaterii crizei, dar nu a făcut-o."[177].

Cu toate acestea, în anul recesiunii, mii de bănci şi afaceri s-au prăbuşit. Investitorii străini au început să fugă din ţară, luând cu ei un trilion de dolari din valoarea bursei de valori a Rusiei.

Putin însuşi a refuzat să accepte faptul că recesiunea scotea la iveală vreun neajuns în economia Rusiei, şi a pus totul pe seama nesăbuinţei americanilor, văzând în asta încă o dovadă a samavolniciei hegemoniei americane. „Tot ce se petrece acum în sfera economică şi financiară îşi are originea în Statele Unite. Este

vorba despre o criză reală cu care trebuie să ne confruntăm cu toţii. Cu adevărat tristă este imposibilitatea de a lua decizii potrivite. Asta nu mai înseamnă deja lipsă de responsabilitate din partea anumitor indivizi, ci lipsă de responsabilitate din partea întregului sistem, care, după cum ştiţi, are pretenţii de guvernare (globală)".

În ianuarie a participat la Forumul Economic Mondial de la Davos pentru a transmite acest mesaj, dar, la fel ca şi cu predica lui Medvedev despre securitatea mondială după invazia Georgiei, nimeni nu era interesat prea tare de reţetele lui Putin despre economia mondială. La urma urmei, trecuseră doar câteva zile de când Rusia îi făcuse pe europeni să îngheţe în casele lor, prin întreruperea furnizării de gaze.

Criza a lovit Rusia în mod diferit faţă de economiile occidentale mult mai consolidate şi a scos la iveală dependenţa ţării de exporturile sale de petrol, întrucât preţul s-a prăbuşit de la 146 la 35 de dolari pe baril. Rusia nu produce aproape nici un fel de bunuri de larg consum pentru export – nici electronice, nici îmbrăcăminte sau piese mecanice, pentru a-şi asigura nişte venituri mai stabile. Criza a scos în evidenţă şi starea dezastruoasă a unei mari părţi din baza industrială a Rusiei, moştenire a economiei planificate a sovieticilor. Aceştia creaseră nişte zone industriale la o scară nemaiîntâlnită în Occident, aşa-numitele „oraşe monoindustriale", unde totul se învârtea la propriu în jurul şi depindea de o singură uzină mecanică uriaşă. Dacă nu lucrai în fabrică, într-una dintre filiale sau în unităţile de aprovizionare, atunci erai fie funcţionar, fie erai angajat în sistemul educaţional sau de sănătate, sau în magazinele care hrăneau muncitorii. Dacă uzina centrală, fie ea o fabrică de automobile sau de aluminiu sau un combinat siderurgic, se oprea din funcţionare, atunci se prăbuşea şi întreaga reţea

construită în jurul acesteia. Planificatorii sovietici nu luaseră în calcul însă crizele economice. Aşa că aceste oraşe monoindustriale pe care le construiseră, chiar dacă trecuseră între timp sub conducere privată, erau inevitabil vulnerabile în faţa vicisitudinilor de pe Wall Street.

Un astfel de oraş monoindustrial era şi Pikaliovo, situat lângă Sankt-Petersburg şi dezvoltat în jurul unei uzine de ciment, devenită acum un complex de trei fabrici intercorelate, dintre care una aparţinea unuia dintre cei mai bogaţi oameni din Rusia, Oleg Deripaska. La începutul lui 2009, criza economică a dus la disponibilizarea fără plată a mii de muncitori. Când fabrica s-a trezit în imposibilitatea de a-şi mai plăti facturile la utilităţi către centralele locale de energie termică şi electrică, a fost oprită furnizarea de apă caldă şi de căldură în tot oraşul. Populaţia, fiind pusă în faţa unei crize sociale majore, a ieşit în stradă. Protestatarii au blocat, astfel, principala autostradă care ducea la Sankt-Petersburg, provocând o coadă de automobile lungă de 400 de kilometri, exact când Vladimir Putin trebuia să inaugureze în oraşul său natal o mică linie de asamblare pentru automobilele Nissan. Se ajunsese acum într-o criză în toată regula. La o întâlnire cu proprietarii fabricii şi miniştrii din guvern, desfăşurată la Pikaliovo în 4 iunie, Putin i-a criticat aspru pe aceştia. A ordonat ca salariile neplătite, mai bine de 41 de milioane de ruble să fie achitate chiar în acea zi, şi le-a ţinut o predică proprietarilor: „Aţi pus mii de oameni sub jugul ambiţiei, al incompetenţei şi al lăcomiei voastre. Este complet inacceptabil aşa ceva!“ Brusc, perceptele sfinte ale economiei de piaţă au fost date uitării şi Putin părea să ameninţe cu preluarea conducerii de către stat: „Chiar dacă proprietarii nu pot ajunge la o înţelegere de unii singuri, acest complex va fi repornit într-un fel sau

altul. Dar dacă nu puteţi ajunge la o înţelegere, atunci o vom face noi pentru voi“.

Într-o scenă care i-a lăsat pe telespectatori fără grai, le-a cerut apoi proprietarilor, pe care i-a asemuit cu nişte gândaci, să semneze un angajament prin care să reînceapă funcţionarea fabricilor. „A semnat toată lumea acest acord? Da? Deripaska, tu ai semnat? Nu-ţi văd semnătura… Vino aici!” Miliardarul s-a ridicat şovăitor şi a semnat supus documentul, doar ca să-l audă apoi pe Putin cum îi spune răstit: „Dă-mi stiloul înapoi!”

Era ca şi cum Leonid Brejnev se întorsese să bântuie Rusia, ca şi cum secretarul general al Partidului Comunist intervenea pentru a-i pune pe baronii locali la punct. Dar acest lucru se petrecea în 2009, la aproape douăzeci de ani după ce se presupunea că Rusia îmbrăţişase capitalismul. Soluţia lui Putin nu putea fi decât una temporară. Rusia trebuia să găsească pe termen lung o modalitate prin care să facă astfel ca până şi oraşele monoindustriale să se adapteze pieţei.

Oraşul Toliatti de pe fluviul Volga, aşezat la 800 de kilometri sud-est de Moscova, este cel mai mare oraş monoindustrial din ţară, o conurbație de 700 000 de oameni, în care un adult din patru lucrează la fabrica AvtoVAZ, producând automobile Lada. Cu puţin timp înainte de recesiune, în februarie 2008, producătorul francez Renault a cumpărat 25% din acţiunile AvtoVAZ pentru un miliard de dolari. Dar, la fel ca toate pieţele de automobile din restul lumii, compania a suferit mari pierderi în timpul crizei. Renault nu a reuşit să eficientizeze procesul de producţie sau să reducă forţa de muncă în exces şi până la 100 000 de automobile au rămas nevândute. Din nou, instinctul premierului era să pună bunăstarea muncitorilor mai presus de orice. Fabrica pur şi simplu nu putea fi lăsată să dea faliment: într-un oraş precum Toliatti, prăbuşirea industriei

predominante ar fi avut consecinţe catastrofale pentru sute de mii de oameni şi ar fi periclitat însăşi stabilitatea statului. În 30 martie 2009, Putin a vizitat fabrica şi i-a lăudat managerii pentru că au evitat disponibilizările masive (spre deosebire de Pikaliovo), promiţând 25 de miliarde de ruble (835 de milioane de dolari) drept ajutor guvernamental sub forma unor împrumuturi, bani lichizi sau garanţii. Serghei Guriev descrie răscumpărarea „acestui monstru de ineficienţă“ drept una dintre puţinele greşeli din timpul crizei.

Dar Putin a pus în practică şi o serie de măsuri diplomatice dure pentru a asigura supravieţuirea companiei pe termen lung. În octombrie, a emis un ultimatum public către Renault, cerându-i să ajute uzina la ieşirea din situaţia dificilă în care se afla, în caz contrar avea să-şi vadă cele 25% din companie reduse. „Fie participau la continuarea finanţării companiei, fie ne vedeam nevoiţi să negociem cu ei acţiunile deţinute de noi“. Apoi, în 27 noiembrie, Putin a dat o fugă până la Paris şi a obţinut ceea ce îşi dorea. Renault promitea să pună la dispoziţia fabricii tehnologie nouă, pentru care guvernul a mai plătit încă 50 de miliarde de ruble.

Zilele petrecute la Paris au fost unele foarte profitabile pentru Putin. În afară de succesul obţinut cu Renault, a mai supravegheat şi semnarea unui acord între Gazprom şi gigantul energetic francez, EDF, privind participarea celui din urmă la controversatul proiect South Stream, gazoductul conceput să aducă gaze naturale din Rusia în Europa, ocolind ţările de tranzit „neserioase” precum Ucraina şi Belarus, timp în care cealaltă mare companie franceză de energie, GDF-Suez, a purtat discuţii cu Putin despre obţinerea a 9% din celălalt gazoduct ocolitor, Nord Stream. Ambele gazoducte făceau acum progrese semnificative: guvernul german şi companiile energetice erau în favoarea proiectului Nord Stream, în vreme ce proiectul South Stream se

făcea cu parteneriatul companiei italiene ENI. Progresul făcut de proiectul alternativă oferit de Uniunea Europeană, Nabucco, era, în schimb, unul mult mai lent.

Între timp, la o cină particulară cu premierul francez, Putin a discutat ceva chiar şi mai senzaţional, şi anume achiziţionarea unei nave franceze de război amfibie de tip Mistral, a doua ambarcaţiune ca mărime din flota franceză, cu spaţiu pentru elicoptere, tancuri, mijloace de debarcare şi pentru un comando de 750 de militari. Un an mai târziu a fost confirmată vânzarea a două vase Mistral, reprezentând un transfer de tehnologie navală NATO fără precedent, care a provocat o stare reală de nelinişte printre vecinii est-europeni ai Rusiei.

Prim-ministrul părea să savureze activitatea sa de agent comercial internaţional al Rusiei. Dar a avut de suferit şi un eşec important, care a implicat din nou industria automobilistică.

În primăvara lui 2009, Putin, împreună cu cancelarul german, Angela Merkel, au sprijinit o ofertă de salvare a Opel, divizia germană a producătorului american intrat în faliment, General Motors. Tranzacţia prevedea colaborarea uneia dintre băncile ruseşti controlate de stat, Sberbank, cu o firmă canadiană, Magna, pentru cumpărarea a 55% din acţiunile Opel şi salvarea a zeci de mii de locuri de muncă, majoritatea în Germania. Merkel şi Putin au avut o serie de întâlniri regulate în vederea discutării şi accelerării tranzacţiei. Pentru Merkel, care se pregătea de alegerile din septembrie, tranzacţia era vitală din punct de vedere politic, iar pentru Putin era o altă ocazie ca Rusia să pună mâna pe tehnologie occidentală. Partenerul Sberbank în această tranzacţie era fabrica de automobile GAZ, deţinută de Oleg Deripaska. Acesta se aştepta să obţină accesul la cele mai noi tehnologii Opel şi să construiască automobile care ar fi putut în sfârşit să elimine

impresia că ruşii nu erau în stare să producă altceva decât Lade ieftine.

În 10 septembrie, GM şi-a dat acordul pentru încheierea tranzacţiei. Putin era în al nouălea cer. „Sper ca acesta să fie unul dintre paşii care ne vor conduce spre adevărata integrare în economia europeană”, le-a mărturisit membrilor Clubului Valdai, la reşedinţa sa de la ţară. În lunile ce au urmat, preşedintele Sberbank, Gherman Gref, a supravegheat desfăşurarea negocierilor, făcând nenumărate drumuri la sediul GM din Detroit. Rezultatul final a fost un contract de 5 000 de pagini. „Apoi, într-o seară de la începutul lui noiembrie”, povesteşte Gref, „s-a nimerit să mă aflu într-o şedinţă cu Putin, după care, tot în aceeaşi seară, trebuia să plec la Russelsheim, ca să semnez contractul a doua zi dimineaţă. Am ieşit din şedinţă şi am primit mesajul că GM se hotărâse să nu mai vândă Opel!” La început, Gref s-a gândit că e o glumă. „Toată tranzacţia era deja pusă la punct. Depusesem o muncă titanică în încercarea de a obţine acordurile necesare cu toate guvernele europene!”

Putin era negru de mânie. Asta nu însemna doar o lovitură uriaşă în ceea ce privea speranţele sale de a revigora industria de automobile rusească, ci era şi o confirmare a perfidiei americanilor: „Va trebui să avem în vedere acest stil de a trata cu partenerii pe viitor, deşi această atitudine dispreţuitoare faţă de parteneri îi afectează mai ales pe europeni şi nu pe noi. GM nu a avertizat pe nimeni, nu a vorbit cu nimeni… în ciuda tuturor acordurilor la care se ajunsese şi a documentelor pe care le semnaserăm. Ei bine, cred că asta trebuie să ne fie învăţătură de minte”.

Nevoia de reformă

Criza financiară a scos la iveală slăbiciunile economiei semireformate a Rusiei. Lucrurile nu puteau fi lăsate doar pe seama unui prim-ministru

hiperactiv care să grăbească proprietarii să semneze angajamente sau străinii să investească. Economia în sine trebuia să devină mai activă şi mai atractivă pentru investitori. Echipa lui Putin de reformatori înţelegea acest lucru, la fel ca şi preşedintele său. Consilierul lui Medvedev, Arkadi Dvorkovici, povesteşte: „Trebuia să ne punem întrebarea de ce era economia rusă lovită mai tare decât altele? Şi concluzia la care am ajuns a fost că structura economiei ruse pur şi simplu nu se potrivea cu cerinţele moderne, fiind predispusă la riscuri mult prea mari. Acest lucru devenise desigur clar încă din 2000, când am lucrat la reforme în echipa lui Putin. Am reuşit să realizăm câteva lucruri în acei opt ani, dar structura economiei a rămas neschimbată”.{178}

Creşterea constantă a preţului petrolului ajutase la ridicarea nivelului de trai, dar crease şi o oarecare stare de complacere în privinţa reformelor economice. „Când preţul petrolului a căzut din nou, în 2008“, continuă Dvorkovici, „ne-am dat seama că asta nu era de ajuns – trebuia să schimbăm direcţia. Medvedev a hotărât că nu puteam rămâne pe vechea cale”.

Această schimbare de direcţie a fost semnalată într-un articol intitulat „Hai Rusia!”, publicat de către Medvedev într-un ziar online (desigur) în 10 septembrie 2009. A avut nevoie de doar patru rânduri pentru a ajunge la subiect, criticând Rusia ca fiind „o economie primitivă bazată pe materii prime şi pe corupţie de proporţii endemice”. Cei mai cinici comentatori ruşi refuză să vadă chiar şi cea mai mică diferenţă între Medvedev şi Putin, dar adevărul este că Putin nu a rostit niciodată asemenea cuvinte despre economie. Articolul îmi amintea puţin de unele dintre tratatele reformiste ale lui Mihail Gorbaciov de la sfârşitul anilor ’80: şi el avea să fie acuzat că este mai bun să ofere analize decât soluţii, şi lui i s-a părut că multe dintre reformele sale au fost fie înăbuşite de către

vechea gardă, fie s-au ofilit în solul nefertil al sistemului sovietic.

Medvedev a declarat că „20 de ani de schimbări tumultuoase nu ne-au cruţat ţara de dependenţa umilitoare de materiile prime. Economia noastră actuală încă mai reflectă slăbiciunea majoră a sistemului sovietic, şi anume ignorarea în mare măsură a nevoilor individuale. Cu câteva excepţii, afacerile din interiorul ţării nu inventează sau creează obiectele necesare şi tehnologia de care au nevoie oamenii". Referindu-se, se pare, la reformele iniţiate de predecesorul său, Medvedev a afirmat: „Toate acestea demonstrează că nu am făcut tot ceea ce trebuia în anii care au trecut. Şi puţine din lucrurile care au fost totuşi făcute au fost făcute corect". El a promis „modernizarea" aproape în toate domeniile: ţara avea să angajeze cei mai buni specialişti din lume; aveau să fie realizate investiţii interne, tehnologii moderne de informaţie şi chiar reforme politice, iar partidele parlamentare aveau să se înlocuiască periodic unul pe celălalt la putere, „aşa cum se petrece în majoritatea statelor democrate".

Articolul suna ca un manifest de campanie electorală, unul pe care ar fi putut să-l publice *înainte* de alegeri, mai degrabă decât la un an după, dacă ar fi fost vorba de nişte alegeri libere. Acesta era primul din multe alte articole cu tente liberale pe care Medvedev avea să le facă cunoscute în timpul mandatului său, dar puţine din idei s-au şi concretizat. Părerile analiştilor sunt împărţite în ceea ce priveşte cauza. Să fi fost oare pentru că Medvedev era o simplă marionetă condusă de Putin, care îşi realiza numărul liberal pentru a fi pe placul Occidentului, în timp ce păpuşarul ţinea bine frâiele situaţiei din culise? Sau pentru că deşi se dorea un reformator adevărat, stăpânul îi punea beţe în roate la fiecare mişcare? Sau pentru că sarcina de a reforma Rusia era pur şi simplu una uriaşă şi că sistemul, din

cauza corupţiei sau a enormităţii pure a sarcinii, se împotrivea şi anihila toate iniţiativele?

La fel cum s-a întâmplat şi cu Gorbaciov, primele măsuri vizibile ale lui Medvedev au fost nişte iniţiative deschise, menite să determine de la sine ceea ce în Occident piaţa obţinea cu foarte puţin ajutor din partea guvernelor. În martie 2010, a ales oraşul Skolkovo, din regiunea Moscovei, drept locul pentru ceea ce spera să devină o „Silicon Valley" a Rusiei. Dar nu era oare o contradicţie în termeni ca un guvern să stabilească prin decret un „centru de inovaţie"? Nu şi dacă îi dăm crezare ideologului Kremlinului, Vladislav Surkov. Acesta pleda în favoarea a ceea ce el numea o „modernizare autoritară" (sic) şi susţinea că liberalizarea politică nu era necesară pentru reforma economică. În opinia lui Surkov, „modernizarea spontană" funcţiona doar în ţările anglo-saxone, în timp ce Franţa, Japonia şi Coreea de Sud (şi, implicit şi Rusia), se bazau pe „metode dirijiste".

În luna care a urmat, Medvedev a anunţat încă o „reformă de sus": Moscova avea să devină un centru financiar de talie mondială. Cum, vă întrebaţi? Intenţia amintea de o mai veche încercare de-a sa, de a „consolida" rubla drept o monedă internaţională de rezervă (acest lucru a fost anunţat în acelaşi discurs prost conceput ţinut la Evian, în care a făcut apel la realizarea unui nou tratat de securitate în urma războiului cu Georgia). Aceste măsuri dădeau dovadă de o cunoaştere precară a psihologiei pieţei, ce presupunea un amestec incredibil de speculaţii, presupuneri, experienţă şi capacitate de anticipare. Aleksandr Voloşin, fostul şef de cabinet al lui Elţîn, dar şi al lui Putin, a fost pus în fruntea proiectului. Voloşin era un renumit manipulator, dar chiar şi aşa, sarcina părea mult prea dificilă până şi pentru cineva ca el. Un an mai târziu, Medvedev a anunţat că proiectul era „pe jumătate încheiat". Se

pare, aşadar, că dacă progresul continuă, până la jumătatea lui 2012, Moscova va deveni o capitală financiară internaţională.{*}.

Medvedev a devenit obsedat de incapacitatea Rusiei de a se integra în economia mondială. În 2009, capitalul străin de investiţii a scăzut cu 41%. În februarie 2010, preşedintele l-a desemnat pe prim-ministrul adjunct, Igor Şuvalov, să se ocupe personal de îmbunătăţirea imaginii Rusiei pe planul investiţiilor, cu o „structură specială în minister pentru analizarea obstacolelor care le împiedică". Şuvalov era un tânăr politician inteligent, spilcuit şi pus la punct, foarte admirat de către oamenii de afaceri occidentali.

El a contribuit personal la crearea legăturilor internaţionale ale Rusiei, închiriind un apartament de 400 de metri pătraţi în Londra şi o vilă de 1500 de metri pătraţi în Austria. Şuvalov a fost cel care a făcut ca eforturile Rusiei (vitale pentru integrarea în economia mondială) de a intra în Organizaţia Mondială a Comerţului să nu fie zadarnice, printr-un proces cu suişuri şi coborâşuri limitat atât de obstacolele puse de americani, cât şi de abordarea aparent lipsită de entuziasm a lui Putin. În iunie 2009, de exemplu, la două zile după ce negociatorii comerciali ai SUA şi UE au încheiat cu succes o serie de discuţii cu Şuvalov, care aveau să ducă la intrarea în OMC „până la finalul anului", Putin a anunţat din senin că Rusia avea să se alăture organizaţiei doar împreună cu Belarus şi Kazahstan, într-o „uniune vamală unică", chiar dacă ambele state erau cu mult în urma Rusiei în ceea ce privea negocierile cu OMC. Anunţul a părut să-i ia pe Medvedev şi pe Şuvalov prin surprindere şi a amânat aderarea Rusiei pe termen nedeterminat.

La întoarcerea din vizita revelatoare în California, în iulie 2010, preşedintele Medvedev i-a chemat la el pe toţi ambasadorii Rusiei din străinătate pentru o discuţie privată, în care i-a luat

la rost pentru abordarea învechită a activităţii diplomatice (asta îmi aminteşte de oficialul din Ministerul de Externe care, atunci când a fost rugat să explice de ce dura atât de mult să organizeze nişte interviuri cu miniştrii adjuncţi, ne-a răspuns „încă mai lucrăm ca în secolul al XIX-lea“). Medvedev le-a spus cu severitate diplomaţilor săi să înceteze să-i mai trimită rapoarte inutile despre evenimentele internaţionale. „Pot să aflu despre ele foarte bine de pe internet, şi mult mai repede decât îmi spuneţi voi.“ Pe viitor, serviciul diplomatic trebuia să se dedice Marii Idei a lui Medvedev, modernizarea, promovând cauza Rusiei şi atrăgând investiţii, în special din ţările-cheie, pe care le-a numit a fi Germania, Franţa, Italia, UE în general şi SUA. Un oficial de la Kremlin care a fost de faţă a rezumat predica preşedintelui în felul următor: „Fie vă schimbaţi opiniile şi mentalităţile, fie vă lăsaţi de diplomaţie”.{179}

Mai rămânea totuşi o întrebare fără răspuns, una care m-a bântuit mulţi ani de la căderea comunismului încoace. De ce nu s-a transformat oare Rusia într-o ţară producătoare înfloritoare, precum China sau multe alte economii în curs de dezvoltare? Doar avea inteligenţa şi abilităţile necesare, o mână de lucru calificată şi relativ ieftină, resurse naturale nelimitate, tot spaţiul pe care şi l-ar fi putut dori pentru construirea noilor fabrici, o piaţă disperată după bunuri occidentale… Şi totuşi, când aţi văzut scris pe o etichetă a unui articol de îmbrăcăminte „Made în Russia” sau aţi cumpărat un computer, o cameră de luat vederi ori o piesă de mobilier fabricată în Rusia?

Există multe explicaţii pentru asta. Dar, de departe cel mai mare obstacol în calea investiţiilor străine (sau a creării unui centru financiar internaţional în Rusia) poate fi redus la un singur cuvânt – corupţia – un cuvânt atât de complex, încât un important om de afaceri rus mi-a

destăinuit că nu voi putea niciodată, occidental fiind, să-l înţeleg. „Hoţia”, mi-a spus, „nu este hoţia aşa cum o ştiţi dumneavoastră, ci este întreg sistemul, sistemul politic, organizarea financiară, poliţia, justiţia, guvernul, de la cel mai mic la cel mai mare. Toate sunt intercorelate şi inseparabile”.

Escroci şi hoţi

În capitolul 3 am descris felul în care IKEA a devenit una dintre primele companii care şi-au deschis magazine în Rusia condusă de Putin. Există acum 12 magazine în toată ţara, în care milioane de ruşi adoră să îşi petreacă sfârşitul de săptămână cumpărând mobilier modern la preţuri convenabile. IKEA a reuşit mai bine ca oricare altă instituţie să îmbunătăţească aspectul şi confortul apartamentelor construite în perioada sovietică. Şi totuşi, aparatul rusesc de stat, primarii locali, birocraţii, judecătorii, poliţia au făcut tot ce le-a stat în putere să împiedice realizarea acestui lucru. Asta nu pentru că ar fi fost împotriva intrării pe piaţă a companiei suedeze, ci pentru că, făcând parte din aparatul rusesc, nu îşi puteau imagina să nu obţină profituri fabuloase pentru ei înşişi. IKEA, pe bună dreptate, a refuzat să plătească şpăgile care ar fi putut să faciliteze lucrurile. Ba compania chiar a şi concediat doi directori importanţi, nu pentru că ar fi oferit mită, ci pentru că ar fi închis ochii în privinţa unei tranzacţii corupte între unul dintre subcontractanţii IKEA şi o companie de energie electrică. Atitudinea sa deontologică i-a cauzat probleme incredibile, care ar fi putut foarte uşor să împiedice ca unul dintre cele mai de succes magazine din lume să pătrundă pe piaţa rusească.

Tactica folosită cel mai des de către autorităţile corupte (şi aproape toate sunt corupte) pentru a stoarce bani dintr-o afacere este să inventeze o problemă (lipsa unei autorizaţii de exemplu), cerând apoi bani pentru ca acea „problemă” să fie

trecută cu vederea. Dacă mita nu este plătită, problema persistă, se retrage autorizaţia proiectului sau, şi mai rău, se cheamă poliţia, iar antreprenorul sfârşeşte în închisoare pentru „încălcarea" unei reglementări oarecare. Amploarea mitei depinde de anvergura companiei, aşa încât e normal că autorităţile ruse au văzut în IKEA o mare şi prietenoasă vacă de muls bani, în galben şi albastru.

Managerul IKEA din Rusia, Lennart Dahlgren, a venit la Moscova în 1998 şi a rămas aici timp de opt ani, luptându-se cu autorităţile pentru a deschide primele magazine IKEA şi „Mega mall-uri". A scris de atunci o carte autobiografică intitulată: *Despite Absurdity: How I Conquered Russia While It Conquered Me* (Luptând cu absurditatea: cum am cucerit Rusia în timp ce mă cucerea şi ea pe mine)[{180}], în care explică în detaliu şi cu mult umor de calitate misiunea sa aproape imposibilă de a face afaceri în Rusia, fără să dea mită. După ce compania terminase de construit primul său magazin în Solnecinogorsk, în afara Moscovei, cheltuind 40 de milioane de dolari, poliţia a apărut brusc şi a închis întreaga zonă de construcţie deoarece nu avea toate autorizaţiile necesare. „Pentru a construi un mare centru comercial precum IKEA sau Mega este necesară obţinerea a mai mult de 300 de autorizaţii diferite", povesteşte Dahlgren. Primarul raionului a cerut 10 milioane, apoi 30 de milioane de ruble (mai bine de un milion de dolari) pentru repornirea construcţiilor. Dahlgren a fost de acord să plătească aceşti bani, dar nu primarului, ci unui organizaţii caritabile, în mod deschis şi public. Gestul său a funcţionat.

Un an mai târziu, IKEA a încercat să deschidă un magazin imens în Kimki, o suburbie a Moscovei, dar a fost împiedicată deoarece centrul comercial funcţiona pe generatoare de rezervă şi nu fusese construită o reţea de racord. Pentru a

depăşi această problemă, IKEA a trebuit să construiască două poduri de 4 milioane de dolari şi să ofere un milion pentru dezvoltarea unui centru pentru copii. Fondatorul IKEA, Ingvar Kamprad, susţine că companiile de energie electrică şi termică ruseşti au înşelat compania cu 190 de milioane de dolari, cerându-i preţuri mai mari pentru electricitate şi gaze.

El consideră că acest lucru s-a întâmplat doar din cauza faptului că au refuzat să dea mită.

Banca Mondială publică anual un studiu în care sunt evaluate 183 de ţări din lume în funcţie de „uşurinţa cu care se fac afaceri". În 2011, Rusia s-a clasat pe locul 123, cu mult în urma altor foste state sovietice precum Georgia (pe locul 19) şi Kîrgîzstan (pe 44). În ceea ce priveşte „obţinerea autorizaţiilor de construcţie", Rusia se situează pe locul 182, având în urma sa doar Eritreea.{181}

Dahlgren a dorit să aranjeze o întâlnire între proprietarul IKEA, unul dintre cei mai bogaţi oameni din lume, o persoană entuziastă şi dornică să facă afaceri în Rusia, şi Putin. I l-au pasat iniţial viceprim-ministrului, dar apoi Dahlgren a avut ocazia de a discuta cu cineva din anturajul lui Putin, care i-a declarat că nu credeau că IKEA chiar voia să aibă o întâlnire cu Putin. Dahlgren povesteşte: „Nu ştiam dacă vorbesc serios sau glumesc, dar mi-au spus: «IKEA este zgârcită, iar taxa în curs pentru o întâlnire cu Putin este de la 5 la 10 milioane de dolari, taxă pe care voi nu o veţi plăti niciodată»".

Revista *New Times* a citat surse din guvern spunând că o întrevedere cu vicepremierul costă, în schimb, doar 150 000 de dolari. Un cetăţean de rând i-a scris preşedintelui Medvedev pe contul său de Twitter că, în februarie 2011, a solicitat o întâlnire cu şeful de cabinet, Vladislav Surkov, pentru care i s-au cerut 300 000 de dolari. Medvedev i-a răspuns că: „I-am arătat mesajul tău

lui Surkov. Sună la biroul lui. Spune-i cine încearcă să îţi ceară bani".

Se înţelege de la sine că toate sugestiile de acest fel, cum că oficialii de la vârf ar oferi audienţe numai în schimbul unor mite, sunt negate la nivel oficial. Pe de altă parte, nu există nici o încercare de a ascunde gradul de răspândire a fenomenului în întreaga Rusie cu toate că el a atins cote extraordinare sub actuala conducere. La o întâlnire de la Kremlin dedicată corupţiei, desfăşurată în 29 octombrie 2010, Medvedev personal a declarat că Rusia pierde până la 33 de miliarde de dolari pe an din cauza corupţiei. Oficialii însărcinaţi cu achiziţiile de stat adună atât de mulţi bani din mitele oferite de furnizori, încât această cifră constituie oficial o zecime din toate cheltuielile bugetare. Conform procurorului militar şef, 20% din bugetul militar alocat cheltuielilor de aprovizionare ajunge să fie furat de către oficialii corupţi.{182} În ansamblu, conform declaraţiilor lui Medvedev, „nivelul furturilor ar putea fi redus cu un trilion de ruble, conform celor mai precaute estimări. Iar asta înseamnă că deja am înţeles că [în sfera achiziţiilor de stat] birocraţii şi alţi oameni de afaceri lipsiţi de scrupule care lucrează în acest domeniu fură sume uriaşe de bani".{183} Un raport independent situează nivelul corupţiei chiar şi mai sus, la 300 de miliarde de dolari pe an, sumă egală cu un sfert din PIB.{184}

Criza financiară nu a produs nici o schimbare în lumea corupţiei din Rusia: între 2008 şi 2009, valoarea medie a mitei în Rusia aproape că s-a triplat, conform unui raport oficial al Ministerului de Interne, ajungând la mai bine de 23 000 de ruble (776 de dolari).

Până în iulie 2010, conform aceleiaşi instituţii, valoarea medie a mitei a atins suma de 44 000 de ruble (1 500 de dolari), iar până în 2011, a ajuns la suma incredibilă de 300 000 de ruble, sau 10 000 de dolari. Şeful Departamentului Principal al

Securităţii Economice din cadrul Ministerului de Interne, Denis Sugrobov, a declarat în faţa reporterilor: „Oficialii însărcinaţi cu achiziţionarea şi plasarea de comenzi pentru nevoile statale şi municipale sunt cei mai infectaţi de virusul luării de mită“. Directorul biroului Transparency International din Moscova a adăugat că „10 000 de dolari este mita *medie* în afaceri, fără să fie incluse «mega proiectele». Este vorba de mita oferită de întreprinderile mijlocii oficialilor statului”.

Ciudat este că în timp ce aceşti anchetatori sunt la curent cu valoarea medie a mitei, se pare că nu ştiu şi către cine sunt plătite aceste mite, sau cel puţin se întâmplă foarte rar să acţioneze în consecinţă. În ceea ce priveşte factorul de intimidare a investitorilor străini, cauzat de gradul ridicat de corupţie, este de ajuns să analizăm indicele de corupţie stabilit de Transparency International, prin care toate ţările lumii sunt clasificate în funcţie de nivelul de corupţie perceput printre oficialii publici şi politicieni. Din 1996, Rusia a căzut de pe locul 46 în lume, pe 82 în 2000, odată cu venirea lui Putin la putere, pentru ca în 2010 să ajungă pe 154. Iar asta înseamnă, cu alte cuvinte, că există numai câteva ţări în lume care sunt considerate a fi mai corupte decât Rusia.

Au existat totuşi şi câteva mici succese în combaterea corupţiei. La o întâlnire desfăşurată la Kremlin, în 10 august 2010, şeful Corpului Prezidenţial de Control, Konstantin Ciuicenko, i-a prezentat preşedintelui Medvedev raportul unui bilanţ al echipamentelor medicale achiziţionate de spitalele de stat. El descoperise, printre altele, că se cheltuiseră 7,5 miliarde de ruble (250 de milioane de dolari) pe 170 de tomografe, multe dintre ele costând „dublu sau triplu” faţă de preţurile cerute de producător. Ciuicenko era de părere că fondurile publice erau utilizate „în mod ineficient”. Replica lui Medvedev a fost, însă, una

aspră: „Ştiţi, cred că nu e vorba numai de corupţie aici, ci de un furt complet cinic şi neruşinat din fondurile publice. Oamenii care săvârşesc aceste fraude nu au nici o fărâmă de ruşine şi conştiinţă”. {185} Asta a dus la punerea sub acuzare a o serie de oficiali responsabili pentru achiziţiile medicale, nu doar de la baza ierarhiei, ci şi din însăşi administraţia prezidenţială. Doi dintre ei, Vadim Mozaev şi Andrei Voronin, operau în acest fel: anunţau anumiţi producători de echipament medical (cum ar fi Toshiba) că au fost puşi pe o listă neagră fictivă, care îi împiedica să participe la licitaţiile pentru achiziţii publice, şi se ofereau să scoată aceste companii de pe listă dacă erau dispuse să plătească un milion de dolari în schimb. Toshiba a denunţat tentativa de escrocare la poliţie, care, în urma unei anchete, i-a arestat pe cei doi oficiali responsabili, Voronin fiind condamnat la trei ani de închisoare.{186} Într-un alt caz foarte mediatizat, şeful administraţiei medicale din cadrul Ministerului Apărării, Aleksandr Belevitin, a fost arestat în 2 iunie 2011 pentru luarea sumei de 160 000 de dolari ca mită de la furnizorul străin al unui tomograf.{187}

Uneori, totuşi, pare că legislaţia Statelor Unite, Legea Practicilor Corupte Străine (FEPA), este mult mai eficientă în descoperirea acţiunilor de corupţie din Rusia, decât oricare din legile ruşilor. În 2010, producătorul american de ATM-uri Diebold s-a supus legii FEPA, concediind cinci manageri de vârf din filiala sa rusă, după ce a descoperit că oferiseră mită oficialilor pentru obţinerea unor contracte. Producătorul german de automobile Daimler a intrat sub incidenţa legii FEPA pentru dare de mită în valoare de mai bine de 3 milioane de euro, în schimbul obţinerii unor contracte de vânzare către clienţi guvernamentali ruşi. Automobilele au fost cumpărate în mare parte de către Ministerul de Interne, Ministerul Apărării şi „garajul pentru obiective speciale” care

aprovizionează elita politică. Daimler a virat aceşti bani în nişte conturi offshore. După o lungă amânare, preşedintele Medvedev a ordonat în noiembrie 2010 începerea unei anchete în acest caz.[188].

Corupţia merge mână în mână cu lipsa unei justiţii independente. Puţine lucruri s-au schimbat, în ciuda apelurilor lui Medvedev pentru încetarea a ceea ce el numea „nihilism legal". Cel mai faimos caz este cel al tânărului avocat Serghei Magniţki, care a murit în închisoare în noiembrie 2009, după ce fusese arestat de aceiaşi oficiali care îl acuzaseră de fraudă. Magniţki era un avocat ce reprezenta o firmă cu sediul în Marea Britanie, Hermitage Capital, investitorul străin cu cel mai mare portofoliu din Rusia. Fondatorul firmei, Bill Browder, făcuse multe pentru a atrage investitori în Rusia şi era un suporter autoproclamat al lui Vladimir Putin. Acesta chiar a lăudat arestarea lui Mihail Hodorkovski, ca o tentativă de curăţare a mediului de afaceri rus. O parte din strategia sa însemna promovarea unor practici corporatiste sănătoase şi eliminarea corupţiei din companiile ruseşti în care investise, pentru a le creşte preţul acţiunilor, dar şi profiturile. În noiembrie 2005, după ce încercase să oblige o companie petrolieră discretă, Surgutneftegaz (despre care se zvoneşte că ar avea legături cu Putin), să dezvăluie structura acţionariatului său, Browder a fost trecut pe lista neagră drept o „ameninţare pentru securitatea naţională" şi i s-a interzis accesul în Rusia. În luna iunie a anului următor, după cum susţine Hermitage, câţiva ofiţeri anticorupţie au făcut o serie de descinderi la birourile din Moscova ale companiei, folosind documentele fiscale şi ştampilele acesteia pe care le-au sustras pentru a săvârşi un furt extraordinar din bugetul de stat rus. Ancheta desfăşurată de Magniţki a scos la iveală membrii unei organizaţii criminale care în colaborare cu nişte oficiali corupţi au folosit

documentele furate pentru a recupera în mod fraudulos suma de 230 de milioane de dolari din taxele plătite de trei filiale ale Hermitage. Când Magniţki i-a acuzat în mod oficial de fraudă pe ofiţerii care descinseseră la birourile Hermitage, aceiaşi poliţişti l-au arestat pe loc şi l-au aruncat în închisoarea Butîrka, unde a fost reţinut fără proces timp de 11 luni în condiţii mizere. Magniţki s-a îmbolnăvit grav, fiindu-i refuzat accesul la tratament, şi a murit în 16 noiembrie 2009. Nu există nici o constatare medicală a ultimei ore din viaţa sa, iar rudele au descoperit că avea degete rupte şi vânătăi pe tot corpul. Conform unui raport efectuat de către Consiliul pentru Drepturile Omului instituit de preşedintele Medvedev, în ultimele ore din viaţă, când a avut nevoie de îngrijiri medicale urgente, opt ofiţeri l-au încătuşat şi l-au dus într-o încăpere mică, în care Magniţki a fost bătut şi abandonat mai bine de o oră, până când a murit. În acest timp, echipajului ambulanţei care aştepta afară i-a fost refuzat accesul.{189}

Povestea lui Magniţki pare coşmarul kafkian al unui individ distrus de un sistem nemilos şi impenetrabil, în care oamenii care ar trebui să garanteze respectarea legii sunt aceia care o şi încalcă, iar infractorii au ocazia de a-l judeca pe cel care i-a acuzat. Hermitage a desfăşurat de atunci o serie de anchete detaliate în acest caz şi a alcătuit un dosar impresionant de dovezi. Anchetele au scos la iveală sume colosale de bani aflate în conturi din străinătate, aparţinând unui anume Vladlen Stepanov, soţul Olgăi Stepanova care, în calitate de şef al Inspectoratului Financiar nr. 28 din Moscova, autorizase „rambursarea taxelor” către companiile fictive. Averea soţilor Stepanov este estimată la 39 de milioane de dolari (de 1 000 de ori mai mare decât venitul lor comun declarat). Aceştia deţin vile de lux în Golful Persic şi în Marea Adriatică, şi încă una în apropierea Moscovei, în valoare de 20 de milioane de dolari.

Nu-i rău pentru un simplu funcţionar fiscal de stat. Presupuşii lor complici din administraţia financiară şi poliţie au la rândul lor averi fabuloase. Hermitage a reuşit să identifice bunuri în valoare de 3 milioane de dolari, obţinute, de exemplu, de către familia locotenent-colonelului Artiom Kuzneţov (al cărui salariu oficial este de 10200 de dolari), în anii după arestarea lui Magniţki.{190}

În Rusia, acuzaţiile aduse de Hermitage au rămas necercetate. În urma raportului întocmit de Consiliul său pentru Drepturile Omului, preşedintele Medvedev a numit moartea lui Magniţki o „crimă". Mai mulţi ofiţeri de rang înalt din închisoare au fost concediaţi, iar doi medici ai închisorii au fost acuzaţi într-un final de neglijenţă. Deşi raportul a mai scos la iveală şi o serie de nereguli fundamentale din procesul de urmărire a lui Magniţki (inclusiv faptul că acesta fusese anchetat exact de oamenii împotriva cărora depusese mărturie), cei care se presupune că ar fi responsabili pentru uriaşa fraudă pe care i-au înscenat-o au rămas nepedepsiţi, ba chiar unii dintre anchetatori au fost recompensaţi şi promovaţi pentru serviciile aduse. Astfel, inspectorul fiscal acuzat de Hermitage, Olga Stepanova, lucrează acum la Rosoboronpostavka, agenţia de achiziţii a Ministerului Apărării, al cărui ministru, Anatoli Serdiukov, s-a nimerit să fie un fost şef al Biroului Federal pentru Taxe şi Impozite.

În iulie 2011, Departamentul de Stat american a anunţat impunerea unei interdicţii de viză pentru acei oficiali de stat ruşi despre care se crede că ar avea legătură cu moartea lui Magniţki. Dar, în loc să ancheteze cazul scos la iveală de către Hermitage, Kremlinul a anunţat represalii, trecând pe lista neagră anumiţi cetăţeni americani. Cât de sus urcă legăturile ticăloşilor Rusiei, care sunt atât de evidente la nivelul de jos şi mijlociu al statului?

Pur şi simplu, la nivelul de sus al ierarhiei nu există fapte verificabile de corupţie, ci doar o sumedenie de speculaţii, bârfe, acuzaţii şi probe neesenţiale. Este drept că Putin nu se sfieşte să se afişeze purtând ceasuri extrem de scumpe care sugerează un venit cu mult peste cel oferit de salariul său de la stat, la fel cum nici Dmitri Medvedev nu o face. Mai multe site-uri de internet au publicat fotografii ale celor doi purtând ceasuri care costă mai mult decât salariul lor pe tot anul.

Este celebră afirmaţia comentatorului Stanislav Belkovski, cum că ar avea „probe" că averea lui Vladimir Putin s-ar ridica la 40 de miliarde de dolari. Conform lui Belkovski, Putin controlează 37% din acţiunile companiei de extracţie a petrolului, Surgutneftegaz, ar deţine 4,5 % din Gazprom şi cel puţin 75% dintr-o companie secretă cu sediul în Elveţia, care se ocupă cu comercializarea petrolului, Gunvor, fondată de un prieten de-al său, Ghennadi Timcenko.{191} Din păcate nu există nici o modalitate de a verifica aceste afirmaţii, iar Belkovski este cunoscut ca fanfaron din fire. Însuşi Putin a descris aceste afirmaţii ca fiind „doar nişte mizerii culese din nasul cuiva şi mânjite pe bucăţi de hârtie". Un important om de afaceri rus, care îi cunoaşte atât pe Putin, cât şi pe Timcenko, mi-a spus că aceste sume sunt absurde şi că Putin nici măcar nu are nevoie de asemenea sume uriaşe de bani deoarece, asemenea unui boss mafiot, poate să *aibă* pur şi simplu tot ce îşi doreşte. Importantă nu este deţinerea unor bunuri, ci controlul, reţeaua de relaţii.

Este de netegăduit, desigur, că a existat un cerc de oameni de afaceri apropiaţi lui Putin care au acumulat averi uriaşe în timpul mandatelor lui de preşedinte.{192} Şi ar fi surprinzător dacă prietenii nu s-ar simţi îndatoraţi faţă de el.

Conform unui clasament al celor mai bogaţi oameni din Rusia publicat de revista *Finans* în

februarie 2011, Ghennadi Timcenko se situează pe locul al 17-lea, cu o avere personală de 8,9 miliarde de dolari. Compania acestuia, Gunvor, a devenit cea de-a treia companie ca mărime care se ocupă de comercializarea petrolului, livrând o treime din exporturile Rusiei, inclusiv acelea ale celor mai mari companii de stat, Rosneft şi Gazprom Neft. Timcenko şi Putin se cunosc încă de pe vremea când acesta din urmă lucra la primăria oraşului Sankt-Petersburg. Conform ziarului *Financial Times,* arhivele companiilor arată că cei doi au lucrat împreună la începutul anilor ’90 într-o companie cunoscută sub numele de Golden Gates, înfiinţată pentru a construi un terminal petrolier în portul din Sankt-Petersburg, dar care a pierdut în faţa crimei organizate. Arhivele parlamentare locale arată că o companie deţinută de Timcenko mai era şi „beneficiara, sub o schemă învăluită în scandal, a unei cote mari pentru export de petrol contra alimente, orchestrată de Putin pe când lucra ca şef al comitetului de relaţii economice externe din cadrul administraţiei primăriei, în 1991“. De asemenea, se mai spune şi că Timcenko ar avea legături apropiate cu Surgutneftegaz, compania petrolieră loială Kremlinului a cărei structură partenerială nu se cunoaşte[193].

Arkadi şi Boris Rotenberg, partenerii de judo ai lui Putin din tinereţe, au fiecare o avere estimată la 1,7 miliarde de dolari. Una dintre companiile lui Arkadi a primit o serie de contracte importante pentru pregătirea Jocurilor Olimpice de la Soci din 2014, iar alta este implicată în construirea gazoductului Nord Stream care trece pe sub Marea Baltică. Fraţii Rotenberg, în schimb, au fondat împreună cu Ghennadi Timcenko clubul de judo Iavara-Neva, al cărui preşedinte onorific este chiar Putin (printre managerii săi numărându-se, întâmplător, viceprim-ministrul Viktor Zubkov).

Iuri Kovalciuk, vecinul lui Putin în cooperativa de vile Ozero, din anii ’90, este acţionarul majoritar al Băncii Rossia şi al National Media Group, având o avere estimată la 970 de milioane de dolari. În februarie 2011, grupul său media, care controla deja două posturi naţionale de televiziune, RenTV şi Kanal 5, a cumpărat de la Roman Abramovici 25% din acţiunile unuia dintre cele mai populare posturi ruseşti, Kanal 1, pentru doar 150 de milioane de dolari. Conform unui raport despre corupţie întocmit de opoziţie, activele Băncii Rossia au crescut de la 236 de milioane de dolari la începutul lui 2004, la 8,2 miliarde de dolari în octombrie 2010, fiind obţinute în special prin achiziţionarea, la preţuri reduse, a unor active importante ale Gazpromului.{194}

Nikolai Şamalov, un alt vecin de vilă şi coproprietar al Băncii Rossia, deţine o avere de 590 de milioane de dolari. Numele său a ajuns în atenţia presei la finalul lui 2010, în legătură cu nişte zvonuri de senzaţie, cum că, în sudul Rusiei, într-o localitate numită Ghelendjik, lângă Soci, s-ar fi construit un „palat” pentru Putin. Pe internet au apărut o serie de fotografii făcute din avion cu un palat asemănător cu cel de la Versailles, indicându-se şi locul unde era situat – la capătul unui drum izolat de lângă coasta Mării Negre. Şamalov s-a dovedit a fi proprietarul oficial al „vilei”. Cu toate acestea, unul dintre foştii săi parteneri de afaceri, Serghei Kolesnikov, susţinea că ar fi deţinut dovezi cum că palatul fusese de fapt comandat de către Departamentul pentru Proprietăţi al Kremlinului, în 2005, când era Putin preşedinte, şi că fusese construit pentru folosinţa sa personală. *Novaia Gazeta* a publicat ulterior ceea ce susţinea că ar fi o copie autentificată a contractului original pentru construirea palatului, semnată de Vladimir Kojin, administratorul proprietăţilor Kremlinului. Când jurnaliştii de investigaţii au încercat să viziteze palatul, agenţi

de pază ai statului le-au interzis accesul, chiar dacă locul se presupunea a fi proprietatea personală a lui Şamalov. Întreaga poveste a ieşit la iveală după ce Kolesnikov i-a adresat o scrisoare deschisă preşedintelui Medvedev prin care îi cerea să ancheteze reclamaţiile sale. El fusese implicat personal în proiect până în 2009, când a fost înlăturat pentru că ar fi atras atenţia asupra unor acte de corupţie. Kolesnikov susţinea că la ridicarea palatului se folosea o companie de construcţii de stat şi că o serie de fonduri de stat fuseseră direcţionate în mod ilegal înspre acest proiect. Kremlinul şi purtătorul de cuvânt al lui Putin au negat, desigur, afirmaţiile acestuia. În martie, în încercarea, se pare, de a înăbuşi scandalul, Şamalov a vândut palatul unui alt om de afaceri, Aleksandr Ponomarenko, un partener de-al lui Arkadi Rotenberg, fără a fi, însă, un apropiat de-al lui Putin.

Reţeaua de corupţie care înghite atât de mult din averea ţării influenţează viaţa fiecărui cetăţean rus, de la şoferul care mituieşte un poliţist de circulaţie la micul proprietar de magazin care oferă bani unui agent de la Direcţia de Sănătate Publică pentru obţinerea unui aviz fals de salubritate şi până la funcţionarul de la Kremlin care escrochează cu milioane de dolari vreo companie comercială străină.

Procurorul spaniol Jose Grinda Gonzalez, care a condus o lungă anchetă cu privire la mafia rusească din Spania, soldată cu 60 de arestări, a ajuns la concluzia că era imposibil să deosebeşti activităţile guvernului de cele ale grupărilor criminale. Conform unei telegrame publicate pe site-ul de internet Wikileaks, acesta le-a mărturisit diplomaţilor americani că Rusia devenise practic un „stat mafiot” şi că existau „legături dovedite între partidele politice ruse, crima organizată şi traficul de arme”, arătând că autorităţile recurgeau la grupările de crimă organizată pentru a desfăşura

operaţiuni pe care „guvernul nu s-ar fi cuvenit să le facă”, cum ar fi vânzarea de arme kurzilor pentru destabilizarea Turciei. Orice şef de clan interlop care sfida FSB-ul ar fi putut fi „eliminat” fie prin omorâre, fie prin „aruncarea lui după gratii pentru a nu mai concura la deţinerea influenţei”.[195]

Corupţia nu este doar o piedică în calea investiţiilor şi un distrugător al economiei, ci este controversată şi din punct de vedere politic. Opoziţia a denumit partidul lui Vladimir Putin, Rusia Unită, „partidul escrocilor şi al hoţilor”, un slogan pe care sunt sigur că majoritatea ruşilor îl recunosc, cu atât mai mult cu cât Rusia Unită a încercat să-l dea în judecată pe iniţiatorul ei, Aleksei Navalni, pentru calomnie.

Navalni este avocat, om de afaceri şi activist politic de vreo 35 de ani, iar misiunea lui este să elimine unul câte unul straturile de mizerie din lumea afacerilor corporatiste ruse. El a descoperit acte de corupţie de proporţii fabuloase, fiind în acelaşi timp unul dintre cei mai populari bloggeri din internetul rusesc. Navalni a cumpărat acţiuni în companii controlate de stat precum Gazprom, Rosneft şi Transneft (care administrează conductele de petrol ale statului) şi a început să ancheteze situaţia lor financiară. Unele dintre descoperirile sale au dus la începerea unor anchete penale, provocând însă furia autorităţilor. Într-un caz, a descoperit că Gazpromul cumpăra gaze de la o întreprindere mică, Novatek, printr-un intermediar, Transivenstgas, deşi ar fi putut să le cumpere direct la un preţ cu 70% mai mic. Intermediarul a direcţionat cel puţin 10 milioane de dolari din diferenţă către o companie frauduloasă de consultanţă. Într-un alt caz, VTB, o importantă bancă de stat, a cumpărat 30 de instalaţii de foraj din China, din nou la un preţ foarte umflat, printr-un intermediar care a păstrat diferenţa de 150 de milioane de dolari. Cea mai senzaţională afirmaţie a sa este că Transneft ar fi

delapidat „cel puţin 4 miliarde de dolari” în timpul construirii unei conducte de petrol lungă de 4 000 de kilometri, din Siberia de Est până la Oceanul Pacific.[196]

Navalni îşi publică anchetele pe un blog rusesc, Live Journal, şi are nenumăraţi fani pe Twitter. Recent a fondat un nou site, Rospil.info, „de luptă împotriva birocraţilor care se folosesc de sistemul de achiziţii de stat pentru a se îmbogăţi”. Site-ul valorifică o decizie mai veche de-a preşedintelui Medvedev de a posta toate licitaţiile publice pe internet. Navalni îşi roagă, aşadar, cititorii să semnaleze orice act care trezeşte suspiciuni („de exemplu, un contract de 5 milioane de ruble pentru crearea unui site guvernamental, cu un termen limită de depunere a înscrierilor de o săptămână"), astfel încât experţii să le poată analiza şi verifica mai apoi. În urma unor asemenea denunţuri, zeci de licitaţii dubioase au fost deja anulate: site-ul susţinea în august 2011 că ar fi dejucat contracte corupte în valoare de 7 miliarde de ruble[197], printre care cererea unui guvernator regional de a cumpăra 30 de ceasuri de mână din aur şi diamante („un cadou pentru a ne onora profesorii"), o comandă a Ministerului de Interne pentru un pat din lemn rar suflat cu aur şi sculptat manual, dar şi o comandă de la autorităţile din Sankt-Petersburg pentru blană de nurcă în valoare de 2 milioane de ruble pentru 700 de pacienţi internaţi într-o clinică de psihiatrie.[198]

Capitolul 13 – Tandemologie

O bicicletă construită pentru doi

Încă de la instalarea lui Medvedev în funcţia de preşedinte şi a lui Putin în cea de prim-ministru, ruşii şi străinii deopotrivă au căutat semne care să indice posibile diferenţe între cele două jumătăţi ale „tandemului" conducător. Deosebirile dintre ei sunt mai mult de ordin stilistic decât de substanţă. Căutările atât de meticuloase au dat naştere echivalentului modern al kremlinologiei, analizarea fotografiilor şi a frazelor în speranţa de a desluşi ce se petrece în cotloanele ascunse ale Kremlinului (sau în minţile lui Putin şi lui Medvedev) putând fi numită „tandemologie".

Diferenţele dintre cei doi bărbaţi sunt minimizate adesea din cauza lipsei unei schimbări reale de la venirea la putere a lui Medvedev, dar, desigur, lipsa de rezultate nu înseamnă implicit că nu se doreşte o schimbare. Aş putea argumenta că, deşi în privinţa politicii externe, aşa cum am putut vedea, nu exista aproape nici o diferenţă între cei doi politicieni, în privinţa economiei şi drepturilor omului, erau diferenţe de opinie. Mai mult, aceste diferenţe au devenit mai pronunţate în cea de-a doua jumătate a mandatului lui Medvedev, când s-a creat o anumită rivalitate între cei doi, fiecare părând să facă manevre pentru a deveni candidatul „puterii" la preşedinţie în alegerile din 2012. Cert este că cei doi bărbaţi şi-au creat două cercuri separate de susţinători, lucru care nu ar fi fost posibil dacă părerile lor ar fi fost identice. Ei ar fi putut, de fapt, să formeze nucleele a două partide politice diferite, oferind soluţii alternative pentru viitorul Rusiei. Motivul pentru care nu s-a întâmplat acest lucru este acela că Putin a ţinut de fiecare dată strâns frâiele situaţiei, plecând rareori urechea la soluţiile lui Medvedev. Acesta a devenit tot mai frustrat să stea pe scaunul din spate şi s-a

hotărât să candideze pentru un al doilea mandat prezidenţial. Dar cei doi căzuseră de acord dinainte să nu candideze unul împotriva celuilalt, iar Medvedev ştia că dacă Putin se hotăra să se întoarcă la Kremlin, atunci sigur s-ar fi întors. De data aceasta, miza era mai mare ca niciodată: la sfârşitul lui 2008, Medvedev prelungise durata mandatului de preşedinte de la patru la şase ani.

Printre primele gesturi de sfidare ale lui Medvedev, cel mai simbolic a fost acela de a-l primi în audienţă, în ianuarie 2009 pe editorul ziarului de opoziţie, *Novaia Gazeta,* la zece zile după ce unul dintre jurnaliştii săi fusese împuşcat de un asasin plătit. Pentru a înţelege greutatea acestui fapt, trebuia să-i auziţi, aşa cum am făcut-o eu, pe membrii echipei lui Putin cum tunau şi fulgerau împotriva ziarului, pe care îl considerau ca inacceptabil. Este vorba despre acelaşi cotidian care publica înainte atacurile viguroase ale Annei Politkovskaia împotriva sistemului lui Putin. Chiar şi oamenii prim-ministrului foloseau un limbaj obscen la adresa lui, susţinând că şi Putin era de aceeaşi părere. Ziarul, deţinut de către fostul preşedinte sovietic Mihail Gorbaciov în parteneriat cu proprietarul gazetelor londoneze *Evening Standard* şi *Independent,* Aleksandr Lebedev, este un combatant mic, dar răsunător, împotriva corupţiei şi a conducerii autoritare. Unul dintre tinerii săi reporteri, Anastasia Baburova, mergea pe o stradă din Moscova împreună cu un avocat pentru drepturile omului, Stanislav Markelov, când au fost amândoi împuşcaţi mortal. Markelov, care apăra victimele atrocităţilor comise de ruşi în Cecenia şi activiştii antifascişti, colaborase strâns cu ziarul şi se crede că el ar fi fost ţinta principală a asasinului, în timp ce Baburova a fost omorâtă pentru eliminarea martorilor.

După asasinat, într-o acţiune ce contrasta puternic cu reacţia blândă a lui Putin legată de moartea Annei Politkovskaia, preşedintele

Medvedev l-a sunat pe Dmitri Muratov, editorul ziarului, care povesteşte: „Ne-a invitat pe mine şi pe Gorbaciov la Kremlin să discutăm situaţia. Nu mă aşteptam la asta. Când ne-am întâlnit, şi-a exprimat condoleanţele şi chiar a şi menţionat numele părinţilor Anastasiei fără să consulte vreo notiţă". Muratov susţine că Medvedev i s-a părut complet sincer, şi mi-a amintit: „Când a fost ucisă Anna Politkovskaia, Putin a declarat că moartea ei a afectat mai mult decât viaţa ei ţara!" Muratov subliniază faptul că, spre deosebire de ucigaşii Annei Politkovskaia, cei care i-au asasinat pe Baburova şi Markelov, membri ai unei grupări neonaziste, au fost descoperiţi şi condamnaţi la închisoare pe viaţă.[199]

Când Muratov i-a mărturisit că uciderea a patru dintre jurnaliştii săi, începând cu anul 2000, l-au făcut să se întrebe dacă nu ar fi mai bine să desfiinţeze ziarul, Medvedev i-a răspuns: „Slavă Domnului că există acest ziar". A fost chiar de acord să ofere presei ruse primul său interviu în calitate de preşedinte, în *Novaia Gazeta,* cel mai urât ziar de către Putin, şi i-a spus lui Muratov: „Ştiţi de ce? Pentru că nu aţi încercat niciodată să linguşiţi pe nimeni". În interviul acordat trei luni mai târziu, Medvedev s-a distanţat în mod public de ideea lui Putin de „contract social" prin care statul oferea stabilitate cetăţenilor săi şi un anumit grad de prosperitate în schimbul docilităţii politice. „Nu poţi să pui în balanţă democraţia cu bunăstarea", a declarat Medvedev. El avea să-i ofere Rusiei atât libertatea, cât *şi* prosperitatea.

Chiar în ziua publicării articolului, 15 aprilie, Medvedev a ţinut o şedinţă extraordinară a Consiliului Prezidenţial pentru Drepturile Omului. Întâlnirea a durat mai multe ore, dar Medvedev a dat dispoziţie echipei sale să publice desfăşurarea acesteia pe etape pe site-ul său, o idee fără precedent până atunci, care garanta transmiterea în

întregime a cuvintelor sale şi a orice aveau de spus activiştii pentru drepturile omului.

Medvedev i-a criticat pe acei oficiali care încercaseră să împiedice dreptul la protest sau care anchetaseră ONG-urile, recunoscând că „maşinăria guvernamentală" era „impregnată de corupţie". O parte din discuţie s-a concentrat pe evocarea oficială a istoriei ruse, într-un moment în care democraţii erau îngrijoraţi de tendinţa tot mai accentuată de minimalizare a monstruozităţii reprezentată de stalinism. Unul dintre vorbitori, Irina Iaşina, fost vicepreşedinte al Fundaţiei Rusia Deschisă a lui Mihail Hodorkovski, a vorbit foarte direct despre moştenirea comunistă: „Ţara noastră a primit o moştenire teribilă. Pe tot parcursul secolului XX, valoarea vieţii umane a fost negată, iar drepturile omului au fost călcate în picioare, ca să mă exprim blând. Dar acum noi, copiii şi nepoţii celor care au trăit în acest secol, trebuie să încercăm să schimbăm cumva situatia".

Medvedev a replicat: „Trebuie să-i dau dreptate domnişoarei Iaşina, spunând că tot secolul XX a reprezentat un refuz al valorii vieţii umane".

Şase luni mai târziu, într-un videoblog publicat de Ziua Comemorării Victimelor Represiunilor Politice, preşedintele Medvedev părea să lovească în autorii noilor manuale şcolare, care încercau să-l prezinte pe Stalin într-o lumină mai bună, spunând: „Haideţi să ne gândim puţin: milioane de oameni au murit în urma terorii şi a falselor acuzaţii, milioane. Aceşti oameni au fost privaţi de toate drepturile, chiar şi de dreptul la o înmormântare decentă şi omenoasă; ani de zile numele lor au fost pur şi simplu şterse din istorie. Din păcate, şi astăzi mai poţi auzi voci care susţin că acele victime nenumărate au fost justificate de vreun scop naţional suprem. Sunt de părere că nu se poate înregistra nici un fel de progres, succes sau aspiraţie naţională cu preţul suferinţelor şi pierderilor umane. Nimic nu poate fi mai presus de

valoarea vieţii umane. Şi nu există nici o scuză pentru represiune”.

Aceste declaraţii se diferenţiază mult de cele ale lui Putin care, în timpul mandatului său de preşedinte, a reinstaurat vechiul imn naţional sovietic, a cerut reintroducerea în şcoli a orelor de antrenament militar elementar din perioada sovietică şi a permis publicarea unui manual pentru profesorii de istorie, în care Stalin era descris drept un „administrator eficient”. Unul dintre motivele represiunilor lui Stalin, în timpul căruia milioane de oameni au fost încarceraţi sau ucişi, era prezentat ca fiind „obiectivul de a garanta eficienţa maximă a aparatului de guvernare”, în timp ce Marea Teroare din anii ’30 reuşise „crearea unei noi clase de guvernare potrivite pentru sarcina de modernizare în condiţiile unor resurse limitate”.

Acţiunile lui Medvedev nu s-au redus doar la „vorbărie de tip liberal”. El a făcut paşi mici, dar reali, care le-au ridicat moralul democraţilor. În ianuarie 2009, de exemplu, a blocat discret un proiect de lege susţinut de Putin, care ar fi extins definiţia trădării, incluzând aproape orice formă de critică adusă guvernului sau orice fel de contact cu străinii. Medvedev a declarat că a fost influenţat de protestele din mass-media şi societate împotriva schimbării propuse.

De asemenea, a mai luat măsuri şi pentru apărarea dreptului la protest. Încă din iulie, activiştii din opoziţie începuseră să organizeze mitinguri neautorizate în ultima zi a fiecărei luni cu 31 de zile, pentru a atrage atenţia asupra Articolului 30 din Constituţie, care garantează dreptul la întrunire. Mitingurile au fost sparte invariabil la numai câteva minute de către jandarmi, iar protestatarii au fost arestaţi. Duma a trecut apoi o lege prin care protestele în stradă erau şi mai mult restricţionate, dar în noiembrie, Medvedev a respins-o. Putin a declarat, în schimb,

că este normal ca poliţia să „bată demonstranţii în cap cu bastonul, dacă se află în locul nepotrivit”.

În iunie 2010, o lege a Dumei a extins atribuţiile serviciilor de securitate pentru a „lupta împotriva extremismului”. Legea ar fi permis FSB-ului să emită avertismente persoanelor despre care credea că „sunt pe cale” să comită o infracţiune, şi să le ameninţe cu pedeapsa, să le amendeze sau chiar să le reţină până la 15 zile pentru nerespectarea ordinelor. După ce Consiliul său pentru Drepturile Omului s-a plâns că legea „readucea la viaţă cele mai rele practici ale statului totalitar”, preşedintele Medvedev a reuşit să o atenueze, insistând: „Vreau să ştiţi că acest lucru a fost făcut din ordinele mele directe”.

În acest stadiu, Putin şi Medvedev nu s-au contrazis niciodată în mod deschis. Reprezentanţii lor se aflau însă într-o continuă bătălie a ideilor. Imediat după alegerea lui Medvedev în funcţia de preşedinte, a fost instituită o echipă de experţi liberală, Institutul pentru Dezvoltarea Contemporană (INSOR), acesta devenind preşedintele consiliului de administraţie. Directorul institutului, Igor Iurgens, susţine că preşedintele este de acord cu „unele, dar nu cu toate” părerile sale şi că în timp, Medvedev a virat, de fapt, tot mai mult în direcţia ideilor INSOR. În februarie 2010, institutul a publicat un lung raport intitulat „Rusia în secolul XXI: o viziune pentru viitor”, care sugera anularea multora dintre reformele politice ale lui Putin, propunând un sistem de tip occidental format din două partide, o presă fără imixtiunea statului, instanţe judecătoreşti independente, guvernatori regionali aleşi în mod direct şi un serviciu de securitate redus. Raportul a fost criticat imediat de către consilierul de imagine al lui Putin, Vladislav Surkov, care a declarat: „Nu puteţi crea democraţia în trei zile, nu puteţi transforma un copil în adult aşa, pur şi simplu”.

Dar în noiembrie, însuşi Medvedev şi-a întors armele împotriva mult-lăudatei „stabilităţi” a lui Putin, cuvintele sale amintind de acelea ale lui Gorbaciov, care numise perioada de guvernare comunistă de dinaintea venirii lui la putere „ani de stagnare”. Într-un videoblog, Medvedev părea să condamne guvernarea *de facto* monopartidă a partidului Rusia Unită al lui Putin: „Nu e nici un secret că deja de mai mult timp încoace au început să apară semnele unei stagnări în viaţa noastră politică, însăşi stabilitatea părând să se transforme într-o stagnare. O astfel de stagnare este la fel de dăunătoare atât pentru partidul de la conducere, cât şi pentru forţele din opoziţie. Dacă opoziţia nu are nici o şansă de a câştiga o luptă cinstită, atunci poate să decadă şi să devină marginală. Dacă partidul de la conducere nu pierde niciodată nici o alegere, nu face decât să se plafoneze, ajungând la rândul lui să decadă, la fel ca orice organism viu static. Din aceste cauze, a ajuns să fie necesară ridicarea nivelului de competiţie politică".

În ciuda încurajărilor aparente ale lui Medvedev adresate presei de a risca, Kremlinul şi-a păstrat controlul total asupra posturilor centrale de televiziune. La sfârşitul lui noiembrie, replicile de încheiere ale emisiunii săptămânale moderate de renumitul prezentator Vladimir Pozner au fost cenzurate deoarece făceau referire la moartea în închisoare a lui Serghei Magniţki. Un alt jurnalist de televiziune respectat, Leonid Parfionov, a profitat de o ceremonie de premiere pentru a lansa un atac tăios împotriva felului în care erau controlate buletinele de ştiri televizate, în mare parte tocmai de către cei prezenţi la ceremonie. Acesta a declarat că buletinele de ştiri începuseră să semene cu propaganda sovietică, fără să lase loc comentariilor critice, sceptice sau ironice despre prim-ministru sau preşedinte. „Corespondentul… nu este un jurnalist, ci un birocrat care urmează legile şi logica ascultării”, a susţinut Parfionov.

Ironia făcea ca însuşi Medvedev să se fi folosit chiar în septembrie de controlul asupra televiziunii de stat, recurgând la tehnici de propagandă falsă, luate parcă direct din manualul Partidului Comunist, pentru a-l discredita şi apoi a-l înlătura de la putere pe primarul corupt al Moscovei, Iuri Lujkov, gest care nu mai făcea nici o aluzie la înclinaţiile lui democrate. Încă de la abolirea de către Putin a alegerilor primarilor, nu se mai punea problema descotorosirii de Lujkov prin intermediul urnelor de vot, acest lucru trebuia făcut prin decret prezidenţial. Era însă nevoie de un motiv întemeiat, cu atât mai mult cu cât era vorba de un primar puternic, precum Lujkov. Practicile sale corupte nu puteau fi mai clare de atât: toată lumea ştia că soţia acestuia devenise cea mai bogată femeie din Rusia, odată cu obţinerea celor mai importante contracte de construcţii din Moscova pentru propria companie. Lujkov avea însă rădăcini puternice la Kremlin, fiind în funcţie încă de pe vremea lui Elţîn. Era încă foarte popular; în plus, transformase Moscova într-un exemplu strălucitor de renaştere postcomunistă, bucurându-se, pe deasupra, şi de sprijinul lui Putin. Dar Medvedev îşi dorea să se descotorosească de el, ultima picătură fiind criticile publice aduse de Lujkov deciziei preşedintelui de a opri construirea unei autostrăzi controversate care avea să treacă printr-o pădure seculară a Moscovei. La o şedinţă cu nişte jurnalişti din Sankt-Petersburg, Medvedev a adoptat limbajul lui Putin pentru a-l acuza pe Lujkov că „îşi zdrăngăne ouăle”, o expresie rusească bizară care înseamnă să vorbeşti prostii.

Medvedev a pus în funcţiune vechea maşină de propagandă, iar jurnaliştii „birocraţi” descrişi de Parfionov au fost rugaţi să asculte de stăpânii lor. Toate cele trei posturi principale de televiziune au transmis documentare care puneau într-o lumină proastă caracterul lui Lujkov. A fost criticată politica sa de „restaurare” a patrimoniului

arhitectural al Moscovei, prin care permisese dezvoltatorilor să păstreze doar faţadele clădirilor din secolul al XVII-lea, demolând însă interioarele. De asemenea, l-au mai învinuit şi pentru ambuteiajele din trafic şi au prezentat averea fabuloasă a soţiei sale. În plus, l-au ridiculizat că îşi petrecuse vara caniculară a lui 2010, pe când Moscova era acoperită de un smog toxic provenit de la incendiile de turbă, în străinătate sau îngrijindu-se de stupii săi de albine, în loc să-i asiste pe moscoviţi în suferinţele lor.

În 17 septembrie, Lujkov a fost chemat la Kremlin, unde şeful de cabinet al lui Medvedev i-a cerut să „plece fără scandal”. Dar Lujkov nu a plecat fără scandal. Mai întâi şi-a petrecut o vacanţă de o săptămână în Austria, după care, în 27 septembrie, i-a scris o scrisoare lui Medvedev în care i-a criticat pretenţiile de a fi un democrat, acuzându-l de lansarea unei „campanii de defăimare fără precedent” pentru a se descotorosi de un primar „mult prea independent şi mult prea incomod”. Lujkov a cerut restabilirea alegerilor pentru primărie şi a susţinut că singurul motiv pentru care Medvedev voia să se descotorosească de el era să îşi pună unul dintre propriii aliaţi în scaunul de primar, sporindu-şi astfel şansele la viitoarele alegeri prezidenţiale. „Aveţi două opţiuni”, i-a scris Lujkov: „concediaţi-mă, dacă aveţi motive suficient de întemeiate, ori distanţaţi-vă public de aceia care v-au făcut această favoare [a campaniei false de propagandă]”. În dimineaţa următoare, Medvedev l-a dat afară pe primar, invocând drept cauză „pierderea încrederii”.

A fost, totuşi, nevoie de încă două săptămâni pentru desemnarea unui alt primar, semn că Putin şi Medvedev nu au putut să cadă de acord asupra unui candidat. Într-un final, a fost ales Serghei Sobianin, mâna dreaptă a lui Putin, care era şi şeful său de cabinet, datorându-i întreaga sa carieră. Întâmplător, Sobianin cunoştea foarte

puţine lucruri despre capitala pe care trebuia să o conducă, deoarece locuise la Moscova doar cinci ani, timp în care observase faimoasele ambuteiaje din trafic exclusiv prin geamurile fumurii ale limuzinei oficiale, în timp ce gonea prin coloana specială rezervată elitelor. Şi dacă Lujkov avea dreptate să bănuiască că Medvedev îşi dorise să-şi instaleze unul dintre susţinători în scaunul de primar, atunci el pierduse în faţa lui Putin această bătălie importantă, şi avea să mai piardă multe altele pe viitor.

Încă de la începutul mandatului, încercarea lui Medvedev de a-şi crea o imagine liberală fusese subminată de menţinerea magnatului petrolului, Mihail Hodorkovski, la închisoare. Pedeapsa sa trebuia să ia sfârşit în 2011, dar duşmanii acestuia (Hodorkovski vorbeşte explicit de viceprim-ministrul Igor Secin) erau hotărâţi să-l ţină mai mult timp după gratii. Cu siguranţă că nu îşi doreau să fie eliberat înainte de alegerile parlamentare şi prezidenţiale. Aşa că, în februarie 2009, a fost iniţiat un al doilea proces. Noua învinuire care i se aducea nu era deloc plauzibilă. În primul proces fusese condamnat pentru fraudă şi evaziune fiscală, dar de data aceasta procurorii îşi doreau să dovedească că el, împreună cu unul dintre apărătorii săi, Platon Lebedev, furaseră toată cantitatea de petrol produsă de Iukos între 1998 şi 2003, petrol pe care înainte procurorii susţinuseră că Iukos îl vânduse, fără ca să plătească taxele aferente. Cum ar fi putut Hodorkovski să „fure" petrolul, dacă se stabilise că îl „vânduse"deja?

Apărarea a părut să câştige teren atunci când au venit să depună mărturie ministrul Industriei, Viktor Hristenko, şi fostul ministru al Economiei, Gherman Gref, aruncând îndoieli asupra acuzaţiilor aduse. „Dacă s-ar fi descoperit vreun act de delapidare, aş fi fost pus la curent", a declarat Gref. Hristenko a recunoscut că nu avea

cunoştinţă de dispariţia a milioane de barili de petrol.

Speranţele avocaţilor lui Hodorkovski nu au durat însă prea mult. Judecătorul trebuia să dea verdictul în 15 decembrie, dar reporterii veniţi la tribunal în acea dimineaţă au găsit afişată pe uşă o notă prin care se anunţa, fără nici un fel de explicaţie, că sentinţa fusese amânată până în ziua de 27. Poate că exista, totuşi, o explicaţie: a doua zi, 16 decembrie, prim-ministrul era aşteptat să ia parte la emisiunea anuală televizată, în care oferea răspunsuri întrebărilor primite prin telefon de la telespectatori, şi era foarte posibil să fie întrebat şi despre proces. Putea să fie foarte dificil şi mult prea târziu pentru ca Putin să mai poată influenţa verdictul. Dar a folosit totuşi întrebările puse la telefon pentru a interveni destul de neobrăzat în desfăşurarea procesului. Când a fost întrebat despre caz, Putin a declarat: „locul unui hoţ este la închisoare". Această frază suna ca un ordin direct dat judecătorului Danilkin, care tocmai în acel moment trebuia să ia o hotărâre. Chiar şi preşedintele Medvedev s-a opus unei astfel de intervenţii ostentative, declarând într-un interviu televizat: „Nici un oficial de stat nu are dreptul să îşi exprime poziţia referitor la vreun caz, înainte ca instanţa de judecată să fi emis verdictul". Era pentru prima dată când Medvedev făcea mai mult decât să-şi exprime părerile care difereau de cele ale lui Putin; această declaraţie reprezenta, de fapt, o mustrare publică.

Sugestia lui nu a produs însă nici o schimbare asupra rezultatului procesului-spectacol. Judecătorul Danilkin l-a găsit pe Hodorkovski vinovat, aşa cum îşi doreau *siloviki-i,* fiind condamnat la 14 ani în spatele gratiilor. Pedeapsa a fost contopită cu prima şi s-a aplicat retroactiv, de la arestarea lui în 2003. Astfel, Hodorkovski avea să fie eliberat abia în 2017.

Dacă în 2009 şi în 2010 preşedintele Medvedev a vorbit mult despre democraţie şi drepturile omului, luând ocazional şi măsuri pentru sprijinirea acestora, atitudinea prim-ministrului a devenit una din ce în ce mai bizară. Vladimir Putin a început să găsească tot mai mult timp în programul său foarte încărcat pentru acrobaţii în faţa presei, recurgând la o serie de ipostaze de etalare a virilităţii ce păreau să fie concepute pentru a demonstra că, în ciuda faptului că era cu 13 ani mai în vârstă decât Medvedev, era mai în formă şi mai puternic.

În august 2009, Putin a înotat la bustul gol în stil fluture la temperaturi foarte scăzute într-un râu siberian. A pozat îndelung în timp ce mergea la pescuit sau la călărie. În 2010, nu trecea nici măcar o lună fără o şedinţă foto – punând un dispozitiv de urmărire unui urs polar; conducând o motocicletă Harley Davidson la un raliu al motocidiştilor; stingând incendiile şi stropind cu apă din avion; trăgând cu arbaleta într-o balenă în marea învolburată; conducând o maşină de Formula 1 cu 240 de kilometri la oră. Presa nu a contenit din speculaţii, spunând că mersese prea departe în încercarea de a-şi întineri imaginea, după ce în luna octombrie apăruse la Kiev cu faţa umflată şi vânătă, purtând un strat gros de machiaj. „Nu are nici o vânătaie", a declarat purtătorul său de cuvânt. „A fost doar foarte obosit după o serie îndelungată de călătorii şi şedinţe. În plus, este posibil să-l fi dezavantajat lumina". Presa se întreba însă dacă nu îşi făcuse un face lift sau injecţii cu botox, asemenea prietenului său, veşnic tânărul Silvio Berlusconi.

Medvedev nu a încercat să se ridice la nivelul apariţiilor în posturi de om puternic ale lui Putin, deşi a început să meargă într-o manieră exagerat de ţanţoşă şi să facă nişte mişcări oarecum agresive ale gurii când vorbea, nu foarte diferite de cele ale lui Putin. Recuzita lui nu era alcătuită din

maşini rapide şi animale sălbatice, ci din ipad-uri şi mesaje pe Twitter.

Imaginea era vitală pentru cei doi bărbaţi, întrucât făceau apel la două tipuri diferite de alegători. Până la sfârşitul lui 2009 cu doar un an înainte de alegerile parlamentare şi prezidenţiale, două lucruri au devenit cât se poate de clare: faptul că amândoi îşi doreau să fie următorul preşedinte al Rusiei şi că Putin avea să decidă care dintre ei să meargă mai departe. Tandemul a devenit, până la urmă, un velociped.

2011: Blocaj din nou – campania falsă

Într-o anumită privinţă, întregul mandat al lui Medvedev a fost o campanie la foc mic pentru următoarele alegeri. Odată cu anul premergător alegerilor a început şi blocajul care a afectat Kremlinul condus de preşedinte şi Casa Albă condusă de prim-ministru, la fel cum se petrecuse şi înainte de ultimele alegeri. Abordarea asupra căreia se căzuse de acord era ca cei doi bărbaţi să „decidă împreună" care dintre ei va candida în 2012, şi să-şi anunţe decizia la momentul oportun. Oficialii ambelor campanii şi-au început manevrele, neştiind cum aveau să evolueze lucrurile. În cercurile cele mai înalte, purtătorii de cuvânt ai lui Medvedev şi ai lui Putin cântăreau fiecare cuvânt ca pe un diamant brut care să poată înclina balanţa într-o parte sau alta. În cercurile inferioare, însă, birocraţii se pregăteau să abandoneze nava dacă era necesar, atunci când situaţia avea să devină mai clară. În toate cercurile, oficialii se temeau să spună orice le-ar fi putut dăuna în viitor.

Mihail Dvorkovici (fratele lui Arkadi, consilierul economic al preşedintelui) scria pe blogul său: „Miniştrii, neştiind cine este şeful lor adevărat, se fâstâcesc, în încercarea de a îndeplini ordine adesea contradictorii. Nu-i de glumit când vine vorba să alegi între doi oameni, fiecare dintre

ei putând să devină preşedinte în 2012. Este suficientă o greşeală ca să devii un «cadavru politic» peste un an“.

La sfârşitul lui februarie, Peskov mi-a mărturisit că se aştepta la o „isterie” de mari proporţii peste numai câteva luni. Asta însemna că Putin era pe cale să-şi anunţe intenţia de a candida la preşedinţie. Dar nimic nu fusese încă făcut public şi starea de nesiguranţă a continuat.

Ambii „candidaţi” au pornit o campanie nedeclarată, începând cu o dispută caraghioasă despre alegerea mascotei pentru Jocurile Olimpice de la Soci. Putin s-a gândit să-şi dovedească abilitatea de a influenţa orice fel de decizie luată în ţară, prin simpla exprimare a unei opinii. Aşa cum îl pusese pe judecătorul din cazul lui Hodorkovski într-o poziţie imposibilă, declarând că „locul unui hoţ este la închisoare”, la fel a sugerat întâmplător că leopardul zăpezilor ar fi o mascotă potrivită pentru Jocurile Olimpice, la doar câteva ore înainte ca naţiunea să-şi exprime părerea în această privinţă printr-un vot televizat. Evident că leopardul zăpezilor a fost cel ales. Medvedev nu a fost încântat de asta. Două zile mai târziu, în timp ce vorbea despre ceva complet diferit, şi anume faptul că alegerea modelelor pentru o nouă carte de identitate universală în format electronic ar trebui să fie dezbătută pe internet, a adăugat caustic: „Sper că aceste dezbateri vor fi mai cinstite decât cele despre mascota Jocurilor Olimpice”.

Aveau să apară însă şi certuri mult mai serioase. În martie a izbucnit o neînţelegere deschisă între cei doi „candidaţi” despre reacţia lumii la represiunea dictată de colonelul Gaddafi asupra disidenţilor libieni. La şedinţa ONU ţinută pe această temă, Rusia s-a abţinut de la vot în privinţa Rezoluţiei 1973, care autoriza atacurile aeriene împotriva forţelor lui Gaddafi. Poziţia Rusiei era una de compromis: Medvedev îşi dorise să sprijine punctul de vedere al Occidentului, în timp ce

Ministerul său de Externe era împotrivă. Dar Putin a fost revoltat de această decizie, exprimându-şi opinia în mod public. În timpul unei vizite la o fabrică de rachete balistice din Republica Udmurtia, a asemuit rezoluţia ONU cu un „apel medieval la pornirea unei cruciade”. Putin a afirmat că era preocupat de „uşurinţa cu care erau luate deciziile de folosire a forţei în politica internaţională”, văzând în asta o continuare a tendinţei din politica Statelor Unite: „Pe vremea lui Clinton, au bombardat Belgradul, Bush şi-a trimis forţele armate în Afghanistan şi apoi, sub un pretext inventat, fals, şi-a trimis forţele în Irak. Acum e rândul Libiei, sub pretextul apărării populaţiei paşnice. Dar tocmai populaţia civilă este cea care ajunge să fie ucisă în atacurile aeriene. Unde sunt logica şi conştiinţa aici?”

La auzul cuvintelor lui Putin, o critică directă asupra propriilor decizii de a permite lansarea atacurilor aeriene occidentale, Medvedev şi-a ieşit din minţi. Politica externă era domeniul său, nu al prim-ministrului. La numai câteva ore după aceea, a chemat câţiva jurnalişti ruşi la vila sa şi a ieşit în grădină pentru a ţine un discurs lung şi ferm prin care dezaproba remarcile făcute de premier. Medvedev părea agitat, înghiţea cu greu şi smucea din umeri, în timp ce cataloga remarcile lui Putin ca „inacceptabile”. Comparaţia cu „cruciadele”, susţinea acesta, ar putea duce la un conflict între civilizaţii. „Să nu uităm”, a continuat, „care sunt, până la urmă, motivaţiile din spatele rezoluţiilor luate de Consiliul de Securitate. Aceste rezoluţii au fost aprobate ca reacţie la acţiunile autorităţilor libaneze. De aceea am luat aceste decizii. Sunt de părere că e vorba despre nişte decizii echilibrate şi care au fost analizate cu foarte mare grijă. Am sprijinit prima rezoluţie a Consiliului de Securitate şi ne-am abţinut de la vot la a doua. Am luat aceste decizii în mod conştient, cu scopul de a preveni escaladarea violenţelor… Ar fi greşit să începem

să ne agităm acum şi să spunem că n-am ştiut ce facem. Am hotărât în deplină cunoştinţă de cauză. Acestea au fost instrucţiunile pe care le-am dat Ministerului de Externe şi pe care acesta le-a şi îndeplinit".

Era a doua oară (după incidentul cu Hodorkovski), când preşedintele Medvedev îl punea cu fermitate la punct pe prim-ministrul Putin. Nu a fost nici o surpriză când, peste o săptămână, secretara de presă a lui Medvedev, Timakova, a făcut un apel de urgenţă la toate posturile de televiziune, interzicându-le să transmită imaginile în care Putin apare conducând o nouă maşină experimentală în care era şi Medvedev. Campania falsă era acum în plină desfăşurare: nu aveau să mai apară imagini cu Putin pe locul şoferului.

Bătălia părea din altă lume: singurele persoane care trebuiau să fie într-adevăr convinse erau chiar Putin şi Medvedev, ei erau cei care aveau să decidă care dintre ei să candideze (după cum s-a exprimat un comentator, singurele alegeri care se ţineau erau cele din capul lui Putin.) Medvedev s-a hotărât însă să-şi prezinte punctul de vedere în faţa publicului, sperând, probabil, să obţină sprijinul presei şi să-l preseze pe Putin să-i permită să rămână în funcţia de preşedinte. În ziua de 3 martie, a profitat de discursul ţinut la comemorarea a 150 de ani de la abolirea iobăgiei în Rusia de către ţarul Aleksandru al II-lea, pentru a-şi prezenta poziţia ideologică, susţinând că „libertatea nu poate fi amânată". Câteva luni mai târziu, ca să nu se lase mai prejos, Putin şi-a ales propriul personaj istoric ca model de urmat – nu pe „Ţarul eliberator", ci pe Piotr Stolîpin, prim-ministrul reformator, dar opresiv, de pe vremea ultimului ţar, Nicolae al II-lea. Stolîpin desfăşurase o serie de reforme agrare liberale, însă comandase executarea a atât de multor disidenţi, încât laţul ştreangului ajunsese să fie cunoscut drept „cravata

lui Stolîpin". Putin l-a lăudat în termeni pe care ar fi putut să-i folosească pentru el însuşi, şi a cerut ridicarea unui monument dedicat lui Stolîpin în faţa sediului guvernului, la Casa Albă.

Medvedev şi-a continuat apelul la libertate cu propuneri de ordin economic. Într-un discurs ţinut la Magnitogorsk, a enumerat zece priorităţi pentru îmbunătăţirea climatului investiţiilor. În mod senzaţional, le-a cerut miniştrilor care deţineau conducerea unor companii de stat să renunţe la aceste funcţii. Printre ei se număra şi cel mai apropiat aliat al lui Putin, Igor Secin, preşedintele Rosneft. Medvedev (care fusese la rândul lui atât prim-ministru, cât şi preşedinte al Gazprom) a afirmat că nu se mai putea ca „liderii de stat care erau responsabili pentru regulile şi reglementările dintr-o anumită ramură a industriei să facă parte din consiliul de administraţie al unor companii concurente". Ziarul *Kommersant* a apreciat propunerea de înlocuire a oficialilor de stat cu directori independenţi ca fiind una revoluţionară: „Dmitri Medvedev a cerut, practic, desfiinţarea capitalismului de stat".

Arkadi Dvorkovici susţine că a fost „un pas dificil" asupra căruia să cadă de acord *guvernul* (adică pentru Putin).{200} Olga Krîştanovskaia, un sociolog specializat în studierea componenţei elitelor, este de părere că această mişcare făcea, totuşi, parte dintr-o orientare care dusese la slăbirea prezenţei *siloviki-lor* în structurile de stat, odată cu începerea mandatului de preşedinte al lui Medvedev. În perioada lor cea mai bună, în 2007, oficialii din serviciile de securitate şi cele militare reprezentau 47% din elita de la guvernare, în timp ce după vara lui 2007, această cifră s-a redus la 22%. Asta nu înseamnă, totuşi, că Putin şi-a pierdut puterile în faţa noului preşedinte. Krîştanovskaia susţine că dintre cele 75 de „personaje-cheie", toate, cu două excepţii, rămân „oamenii lui Putin".{201}

Drept dovadă, cea mai mare companie controlată de stat, Gazprom, cu reţeaua sa de legături politice, de afaceri şi de presă, a fost scutită de a se supune noii cerinţe prin care miniştrii nu mai aveau voie să îndeplinească funcţii de conducere în companii (la fel cum supravieţuise şi încercărilor reformatorilor de a o demonopoliza, un deceniu mai devreme). Aşadar, la sfârşitul lui august s-a anunţat că viceprim-ministrul Viktor Zubkov avea să rămână la conducerea Gazprom (deşi renunţase la toate celelalte funcţii de conducere). Zubkov era fostul luptător al lui Putin împotriva infracţiunilor fiscale, prieten încă de pe vremea când era în Sankt-Petersburg, precum și membru în consiliul de administraţie al clubului său de judo. Dvorkovici a explicat că directorii Gazprom aveau acces la o sumedenie de „informaţii secrete", care făcea ca numirea unor directori independenţi să fie „complicată".[202] Această ştire părea să confirme statutul intangibil al Gazprom, chiar în centrul sistemului lui Putin, obişnuit cu controlarea presei, exercitarea presiunii asupra unor state străine şi umplerea buzunarelor reţelei de prieteni apropiaţi.

Putin a dat o replică la „discursul-manifest" al lui Medvedev de la Magnitogorsk, printr-un discurs propriu ţinut în Duma de Stat în data de 20 aprilie, în care a recomandat folosirea cu precauţie a „salturilor bruşte sau a experimentelor pripite bazate pe liberalism" în economie. Putin părea să nu mai aibă încredere totală că protejatul său va rămâne pe calea cea bună.

Pentru o vreme, în primăvară, s-a dat impresia că Putin, şi posibil şi Medvedev, începeau să caute şi alte soluţii politice. Oficial, a avut loc încercarea de cooptare a unui mic partid de centru-dreapta, numit Cauza Dreaptă, în rolul de „opoziţie" liberală aprobată. Viceprim-ministrul Igor Şuvalov şi ministrul de Finanţe Aleksei Kudrin au fost curtaţi iniţial în calitate de potenţiali lideri ai

partidului, dar după aproape o săptămână de intrigi, au refuzat amândoi oferta. Ulterior, unul dintre cei mai bogaţi oameni din ţară, oligarhul Mihail Prohorov, a devenit liderul partidului. Acesta a jurat însă să transforme partidul într-o alternativă reală pentru Rusia Unită, şi a început să critice aspru Kremlinul. Nu era deloc opoziţia „loială" care se dorise, iar la o conferinţă de faţadă a partidului, din septembrie, Prohorov a fost înlăturat. El l-a acuzat pe „păpuşarul" partidului, Vladislav Surkov, de „privatizarea sistemului politic".

Într-un final, în ziua de 6 mai, a sosit un anunţ care amintea atât de tare de trecutul sovietic, încât s-a renunţat la toate pretenţiile de democraţie. Fără nici un fel de consultare publică sau discuţie prealabilă, Putin a anunţat în timpul unui discurs ţinut la Volgograd că intenţiona să înfiinţeze o nouă organizaţie, Frontul Popular Rus, şi că „susţinătorii apartinici", precum organizaţiile şi persoanele independente, erau invitate să i se alăture. Până a doua zi, Frontul Popular avea deja un consiliu de coordonare, care s-a întrunit la vila lui Putin pentru a-şi planifica campania electorală. De-a lungul săptămânilor ce au urmat, au fost recrutate mii de persoane şi organizaţii. Străzi întregi se alăturau partidului, dar şi fabrici şi birouri, grupări de tineret şi veterani de război, asociaţii de producători muzicali şi proprietari de reni. S-au înscris sindicate întregi, adesea fără a-şi consulta măcar membrii. Unii au refuzat, însă, să fie îngrădiţi în felul acesta. Uniunea Arhitecţilor a votat ulterior revocarea deciziei care se luase în numele ei. Membrii Uniunii Compozitorilor au protestat cu vehemenţă, insistând că nu intenţionau să-l ajute pe Putin să orchestreze nişte „alegeri fictive".[203]

Aparent, Frontul Popular fusese creat pentru a ajuta Rusia Unită să lupte în alegerile parlamentare din decembrie. Sondajele arătau că popularitatea

partidului era într-o cădere atât de spectaculoasă, încât aceasta ar fi putut fi singura cale de a-i asigura victoria. Dar purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, a dezvăluit adevăratul scop al organizaţiei. Frontul „operează deasupra partidului, nu se întemeiază pe partid", a declarat el în faţa reporterilor. „Se va organiza cel mai probabil în jurul lui Putin, care a şi venit cu ideea creării lui."

Iniţiativa lui Putin părea să ia în derâdere sistemul partinic rusesc şi aşa lipsit de orice fermitate. În locul unei serii de partide politice normale, care să reprezinte diferite orientări din spectrul politic, Putin îşi imagina Rusia Unită drept o organizaţie de masă amorfă, reprezentând toate tipurile de grupări. Merită amintit că nici Partidul Comunist din perioada sovietică nu „lupta" în campaniile electorale de unul singur, ci făcea parte din „blocul indestructibil, format din comunişti şi persoane apartinice", susţinând, cu alte cuvinte, că reprezenta pe toată lumea.

În discursul său ţinut în faţa membrilor Rusiei Unite la Volgograd, Putin şi-a prezentat ideea astfel:

> *Am unele sugestii pe care vi le voi explica în cele ce urmează. Doresc să vă anunţ că selecţiile pentru candidatura în Duma de Stat trebuie să fie realizate înainte de luna august. Apoi trebuie să discutăm despre candidaţi, astfel încât lista electorală să poată fi finalizată în septembrie, la congresul partidului. Procedura de selecţie nu ar trebui să îi implice numai pe membrii de partid, ci şi pe susţinătorii neafiliaţi ai Rusiei Unite, pe membrii sindicatelor, pe membrii organizaţiilor de femei şi de tineret, asociaţiile publice, cetăţeni cu iniţiativă, care se implică în mod activ. Pe scurt, toţi cei dornici să aibă o influenţă directă asupra*

politicilor statului prin intermediul Rusiei Unite în Duma de Stat.

Ce vreau să sugerez şi cum propun să facem acest lucru? În esenţă, propun crearea a ceea ce în practica politică se numeşte un front popular larg.

[Aplauze]

Vă mulţumesc foarte mult pentru această reacţie, pentru sprijinul vostru.

Această unire a eforturilor unui spectru larg de forţe politice, înaintea evenimentelor politice importante, a fost întrebuinţată şi în trecut şi încă se mai practică în diferite ţări de către mai multe tipuri de forţe politice: de stânga, liberali de dreapta, naţionalişti, dar şi forţe patriotice.

Nu este important cum se numeşte el. Important este felul în care îl conceptualizăm şi ce dorim să obţinem. Acesta este un instrument pentru adunarea laolaltă a unor forţe politice ce gândesc la fel.

Mi-aş dori foarte tare ca Rusia Unită şi alte partide politice, sindicate, organizaţii de femei, organizaţii de tineret, organizaţii ale veteranilor – veterani din al Doilea Război Mondial, cât şi veterani din războiul din Afghanistan –, toţi cei care sunt uniţi de dorinţa comună de a ne întări ţara, uniţi de ideea de a găsi cele mai bune soluţii pentru provocările cu care ne confruntăm, să beneficiem de o singură poziţie.

Haideţi să o numim, să zicem, „Frontul Popular Rus“, deoarece după 9 mai şi Stalingrad, acest gen de retorică este în atmosferă, iar numele de „Frontul Popular Rus“ pare chiar potrivit…

[Aplauze]

Vă mulţumesc.

Bănuiesc că acesta este evenimentul despre care Peskov prezisese că avea să provoace „isterie”, deoarece ţintea evident la marginalizarea preşedintelui Medvedev şi la poziţionarea lui Putin drept „lider naţional”, nu doar în calitate de şef al unui partid în decădere, ci al omniprezentului Front Popular. Viitoarele alegeri pentru Dumă aveau să fie dominate de afişele Frontului Popular şi de imaginea lui Putin.

Medvedev a reacţionat iniţial cu calm, descriind pur şi simplu ideea ca fiind una „legitimă”, dar curând a venit şi reacţia ostilă: la o săptămână după anunţul premierului, a declarat unui grup de „tineri parlamentari” din diferite partide: „Încercările de a croi sistemul politic după un anumit individ sunt periculoase… Concentrarea excesivă a puterii este cu siguranţă un lucru periculos care s-a întâmplat în repetate rânduri în ţara noastră… Şi ca regulă generală a dus la stagnare sau la război civil”.

Până în vară, Medvedev începea deja să pară defetist, într-un interviu acordat ziarului *Financial Times,* el a recunoscut pentru prima oară că îşi dorea cu adevărat să candideze a doua oară: „Cred că orice lider care ocupă o funcţie precum cea de preşedinte trebuie să îşi dorească pur şi simplu să mai candideze încă o dată. O altă problemă este dacă va lua acea decizie sau nu, decizie care este oarecum diferită de dorinţa de a candida”.[204] A fost o mărturisire umilitoare pe care nici un preşedinte care deţine controlul complet asupra ţării sale nu ar face-o vreodată: Îmi *doresc* să candidez, dar nu este decizia mea, sau nu doar a mea.

Medvedev încă mai era în „campanie”. La o conferinţă de presă imensă, în stilul lui Putin, şi-a arătat latura liberală: dacă ar fi eliberat din închisoare, Hodorkovski nu ar reprezenta „absolut nici un pericol pentru societate”, a declarat el. Într-un interviu acordat la marcarea a trei ani de la războiul împotriva Georgiei, a demonstrat că poate

fi la fel de dur ca Putin, insistând că a luat decizia de a invada Georgia de unul singur. La Forumul Economic de la Sankt-Petersburg a declarat că reformele lui Putin, deşi erau necesare, îşi atinseseră scopul: „Într-adevăr, a fost o etapă de dezvoltare care este asociată cu un rol sporit al statului în economie. După haosul din anii ’90, era importantă stabilizarea situaţiei, dar acum esenţa acestei abordări s-a epuizat… Un asemenea model economic este periculos pentru viitorul ţării”. La o întâlnire restrânsă cu o serie de lideri din mediul afacerilor, se pare că ar fi făcut apel la aceştia pentru a sprijini politicile *lui* economice, mai degrabă decât pe cele ale predecesorului său. În plus, le-a declarat şefilor partidelor politice că îşi dorea să schimbe mai multe dintre reformele politice ale lui Putin: coborârea pragului de intrare în Dumă de la 7 la 5%, „descentralizarea” puterii, promiţând şi alte schimbări nespecificate.

Unii dintre comentatori au sugerat că Medvedev şi Putin de fapt chiar lucrau în tandem: unul era la cârmă, insistând pentru reformă, pe când celălalt, din spate, făcea apel la precauţie pentru a împiedica ieşirea procesului de sub control.[205] Nu se ţinea cont însă de un fapt irefutabil: şi anume că se apropiau alegerile şi că doar unul dintre ei avea să fie candidatul elitei conducătoare. Nici unul dintre cei doi nu era nepăsător în privinţa candidatului care avea să fie ales.

S-ar fi zis că Medvedev se apropia de un moment umilitor, când avea să „iasă în vârful degetelor din Kremlin”, ca să folosesc cuvintele unui consilier veteran la Kremlin, Gleb Pavlovski, confirmând întregii lumi că nu făcuse altceva decât să-i păstreze locul cald lui Putin. Mandatul său de patru ani ca preşedinte avea să pară o farsă, menită să păstreze Constituţia intactă din punct de vedere formal, întărind în acelaşi timp guvernarea autocrată a lui Putin.

În august, Putin a făcut scufundări în Marea Neagră, deasupra unui sit arheologic străvechi, şi a ieşit din apă ţinând în mâini două amfore greceşti care stătuseră confortabil pe fundul mării, reuşind să treacă neobservate pentru mii de alţi scufundători secole la rând. Scamatoriile sale păreau să nu aibă limite. Cu siguranţă, întoarcerea în scaunul de preşedinte nu avea să fie mai grea de atât.

Capitolul 14 - Putin III

Regele, turnul şi pionii

În dimineaţa zilei de sâmbătă, 24 septembrie 2011, mii de oameni au năvălit din staţia de metrou Sportivnaia, din cartierul Lujniki al Moscovei. Agenţi de poliţie călare, majoritatea dintre ei femei, i-au condus de-a lungul bulevardelor înspre Palatul Sporturilor. Alţii au sosit în limuzine negre cu lumini albastre de semnalizare. Aproape 11 000 de delegaţi din toată Rusia se îndreptau spre cel de-al XII-lea Congres al partidului Rusia Unită.

Pe ordinea zilei erau trecute discuţii despre programul partidului pentru viitoarele alegeri în Dumă şi aprobarea listei cu cei 600 de candidaţi ai partidului. „Principala provocare", potrivit spuselor lui Boris Grîzlov, preşedintele Dumei şi liderul de zi cu zi al partidului, era „cine va fi mai exact pe lista candidaţilor". A reieşit însă că exista o provocare mult mai mare. Preşedintele Medvedev şi premierul Putin (liderul formal al Rusiei Unite) fuseseră „invitaţi" să vorbească în faţa adunării şi erau pe cale să dezvăluie un secret uimitor.

Putin a fost primul care s-a îndreptat spre podium, atât de dornic să divulge secretul, încât a uitat că mai întâi trebuia să se cânte imnul naţional. S-a oprit la jumătatea drumului, în timp ce vechiul imn sovietic răsuna din difuzoare, iar camerele de televiziune se plimbau deasupra vastei mulţimi de delegaţi, la fel de patrioţi, neputincioşi şi supuşi ca la orice alt congres al Partidului Comunist din trecut.

A dezvăluit apoi cu calm că, în ciuda afirmaţiilor din ultimul an, cum că el şi Medvedev aveau să decidă care dintre ei urma să candideze pentru preşedinţie „la momentul potrivit", luaseră această decizie, de fapt, „cu mult timp în urmă".

Disputele nu fuseseră altceva decât o farsă elaborată.

„O să v-o spun p-aia dreaptă”, a declarat Putin cu un uşor zâmbet. „Am căzut de acord asupra a ceea ce o să facem, asupra căror posturi să le ocupăm pe viitor, cu mult timp în urmă… acum mulţi ani.” Cei prezenţi au aplaudat, cu prudenţă, însă, nefiind încă prea siguri care era exact înţelegerea. Putin şi Medvedev îşi elaboraseră anunţul cu mare grijă, pentru a garanta crearea unui suspans de intensitate maximă. Putin i-a propus iniţial lui Medvedev să fie în fruntea listei de candidaţi pentru Rusia Unită. Medvedev i-a propus apoi lui Putin să fie candidatul partidului la preşedinţie, şi a confirmat faptul că acest scenariu fusese „discutat” (deşi nu „decis”, aşa cum se exprimase Putin) cu patru ani în urmă. După aceea, Putin s-a întors la tribună pentru a declara că dacă ar fi să devină preşedinte, atunci îl va invita pe Medvedev să fie prim-ministrul său.

Decizia în sine nu a fost o surpriză, şi totuşi, din cauza implicaţiilor şi manierei în care a fost anunţată, a venit ca un şoc răsunător. După toate declaraţiile politice ale lui Medvedev despre stagnarea economică şi nevoia de reformă, Rusia era pusă în faţa eventualităţii altor două mandate – 12 ani – ale lui Putin. Visurile din articolul „Hai Rusia!” al lui Medvedev se spulberaseră. Zâmbetul care se întindea pe faţa preşedintelui-dublură, în timp ce propunea candidatura lui Putin, nu-i putea ascunde umilinţa.

Cei prezenţi au sărit desigur în picioare şi au aplaudat, dar erau la fel de şocaţi ca oricine altcineva din ţară. Dmitri Peskov, purtătorul de cuvânt al lui Putin, omul despre care ne-am putea aştepta să fi pregătit o strategie prin care să manipuleze un astfel de anunţ, a recunoscut că aflase această veste odată cu toţi ceilalţi. Este posibil, sau mai bine zis probabil, ca nimeni

altcineva în afară de Putin şi Medvedev în persoană să nu fi ştiut dinainte despre acest anunţ.

Ce a dus, aşadar, la capitularea dramatică a preşedintelui? Într-un interviu de televiziune acordat la câteva zile după congresul Rusiei Unite, Medvedev părea să confirme că toată campania sa timidă din 2011 fusese gândită să îi crească popularitatea în sondajele de opinie până la nivelul la care să pună la îndoială prezumţia că Putin se va întoarce la preşedinţie. „Premierul Putin este, desigur, politicianul cu cea mai mare autoritate din ţara noastră în momentul de faţă, iar nivelul său de popularitate este puţin mai ridicat decât al meu“, a declarat el. Dar dacă nivelul său de popularitate ar fi ajuns să fie mai mare decât cel al lui Putin, atunci, poate că el ar fi fost acela care să aibă de ales. „Totul e schimbător în viaţă, într-adevăr am avut nişte idei despre cum să configurăm asta [conducerea]… şi am vorbit despre acest lucru la congres. Dar, pe de altă parte, viaţa ar fi putut să schimbe lucrurile într-un mod complet diferit, chiar paradoxal. Ce-ar fi fost dacă s-ar fi schimbat preferinţele electorale ale poporului dintr-un motiv sau altul?”

Asta a încercat să facă Medvedev pe tot parcursul lui 2011, să schimbe sondajele de opinie pentru a obţine dreptul de a concura cu Putin. Chiar şi spre sfârşitul lui iulie, Medvedev încă mai insista, în conversaţiile purtate cu ministrul de Finanţe, Aleksei Kudrin, şi cu alţii, că îşi dorea să candideze pentru un al doilea mandat. Dar popularitatea lui Medvedev nu a crescut, iar când s-a întâlnit cu Putin la Soci în august, nu a avut nici un argument cu care să contraatace loviturile tiranului.

Medvedev a încercat să se prefacă că situaţia semăna cu cea din America, unde spunea că Barack Obama şi Hillary Clinton hotărâseră care dintre ei să candideze la preşedinţie „… în funcţie de cine ar fi obţinut cele mai bune rezultate. Tot

aşa am ajuns şi noi la o hotărâre". A trecut totuşi peste faptul că Obama şi Clinton concuraseră unul împotriva celuilalt, în mod deschis şi public, la alegerile primare ale Partidului Democrat, înainte ca unul dintre ei să fie ales, în mod cinstit, în detrimentul celuilalt. Liderii ruşi au optat, în schimb, pentru luarea unei decizii în secret, ratând şansa de a transforma Rusia într-o democraţie. Nu există nici un dubiu că existau suficiente diferenţe între cei doi pentru ca să poată candida unul împotriva celuilalt, aşa cum făcuseră Obama şi Clinton. Sistemul nu ar fi fost doborât, ci doar le-ar fi dat oamenilor posibilitatea de a alege felul în care să fie condus.

Primul premier al lui Putin, Mihail Kasianov, a remarcat că preşedintele îşi organizase întoarcerea ca şi cum ar fi fost o *speţoperaţia,* o „operaţiune specială" secretă, în stil KGB. Se pare că nici Putin, nici Medvedev nu au înţeles cât de arogant avea să pară anunţul lor făcut la congresul Rusiei Unite sau ce repercusiuni urma să aibă. A fost un moment de o mândrie nemăsurată, momentul în care milioane de ruşi şi-au dat seama de neputinţa şi irelevanţa lor în procesul politic. Fiind o naţiune pasionată de şah, ruşii au descris cu ironie manevra liderilor lor drept o *rokirovka,* o „rocadă", prin care regele şi turnul şi-au schimbat poziţiile pentru a-l proteja pe primul. Pionii nu au fost consultaţi… dar în curând aveau să ceară să fie auziţi.

Poporul îşi găseşte vocea

Prima persoană care s-a revoltat a fost Aleksei Kudrin, ministrul de Finanţe de încredere al lui Putin. Aflându-se la Washington în ziua în care şefii săi îşi anunţaseră planurile, el a declarat imediat că avea să refuze să lucreze într-un cabinet condus de Medvedev. Toată lumea ştia că Kudrin sperase să devină chiar el prim-ministru, odată cu realegerea preşedintelui Putin, dar la Washington a

declarat că dezacordul său în privinţa lui Medvedev era cauzat de unele neînţelegeri politice, în special de faptul că nu era de acord cu planul preşedintelui de a creşte bugetul apărării cu 65 de miliarde de dolari.

Kudrin s-a întors, aşadar, în Rusia pentru a participa la o conferinţă despre modernizare, moderată de către un preşedinte Medvedev înfuriat. Zvâcnind de indignare şi scuipând vorbele cu sarcasm, Medvedev a început prin a remarca că „anumitor categorii de cetăţeni" le place să meargă în străinătate pentru a face declaraţii importante. „Aleksei Kudrin a anunţat vestea minunată că nu intenţionează să lucreze în noul guvern şi că are păreri foarte diferite legate de practicile preşedintelui actual, în privinţa bugetului alocat armatei, printre altele." Purtându-se brusc ca şi cum ar fi fost autorizat de noul său statut de preşedinte nereales, Medvedev (care citea din notiţele sale de pe ipad) i-a amintit lui Kudrin că disciplina şi subordonarea în cabinet nu au fost abolite şi că „dacă nu sunteţi de acord cu modul de a acţiona al preşedintelui, atunci nu aveţi decât o singură opţiune, aceea de a demisiona".

Kudrin a ascultat această tiradă cu buzele ţuguiate, şi apoi a replicat liniştit: „Chiar am nişte neînţelegeri cu dumneavoastră, aşa că voi lua decizia legată de sugestia dumneavoastră după ce îl voi consulta pe domnul prim-ministru [Putin]".

Medvedev de-abia dacă putea vorbi de furie după această insultă supremă, care sugera că el este un pămpălău în toată regula, neînsemnat în funcţie. „Puteţi să consultaţi pe cine vreţi, inclusiv pe domnul prim-ministru", a răspuns, „dar atâta vreme cât eu sunt preşedinte, tot eu sunt şi cel care ia aceste decizii". Până la lăsarea serii, Kudrin a şi fost eliminat din cabinet.

Gestul lui a fost o manifestare rară de sfidare, întrucât majoritatea membrilor elitei îşi ţineau capetele plecate. Consilierul economic liberal al

lui Medvedev, Arkadi Dvorkovici (care vorbise public despre dorinţa şefului său de a rămâne preşedinte), a privit la televizor anunţurile uimitoare făcute la congresul Rusiei Unite şi a trimis imediat o serie de mesaje nu foarte criptice pe Twitter: „Da, nu-i nici un motiv de bucurie”, şi „E timpul să schimb pe canalul de sport”. Apoi a postat nişte imagini cu micul său dejun, ca şi cum politica era un subiect mult prea dureros pentru a fi discutat.

În curând aveau să se petreacă însă nişte lucruri care păreau să indice că unii ruşi nu erau deloc încântaţi să fie trataţi cu dispreţ de către liderii lor. Probabil că Putin a presupus că se afla în mijlocul unora dintre cei mai loiali susţinători ai săi când a participat la un eveniment de arte marţiale în 21 noiembrie: un bărbat macho la un sport de bărbaţi macho. Dar când a urcat pe ring pentru a-l felicita pe câştigător, a fost huiduit atât de tare de către mulţime, încât cu greu s-a putut face auzit.

În loc să tină cont de atmosfera în schimbare, Kremlinul a continuat cu toată viteza pregătirile pentru a se asigura că alegerile din Dumă, stabilite în 4 decembrie, aveau să aducă o victorie răsunătoare Rusiei Unite, chiar dacă acest lucru ar fi cerut falsificarea cu neobrăzare a rezultatelor. Ziua alegerilor a început prost, cu atacuri cibernetice pe site-urile de internet ale ziarului *Kommersant,* postului de radio Eko Moskvî şi al Golos, o organizaţie de monitorizare a alegerilor finanţată în parte de către guvernul SUA. Observatorii independenţi au asistat la mai multe cazuri de votare de tip „carusel”, prin care mai multe grupuri de alegători erau duşi cu autocarul de la o secţie de votare la alta pentru a vota de mai multe ori pentru candidaţii Rusiei Unite, folosind buletinele de vot false ale absenţilor. Şi mai urât a fost faptul că au fost publicate pe internet filmări care arătau acţiuni evidente de falsificare a buletinelor, care se făcea prin mai multe metode.

În unele cazuri, oficiali ai alegerilor erau filmaţi cum completau pur şi simplu mai multe buletine de vot, bifând căsuţele împotriva candidaţilor Rusiei Unite. În altele, au fost găsite buletine completate deja în urnele de vot înainte chiar să se înceapă votarea.

Dmitri Finikov, un membru al comisiei electorale de la secţia de votare numărul şase din cartierul Arbat al Moscovei, a asistat la o acţiune masivă de fraudă, pe care a făcut-o cunoscută cu ajutorul fotografiilor şi filmărilor video.[206] De-a lungul zilei, votarea s-a desfăşurat însă fără incidente, iar la închiderea secţiei, buletinele au fost împărţite în două grămezi în funcţie de partid, numărate şi puse în plicuri sigilate, cu numărul total înregistrat pe ele. Aceste cifre au fost introduse şi în protocolul oficial al secţiei de vot. Rezultatul a fost după cum urmează: numărul total de voturi exprimate – 679; pentru Partidul Comunist – 202; pentru Iabloko – 134; pentru Rusia Unită – 128; pentru Rusia Corectă – 113, urmate de celelalte partide. Partidul lui Putin, cu alte cuvinte, era al treilea în clasament, cu 18,9 % procente din voturi. Preşedintele comisiei a părăsit apoi clădirea, luând cu el singurele două copii ale protocolului (pe care observatorul le fotografiase, totuşi), după ce încuiase plicurile sigilate conţinând buletinele de vot într-un seif. În dimineaţa următoare, la prima oră, un oficial însoţit de doi ofiţeri de poliţie au luat plicurile din seif şi le-au dus la comisia electorală a raionului, unde oficialii le-au pus cu calm în saci negri de gunoi, în faţa unei camere video care filma. Camera se plimbă apoi pe protocolul cu rezultatele afişat pe perete. Aici, rezultatele „oficiale” pentru secţia de votare numărul şase se transformaseră: Rusia Unită – 515 voturi, Rusia Corectă – 83, Partidul Comunist – 29, Iabloko – 4.

La o secţie vecină de votare, numărul nouă, voturile pentru Rusia Unită au făcut un salt în

drumul de la secţia de votare la înregistrarea oficială, de la 208 voturi la 888. În Cecenia, 99,5% din alegători au votat cu Rusia Unită. Guvernatorilor regionali li s-au stabilit nişte norme de îndeplinit pentru partid, şi toţi şi le-au îndeplinit.

În ciuda tuturor acestor eforturi de a-şi asigura victoria, chiar şi rezultatele oficiale poziţionau Rusia Unită la doar 49,32% dintre voturi, ceea ce se traducea într-o majoritate mică de locuri în Dumă, adică 238, din 450 (cu patru ani în urmă, obţinuseră 64,3% şi 315 locuri). Supraveghetorii alegerilor au susţinut că era posibil ca cifrele reale să fie cu 15-20 de procente mai mici.

Această dovadă de falsificare în masă, fără de care Rusia Unită ar fi putut foarte bine să nu reuşească să obţină o majoritate în Dumă, a sporit şi mai mult senzaţia de neputinţă pe care o aveau deja mulţi dintre ruşi din cauza rocadei Putin-Medvedev, declanşând una dintre cele mai profunde crize de când Putin se afla la putere.

În seara de 5 decembrie, după ce manipularea cinică a alegerilor devenise evidentă, 5 000 de protestatari au ieşit pe străzile Moscovei. Au fost aduşi jandarmi, au existat ciocniri şi 300 de demonstranţi au fost arestaţi. Aleksei Navalni, blogger şi liderul opoziţiei, a fost ţinut în arest timp de 15 zile. A doua zi, 2 000 de protestatari au fost împrăştiaţi din nou cu brutalitate. Trupele au blocat principalele pieţe din centrul capitalei.

Dar apoi, în timp ce mii de oameni se angajau pe reţelele de socializare să apară la demonstraţiile din sâmbăta următoare, în 10 decembrie, Kremlinul s-a retras brusc de la alte confruntări, temându-se, se pare, să nu provoace proteste şi mai mari. Schimbarea aceasta de atitudine a fost subiectul multor speculaţii, dar concluzia la care a ajuns toată lumea a fost că cel care luase această hotărâre fusese mai degrabă preşedintele Medvedev împreună cu echipa sa, decât Putin.

Oficial, cel care autorizase mitingul fusese primarul Moscovei, Serghei Sobianin, dar unul dintre liderii opoziţiei susţine că se afla în biroul şefului-adjunct de cabinet al lui Medvedev, Vladislav Surkov, când acesta a primit un telefon de la viceprimar în care îi cerea sfaturi cu privire la demonstraţii. Surkov (considerat cândva drept consilierul ideologic al lui Putin, iar acum al lui Medvedev) a spus că protestele arătau nevoia de a deschide sistemul politic, pentru a cuprinde un „partid liberal de masă" care ar fi trebuit să „reprezinte comunităţile urbane iritate". Se pare că preşedintele Medvedev l-ar fi rugat pe şeful poliţiei, Vladimir Kolokolţev, să se asigure că mitingul se va termina în mod paşnic.

Aşa s-a întâmplat ca în 10 decembrie, în Piaţa Bolotnaia din centrul Moscovei, imediat la sud de Kremlin, să aibă loc un protest fără precedent, la care au participat aproximativ 50.000 de oameni. Protestatarii purtau panglici albe şi fluturau pancarte în care cereau demisia lui Putin şi reluarea alegerilor, fiind de departe cea mai mare manifestare de nemulţumire din Rusia, începând cu anii '90. În interiorul unei pături sociale care clocotea de supărare şi care îşi înăbuşise până în acel moment dispreţul faţă de politica lui Putin izbucnise revolta şi se transformase în ceva ce în epoca comunistă se numea „opoziţie interioară", care nu însemna apatie, ci o respingere voită a politicii. Clasa de mijloc şi intelighenţia liberală, simţindu-se private acum de drepturile lor civice, au reuşit să-şi găsească o voce şi un scop comun. „Mulţimea părea electrizată", a declarat unul dintre participanţi. „Era un zumzet în atmosferă, un sentiment că toată lumea de acolo împărtăşea aceleaşi opinii, aceleaşi sentimente… era fantastic."

Mulţi dintre protestatari erau oameni care se simţiseră încurajaţi de promisiunea vagă de reformă de sub Medvedev, dezamăgiţi acum de

eşecul acestuia şi demoralizaţi de felul laş prin care cedase puterea. Aşa că nu a fost nici o surpriză, poate, că Medvedev şi Putin au avut reacţii diferite în privinţa demonstraţiilor.

Putin a dat impresia că nu mai era la curent cu noua stare de fapt, de parcă şi-ar fi pierdut cunoaşterea instinctivă a societăţii sau ar fi fost luat prin surprindere de existenţa unui grup puternic pe care îl ignorase vreme de zece ani. Mai întâi îşi aranjase întoarcerea la Kremlin, apoi aranjase alegerile în Dumă, iar acum, într-o transmisiune maraton lungă de patru ore şi jumătate, în care a răspuns întrebărilor venite din toată ţara, avea să respingă demonstranţii în termeni surprinzători.

Este drept, totuşi, că a făcut un gest de împăciuire a protestatarilor, propunând ca la alegerile prezidenţiale din martie să fie instalate camere de supraveghere în toate secţiile de votare, pentru a preveni frauda. În plus, le-a recunoscut dreptul de a protesta, susţinând chiar că aceasta era o reuşită a „regimului Putin". Dar, în acelaşi timp, i-a luat în derâdere, în stilul lui tipic grosolan, glumind că atunci când a văzut pentru prima oară panglicile albe prinse la piept a crezut că sunt prezervative, adăugând cu un zâmbet compătimitor: „Pur şi simplu nu înţelegeam de ce le-au rulat". Într-un discurs ţinut înainte, Putin acuzase Statele Unite, şi în mod special pe secretarul de stat Hillary Clinton, că s-ar fi aflat în spatele protestelor, susţinând că aceasta „le dăduse tonul unora dintre activiştii din opoziţie" şi chiar că le-ar fi „dat un semnal". Acum mergea chiar mai departe, vorbind despre nişte „persoane care deţin paşaport rusesc, dar care acţionează în interesele unui stat străin şi cu bani străini". Încercarea de a ajunge la un numitor comun cu astfel de persoane era adesea „inutilă sau imposibilă".

În final, afirmaţia cea mai grăitoare a fost aceea prin care a asemuit demonstranţii cu nişte maimuţe „Bandar-Log“ din *Cartea junglei* a lui Kipling. Această descriere era una cât se poate de gândită, întrucât maimuţele Bandar-Log nu erau doar nişte simple primate, ci Kipling le descria ca fiind indisciplinate, fără un conducător, palavragioaice, pline de idei bune, dar incapabile să le canalizeze către ceva concret, exact felul în care privea Putin opoziţia. Apoi, a mai remarcat: „Mi-a plăcut Kipling încă de când eram copil”, dar bănuiesc că, asemenea majorităţii ruşilor, cunoştea scena cu maimuţele Bandar-Log mai ales dintr-un desen animat din perioada sovietică, în care maimuţele fac gălăgie şi singurul care le poate calma este pitonul uriaş Kaa, hipnotizându-le şi chemându-le să vină mai aproape de el… ca să le poată mânca la cină. Kipling scrie aşadar:

> *— Bandar-Log, grăi în cele din urmă vocea lui Kaa, puteţi mişca mână sau picior fără porunca mea? Vorbiţi!*
>
> *— Stăpâne Kaa, fără porunca ta nu putem mişca mână sau picior!*
>
> *— Bine! Faceţi toţi un pas spre mine.*
>
> *Maimuţele se legănară neputincioase înainte.*
>
> *— Mai aproape! şuieră Kaa, şi se mai mişcară iară toate.*

În apariţia sa la televizor, Putin a citat cuvintele şarpelui Kaa cu un zâmbet prefăcut pe buze: „Veniţi la mine, Bandar-Log!“ Le-a spus de parcă chiar ar fi crezut că „maimuţele" gălăgioase sunt sub controlul său.

Dar „clasele palavragioaice” din Moscova erau convinse că scena politică din Rusia se schimbase în mod dramatic şi la fel credea şi preşedintele Medvedev. În primele sale comentarii despre această situaţie, Medvedev a declarat în Parlament că intenţiona să desfăşoare o serie de reforme

politice în ultimele sale luni de mandat, deoarece „îi aud pe cei care vorbesc despre nevoia de schimbare şi îi înţeleg”. A propus reintroducerea alegerilor directe pentru guvernatorii regionali (o posibilitate pe care o exclusese cândva „pentru 100 de ani“). Înregistrarea partidelor politice avea să fie simplificată, nemaifiind necesară adunarea de semnături pentru a candida la alegeri. Aveau să se facă o serie de schimbări şi în sistemul electoral şi în Comisia Electorala Centrală, care îşi pierduse încrederea electoratului.

Însă declaraţiile sale nu au reuşit să oprească valul de nemulţumiri, astfel că, două zile mai târziu, în 24 decembrie, a avut loc un al doilea miting autorizat (şi paşnic) pe bulevardul Saharov, care a strâns de data aceasta nu mai puţin de 80 000 de protestatari. Intuind puterea pe care o avea o asemenea mulţime, bloggerul şi militantul anticorupţie Aleksei Navalni a luat cuvântul şi a remarcat: „Observ că sunt destui oameni aici ca să pună stăpânire pe Kremlin. Dar noi suntem o forţă paşnică şi nu vom face aşa ceva acum. Însă dacă aceşti escroci şi hoţi mai încearcă să ne înşele, dacă mai continuă să ne mintă şi să ne fure, atunci ne vom lua ce ne aparţine cu mâinile noastre”.

Protestul a atras persoane din toate clasele sociale, iar printre vorbitori nu s-au numărat numai lideri protestatari obişnuiţi, ci şi scriitori precum Boris Akunin şi Dmitri Bîkov, neocomunistul ras în cap Serghei Udalţov şi renumita vedetă şi prezentatoare TV Xenia Sobceak (fata fostului mentor al lui Putin, primarul Sankt-Petersburgului, Anatoli Sobceak). Aleksei Kudrin, care fusese dat afară din funcţia de ministru de Finanţe, a sprijinit cererile pentru reluarea alegerilor în Dumă şi demiterea lui Vladimir Ciurov, şeful Comisiei Electorale. El a făcut de asemenea apel la un dialog între protestatari şi autorităţi, pentru a, evolua" către o nouă conducere.

Kudrin i-a transmis apoi personal acelaşi mesaj lui Putin, într-o serie de întrevederi particulare, l-a îndemnat pe premier să înceapă dialogul cu protestatarii. Dar, a declarat ulterior într-un interviu: „Putin nu înţelege cine sunt aceşti protestatari şi nu are încredere în acel grup care încearcă să se declare drept reprezentantul lor”.[207] Cu alte cuvinte, Putin nu avea încredere în liderii protestatarilor, nici în foştii politicieni de la conducere, precum Mihail Kasianov, Vladimir Rîjkov şi Boris Nemţov, dar nici în nou-veniţii Navalni şi Udalţov. Kudrin i-a explicat lui Putin că oamenii care participau la demonstraţii făceau parte din noua clasă de mijloc în formare, provenind în parte din mediul afacerilor, dar şi dintr-un nou segment creativ al societăţii, şi că era nevoie ca autorităţile să lucreze cu ei, găsind nişte reprezentanţi ai mişcării cu care să poată începe un dialog imediat.

Eminenţa cenuşie a Kremlinului, Vladislav Surkov, susţinea cu tărie acelaşi lucru. Într-un interviu acordat ziarului *Izvestia,* cu doar o săptămână înainte de mitingul de pe bulevardul Saharov, omul care clasificase cândva sistemul lui Putin drept „democraţie suverană” recunoştea acum că acesta nu era „deloc apreciat” de multă lume, pe care a descris-o ca fiind „cea mai bună şi mai productivă parte a societăţii noastre”.[208]

Câteva zile mai târziu a fost dat afară din funcţia de ideolog-şef al Kremlinului. Cineva din interior a declarat că: „Putin nu mai vrea să lucreze cu Surkov”. Surkov s-a descris sarcastic drept o victimă a sistemului la crearea căruia ajutase: „Stabilizarea îşi mănâncă propriile odrasle”.

Protestele s-au înmulţit, aşa că în ziua de 4 februarie 2012, în ciuda temperaturilor de minus 20 de grade Celsius, aproape 100 000 de persoane s-au adunat în Piaţa Bolotnaia. În acelaşi timp, un miting şi mai mare format din demonstranţi pro-Putin se întrunea altundeva în Moscova,

declarându-şi rezistenţa în faţa unei „revoluţii portocalii” în Rusia. Modul în care au fost organizate aceste proteste a primit acuzaţii din ambele direcţii. Protestatarii anti-Putin susţineau că guvernul a plătit şi a adus cu autocarele mii de persoane pentru a participa la mitingul pro-Putin; susţinătorii Kremlinului afirmau că protestul din Piaţa Bolotnaia era orchestrat de către Statele Unite.

În această perioadă dintre alegerile în Dumă şi cele prezidenţiale, oamenii vorbeau despre un dezgheţ politic în Rusia, despre o nouă eră. Liderii opoziţiei, având interdicţie de ani de zile să apară pe posturile centrale de televiziune, au început să fie invitaţi în talk-show-uri. Xenia Sobceak, prezentată adesea drept „starleta” Rusiei sau „Paris Hilton”, datorită carierei sale deşănţate la începuturi, s-a folosit de propriul său talk-show şi de celebritatea sa, pentru a critica Kremlinul şi a intervieva politicieni din tot spectrul politic.

Încă o dată părea să se deschidă un gol între Medvedev şi Putin. Dialogul autorităţilor cu opoziţia, aşa cum a fost el, s-a ţinut numai în prezenţa preşedintelui, care i-a invitat pe liderii protestatarilor la Kremlin şi a flirtat cu studenţii care studiau jurnalismul la Universitatea din Moscova, susţinând că printre demonstranţi se aflau oameni care şi-ar fi dorit să candideze din nou pentru preşedinţie. Putin, în schimb, părea tot mai izolat, participând rareori la evenimente pentru campanie şi preferând să publice o serie de articole lungi în care îşi însuşise unele dintre ideile lui Medvedev despre democratizare şi modernizare, fără să menţioneze vreodată numele protejatului său.

Posturile centrale de televiziune nici măcar nu s-au prefăcut că oferă o imagine echilibrată tuturor candidaţilor la preşedinţie. În 23 februarie, când Putin şi-a făcut singura apariţie importantă în public, la un congres pentru campanie în stil

american, desfăşurat pe uriaşul stadion de fotbal Lujniki, ştirile de seară de pe Kanal 1 au dedicat nouă minute evenimentului şi doar patru minute celorlalţi patru candidaţi. Putin a ţinut un discurs exagerat de patriotic, vorbind urât despre „trădători" şi îndemnându-şi susţinătorii să nu cedeze în faţa puterilor străine care voiau să-şi „impună vrerea" asupra Rusiei. În ajunul alegerilor, telespectatorii au fost trataţi cu un lung documentar hagiografic despre omul care „salvase Rusia" de la haosul intern şi de duşmanii externi, existând şanse slabe ca, odată revenit la Kremlin, Putin să nu fie la fel de combativ şi intransigent precum se arătase în singurul său discurs de campanie.

Tiranul se întoarce

Camerele de supraveghere instalate în secţiile de votare pentru alegerile din 4 martie 2012 au avut un efect neaşteptat. Pe lângă reducerea posibilităţilor de fraudare, acestea au mărit şi numărul de voturi în favoarea lui Putin, deoarece mulţi alegători, în special cei în vârstă, au presupus, se pare, că instalaţiile video îi spionau în timp ce îşi ştampilau buletinele de vot. Supraveghetorii alegerilor au asistat din nou la o votare de tip carusel şi la alte nereguli, dar la un nivel mai scăzut decât în decembrie. Numărul de voturi pentru Putin a scăzut drastic de la 72% în 2004 la 64%, iar în Moscova, focarul nemulţumirii clasei de mijloc, chiar şi cifrele oficiale îl clasau cu mai puţin de 50% din voturi. Miliardarul Mihail Prohorov a obţinut cifra rezonabilă de 20% în Moscova, atrăgând sprijinul multora dintre protestatarii din iarnă.

Cu toate acestea, liderii opoziţiei au acceptat faptul că Putin câştigase şi probabil că la fel s-ar fi întâmplat şi fără neregulile din ziua alegerilor. Propaganda necinstită a transmisiunilor televizate

şi lipsa efectivă a unei alternative din opoziţie au garantat acest lucru.

Aşa că, în sâmbăta ce a urmat, deşi se strânseseră 20 000 de protestatari la un miting pe bulevardul central al Moscovei, Novîi Arbat, atmosfera generală era una de înfrângere şi epuizare. Euforia din iarnă a cedat locul oboselii şi spaimei că odată reales, Putin avea să înăbuşe alte posibile proteste.

Cei mai mulţi dintre principalii lideri ai opoziţiei s-au ţinut departe de miting, chipurile pentru a-i lăsa să vorbească pe observatorii alegerilor, care depuseseră o muncă eroică pentru a preveni repetarea dezastrului din decembrie. Însă din punct de vedere tactic, aceasta a fost o greşeală. Vorbitorii au strigat sus şi tare despre votările carusel şi despre votarea multiplă, când de fapt adevăratul obstacol cu care se confrunta opoziţia era sprijinul monolitic pe care presa de stat îl acorda lui Putin. Alegerile fuseseră câştigate cu mult înainte de ziua votării, aşa că ar fi fost mai bine dacă şi-ar fi vărsat furia pe televiziunea de stat şi nu pe Comisia Electorală.

Alegerile au mai scos la iveală şi propria slăbiciune a opoziţiei. În afară de ura comună pentru Putin, nu erau multe lucruri care să unească oameni atât de diferiţi precum spilcuitul şi arogantul Kasianov, demagogul ras în cap Uralţov şi naţionalistul Navalni. Nu exista nici un program comun, nimic care să poată fi prezentat concret drept o alternativă practică. Încă de la căderea comunismului, politicienii din Rusia au avut dificultăţi în a-şi uni forţele, fiecare preferând să fie şeful propriului său partid mititel, iar situaţia nu era cu nimic schimbată acum. În timp ce priveam chipurile demoralizate care defilau pe Novîi Arbat în acea după-amiază de sâmbătă, m-am gândit că dacă intenţionau să doboare putinismul, ar fi trebuit, în primul rând, să-şi aleagă un lider charismatic, un Elţîn sau un Saharov şi, în al

doilea, să distrugă monopolul pe care îl deţinea elita conducătoare asupra televiziunii de stat. Nici unul dintre aceste obiective nu părea, însă, realizabil în acel moment.

Între timp, *siloviki-i,* şi nu reformatorii, erau cei care aveau acum avantaj la Kremlin. Dovada acestui lucru a venit în 6 mai, ziua învestirii lui Putin în funcţie. Deşi se obţinuse autorizaţie pentru ceea ce opoziţia numise în mod optimist „marşul milioanelor", abordarea cuminte din lunile de iarnă dispăruse acum. Circa 20 000 de protestatari s-au adunat în Piaţa Bolotnaia, dar de data aceasta au izbucnit încăierări violente care au fost potolite cu ajutorul jandarmilor, fiind arestate în jur de 650 de persoane. Zeci de demonstranţi şi 30 de poliţişti au fost răniţi. Peste noapte şi pe tot parcursul zilei ce a urmat, Moscova a fost golită de protestatari. Oricine purta o panglică albă era reţinut, poliţia efectuând razii prin cafenele pentru a-i vâna pe suspecţi şi escortându-i pe tinerii care se opuneau arestului la birourile de recrutare militară. Întrebat de către un deputat din Dumă dacă poliţia nu cumva fusese prea violentă, purtătorul de cuvânt al lui Putin, Dmitri Peskov, a replicat că fusese mult prea blândă, adăugând: „Protestatarilor care îi agresează pe poliţişti ar trebui să li se întindă ficaţii pe asfalt". Poate că a fost doar o încercare a unui purtător de cuvânt loial de a imita cu succes vestitul umor crud al şefului său. Nu pot însă să nu mă gândesc că a reuşit să spulbere dintr-o singură lovitură orice beneficiu obţinut din zecile de milioane de dolari cheltuite în anii precedenţi în campania realizată de consultanţi occidentali de „îmbunătăţire a imaginii Rusiei".

Drept rezultat al acestei înăbuşiri a protestului, cea de-a treia ceremonie de învestire a lui Putin a avut loc într-o Moscovă din altă lume, coloana sa de maşini blindate deplasându-se spre Kremlin de-a lungul unor străzi golite de oameni şi înspăimântător de liniştite, cu fiecare intersecţie

păzită de poliţişti. În interiorul Kremlinului, ceremonia pompoasă a fost urmată de un banchet somptuos, în timp ce afară poliţia se juca de-a şoarecele şi pisica cu protestatarii. În săptămânile ce au urmat, a apărut o formă stranie de disidenţă, alcătuită din „protestatari hoinari" care apăreau din senin, se mişcau prin jur şi apoi dispăreau pentru a evita persecuţiile poliţiei. Astfel, scriitori şi artişti au condus mii de „plimbări" prin centrul oraşului. O demonstraţie ţinută în jurul statuii poetului kazah Abai Kunanbaev a devenit cunoscută drept „Occupy Abai", după modelul „Occupy Wall Street" şi a durat opt zile înainte de a fi împrăştiată de poliţie.

A fost nevoie de două săptămâni pentru ca preşedintele Putin şi premierul Medvedev să cadă de acord asupra unei remanieri a guvernului, iar la final, mare parte din acesta părea conceput pentru a-i permite fiecăruia să-şi păstreze propriii executanţi loiali. Medvedev a păstrat o echipă liberală care să se ocupe de economie, mai puţin arhi-silovki-ul Igor Secin, pe care îl dispreţuia. În mod surprinzător, Secin nu a primit nici o funcţie nici în administraţia prezidenţială, dar părea să fie menit să aibă controlul asupra politicilor energetice în calitate de şef al noii „comisii prezidenţiale" pe probleme de energie şi de director general al companiei petroliere de stat, Rosneft.

Serghei Ivanov, fostul agent KGB care fusese refuzat cu patru ani în urmă ca succesor al lui Putin, fusese deja numit încă din decembrie în funcţia influentă de şef de cabinet al preşedintelui, pentru a pregăti întoarcerea lui Putin la Kremlin. Acum avea să joace rolul-cheie de împuternicit al lui Putin, întâlnindu-se cu parlamentarii Rusiei Unite în fiecare luni pentru a asigura disciplina în Dumă şi a aranja aprobarea unei serii întregi de legi menite să înceapă mult temuta acţiune de înăbuşire a protestelor.

Pe parcursul verii, Duma a grăbit aprobarea a patru legi de reprimare, prima pedepsind defăimarea (fie ea scrisă sau verbală), care fusese decriminalizată de Medvedev, a doua obligând ONG-urile care primeau fonduri străine şi desfăşurau activităţi politice să se înregistreze drept „agenţi străini”, o sintagmă care are aceeaşi conotaţie sinistră în rusă ca şi în alte limbi, şi să trimită rapoarte ale activităţilor lor. A treia lege impunea amenzi uriaşe pentru organizarea unor demonstraţii neautorizate care provocau dezordine publică, de până la 9 000 de dolari pentru persoanele fizice şi 32 000 de dolari pentru organizaţii. Putin susţinea că această lege nu era mai dură decât legi echivalente din alte ţări. O a patra lege le permitea autorităţilor să interzică anumite site-uri de internet. Deşi fusese amendată pentru a se referi în mod specific la site-urile care conţineau pornografie infantilă, instrucţiuni pentru sinucidere şi reclamă pentru droguri, organizaţiile pentru drepturile omului se temeau că aria ei de acoperire ar putea fi extinsă.

În ziua de 11 iunie, în ajunul unui protest plănuit pentru a marca ziua naţională a Rusiei, poliţia a descins în casele mai multor lideri din opoziţie, precum Navalni, Udalţov, Menţov şi Sobceak şi a confiscat documente, computere şi bani, sub pretextul anchetării unor tulburări de la protestul din 6 mai. În total, 18 persoane au fost arestate şi acuzate de tulburarea liniştii publice şi alte abateri în ajunul ceremoniei de învestire în funcţie a lui Putin. Primul care a fost condamnat, un tânăr care pledase vinovat şi îşi ceruse iertare pentru faptele sale, a fost trimis la închisoare în noiembrie pentru patru ani şi jumătate. Mai mulţi lideri din opoziţie, printre care şi Navalni şi Udalţov, au fost la rândul lor acuzaţi pentru o serie de infracţiuni care ar fi putut atrage după sine ani buni de închisoare, dacă inculpaţii ar fi fost găsiţi vinovaţi.

Descinderile au fost comandate de către Aleksandr Bastrîkin, un fost coleg de universitate al lui Putin, devenit acum şeful Comitetului de Investigaţii, echivalentul rusesc pentru FBI. Starea sa de spirit la lansarea vânătorii de vrăjitoare a lui Putin ar fi putut fi ghicită după comportamentul său straniu din săptămâna precedentă, când un jurnalist de la cotidianul *Novaia Gazeta,* Serghei Sokolov, a scris un articol în care îl acuza implicit pe Bastrîkin de protejarea unui criminal care era un deputat regional din Rusia Unită. Bastrîkin l-a invitat pe Sokolov la o conferinţă despre securitate în oraşul Nalcik, unde Sokolov şi-a cerut scuze, dar şi-a menţinut ideea că anchetatorii erau nişte ticăloşi. Bastrîkin apare într-o filmare în care îl înjură şi îl dă afară din încăpere. La întoarcerea la Moscova, Sokolov se pare că ar fi fost condus într-o pădure şi lăsat singur cu Bastrîkin, care l-a ameninţat cu moartea şi a „glumit" că el însuşi va fi cel care se va ocupa de anchetă. După ce acest incident a devenit cunoscut publicului larg, cei doi bărbaţi şi-au cerut scuze unul celuilalt, iar chestiunea a fost considerată „încheiată". Acţiunile lui Bastrîkin şi tot acest episod înfiorător au fost pur şi simplu ascunse sub preş. În Rusia lui Putin, un şef al organelor juridice poate să ameninţe un jurnalist cu moartea fără ca măcar să fie supus unei anchete.

Când a venit prima dată la putere, Putin a promis să aducă cu el „dictatura legii", o expresie cu iz stalinist care se presupunea, totuşi, că va însemna „guvernarea legii". Medvedev a venit cu o altă denumire: avea de gând să pună capăt „nihilismului legal". Dar în vara lui 2012, legea a devenit un instrument de represiune politică.

La sfârşitul lui iulie, Aleksei Navalni a fost acuzat nu de crime politice, ci de delapidare pe când fusese consilier voluntar pentru un guvernator regional. Acest lucru s-a petrecut la câteva zile după ce îl acuzase pe Bastrîkin că ar fi

deţinut în mod ilegal o proprietate în Republica Cehă.

În acelaşi timp, judecătoria raionului Hamovniki din Moscova şi-a deschis uşile pentru un proces-spectacol politic, criticat în toată lumea, în care inculpaţii (şi activităţile lor) se situau la o distanţă uriaşă de cunoscuta tradiţie rusească a „disidenţei". Nadejda Tolokonnikova, Maria Aliohina şi Ekaterina Samuţevici erau membre a ceea ce ele susţineau a fi o formaţie de punk-rock feminină, numită Pussy Riot, care apăruse în toamna lui 2011, la scurt timp după ce Putin şi Medvedev îşi anunţaseră planul de a face schimb de funcţii. Ele se prezentau într-o manieră foarte provocatoare, purtând colanţi în culori aprinse, rochii ţipătoare şi cagule cu tăieturi pentru ochi şi gură, cântând cântece hârâite cu voci stridente şi versuri vulgare cu conotaţii politice. Într-un interviu acordat presei, componentele trupei şi-au descris ideologia după cum urmează: „Feminismul, opoziţia faţă de regimul lui Putin şi puterea lui verticală, antiautoritarismul şi ideile de stânga sunt cele ce ne unesc. Unele dintre noi sunt anarhiste, altele au opinii liberale de stânga".[209] Spectacolele lor erau de obicei scurte, dar filmate şi publicate pe internet. Pussy Riot a atras atenţia în ianuarie 2012, când fetele s-a aşezat în faţa unui zid acoperit cu zăpadă în Piaţa Roşie şi, privind spre Kremlin, au strigat în gura mare un cântec numit „Revoltă în Rusia – Putin s-a pişat pe el". Spectacolul a inclus bombe fumigene cu fum violet şi acorduri scârţâite de chitară şi s-a soldat cu arestarea celor trei femei şi mici amenzi pentru „abateri administrative" nesemnificative.

Dar următorul lor spectacol, cel din 21 februarie, a făcut să se răsfrângă asupra lor întreaga forţă a legii, şi nu pentru că era mai vulgar sau mai critic în privinţa lui Putin, ci pentru că fusese realizat în cea mai importantă catedrală din Moscova, Catedrala Hristos Mântuitorul. Conform

punerii sub acuzare, reprezentaţia a fost defăimătoare la adresa Bisericii şi o insultă adusă credincioşilor. Biserica şi statul sunt două entităţi separate în Rusia, dar în acest caz, instanţa a găsit de cuviinţă să judece cele trei femei doar pe temeiuri religioase.

Reprezentaţia propriu-zisă, susţinută într-o catedrală aproape goală, a durat numai un minut şi a constat în salturile tinerelor care se prefăceau că ar fi cântat la chitară şi care mimau versurile melodiei. Ulterior au adăugat sunetul şi mai multe imagini de la o reprezentaţie similară filmată într-o altă biserică, creând un videoclip care a fost postat pe internet. Cântecul era menit să ridiculizeze Biserica pentru sprijinul pe care i-l acorda lui Putin în alegerile ce urmau să vină. Patriarhul Chiril descrisese guvernarea lui Putin drept un „miracol de la Dumnezeu", aşa că melodia celor de la Pussy Riot, sau „rugăciune punk", intitulată „Maica Domnului, alungă-l pe Putin", făcea aluzie la apropierea dintre Biserică şi KGB – „veşminte negre, epoleţi aurii" – şi includea refrenul: „Rahat, rahat, sfânt rahat".

Cele trei tinere au fost arestate şi, după cinci luni petrecute la închisoare, acuzate de „huliganism motivat de ura împotriva religiei", o infracţiune ce putea fi pedepsită cu până la şapte ani de închisoare. Părerile despre acest incident erau împărţite atât în Rusia, cât şi în restul lumii. Susţinătorii celor trei fete au considerat că sunt nişte eroine ale democraţiei şi că acest caz era clar de natură politică, iar sentinţa disproporţionată comparativ cu infracţiunea comisă, nimic altceva decât o farsă, de prost gust, chiar jignitoare, dar totuşi o formă de protest paşnic, în care nici o persoană sau proprietate nu a avut de suferit. Alţii considerau comportamentul lor ca fiind scandalos şi susţineau că acţiunile lor ar fi constituit abateri serioase în cele mai multe ţări.

În timpul unui proces lung de o săptămână, care a ajuns de multe ori la limita bătăii de joc, judecătoarea, Marina Sîrova, era hotărâtă să demonstreze că motivele lor fuseseră de natură religioasă şi nu politică. Ea le-a întrerupt în mijlocul propoziţiei, le-a respins întrebările nepotrivite, conducând martorii către declaraţia dorită. Martorii (sau „victimele") – o doamnă în vârstă care vindea lumânări în biserică, o alta care lucra ca portăreasă şi un paracliser – au susţinut cu toţii că ar fi rămas traumatizaţi de acţiunile tinerelor (declaraţiile lor scrise conţineau fraze identice, care păreau copiate întocmai din lista de delicte a acuzării).

„Şi-au făcut cruce [fetele] ca toţi cetăţenii?", a întrebat judecătoarea, un inchizitor medieval. Să fie oare posedate de diavol? „Ei bine", a declarat un martor, „îşi fluturau necontenit mâinile şi picioarele ca şi cum ar fi fost posedate" (în pledoaria oficială a acuzării, era scris că acestea „au început să se mişte drăceşte în jur, să sară, să fugă, să lovească în aer cu picioarele, să-şi învârtă capul în timp ce strigau cuvinte injurioase şi blasfematoare").

Dar cum putea fi oare martorul sigur că Tolokonnikova fusese întradevăr una dintre cele trei tinere care profanaseră lăcaşul de cult? La urma urmei, purta o cagulă pe faţă. La care martorul a răspuns: „Puteai să o identifici după structura muşchilor gambei!"

Multă lume s-a întrebat de ce au insistat autorităţile să continue cu procesul, care provoca zi după zi numai batjocură şi critici în presa internaţională. Dacă cele trei tinere ar fi primit o mică amendă, s-ar fi putut evita toată această publicitate negativă. Unii au speculat chiar că era mâna Bisericii şi că instanţa era dispusă să meargă înainte pentru a-i „face pe plac" lui Putin. Alţii susţineau că Putin era direct implicat, folosind „procesul-spectacol" ca avertisment pentru

mişcările de protest care se intensificau. La un moment dat (la Londra, în timp ce vorbea în faţa unor străini), Putin a sugerat că femeile „nu ar trebui să fie judecate prea aspru”, dar după ce judecătoarea Sîrova a emis o condamnare de doi ani (suspendată ulterior pentru una dintre fete), a declarat că au primit ceea ce meritau.

Imaginea emblematică a celor trei tinere care trimiteau priviri angelice din spatele gratiilor în sala de judecată le-a făcut să fie îndrăgite de presa din toată lumea. Politicieni din lumea întreagă şi celebrităţi precum Sting, Paul Mecartney şi Madonna au cerut eliberarea lor. Dar în Rusia, reacţia a fost foarte diferită, din moment ce până şi unii dintre liderii opoziţiei, care criticaseră procesul ca fiind motivat politic, erau dezgustaţi de reprezentaţia celor trei. Aleksei Navalni s-a opus verdictului, dar a descris fetele ca fiind nişte „proaste care au comis nişte infracţiuni mărunte de dragul publicităţii”.

Milioane de ruşi de rând care nu luaseră niciodată contact cu spectacolele de punk-rock occidentale au considerat gestul lor ca fiind unul dezgustător şi blasfemator. Autorităţile au scos în evidenţă activităţile anterioare a două dintre fete, foste membre ale unui colectiv artistic radical cunoscut sub numele de Voina (Război), care publica filmări cu ele în timp ce făceau sex în grup într-un muzeu şi acte indecente cu un pui congelat. Pentru majoritatea, manifestările lor arătau mai mult a exhibiţionism decât a protest politic.

Procesul împotriva formaţiei Pussy Riot a scos încă o dată la iveală diferenţele dintre Putin şi Medvedev, care declarase în repetate rânduri că nu credea că tinerele ar trebui să fie închise. Ca de obicei, Putin a fost cel care s-a sincronizat mai bine cu opinia din ţară, iar Medvedev cel care a susţinut vederile liberale occidentale.

Dar opinia fostului preşedinte nu avea prea mare importanţă în timp ce ţara intra în ceea ce

comentatorul Gleb Pavlovski a numit „perioada de demedvedevizare”. Hotărârea de a reinstaura alegerea guvernatorilor regionali a fost atenuată de introducerea unui „filtru prezidenţial” pentru aprobarea candidaţilor. Vârsta de pensionare pentru oficiali, redusă de Medvedev la 60 de ani (sau la 65, în cazurile speciale), a fost ridicată la 70. Contrazicând fără menajamente felul în care Medvedev s-a ocupat de războiul din Georgia în 2008, luând toate deciziile importante de unul singur, Putin a susţinut că i-a telefonat de două ori de la Beijing la începutul operaţiunilor militare. Putin a pus la îndoială până şi înţelepciunea deciziei lui Medvedev de a modifica fusurile orare ale Rusiei, trecând definitiv la ora de vară.

Scurta lună de miere a opoziţiei luase acum sfârşit. NTV a transmis o serie de documentare în stil sovietic, care îşi propuseseră să demonstreze că protestatarii nu erau decât nişte marionete ale Occidentului. În urma procesului împotriva formaţiei Pussy Riot, Duma a propus condamnarea penală pentru blasfemie.

În Occident, guvernele se întrebau dacă nu cumva următoarea victimă avea să fie mişcarea de „resetare”.

Rusia şi Occidentul

Ruşii au avut dintotdeauna atitudini contradictorii în privinţa Occidentului. În anii comunismului, deşi erau învăluiţi într-o ceaţă propagandistică despre sărăcia şi înapoierea din Occident, tinerii ruşi îi băteau totuşi la cap pe vizitatorii străini să le facă rost de fructele oprite ale capitalismului – orice de la gumă de mestecat la blugi. Astăzi, tinerii merg la McDonalds sau la Starbucks purtând ultimul model de încălţăminte Nike şi tastând câte un iphone, în timp ce îţi povestesc cu o convingere absolută că evenimentele din 11 septembrie 2001 au fost un complot al CIA sau că SUA este hotărâtă să

stăpânească lumea. Care este aşadar tema comună? Faptul că Occidentul, şi în special SUA, este prosper şi înfloritor, dar este totodată şi malefic.

Această gândire se potriveşte mult mai bine cu viziunea lui Vladimir Putin asupra lumii. Analistul rus pe probleme de securitate Andrei Soldatov susţine că mai bine de un deceniu sub conducerea lui Putin şi a foştilor săi colegi de la KGB a transformat cultura politică din Rusia în ceva mult mai închis şi bănuitor decât fusese în vremea gzasnost-ului lui Mihail Gorbaciov. „Dar“, adaugă acesta, „cel mai surprinzător lucru este faptul că ansamblul clasei de mijloc, oraşele cosmopolite precum Sankt-Petersburgul şi Moscova, care au fost lăudate pentru recentele proteste democratice, împărtăşesc de fapt multe dintre prejudecăţile Kremlinului despre America, iar asta se întâmplă pur şi simplu pentru că Rusia este îngropată în informaţii eronate, pe când presupusul autoritarism al preşedintelui Vladimir Putin este doar parţial de vină“.

Părerea pe care Putin s-a dovedit foarte dornic să o răspândească (şi să o exagereze, pentru a obţine sprijinul celor care erau de acord cu atitudinea lui antioccidentală) a fost că Occidentul nu a sprijinit opoziţia doar cu nişte simple vorbe sau sfaturi, ci chiar a finanţat-o şi a dirijat-o spre o „revoluţie colorată” care să impună un sistem în stil american, permiţând multinaţionalelor să devoreze resursele Rusiei. În timp ce Medvedev încercase să valorifice potenţialul pozitiv al influenţei americanilor, dovezile de la începutul celui de-al treilea mandat al lui Putin sugerează că acesta intenţiona să construiască un zid legislativ în jurul Rusiei pentru a o ţine departe de rău.

Pentru a se feri de „promovarea [dăunătoare] a democraţiei”, Duma decretase deja ca toate ONG-urile care primesc fonduri din străinătate să se înregistreze ca „agenţi străini” (în ziua în care a intrat în vigoare această lege, fanaticii au pictat cu

spray uşile unor astfel de organizaţii cu inscripţia „agent străin”). Între timp, Kremlinul a pus brusc capăt activităţilor USAID, o agenţie guvernamentală americană care sprijinise timp de două decenii proiecte din domeniul sănătăţii şi al mediului, precum şi organizaţii ale societăţii civile. Aceasta asigura aproape întregul buget al unor organizaţii precum Memorial, care cercetează atrocităţile comise în perioada comunistă, Transparency International, care monitorizează corupţia, şi Golos, cel mai mare grup independent de monitorizare a alegerilor. Fiind private de subvenţii în valoare de aproape 50 de milioane de dolari, aceste organizaţii aveau să reuşească cu greu să îşi continue funcţionarea.

Nodul a fost strâns şi mai tare când Putin a semnat o lege sprijinită de FSB privind trădarea (amânată anterior de către Medvedev), care extindea considerabil definiţia de trădător, incluzând pe aproape oricine deţinea informaţii cu posibil caracter secret şi care intra în contact cu cetăţeni străini. Acordarea de consultanţă unei organizaţii internaţionale putea fi considerată o formă de spionaj sau trădare, fiind pedepsită cu până la 20 de ani de închisoare.

Toate aceste acţiuni puneau la îndoială viabilitatea politicii referitoare la Rusia a preşedintelui Obama. „Resetarea“ produsese rezultate numai datorită sprijinului acordat de preşedintele Medvedev, care înţelegea că proiectele sale preferate de modernizare, cum ar fi Centrul de inovaţie de la Skolkovo, depindeau de schimbul liber de idei şi oameni cu Occidentul. Acest spirit de împărtăşire pe care îl presupunea resetarea permisese conturarea Tratatului New Start, însă, odată cu întoarcerea lui Putin la conducerea tandemului, era posibil ca obiecţiile Rusiei la sistemul de apărare antirachetă american să devină şi mai intransigente, şi chiar şi mai puţin probabil să fie luate în considerare. Când

Medvedev s-a întâlnit cu Obama la Seul, în martie 2012, microfoanele l-au surprins pe american şoptindu-i partenerului său că avea să obţină o „flexibilitate mai mare“ în legătură cu chestiunea sistemului antirachetă, anul următor, când avea să fie reales. Replica lui Medvedev a fost: „Îi voi transmite asta lui Vladimir', amintindu-i clar lui Obama că el, Medvedev, nu mai avea nici un cuvânt de spus în politica externă a Rusiei.

Putin III şi Obama II trebuiau amândoi să se gândească dacă resetarea a luat sfârşit sau trebuia să meargă înainte. Această politică era în mare măsură născocirea consilierului lui Obama în probleme legate de Rusia, Michael McFaul, care a devenit ambasador la Moscova în ianuarie 2012. Fiind mai degrabă un intelectual decât un diplomat de carieră, abordarea sa în noua funcţie a fost una inovatoare, şi deloc înţeleasă pe coridoarele cu aer închis de fum de ţigară ale Ministerului rus de Externe. McFaul era o persoană degajată şi neprotocolară, postând constant mesaje pe Twitter, întâlnindu-se atât cu grupările din opoziţie, cât şi cu diferiţi diplomaţi, şi iniţiind un fel de diplomaţie publică nemaiîntâlnită la Moscova. Un discurs adresat studenţilor ruşi, care conţinea glume şi digresiuni ce au fost luate foarte în serios de către Ministerul de Externe, i-a adus lui McFaul o critică aspră. Televiziunea rusă l-a acuzat că ar fi încercat să instige la revoluţie. Până şi comentatorii ruşi mai receptivi au început să sugereze că ar fi mai bine să-şi „sacrifice faima personală" şi să se limiteze la „diplomaţia clasică".

Pe scurt, McFaul a devenit simbolul tocmai a ceea ce nu le plăcea ruşilor în privinţa resetării, abordarea pe „două linii" ce însemna implicarea atât a guvernului rus, cât şi a societăţii ruse fără să coreleze chestiuni fără legătură. Kremlinul nu a avut nici o problemă cu prima parte, care însemna obiective comune şi rezultate reciproce acceptabile, văzând în asta un mare progres faţă de

abordarea încăpăţânată a Administraţiei Bush. Dar cea de-a doua parte, „implicarea societăţii ruse”, însemna să le ofere politicienilor americani dreptul de a ţine prelegeri despre drepturile omului, în timp ce Kremlinul nu avea prea multe ocazii de a „implica” societatea americană, sau cel puţin nu într-o manieră credibilă.

Deşi atacurile împotriva lui McFaul au luat sfârşit după aproape jumătate de an, primirea iniţială dură a semănat cu un avertisment să nu se „amestece”, iar când l-am întâlnit la sfârşitul lui 2012, ambasadorul părea şocat şi bulversat de gradul de hărţuire la care fusese supus. Şi predecesorul său luase contact cu personaje din opoziţie, preşedintele Obama întâlnindu-se cu acestea în timpul vizitei sale la Moscova, dar asta nu fusese o problemă pentru Kremlin. Lucrurile stăteau astfel înainte ca opoziţia să devină însă o mişcare de protest în masă.

În opinia analistului Dmitri Trenin, guvernele se pricep cel mai bine să relaţioneze cu alte guverne şi societăţile cu alte societăţi. „Societatea americană este deja prezentă în Rusia într-un milion de moduri. Dar sprijinul guvernului SUA pentru societatea rusă, atunci când atinge chestiuni de natură politică, este controversat nu numai pentru Kremlin, ci şi pentru părţile mai conservatoare, mai înclinate înspre comunism sau mai naţionaliste ale societăţii ruse”.[210]

Discuţiile referitoare la rezultatele resetării au fost nenumărate. Fiecare tabără putea demonstra un bilanţ foarte diferit. Câştigurile de partea americană includeau Tratatul New Start, o nouă bază de tranzit în Rusia centrală pentru susţinerea trupelor din Afghanistan şi abordarea mai dură a Rusiei referitoare la Iran (inclusiv anularea contractului de un miliard de dolari pentru furnizarea unui sistem de apărare aeriană). Pe de altă parte, resetarea nu a reuşit să convingă Rusia să-şi modereze sprijinul pentru regimul lui Bashar

al-Assad din Siria, lăsând comunitatea internaţională neputincioasă în timp ce trupele guvernamentale masacrau civili. Crezând că obiecţiile Kremlinului faţă de o posibilă intervenţie se datorau temerilor acestuia legate de interesele militare din Siria, Washingtonul s-a oferit în secret să garanteze supravieţuirea bazei ruseşti din teritoriu. Dar obiecţiile Rusiei erau mult mai elementare: opoziţia sa din principiu (din motive evidente) faţă de schimbarea de regim şi faţă de intervenţia în afacerile interne ale altor state, convingerea că revoluţia din Siria avea să ducă la haos şi la posibila venire la putere a unui regim islamist fundamentalist periculos.

Din punctul de vedere al Kremlinului, resetarea l-a ajutat în cadrul negocierilor cu OMC (în care a şi intrat în sfârşit, în august 2012) şi i-a adus recunoaşterea *de facto* a ceea ce îi place să numească „interesele [sale] privilegiate" în propria curte din spate, în special Ucraina. Pe de altă parte, resetarea a încurajat „amestecul" constant al Americii, aşa cum l-a privit Rusia, în afacerile sale interne. La sfârşitul lui 2012, când Congresul a anulat în sfârşit Amendamentul Jackson-Vanik, deşi iniţial s-a simţit o destindere, aceasta a fost imediat contrabalansată de furia cauzată de aprobarea aşa-zisei Legi Magniţki. Legea presupunea crearea unei liste negre a ruşilor care violau drepturile omului, inclusiv a celor implicaţi în moartea în închisoare a lui Serghei Magniţki, care şi-ar fi văzut averile îngheţate şi cererile de viză pentru SUA respinse.

În anumite privinţe, aprobarea Legii Magniţki vestea sfârşitul politicii de resetare. A fost o iniţiativă a Congresului respinsă la început de către Administraţia Obama. Un oficial american de rang înalt mi-a mărturisit că administraţia avea îndoieli în legătură cu publicarea unei liste de pretinşi infractori, din moment ce presupunea acordarea de pedepse unor persoane care, oricât de justificat ar

fi părut motivul suspectării lor, nu fuseseră supuse unei judecăţi oficiale. Pe de altă parte, a declarat acesta, fiecare guvern în parte avea dreptul să pună sub interdicţie orice persoană considera de cuviinţă, fără un act legislativ. Într-adevăr, Obama însuşi emisese deja în august 2011 o declaraţie prin care interzicea accesul în Statele Unite al unor persoane suspectate că ar fi violat drepturile omului, inclusiv cele 60 aflaţi pe lista (secretă) a Legii Magniţki. Unii au remarcat că această lege discrimina Rusia, fără ca împotriva altor state care violau drepturile omului să fie luată vreo măsură.

Dacă legiuitorii americani se aşteptau ca această lege să ajute la aducerea ucigaşilor lui Magniţki în faţa justiţiei, atunci se amăgeau singuri. Procurorii ruşi au retras repede acuzaţiile împotriva singurei persoane care era judecată în legătură cu moartea avocatului şi au continuat cu urmărirea penală postumă, macabră şi absurdă chiar a lui Magniţki, pentru acuzaţia de evaziune fiscală. Legea Magniţki a provocat în Dumă şi la Kremlin o mare de nemulţumire faţă de americani, concretizată într-o lege de „răzbunare" care interzicea adoptarea copiilor ruşi de către americani. Această lege a fost numită „Legea Dima Iakovlev", după numele unui copil rus care murise în urma unui infarct, în iulie 2009, după ce tatăl său adoptiv, american, îl uitase nouă ore în maşina parcată. Tatăl a fost achitat de acuzaţia de omor prin imprudenţă. Circa 60 000 de copii ruşi, mulţi dintre ei cu nevoi speciale, au fost adoptaţi de către familii americane în ultimii 20 de ani, şi majoritatea dintre aceştia se bucură de o viaţă normală şi fericită. Totuşi, în îndârjirea lui de a pedepsi Washingtonul pentru Legea Magniţki, Putin a semnat o lege atât de prost concepută, încât singurele sale victime reale aveau să fie miile de copii abandonaţi şi cu dizabilităţi, mulţi dintre ei condamnaţi pe mai departe să trăiască în

orfelinatele din Rusia, în condiţii adesea foarte precare.

Washingtonul sperase ca resetarea să ducă la o cooperare mai puternică cu Kremlinul în privinţa unui spectru foarte larg de probleme internaţionale. Cei care se opuneau acestei politici au susţinut că dăduse greş şi că venise vremea de a-l „înfrunta" pe Putin. Şi cei care se opuneau resetării în Rusia au susţinut că aceasta eşuase nu numai din cauza componentei referitoare la drepturile omului, ci şi pentru că Obama punea la cale un plan de apărare antirachetă pe care aceştia îl considerau a nu fi foarte diferit de cel al lui Bush.

Kremlinul a continuat să prezinte sistemul antirachetă drept o ameninţare vitală pentru propria securitate. În mai 2012, generalul Nikolai Makarov, şeful Statului-Major al armatei ruse, le-a prezentat oficialilor NATO o analiză detaliată prin care susţinea că sistemul occidental, în ciuda modificărilor aduse de Obama şi a insistenţelor continue cum că era conceput doar ca metodă de apărare împotriva unei ameninţări din partea Iranului, avea să intercepteze rachetele balistice strategice ale Rusiei până în 2017-2018. El a arătat că dacă tensiunile cu Occidentul vor creşte în viitor, Rusia va lansa un atac preventiv împotriva componentelor din Polonia şi România ale sistemului. Condiţiile impuse de Moscova pentru acceptarea sistemului presupuneau controlul comun şi semnarea unei garanţii NATO cum că acesta nu avea să fie folosit împotriva rachetelor ruseşti. NATO a respins ambele cereri. „Nu avem încredere în ei", mi-a mărturisit un oficial de rang înalt, „şi care este rostul unor «garanţii» scrise? Cine o să-şi mai amintească de ele, când un ICBM[*] o să se îndrepte spre Washington?" Alianţa a lansat în mod oficial prima etapă a sistemului la summit-ul de la Chicago din mai 2012.

Obama promisese „flexibilitate” dacă avea să fie reales, dar părea puţin probabil că o să se afle vreodată în situaţia de a satisface preocupările Moscovei. Aşa cum am văzut în capitolul 9, când Robert Gates le-a oferit ruşilor suficientă flexibilitate pentru a le potoli temerile, concesiile lui au fost respinse imediat de către conducerea militară de la Washington. Iar în ceea ce priveşte flexibilitatea din partea Kremlinului, şi aceasta părea la fel de puţin probabilă.

Cititorii cu o cunoaştere mai aprofundată a istoriei îşi vor aminti că ne-am mai aflat o dată în această situaţie. În 1986, la o întâlnire ocazionată de summit-ul de la Reykjavik, liderul sovietic Mihail Gorbaciov şi preşedintele Ronald Reagan au căzut de acord asupra reducerii armelor de distrugere în masă, care ar fi putut să *elimine* armele nucleare în totalitate. Această înţelegere epocală a eşuat însă din cauza insistenţei lui Reagan de a crea un scut de apărare antirachetă (cunoscut pe atunci sub numele de Iniţiativă Strategică de Apărare sau „Războiul Stelelor”) şi a refuzului lui Gorbaciov de a-l aproba.

Am evidenţiat mai devreme în această lucrare că politica externă rusă tinde să fie una reactivă: a fost nevoie de apariţia lui Obama, cu o atitudine nu atât de combativă precum cea a lui George W. Bush, pentru a obţine o reacţie pozitivă din partea Kremlinului. Dar acest lucru depinde şi de cel care este responsabil pentru aceste reacţii. Medvedev a văzut beneficiile resetării şi a fost de părere că ea a produs rezultate concrete. Dar în timp ce Obama era ales a doua oară consecutiv ca preşedinte, Putin, şi nu Medvedev, era cel care se pregătea pentru şase ani de mandat la Kremlin. Rusia părea să fi intrat pe calea unei izolări şi mai mari, iar resetarea era aproape moartă.

Concluzii

Am încheiat prima ediţie a acestui volum citându-l, cu aprobarea sa, pe Sir Rodric Braithwaite, fost ambasador britanic în Uniunea Sovietică, a cărui afecţiune pentru această ţară şi pentru poporul ei l-a condus spre o înţelegere foarte rară a situaţiei din Rusia. „Există multe hibe în sistemul lui Putin“, a scris acesta. „Dar el le-a redat ruşilor respectul de sine şi a pregătit terenul pentru prosperitate şi reformă pe viitor. Pe măsură ce acest proces înaintează, ar fi mai bine dacă cei mai mulţi dintre noi am tăcea din gură decât să oferim sfaturi care uneori sunt arogante şi jignitoare, adesea irelevante sau inutile”.[211]

La numai câteva luni, m-am trezit că îmi încalc propria regulă, oferind în mod public nişte sfaturi care meritau toate aceste atribute! Vă voi povesti această întâmplare deoarece reacţia Kremlinului la intervenţia mea reprezintă o lecţie folositoare, care îmi întăreşte în totalitate părerea iniţială.

Era aprilie 2012, şi tocmai vizitasem Moscova, când am asistat la mitingul lipsit de vigoare care a urmat realegerii lui Putin ca preşedinte. Mi se părea că opoziţia era prea fragmentată şi ducea lipsă de un lider real, pentru a putea reprezenta o provocare serioasă. Cauza care stătea la baza acestui eşec era însă controlul total al Kremlinului asupra televiziunii de stat, care redusese la tăcere politicienii din opoziţie ani la rând şi care asigurase în mod absurd o propagandă unilaterală pentru Putin pe perioada campaniei. Preşedintele Medvedev lansase deja propunerea de a crea un nou post de televiziune „publică”, aşa că m-am hotărât să contribui la dezbatere publicând o scrisoare deschisă adresată lui Dmitri Peskov, purtătorul de cuvânt al lui Putin, pentru care lucrasem în calitate de consultant, în ziarul

Kommersant. Ziarul mi-a publicat scrisoarea împreună cu reacţia lui Peskov.[212]

Ideea principală a articolului meu era că existenţa unei televiziuni fără cenzură era o parte inalienabilă a oricărei democraţii reale. Poziţia lui Putin referitoare la televiziune era aceeaşi cu cea a vechiului Partid Comunist, şi anume că ea trebuia să „explice planurile guvernului" mai degrabă decât să le dezbată sau să critice propunerile înainte de a deveni decizii politice. În democraţie nu era nici un fel de loc, am scris eu, pentru televiziunea „de stat". Guvernele nu ar trebui să aibă propriile lor posturi de televiziune. Până şi ideea lui Medvedev despre un post „public" suplimentar era total nepotrivită deoarece „încă ar mai fi rămas trei posturi de stat care să pompeze propaganda susţinută de guvern. Un asemenea sistem există doar într-o dictatură, nu într-o democraţie". Am descris apoi felul în care funcţionează BBC-ul şi am sugerat că ar putea fi luat ca exemplu. Cenzura impusă de Kremlin ar trebui să fie abolită în întregime. Televiziunea rusă ar trebui să fie folosită pentru prezentarea unor păreri diferite, pentru discuţii şi analiză, mai degrabă decât pentru promulgarea unor hotărâri, şi ar trebui să reintroducă programele satirice, deoarece într-o democraţie poporul trebuie să şi râdă de liderii săi.

Peskov s-a înfuriat şi a declarat că scrisoarea mea era „absurdă". Ziarul îi citase declaraţia cum că el nu are nimic a face cu televiziunea publică (deşi peste aproximativ o lună, Putin avea să-l numească şeful ei). Peskov ar fi tunat şi fulgerat susţinând, iar acesta este cel mai important punct, că „un străin… nu are nici un drept să folosească cuvinte precum «ar trebui» să facem asta sau «ar trebui» să facem ailaltă".

Cu alte cuvinte, făcusem exact ceea ce îi sfătuisem pe occidentali să nu facă şi provocasem exact reacţia pe care ar fi trebuit să o prevăd, şi

anume nu mulţumiri pentru ajutorul oferit, ci indignare pentru că îndrăznisem să-l ofer. Aceasta este o lecţie care ar putea fi foarte folositoare pentru persoanele din exterior care încearcă să ţină o predică Rusiei despre cum să se comporte. Poate noi ne simţim mai bine, însă dacă reuşeşte totuşi să aibă vreun efect, atunci tinde să fie unul exact opus.

Cum ar trebui să se comporte aşadar Occidentul cu Rusia? Şi are oare presiunea exercitată de Occident vreun efect real asupra politicilor Kremlinului? Această carte a prezentat reuşitele şi eşecurile mai multor strategii diferite de-a lungul ultimelor decenii.

În capitolul 1 am văzut cum abordarea preşedintelui Clinton, deşi bine intenţionată, a dat greş. Occidentul a pierdut orice şansă de a scoate Rusia din îngheţ, nereuşind să-i înţeleagă temerile şi aspiraţiile în urma căderii comunismului. Cu siguranţă, în anii ’90 a existat mai multă libertate decât oricând, dar acel Elţîn lăudat de Occident a fost cu puţin mai democrat decât Putin: a măsluit alegerile cu neruşinare, a folosit armata pentru a-şi bombarda propriul Parlament şi a comis o sumedenie de atrocităţi în Cecenia. Statele Unite îi lăudau politicile interne, care provocau dezordine în Rusia, dar au refuzat să-l trateze pe Elţîn drept un jucător serios pe scena mondială, sporind aşadar senzaţia de umilinţă pe care mulţi din ţară o simţeau.

Principala parte a cărţii a surprins începerea unui nou Război Rece în anii 2000, susţinând că acest lucru s-a datorat la fel de mult indiferenţei Administraţiei lui George W. Bush faţă de grijile Rusiei în privinţa securităţii, cât şi insistenţei lui Putin de a căuta obiectivul perfect legitim de a readuce la viaţă mândria şi statutul Rusiei. În acelaşi timp, Putin nu a reuşit să priceapă că această politică agresivă făcea ca Occidentul să fie

precaut şi puţin interesat să-l considere un partener serios.

Reuşitele modeste ale „resetării” de după 2009 au fost rezultatul unei *scăderi* a tensiunilor şi a confruntărilor. Eşecul său ulterior nu a fost provocat de faptul că Occidentul ar fi fost „prea blând”, ci de impresia pe care o avea Rusia cum că SUA ridica miza, insistând să construiască un scut antirachetă fără includerea Rusiei şi „promovând democraţia” fără să i se fi cerut.

De fapt, singura perioadă în care relaţiile dintre Rusia şi Occident s-au îmbunătăţit considerabil a fost cea premergătoare evenimentelor descrise în această carte – cele de la sfârşitul anilor ’80 din vremea lui Mihail Gorbaciov, când starea de detensionare dintre Est şi Vest a venit la pachet cu o slăbire a controlului în interiorul Uniunii Sovietice.

Cât priveşte relaţia dintre presiunea externă şi liberalizarea din interiorul ţării, istoricul Archie Brown arată că „pe tot parcursul perioadei de după război, cu cât Războiul Rece devenea mai glacial, cu atât era mai puternică poziţia liniei dure din conducerea Uniunii Sovietice”.[213] Opoziţia vehementă a Occidentului faţă de comunism nu a reuşit în nici un fel să ajute la respectarea drepturilor omului (acest lucru nu s-a întâmplat nici sub guvernarea lui Leonid Brejnev şi nici a liniei dure din partid care i-a succedat). Amendamentul Jackson-Vanik, introdus în 1974, nu a convins URSS să le permită evreilor să emigreze liniştiţi (de fapt, rata emigrării a scăzut dramatic în următorii ani) sau să elibereze disidenţii din închisoare.[214] Acest lucru s-a întâmplat numai odată cu venirea lui Gorbaciov la putere şi a coincis cu o perioadă de apropiere şi nu de confruntare.

Într-adevăr, în ultimii 60 de ani, reformele progresive sau de liberalizare din Rusia au pornit întotdeauna din interiorul clasei conducătoare, nu

din stradă, şi în mod sigur nu sub presiunea Occidentului. Hruşciov era un om al Partidului Comunist din cap până în picioare, dar el a fost cel care a eliminat ce era mai rău din stalinism. Gorbaciov a escaladat rangurile partidului şi, odată ajuns secretar general, şi-a linguşit şi uneori chiar şi-a păcălit colegii reacţionari, ca să-i accepte planul său legat de *perestroika.* A fost ajutat, este clar, de presiunea exercitată de opinia publică, dar chiar şi aceasta (mitingurile în favoarea democraţiei, nou-descătuşata presă şi organizaţiile publice) a fost posibilă doar datorită propriilor reforme.

Nu disidenţii sau persoane din afară au determinat prăbuşirea sistemului. Atacul final a fost dat de către Boris Elţîn, provenit, la rândul lui, din rândurile conducerii comuniste. Putem, aşadar, să considerăm drept realistă speranţa ca forţele care conduc protestele împotriva lui Putin să-l dea jos de la putere? Sau schimbarea va trebui să vină încă o dată din interior? Şi dacă va fi aşa, cine va fi personajul-cheie care o va provoca? Dorindu-şi o reformă din interior, Dmitri Medvedev mi-a amintit uneori de Gorbaciov, însă a fost mult prea slab şi lipsit de strălucire ca să reuşească prea multe. Spre deosebire de Gorbaciov, Medvedev nu a devenit niciodată conducătorul suprem, Putin mai ocupa poziţia asta, aşadar nu a avut niciodată avantajul asupra situaţiei. În plus, Medvedev nu a reuşit să înlocuiască reacţionarii din conducere cu reformatori cu păreri asemănătoare cu ale lui şi nici nu a reuşit să obţină prea mult sprijin din partea poporului. Pentru Putin a fost uşor să se întoarcă la preşedinţie şi să înceapă distrugerea chiar şi a celor mai nesemnificative reforme din vremea lui Medvedev. Eşecul său ne aminteşte sumbru de controlul pe care îl are Putin asupra sistemului rusesc, cu ajutorul unei reţele de oameni ai KGB-ului, parteneri de afaceri şi acoliţi.

Încă mai rămâne valabilă, totuşi, posibilitatea ca schimbarea din Rusia să înceapă din interiorul clasei conducătoare, mai degrabă decât din exterior, şi este probabil ca ea să fie determinată nu de protestele politice din stradă, ci de o viitoare criză economică, poate o prăbuşire a preţului petrolului, pentru ca nevoia de reformă să devină incontestabilă. S-ar putea oare ca acest personaj-cheie să fie Aleksei Kudrin, fostul ministru de Finanţe? Kudrin este un om din interior, un coleg apropiat de-al lui Putin, care se bucură de respect din partea opoziţiei. Sau va fi Mihail Prohorov, miliardarul care l-a sfidat pe Putin, reuşind să scape totuşi de represiuni, deşi nu este tocmai un om din interior? Să-i revină din nou şansa unui Medvedev mai îmbărbătat? Sau unui alt personaj, încă nerecunoscut drept reformator, din anturajul lui Putin?

Deşi susţin că este imposibil (ca să nu mai vorbim că ar fi şi o mare îngâmfare) ca Occidentul să schimbe politicile interne sau liderii Rusiei, aş vrea să adaug că *până* nu se schimbă Rusia, relaţiile dintre Est şi Vest nu se vor putea îmbunătăţi. Aşa cum explica şi disidentul din perioada sovietică, Andrei Saharov: „O ţară care nu respectă drepturile propriului său popor nu le va respecta nici pe acelea ale vecinilor săi“. Şi aici există o paralelă istorică: reformele masive ale lui Gorbaciov de la sfârşitul anilor ’80 au fost cele care l-au determinat pe anticomunistul convins Ronald Reagan să-l ia în serios, începând o prietenie apropiată care a dus la înţelegerile privind controlul armelor şi la încheierea efectivă a Războiului Rece. În răstimpul perioadei în care am lucrat în calitate de consultant media la Kremlin, Dmitri Medvedev – aproape imediat după învestirea în funcţie – a dezvăluit o propunere radicală de a reforma structurile de securitate ale Europei. Le-am trimis un memoriu consilierilor lui (amintind de „Gorbymania” şi de motivele din

spatele ei) prin care susţineam că iniţiativele lui Medvedev nu aveau să fie luate în serios decât dacă ar fi dovedit *mai întâi* că avea o atitudine democrată în ţară. Este inutil să adaug că memoriul meu nu a fost luat în considerare.

Pe scurt, Occidentul trebuie să înceteze să mai creadă că poate influenţa afacerile interne ruseşti, iar ruşii trebuie să înceteze să-şi mai imagineze că vor fi acceptaţi drept parteneri egali la nivel internaţional, atâta vreme cât calcă în picioare drepturile omului. „Resetarea" poate că a încercat să separe aceste două chestiuni, dar ele sunt invariabil corelate în minţile tuturor.

Cu siguranţă că imaginea Rusiei din acest volum este una cumplită şi deloc cea la care sperasem acum 20 de ani, odată cu ieşirea ţării de sub comunism.[215]

După un început promiţător, în care a curtat Occidentul şi a făcut paşi înainte pentru stimularea economiei, Vladimir Putin a supravegheat de la înălţime sugrumarea libertăţii presei şi a democraţiei, şi şi-a dezvoltat un cult al personalităţii, făcând uz de toate mijloacele moderne de comunicare. Economia rămâne aproape în totalitate dependentă de exportul de materii prime, fără absolut nici o bază modernă de producţie. Angajamentul lui Putin de a lua măsuri drastice împotriva oligarhilor s-a aplicat doar în cazul acelora care i s-au opus din punct de vedere politic, în timp ce averea ţării încăpea pe mâinile unor magnaţi extrem de bogaţi şi ale unor birocraţi de stat. Deşi e o ţară cu resurse umane şi naturale nelimitate, eliberată în urmă cu două decenii din strânsoarea totalitarismului, Rusia nu a reuşit să înflorească la adevărata ei valoare. Conform unui sondaj, circa 40% dintre tineri ar prefera să trăiască în altă ţară.[216] Oamenii de afaceri ruşi preferă să-şi ducă banii în altă parte: refluxul de capital a atins circa 57 de miliarde de dolari în

2012, în timp ce în 2011 au ieşit din ţară 80 de miliarde de dolari, conform Băncii Centrale. Corupţia este, după cum declară însuşi guvernul, copleşitoare şi în creştere, fiind liantul care ţine unit un stat de tip mafiot, dominat de cercul format din prietenii şi colegii lui Putin din KGB, Sankt-Petersburg sau chiar din cooperativa sa de vile. Un atac neaşteptat împotriva corupţiei la nivel înalt, de la sfârşitul lui 2012, a dus la demiterea ministrului Apărării, Anatoli Serdiukov, la arestarea mai multor oficiali de rang înalt şi la descoperirea a zeci de miliarde de ruble din mite şi bani oferiţi în schimbul unor servicii. La apariţia acestui volum era mult prea devreme pentru a spune dacă acesta a însemnat începutul unor măsuri mai drastice împotriva corupţiei majore, la un nivel nemaiîntâlnit până în acel moment, sau doar o scurtă campanie menită să distragă atenţia opoziţiei.

Şi totuşi, în ciuda nenumăratelor probleme care îi pot fi puse în cârcă, Putin rămâne relativ popular în Rusia, chiar şi după 12 ani de la venirea la putere. Sondajele realizate de către Centrul Levada arată că nivelul lui de popularitate a scăzut constant de la un nivel maxim de 88% în 2008, dar că încă mai rezista la 63%, în noiembrie 2012.[217] Alte sondaje realizate de centrul FOM indică o scădere a încrederii faţă de Putin de la 70% la 40%, pentru aceeaşi perioadă. Acestea sunt însă niveluri la care majoritatea politicienilor occidentali pot doar să viseze.

O parte din răspunsul la această enigmă îl puteţi afla recitind versurile cântecului său preferat, pe care l-am tradus în finalul capitolului 11. Majorităţii occidentalilor el le poate părea sentimental şi ieftin, iar intelectualii ruşi sofisticaţi şi cinici care îl dispreţuiesc pe Putin îl pot ridiculiza, însă există milioane de case ruseşti unde oamenii lăcrimează la auzul şlagărelor din perioada sovietică. Asta nu înseamnă că sunt toţi

nişte bătrâni comunişti, ci că Putin încearcă să facă apel la nostalgia pe care o mare parte dintre ruşi o resimt faţă de zilele mai simple, de „egalitate”, tovărăşie, unitate, spiritul din vremea de război, care a durat mult mai mult în Rusia decât în oricare loc. Toate aceste lucruri sunt reale, străine, poate, majorităţii occidentalilor, dar totuşi reale.

Marea masă a poporului rus nu seamănă cu occidentalii „obişnuiţi”. Într-un concurs televizat din 2008, în care se căuta „cea mai importantă personalitate a Rusiei”, Stalin s-a situat pe locul al treilea, dar se pare că s-ar fi clasat pe primul loc, dacă autorităţile nu ar fi măsluit rezultatul pentru a evita o situaţie stânjenitoare. Putin înregistrează cea mai scăzută popularitate în rândul intelectualilor şi al clasei de mijloc din Moscova şi Sankt-Petersburg, dar se bucură de cea mai mare apreciere în rândul societăţii din provincie, al clasei muncitoare şi al funcţionarilor.

În capitolul 1 am prezentat părerea eronată a occidentalilor (şi în special a americanilor) cum că Rusia era doar o ţară occidentală care aştepta să fie eliberată. Putin se adresează exact acelui aspect din gândirea rusească care se împotriveşte instinctiv acestui lucru. El face apel la cei care îşi doresc o economie de tip occidental şi toate beneficiile ei, dar care vor totuşi să îşi găsească propriul drum şi să se ferească de unele dintre eşecurile Occidentului. Putin face apel la cei care își doresc ca Rusia să fie o ţară respectată în lume şi la toate acele milioane de oameni care confundă respectul cu frica. Mai face apel la cei care iubesc pur şi simplu Rusia şi se bucură de unicitatea ei, cei care îi scot din minţi pe occidentalii ca mine, care se străduiesc să o „înţeleagă”, zâmbindu-ne cu superioritate şi spunându-ne: „N-o să înţelegeţi niciodată sufletul rusesc”.

Dacă Putin ar fi combinat intuiţia cu simţul democraţiei şi încrederea în alegerea oamenilor, atunci ar fi devenit un lider excepţional. Dar Putin

nu înţelege democraţia cu adevărat. Aşa cum am putut vedea, el îşi imaginează că preşedinţii americani pot să înlăture din funcţie crainici pisălogi, crede în teoriile conspiraţiei (cum că războiul din Georgia a fost lansat pentru a-l ajuta pe senatorul Mecain) şi are încredere în toate absurdităţile pe care i le servesc serviciile secrete (de exemplu că America ar avea combinate avicole separate în care produc pui de calitate inferioară pentru a-i vinde în Rusia). Şi-a creat un sistem prin care (crede el) nimic nu se va întâmpla cum se cuvine dacă nu este supus controlului său direct: după izbucnirea incendiilor devastatoare din vara lui 2010, a instalat în satele afectate camere video de supraveghere pentru a putea monitoriza din biroul său progresul făcut de lucrările de reconstrucţie.

Stilul său de guvernare include mustrarea la televiziune a oficialilor, pe care îi forţează să-şi schimbe pe loc politicile, deoarece camerele de luat vederi veghează. Un astfel de exemplu este următorul:

> ***Vladimir Putin****: Aş vrea să înţeleg câte aeronave ruseşti intenţionează să achiziţioneze Aeroflot. Altfel înseamnă că vreţi să controlaţi piaţa internă, dar că nu vreţi să cumpăraţi echipament din interior şi asta nu e deloc bine.*
>
> ***Vitali Saveliev*** *(directorul general al Aeroflot): Dar cumpărăm avioane construite în Rusia…*
>
> ***Vladimir Putin****: Nu suficiente.*
>
> ***Vitali Saveliev****: Bine atunci, vom face nişte planuri şi vă vom ţine la curent.*
>
> ***Vladimir Putin****: Bine.*

Putin a instituit tradiţia de a înregistra deschiderea fiecărei şedinţe de cabinet şi a o transmite la buletinele de ştiri, convins fiind că astfel dă dovadă de deschidere şi democraţie.

Rezultatul este că şedinţele guvernamentale se transformă în spectacol. În schimbul unei discuţii normale şi poate dificile, în intimitatea sălii de conferinţe, Putin ţine un discurs şi, în cel mai bun caz, mai are loc şi un dialog pompos cu miniştrii. Nici un guvern occidental nu îşi televizează şedinţele de cabinet şi nimeni nu s-ar aştepta să se petreacă acest lucru, pentru că hotărârile dificile pot fi luate numai în particular. Putin a preluat, aşadar, în mod superficial o idee „democrată", aceea de a-i filma pe cei ce iau decizii în ţară, şi a transformat-o într-un instrument de dictatură.

În ciuda tuturor neregulilor pe care le înregistrează sistemul lui Putin, acesta nu este totuşi „ca în Uniunea Sovietică", aşa cum se afirmă atât de des la repezeală. Am rămas surprins de comentariul sarcastic al fostului preşedinte Bill Clinton făcut în faţa lui Putin după prelegerea despre modalitatea de reformare a economiei capitaliste, ţinută de acesta la Davos, în ianuarie 2009: „Sunt bucuros să-l aud pe domnul prim-ministru Putin vorbind despre libera iniţiativă. Sper să aibă efect asupra dumnealui". Ziarul Baltimore Sun a publicat în 2011 un articol despre pasiunea ruşilor pentru fast-food-uri sub titlul: „Ne place, tovarăşe"[*]. Tovarăşe! Trecuseră 20 de ani de când ruşii nu mai erau „tovarăşi", dar se pare că încă mai purtau stigmatul comunismului.

Este suficient să vezi cozile create la aeroportul din Moscova de familiile entuziaste care urmează să-şi petreacă vacanţele în străinătate, să vizitezi Muzeul Gulagului cu dioramele sale despre lagărele lui Stalin, să mergi la un spectacol de teatru după romanul lui Soljeniţîn, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* (care se predă în şcoli), să intri pe site-urile sau blogurile ruseşti, să iei pur şi simplu masa sau să mergi la cumpărături în Moscova din ziua de azi, pentru a înţelege că sistemul comunist este într-adevăr mort şi îngropat. Este un deserviciu teribil făcut victimelor

stalinismului şi brejnevismului, care au fost ucise sau au sfârşit în lagărele de concentrare şi în ospicii, să compari Rusia de azi cu cea din trecut. Libertăţile de care se bucură acum poporul rus sunt incomparabil mai multe. Nu mai există un Partid Comunist omniprezent care să dirijeze *orice* aspect al vieţii oamenilor (Rusia Unită este un instrument al regimului, dar nu are celule de partid care să ia toate hotărârile la fiecare loc de muncă); nu mai există economia centralizată şi dirijată. E drept că unele proteste au fost înăbuşite şi că televiziunea de stat a fost controlată şi viciată, dar fiecare cetăţean rus poate accesa surse de informaţie străine sau aparţinând opoziţiei, prin intermediul ziarelor, radioului şi internetului.

Şi, mai presus de toate, nu există nici o „ideologie rusească": dorinţa de a avea un cuvânt de spus în afacerile internaţionale se află la ani lumină de ambiţia sovietică de a răspândi comunismul pe tot globul. Şi totuşi, aşa cum am putut observa în această carte, ambele tabere cad prea repede pradă gândirii stereotipe, cu rădăcini într-o epocă când două ideologii se luptau pentru stăpânirea lumii. Gândirea şi divergenţele din Războiul Rece încă mai bântuie din păcate ambele părţi, care se întărâtă reciproc, în loc să încerce să-şi înţeleagă una alteia temerile.

Sunt mulţi cei de părere că, fiind antidemocratic, Putin ar trebui să „primească un pumn" de la Occident. Dar confruntarea în sine, care nu oferă un stimul pentru cooperare, ar putea duce la pierderea tuturor speranţelor de îmbunătăţire a relaţiilor pentru următorii şase ani (cel puţin), întrucât, fie că ne place sau nu, Putin este cel cu care trebuie să aibă de a face Occidentul. Am susţinut că Putin, cu gândirea sa din epoca sovietică şi kaghebistă, este paranoic în ceea ce priveşte intenţiile Occidentului, şi aş îndrăzni să sugerez că cel mai logic ar fi să tratăm

o persoană paranoică cu prudenţă şi nu cu ameninţări.

Desigur că ne dorim ca Putin să se schimbe şi Rusia să devină o ţară democrată, însă problema este următoarea: avem de gând să obţinem acest obiectiv prin confruntări sau printr-o abordare pragmatică şi constructivă? Sau sunt oare eforturile noastre oricum inutile? Aşa cum am susţinut şi mai devreme, istoria ne sugerează că abordarea de tip pragmatic este singura cale de succes, iar în final Rusia se va reforma din interior şi nu sub presiunea venită din afară.

În ceea ce priveşte obţinerea cooperării Rusiei în afacerile internaţionale, este absurd să ne imaginăm că vreodată Kremlinul va sprijini Occidentul în detrimentul Siriei, de exemplu, câtă vreme Occidentul se opune Rusiei în privinţa sistemului antirachetă. Toate aceste lucruri vin la pachet în viziunea Moscovei, iar dacă Occidentul îşi doreşte să coopereze cu Rusia, atunci trebuie să ia o hotărâre de ansamblu în privinţa lor, mai degrabă decât să le excludă.

Oricui îi pasă de democraţie este îndreptăţit, ba chiar obligat, să critice Rusia referitor la nenumăratele cazuri de violare a drepturilor omului şi a autoritarismului în creştere. Aşa cum mi-a explicat un diplomat occidental de rang înalt: „Dacă nu vorbeşti răspicat despre comportamentul scandalos, atunci dai impresia că îl aprobi”. Dar aş îndrăzni să sugerez că deşi trebuie să fim critici, în acelaşi timp trebuie să fim şi conştienţi de limitele noastre.

În primul rând, am fi mult mai convingători dacă şi noi, la rândul nostru, am fi un etalon de virtute. Mulţi dintre ruşi nu înţeleg de ce ar trebui să ia lecţii de la nişte guverne care, la rândul lor, invadează, torturează şi calcă în picioare drepturile omului. Noi cum am reacţiona dacă altă ţară, chiar şi cea mai democrată dintre ele, ne-ar ţine o predică despre cine ar trebui să ne fie conducător

sau cum ar trebui să ne guvernăm? De ce are toată lumea impresia că ruşii ar trebui să se comporte altfel?

În al doilea rând, intervenţiile noastre au uneori o valoare discutabilă. Occidentul laudă tot felul de personaje din opoziţia rusă, de la naţionalişti la comunişti, la personalităţi din showbiz şi interpreţi de muzică punk, care, în majoritatea ţărilor occidentale, cu greu ar fi acceptate.

În al treilea rând, se poate spune că protestele noastre sunt menite mai mult să ne facă să ne simţim noi înşine bine, decât să schimbe ceva în Rusia. Dar asta nu înseamnă că nu ar trebui să protestăm. Ucigaşii lui Serghei Magniţki, de exemplu, trebuie să fie aduşi în faţa justiţiei, iar Legea Magniţki este cu siguranţă o modalitate importantă de a ne exprima îngrijorarea şi revolta. Să sperăm totuşi că, spre deosebire de Amendamentul Jackson-Vanik, care nu a avut nici un efect demonstrabil asupra îmbunătăţirii respectării drepturilor omului în URSS, Legea Magniţki va opri măcar câţiva infractori să-şi cheltuiască averile obţinute ilegal la cumpărături în Statele Unite. Dar, în ansamblu, dacă trebuie să fim realişti, este puţin probabil ca această lege să-i stânjenească pe criminalii şi delapidatorii protejaţi de statul rus. În cel mai bun caz, aceste proteste sunt utile pentru a-i aminti constant Kremlinului că „ne pasă”. În anii ’80, strada din Washington pe care se afla sediul Ambasadei URSS a fost redenumită „Andrei Saharov Place”. Probabil această acţiune i-a iritat pe diplomaţi, dar nu ar fi putut duce la eliberarea disidentului, el fiind chemat din exil numai odată ce noul lider, Mihail Gorbaciov, care a considerat suferinţele lui Saharov drept o monstruozitate, a devenit suficient de puternic pentru a-i ţine în frâu pe radicalii din conducerea partidului.

Un ultim gând ar fi următorul: dacă Rusia va avea într-un final un lider democrat, şi nu există

dubii că se va întâmpla astfel, acel lider nu va fi mai încântat decât Putin să primească predici sau lecţii din afară. Oricât de democrat va fi el (şi nu există dubii că va fi un „el“), oricât de mult l-ar accepta Occidentul, nu va fi un papă-lapte. Liderii ruşi vor pune întotdeauna interesul ţării mai presus de orice. Pentru că Rusia nu este Occidentul, ci este Rusia.

* Spectacol cu Bill şi Boris (n.tr.)

{1} Strobe Talbott, *The Russia Hand* (New York: Random House, 2002), p. 416

{2} Interviu cu Konstantin Kosacev, 16 decembrie 2009

{3} Talbott, p. 397

{4} Stephen R Cohen, *Failed Crusade: America and the Tragedy of Post-Communist Russia* (New York: W.W. Norton & Co, 2000), p. Xii

{5} Interviu cu Toby Gati, RIA Novosti, 22 martie 2011

{6} Vladimir Putin, *Ot pervogo litsa* http://archive.kremlin.ru/ artides/bookchapter3. Shtml (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{7} Pentru o descriere amănunţită a acestei părţi din cariera lui Putin, vezi Peter Baker şi Susan Glasser, *Kremlin Rising: Vladimir Putin's Russia and the End of Revolution* (Newyork: Lisa Drew, 2005), pp. 47 şi urm.

{8} Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011

{9} Interviu cu Jonathan Powell, 9 martie 2011

{10} *Guardian,* 18 aprilie 2000

{11} Interviu cu Mihail Marghelov, 29 aprilie 2010

{12} Interviu cu Condoleezza Rice, 14 aprilie 2011

{13} Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

{14} Interviu cu Colin Powell, 3 martie 2011

{15} Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010

{16} Interviu cu Sergei Ivanov, 29 octombrie 2010

{17} Elena Tregubova, *Bayki kremlevskogo diggera* (Moscova: Ad Marginem, 2003), pp. 160 şi urm.

{18} Bob Woodward, *Bush at War* (New York: Simon & Schuster, 2002), p. 119

{19} Interviu cu Colin Powell, 3 martie 2011

{20} Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011

{21} Interviu al lui Bolton cu Peter Baker şi Susan Glasser, citat în *Kremlin Rising,* p. 131

{22} Interviu cu Serghei Ivanov, 29 octombrie 2010

{23} Traducere a Casei Albe, citată în Woodward, *Bush at War,* p. 118

{24} În 2009, ruşii au încercat într-un final să forţeze guvernul kîrgîz să-i alunge pe americani din Manas, oferindu-i împrumuturi în valoare de 2 miliarde de dolari. Preţul plătit de Statele Unite pentru a primi permisiunea de a rămâne presupunea creşterea de patru ori a chiriei şi redenumirea bazei aeriene „Transit Center" [Centru de tranzit] pentru a crea impresia de nepermanenţă.

{25} John Bolton, *Surrender is not an Option* (New York: Threshold Editions, 2007), p. 71

{26} Interviu cu Gerhard Schroder, 8 iunie 2011

{27} Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011

{28} Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011

{29} Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011

{30} Interviu cu Colin Powell, 17 mai 2011

{31} Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

{32} Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010

{33} Interviu cu Colin Powell, 17 mai 2011

{34} Interviu cu Serghei Ivanov, 29 octombrie 2010

{35} Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011

{36} Interviu cu Aleksei Kudrin, 14 decembrie 2010

{37} Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010

{38} Interviu cu Andrei Illarionov, 27 ianuarie 2011

{39} Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010.

{40} Mihail Kasianov, *Bez Putina* (Moscova: Novaia Gazeta, 2009), p. 216

{41} Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011.

{42} Vezi Marshall Goldman, *Petrostate* (New York: OUP, 2008), capitolul 5

{43} Interviu cu Vladimir Milov, 16 februarie 2011

{44} Interviu cu Viktor Şenderovici, 14 decembrie 2010

Magistratul care a refuzat cererea de extrădare a lui Berezovski (precum şi a unui lider cecen exilat, Ahmed Zakaev, şi el căutat de Moscova) se numea Timothy Workman. Câteva luni mai târziu, în ianuarie 2004, un bărbat de 83 de ani, având acelaşi nume de familie, Robert Workman, a fost împuşcat mortal când i-a deschis uşa de la intrare unui străin, într-o localitate liniştită de lângă Londra. Motivul crimei nu s-a stabilit, iar ucigaşul nu a fost găsit niciodată. Au existat speculaţii cum că omorul ar fi putut să fie un caz de confundare a identităţii, (n.a.)

Termenul *silovik* a fost tradus adesea drept „tiran", dar în realitate el înseamnă „membru al forţelor de securitate". Cuvântul derivă din sintagma *silovîe strukturî,* sau „structuri de putere", mai exact FSB-ul, Ministerul Apărării, Poliţia ş.a.m.d. *Siloviki*-i sunt, de fapt, bărbaţi (nu ştiu să existe vreo femeie *silovik*), a căror putere este dată de faptul că au lucrat într-una dintre aceste structuri, (n.a.)

{45} *Komsomolskaia Pravda,* 11 februarie 200

{46} *Novaia Gazeta, 11* martie 2000, republicată în Anna Politkov- skaya, *Nothingbut the Truth* (Londra: Harvill Secker, 2010)

{47} Mihail Kasianov, *Bez Putina* (Moscova: Novaia Gazeta, 2009), p. 217

{48} Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010

{49} David E. Hoffman, lhe *Oligarchs* (Oxford, Public Affairs Ltd, 2002), p. 449

{50} John Browne, *Beyondbusiness* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2010), p. 145

{51} Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010

{52} Martin Sixsmith, *Putin's Oii* (Londra: Continuum, 2010), p. 52

{53} Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011

{54} Descrierea acestei întâlniri se bazează pe o serie de interviuri cu cei prezenţi, pe filmări (editate) ale evenimentului şi pe variantele oferite de Sixsmith, *Putin's Oii* şi Andrei Kolesnikov în *Kommersant, februarie 2003.*

{55} Interviu cu Leonid Nevzlin, 14 mai 2011

{56} Interviu cu Andrei Illarionov, 27 ianuarie 2011

{57} Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011

{58} Kasianov, *Bez Putina,* pp. 199 şi urm.

{59} Citat în Sixsmith, *Putin's Oil,* p. 153

{60} *Observer,* 2 noiembrie 2003

{61} Interviu cu George Robertson, 9 martie 2011

{62} Interviu cu Jonathan Powell, 9 martie 2011

{63} Interviu cu Dan Fried, 27 ianuarie 2011

{64} Interviu cu Nicholas Burns, 15 iulie 2010

{65} Interviu cu Nicholas Burns, 21 ianuarie 2011

{66} Interviu cu Maurice Gourdault-Montagne, 20 iunie 2011

{67} *Die Zeit,* 5 aprilie 2001

{68} Interviu cu Gerhard Schroder, 8 iunie 2011

{69} Interviu cu Alexander Kwasniewski, 24 noiembrie 2010

{70} Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010

{71} Interviu cu Nicholas Burns, 21 ianuarie 2011

{72} Interviu cu Serghei Ivanov, 29 octombrie 2010

{73} Interviu cu Maurice Gourdault-Montagne, 20 iunie 2011

{74} Interviu cu Condoleezza Rice, 14 aprilie 2011

{75} Interviu cu Igor Ivanov, 11 decembrie 2010

{76} Interviu cu Nino Burjanadze, 29 martie 2011

{77} Interviu cu Mihail Saakaşvili, 9 mai 2005

{78} Vezi Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2010), pp. 194-195

{79} Interviu cu Colin Powell, 3 martie 2011

{80} de Waal, *The Caucasus,* p. 197

{81} Interviu cu Mihail Saakaşvili, 31 martie 2011

{82} *Wall Street Journal,* 30 august 2008, *Daily Telegraph,* 23 august 2008

{83} de Waal, *The Caucasus,* p. 199

{84} Interviu cu Eduard Kokoity, 4 aprilie 2011

{85} Cauza incendiului, care a lăsat doar pereţii exteriori intacţi, nu a fost niciodată stabilită definitiv. Distrugerea acestei clădiri istorice (ridicate după incendiul izbucnit în urma războiului napoleonian din 1812) a oferit prilejul de a fi complet reconstruită, fapt ce a fost criticat de către conservatori pentru că ar fi deformat viziunea arhitecturală originală

{86} *Komsomolskaia Pravda,* 28 septembrie 2004

{87} Surkov despre televiziunea cecenă, 8 iulie 2011, citat de Interfax şi Reuters

{88} Dmitri Trenin, *'Moscow the Muscular: The Loneliness of an Aspiring Power Center* (Moscova: Carnegie Moscow Center Briefing, volumul 11, numărul 1, ianuarie 2009)

{89} Interviu cu Leonid Kucima, 22 martie 2011

United States Agency for International Development (Agenţia Statelor Unite pentru Dezvoltare Internaţională) (n.tr.)

{90} Interviu cu John E. Herbst, 16 mai 2011

{91} Interviu cu Gleb Pavlovski, 18 februarie 2011

{92} Interviu cu Serghei Markov, 30 iunie 2011

{93} Interviu cu Oleh Ribaciuk, 28 noiembrie 2010

{94} Interviu cu Viktor Iuşcenko, 29 noiembrie 2010

{95} Interviu cu Alexander Kwasniewski, 24 noiembrie 2010

{96} Interviu cu Leonid Kucima, 22 martie 2011

{97} Interviu cu Alexander Kwasniewski, 24 noiembrie 2010

{98} *Washington Post,* 9 februarie 2010

{99} Gleb Pavlovski, *Nezavisimaia Gazeta,* 7 decembrie 2004

{100} *Nezavisimaia Gazeta,* 7 decembrie 2004

{101} Interviu cu Tony Brenton, 5 aprilie 2011

{102} *ICNL* (*The International Journal of Not-for-Profit Law),* volumul 9, numărul 1, decembrie 2006

{103} Interviu cu Liudmila Alekseeva, 23 februarie 2011

{104} Interviu cu Jonathan Powell, 9 martie 2011

{105} Interviu cu Mihail Kasianov, 16 februarie 2011

{106} Interviu cu Viktor Iuşcenko, 29 noiembrie 2010

{107} Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011

{108} Interviu cu Oleh Ribaciuk, 28 noiembrie 2010

{109} Interviu cu John E. Herbst, 16 mai 2011

{110} Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

{111} Rather s-a aflat în mijlocul unei controverse după publicarea, în timpul campaniei pentru alegerile prezidenţiale din 2004, unor documente care criticau serviciul militar efectuat de preşedintele Bush. Autenticitatea documentelor a fost disputată ulterior, iar în noiembrie, Rather a anunţat că avea să iasă la pensie în martie următor, dar că nu a existat niciodată vreo dovadă că Bush făcuse presiuni asupra postului CBS pentru a-l concedia

{112} Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011

{113} Interviuri cu Nicholas Burns, 21 ianuarie 2011, şi Condoleezza Rice, 20 iunie 2011

{114} Telegramă Wikileaks din *Guardian,* 1 decembrie 2010

{115} Interviu cu Oleg Mitvol, 14 aprilie 2010

{116} Aceste evenimente au fost reconstituite în urma unor interviuri cu Condoleezza Rice, Bill Burns, Serghei Ivanov, Igor Ivanov, Serghei Lavrov şi alţii.

{117} Unii dintre colegii lui Litvinenko s-au „reîntors" ulterior sub aripa FSB şi l-au acuzat că i-ar fi păcălit să facă această dezvăluire. Pentru o descriere excelentă a tuturor teoriilor conspiraţiei şi a intrigilor care învăluie acest caz, vezi Martin Sixsmith, *The Litvinenko File* (Londra: Macmillan, 2007).

{118} Elena Tregubova, http://viperson.ru/wind.php?ID=4133578t soch=l (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{119} Interviu cu David Miliband, 7 iulie 2011

{120} Interviu cu Serghei Lavrov, 25 octombrie 2010

{121} Sixsmith, *The Litvinenko File,* pp. 303 şi urm.

{122} Dmitri Peskov, interviu acordat postului de televiziune Dojd în 4 octombrie 2011

{123} Companiile americane sunt obligate să declare onorariile provenite din capital străin primite pentru „activităţi politice". În perioada cuprinsă între ianuarie şi iunie 2008, onorariul declarat de către Ketchum şi partenerul său The Washington Group, pentru munca depusă în America de Nord şi Japonia în favoarea Federaţiei Ruse, a fost de 2 436 600 $. GPlus a primit o sumă asemănătoare pentru munca prestată în Europa, ajungându-se la o sumă totală de 5 milioane de dolari pentru acea perioadă de şase luni. Contractul iniţial pentru G8 a fost prelungit de la an la an, iar onorariile percepute în fiecare contract au variat într-o oarecare măsură.

{124} Dmitri Peskov, interviu acordat postului de televiziune Dojd în 4 octombrie 2011

{125} Vezi, de exemplu, *The New Times,* 16 martie 2009

{126} Vezi Luke Harding, *Mafia State* (Londra: Guardian Books, 2011)

{127} Lilia Şevţova, *Lonely Power* (Moscova: Carnegie Endowment, 2010), pp. 98 şi urm.

{128} Interviuri cu Dan Fata, 1 martie 2011, şi Eric Edelman, 4 martie 2011

{129} Dmitri Trenin, *'Moscow the Muscularthe Loneliness of an Aspiring Power Center* (Moscova: Carnegie Moscow Center Briefing, volumul 11, numărul 1, ianuarie 2009)

{130} Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011

{131} Interviu neoficial cu un funcţionar superior rus

{132} Interviu cu Condoleezza Rice, 30 iunie 2011

{133} Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

{134} Interviu cu Eric Edelman, 4 martie 2011

{135} Interviu cu Robert Gates, 16 mai 2011

{136} Interviu cu Serghei Lavrov, 25 octombrie 2010

{137} Interviu cu Anatoli Antonov, 2 aprilie 2011

{138} Boris Nemţov şi Vladimir Milov, *Putin: Itogi* (Moscova: Novaia Gazeta, 2008)

{139} Michael McFaul şi Kathryn Stoner-Weiss, 'The Myth of the Authoritarian Model', *Foreign Affairs,* volumul 87, numărul 1, ianuarie/februarie 2008

{140} Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011

{141} Interviu cu Mihail Saakaşvili, 31 martie 2011

Clădire ce adăpostea iniţial un ţarc de cai, aflată în Tombstone – Arizona, unde, la 26 octombrie 1881, a avut loc unul dintre cele mai faimoase dueluri între pistolari din istoria Vestului Sălbatic american (n.tr.)

{142} Interviu cu Jean-David Levitte, 12 martie 2011

{143} Interviu cu Robert Gates, 16 mai 2011

{144} Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

{145} Interviu cu Radoslaw Sikorski, 25 noiembrie 2010

{146} Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011

{147} Interviu cu Frank-Walter Steinmeier, 20 iunie 2011

{148} Angus Roxburgh, 'Georgia Fights for Nationhood', *National Geographic,* volumul 181, numărul 5, mai 1992

{149} Citat în Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction* (New York: Oxford University Press, 2010), p. 208

{150} Interviu cu Damon Wilson, 2 martie 2011

{151} http://www.rferl.org/content/Did_Russia_Plan_Its_War_În_Georgia/1191460.html (ultima accesare 7 septembrie 2011).

{152} Interviu cu Giorgi Bokeria, 30 martie 2011

{153} Interviu cu Batu Kutelia, 29 martie 2011

{154} Interviu cu Nino Burjanadze, 29 martie 2011

{155} Interviu cu Mihail Saakaşvili, 31 martie 2011

{156} Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011

{157} Nu îl consider pe Saakaşvili un martor de încredere. Interviul pe care l-a acordat pentru seria de documentare conţinea cel puţin două „amintiri" care s-au dovedit a fi false. Are o tendinţă evidentă de a înfrumuseţa relatările în propriul avantaj.

{158} Interviu pentru Eko Moskvî, publicat în 7 august 2011

{159} Interviu acordat de Medvedev pentru Russia Today, PIK-TV şi Eko Moskvî, publicat în 5 august 2011

{160} Interviu cu Condoleezza Rice, 20 iunie 2011

{161} Interviu cu Radoslaw Sikorski, 25 noiembrie 2010

{162} Consider această afirmaţie ca fiind o simplificare exagerată. Echilibrul etnic din Abhazia s-a schimbat enorm de-a lungul anilor – abhazii au fost cândva un grup etnic majoritar, dar în perioada sovietică în regiune a fost adus un număr uriaş de georgieni şi ruşi, politica georgiană fiind plănuită, spun abhazii, pentru a-i transforma într-o minoritate.

{163} Interviu cu Jean-David Levitte, 12 martie 2011

{164} Interviu acordat de Medvedev pentru Russia Today etc., 5 august 2011

{165} Interviu cu Condoleezza Rice, 14 aprilie 2011

{166} Interviu cu Serghei Lavrov, 25 octombrie 2010

{167} Interviu cu Mihail Saakaşvili, 31 martie 2011

{168} Interviu cu Robert Gates, 16 mai 2011

{169} Interviu cu Stephen Hadley, 24 ianuarie 2011

{170} Într-o transmisiune în direct din ziua de 4 decembrie 2008, în care erau preluate apelurile telespectatorilor, Putin a fost întrebat dacă era adevărat că promisese să-l spânzure pe Saakaşvili de „un loc", moment în care Putin a făcut o pauză, a zâmbit şi a replicat: „De ce doar de *unul?"*

{171} Interviu cu Michael McFaul, 15 aprilie 2011

{172} Interviu cu Serghei Ribakov, 27 octombrie 2010

{173} Interviu cu Serghei Prihodko, 30 iunie 2011

{174} Interviu cu James Jones, 4 martie 2011

{175} Interviu cu Aleksei Kudrin, 14 decembrie 2010

{176} Interviu cu Gherman Gref, 7 decembrie 2010

{177} Serghei Guriev şi Aleh Ţivinski, 'Challenges Facing the Russian Economy after the Crisis', în Sergei Guriev, Anders Aslund şi Andrew Kuchins (ed.), *Russia After the Global Economic Crisis* (Ihe Peterson Institute for International Economics, 2010), p. 21

{178} Interviu cu Arkadi Dvorkovici, 29 iunie 2011

Cartea lui Angus Roxburgh a apărut în anul 2012. (n. Red.)

{179} *Kommersant,* nr. 124,13 iulie 2010

{180} Disponibil la momentul actual numai în rusă şi suedeză

{181} http://www.doingbusiness.org/rankings (ultima accesare 7 septembrie 2011). Primele zece ţări în ordinea uşurinţei cu care se fac afaceri sunt, în ordine: Singapore, Hong Kong, Noua Zeelandă, Marea Britanie, Statele Unite, Danemarca, Canada, Norvegia, Irlanda, Australia.

{182} http://www.gazeta.ru/politics/2011/05/24_a_3627341.shtml (ultima accesare 7 septembrie 2011).

{183} http://news.kremlin.ru/transcripts/9368 (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{184} Raport întocmit de către fundaţia INDEM, citat în V. Milov, B. Nemţov, V. Rîjkov şi O. Sorina (ed.), *Putin. Korupţia. Nezavisimîi expertnîi doklad* (Moscova, 2011)

{185} http:// eng. Kremlin.ru/news/752 (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{186} http://www.vedomosti.ru/politics/news/1247042/skandal_s_zakupkami_tomografov (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{187} http://ria.ru/trend/belevitin_case_02062011/ (ultima accesare 7 septembrie 2011).

{188} *Financial Times,* 12 noiembrie 2010

{189} http://en.rian.ru/russia/20110706/165063309.html (ultima accesare 8 septembrie 2011)

{190} Vezi http://russian-untouchables.com/eng/ (ultima accesare 7 septembrie 2011).

{191} *Guardian,* 21 decembrie 2007. Într-un alt interviu acordat ziarului *Die Welt,* Belkovski a susţinut că Putin deţinea 50% din Guvnor, mai degrabă decât 7%.

{192} Propriul site de internet al lui Putin reeditează un articol din ziarul de opoziţie *Novaia Gazeta* despre reţeaua de prieteni de afaceri şi interese ale premierului: http://premier.gov.ru/pda/eng/ premier/press/ru/4558/ (ultima accesare 7 septembrie 2011).

{193} *Financial Times,* 15 mai 2008

{194} Milov, Nemţov, Rîjkov şi Şorina (ed.), *Putin. Korupţia. Nezavisimîi expertnîi doklad*

{195} *Guardian,* 1 decembrie 2010

{196} http://navalny.livejournal.com/526563.html

{197} http://rospil.info/results

{198} Vezi descrierea excelentă oferită de Julia Joffe despre munca lui Navalni în *The New Yorker,* 4 aprilie 2011.

{199} Interviu cu Dmitri Muratov, 14 decembrie 2010

{200} Interviu cu Arkadi Dvorkovici, 29 iunie 2011

{201} Interviu cu Olga Krîştanovskaia în Svobodnaia pressa, 8 februarie 2011, svpressa.ru/politic/article/38451 (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{202} http://www.bfm.ru/news/2011/08/29/dvorkovich-zubkov-ne-ujdet-iz-gazproma-do-l-oktjabrja.html (ultima accesare 7 septembrie 2011).

{203} *Guardian,* 1 iulie 2011

{204} *Financial Times,* 20 iunie 2011

{205} http://www.rferl.Org/content/medvedev_talks_reform_în_st_ petersburg/24238558.html

{206} http://vyrodok.livejournal.com/1600.html (ultima accesare 18 noiembrie 2012)

{207} http://www.kommersant.ru/doc/1856438 (ultima accesare 20 noiembrie 2012)

{208} http://izvestia.ru/news/510564 (ultima accesare 20 noiembrie 2012)

{209} http://www.webcitation.org/mainframe.php (ultima accesare 20 noiembrie 2012)

{210} Fiodor Lukianov, „What's the Problem with the US Ambassador?" Russia Today, 6 aprilie 2012

Rachetă balistică intercontinentală (în engleză *Intercontinental Ballistic Missile*) (n.tr.)

{211} http://valdaiclub.com/history/29960.html, 18 august 2011 (ultima accesare 7 septembrie 2011)

{212} http://www.kommersant.ru/doc/1921892 (ultima accesare 1 decembrie 2012)

{213} Archie Brown, *The Rise and Fall ofcommunism* (Londra: Vintage Books, 2010), p. 602

{214} Nu există absolut nici o legătură între aprobarea Amendamentului Jackson-Vanik şi numărul de vize acordate evreilor din Uniunea Sovietică. În 1973, au fost emise 34 733 de vize, iar în 1974, 20 628; în 1975 (primul an pe toată perioada căruia Amendamentul a fost în vigoare), numărul a scăzut la 13 221, revenind la nivelul de dinainte de Jackson-Vanik de abia în 1978 (cu 28 865 de vize) şi atingând punctul maxim în 1979 (cu 51 320 de vize), pentru a scădea apoi la 1 000 pe an la începutul anilor '80. Restricţiile pentru obţinerea vizelor au fost ridicate abia sub guvernarea lui Gorbaciov, în 1989, fapt ce a dus la emigrarea a sute de mii de persoane, la începutul anilor '90.

{215} Observ că lucrarea mea despre anii de conducere ai lui Gorbaciov s-a încheiat într-o manieră optimistă. Vezi Angus Roxburgh, *The Second Russian Revolution* (Londra: BBC Books, 1991).

{216} *Sunday Times,* 14 august 2011

{217} http://www.levada.ru/indeksy (ultima accesare 1 decembrie 2012)

În textul original „We're lovin' it, comrade", fiind o preluare a celebrului slogan Medonald's „I'm lovin' it" (n.tr.)

Table of Contents

Introducere	4
Capitolul 1. Balul secret al poliţiştilor	14
Capitolul 2 - Curtarea Occidentului	44
Capitolul 3 - Bătălia pentru reforma economică	67
Capitolul 4-Latura întunecată	80
Capitolul 5 - Europa nouă, Europa veche	114
Capitolul 6 - Putin II	141
Capitolul 7- Duşmani pretutindeni	163
Capitolul 8 - Un nou Război Rece	198
Capitolul 9 - Presa, rachetele, Medvedev	228
Capitolul 10 - Izbucnirea războiului	272
Capitolul 11 - „Resetarea” relaţiilor cu Occidentul	310
Capitolul 12 - TIRANUL ŞI PRIETENII SĂI	333
Capitolul 13 - Tandemologie	362
Capitolul 14 - Putin III	386
Concluzii	419